JANUARY, 2018
Volume-2, Issue-3

ISSN 2456-558X

HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH

Most Referred & Peer Reviewed
Multi Disciplinary E Journal of Research

CHIEF EDITOR
Dr. Rajeshkumar A. Shrimali
Assistant Professor
Shree H. S. Shah College of Commerce, Modasa.

CO-EDITOR
P.R. SHARMA
Assistant Professor
Shree M.B.PATEL SCIENCE COLLEGE, ANAND.

HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH

ISSN: 2456-558X

Multi Disciplinary and Peer-Reviewed Research Journal in India

Chief Editor

Dr. Rajeshkumar A. Shrimali

(M.com., B.ed.,NET.,M.phil.,Ph.D)

Assistant Professor,
Shree H.S.Shah college of commerce, modasa,
Dist-Arrvalli, Gujarat, India

CO-Editor

P R SHARMA

(M.A., B.ed.,NET.,M.phil)

Assistant Professor,
Shree M.B.Patel Science College, Anand, Gujarat, India

PUBLISHED BY

http://www.hemchandracharyaejournal.com/

HEAD QUARTER

At. & Post. Chaveli,

Ta-Chansma, Dist-Patan, North Gujarat, India, Asia

JANUARY-2018, VOLUME-2, ISSUE-3

"HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH" is a Bi-Annual based Research Journal.

Copy Right, JANUARY- 2018, All Rights Reserved

- **No part of this publication may be reproduced or copied in any form by any means without prior written permission**
- **"HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH" holds the copyright to all articles contributed in this publication. In case of reprinted articles "HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH" holds the copyright for the selection, sequence, introduction material, summaries and other value additions**
- **The view expressed in this publication are purely personal judgments of the authors and do not reflect the view of "HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH". The views expressed by external authors represent their personal views and not necessarily the views of the organizations they represent.**
- **All efforts are made to ensure that the published information is correct. "HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH" is not responsible for any errors caused due to oversight or otherwise.**

ISSN 2456-558X

Editor's Column

The explosion of knowledge at the global hut due to technological dynamics has certainly redefined the very concept of education. The prevailing scenario of education--especially higher education--has become a matter of study and analysis for the scholars and practitioners who have a craving desire to face changes and challenges. It is because we, the human beings, are endowed with the faculty of choice and a free will.

Unlike other species, we are not programmed. We can make choices and use our free will to act and achieve our objectives. Despite the dramatic progress in ICT in education achieved so far at the school and college levels, much remains to be done: each country, to varying degrees, continues to struggle with issues of children out of school and illiterate youths and adults. Inequities in educational opportunities, quality of educational services and level of learning achievement persist by gender, rural/urban locality, ethnic background, and socioeconomic status.

The quality of learning and the capacity to define and monitor this quality is lacking in most developing countries. The means and scope of education continue to be narrow and confined to historical models of delivery, and the use of other channels continues to be ad hoc and marginal. The increase in quantitative and qualitative demand for education is not matched by an increase in resources.

At this juncture, it is safe to state that the polarity of views on the possibility of change is amazing. We, the publishers of Journal of research , are very much excited to view some aspects of these changes through scholarly articles contributed by august scholars and colleagues. The present issue contains papers with critical insight and analysis as well as systematic discussion and deliberation on various themes of language, literature, information technology, commerce and so on. We hope this will certainly be useful for the people who aspire change.

Chief-Editor

Dr. Rajesh Shrimali

HEMCHANDRACHARYA INTERNATIONAL E JOURNAL OF RESEARCH
JANUARY :- 2018, VOLUME-2, ISSUE-3

INDEX

Sr.	Title	Page
1.	**Quality Based Research In education** Key Note Speaker - Dr. B.S.Patel	1-3
2.	**Comparative Study of the Achievement of the Student Teacher Teachers of North Gujarat University in the Practical Lesson** - **Dr. Hareshkumar M.Patel**	4-9
3.	**An awareness to teachers towards educational technology** - Avanika B Patel	10-12
4.	પંચમહાલ જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો ઉપયોગ - **Sursingbhai P.Pargi**	13-28
5.	**DEVELOPMENT AND EFFECTIVENESS OF SELF LEARNING MATERIAL FOR GUJARATI LANGUAGE OF STD -9** - **PATEL JITENDRAKUMAR VASANTLAL**	29-34
6.	**MODULAR PLANNING TO DEVELOP EXAMINATION SKILLS AMONG THE STUDENT-TEACHERS** - **Mr. Jigneshbhai N. Patel & Tejalben R.Patel**	35-39

Sr.	Title	Page
7.	શાળા શિક્ષણ વ્યવસ્થાપનમાં આચાર્યની ભૂમિકા - Dr. Vimala R. Patel	40-42
8.	શાળા શિક્ષણ વ્યવસ્થાપનમાં શિક્ષકની ભૂમિકા - Pro. Devyani K. Raval	43-45
9.	અસમાન મહિલાઓ નો દરજ્જો - Dr. Jitendrakumar P.Damor Mr. Bharatbhai Somabhai Patel	46-49
10.	On Expectations From Envisioned New Education Policy 2016 Sub Theme: Enhancing the quality in Education in Primary Education (MLL) - Dr Himanshu G. Acharya	50-51
11.	અગિયારમા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી અને શૈક્ષણિક સિદ્ધિ વચ્ચેનો સંબંધ - દિગ્નેશ એસ. પટેલ	52-54
12.	"વર્ગ ખંડમાં શિક્ષણમાં ગુણવત્તા સંશોધન "- Dr. Jitendrasinh Ranjitsinh Chudasama, Mr. Gunjankumar Popatbhai Patel	55-58
13.	મોડાસા તાલુકાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓમાં કમ્પ્યૂટર શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ - મનિષાબેન એન. પરમાર	59-60
14.	બાયડ તાલુકાની સરકારી અને બિન સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ - સ્નેહાબેન ડી. પટેલ	61-63
15.	બી.એડ્. કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણના વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોના સંદર્ભમાં અભ્યાસ - શિલ્પાબેન બી. નિનામા	64-67

Sr.	Title	Page
16.	પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની અસરકારકતા - વિજલબહેન જે. પટેલ	68-70
17.	Quality Based ResearchIn New Trend Of Management - Arpitaben M Patel	71-74
18.	Effect of Biometric System as an Integration of Technology on Classroom Management - DR. PARAGIBEN SHAH	75-77
19.	Quality Based Research In Classroom Teaching - Prashant N. Pandya	78-80
20.	QUALITY MANAGEMENT OF SCHOOL EDUCATION -Dr. GOVINDPRASAD B.PANDEY	81-84
21.	ધનસુરા તાલુકાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક પ્રવાહ પસંદગીનાં કારણોનો અભ્યાસ - Pareshkumar Z. Mavani	85-87
22	બકુલત્રિપાઠીના શૈક્ષણિક વિચારોનો અભ્યાસ - Mr. Zakirhusen Aminbhai Mansuri	88-91
23.	શિક્ષક ગુણવત્તા માટે નવાચારાત્મક પ્રયોગ - ડૉ. ચિરાગ સી. સ્વામી	92-95
24	વર્ગખંડ અનુદેશમાં નવવિચારાત્મક વ્યવહારો વિવિધ નવવિચારાત્મક વ્યવહારો - હીના જે. રાવલ	96-98
25.	ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોના શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિનો અભ્યાસ - Ushabahen. M. Rathod	99-102

Sr.	Title	Page

26. “પંચમહાલ જિલ્લાનાં ધોરણ -૬ નાં સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયનાં જી સ્લેસનાં દ્વિતીયસત્રનાં કઠિનબિંદુઓ આધારિત સુધારાલક્ષી કાર્યક્રમની સંરચના અને તેની અસરકારકતા નો અભ્યાસ “
- ચૌહાણ ઉમેશકુમાર ઈશ્વરભાઈ **103-106**

27. **ગુણવત્તા સંશોધનમાં વર્ગખંડ શિક્ષણ**
(Quality Research in Classroom Teaching) - ***કનુભાઈ વી. પ્રણામી*** **107-112**

28. **Social Networking Sites Can Be Beneficial In Improving Quality Education -** Janki J. Acharya **113-117**

29. *“Qualitative education”- Pri. Chhayaben K.Damor* **118-121**

30. *ગુણાત્મક સંશોધન આધારિત વર્ગખંડ શિક્ષણ -પ્રા.આઈ.એમ. મેમણ* **122-123**

31. **EFFCTIVENESS OF BLOOM’S MASTERY LEARNIG MODEL ON ACHIEVEMENT IN MATHS WITH RESPECT TO ATTITUDE TOWARDS MATHS**
- Y.K.Barot **124-130**

32. **IMPORTANCE OF COMMUNICATION IN CLASSROOM - Dr. Hardik Mehta** **131-134**

33. ***ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સમસ્યાઓનો અભ્યાસ*** **- Akash R. Rami** **135-137**

34. હાલોલ તાલુકાના ધોરણ-૬ના વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમની અસર - **Pandav Omega M.** **138-145**

Sr.	Title	Page

35. **LEARNING OBJECTIVE ORIENTATION OF APPROACHINGOF SECONDARY TEACHERS IN RELATION WITH SOME VARIABLES**
- KALPESHKUMAR K. PATEL 146-149

36. ***અસરકારક શાળાકીય શિક્ષણ માટે વ્યવસ્થાપનની જરૂરિયાત***
- Prof. Vasaiya Varshaben R. 150-154

37. **QUALITY BASED EDUCATION IN PRI SCHOOL AND UPPER PRI SCHOOL**
- DR DARSHANKUMAR MANILAL PATEL 155-157

38. ***ખેડા જિલ્લાની નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓ નો અભ્યાસ*** -Tushar V. Patel 158-160

39. **A STUDY OF PROFESSIONAL WORK COMMITMENT OF TEACHER TRAINEE OF B.ED. COLLEGE**
- *Dr. Mahesh A. Vaghela* 161-164

40. **"SOCIAL MEDIA : A USEFUL TOOL IN EDUCATION"**
- Dr. Atul M. Patel 165-167

41. **Quality based research in classroom teaching**
- Dr. Vinodkumar K. Satyapal 168-169

42. **"राष्ट्रभाषा हिन्दी"- महेशभाई ए. पंडया** 170-172

43. **सँस्कृतमहाकाव्यपरंपरा – डो मितेश शर्मा** 173-179

Sr.	Title	Page
44.	A STUDY OF AWARENESS OF PRIMARY TEACHERS ABOUT RIGHT TO EDUCATION (RTE) ACT - Gautam Solanki	180-183
45.	"ANALYSIS OF KEY FINANCIAL PARAMETERS IN RESPECT OF CO-OPERATIVE BANKS OF GUJARAT" - Prof. Kamlesh M. Goswami	184-191
46.	नवधाभक्ति – भक्तियोग की सीढ़ी - नयना अेम. व्यास	192-199

1

Quality Based Research In education

Key Note Speaker
Dr.B.S.Patel
Professor
Indian Institute of teacher Education, Gandhinagar

Abstract:

Necessity is a mother of invention. Education itself is a need based invention. The journey of educational development started from education by parents is now became open ended sources. Making education quality based is a challenge for ever. Research in education has tried to make education quality based. The endless expectations from quality based education leads to researches in education. Here is an attempt to drown attention to quality concerns of education. Some of the points of quality based research in education are learner, teacher, curricular, process, management and out-comes are listed here with their sub-points, more scope to discuss each of them in detailed is possible. This are only indicators.

Preface: necessity is a mother of invention. Every invention facilitating mankind were need based inventions. Quality based research in education remains endless and fast growing. Education field had passed away through five resolutions in education.

1) Education process handed over to teachers from parents.
2) Use of words for education.
3) Printing technology emerged in china by gutan-burg in 1450.
4) Use of audio-visual aids and computer in education.
5) Use of internet for education.

Every resolution has helped education process expansion and quality of education. The demand of quality in education is ever increasing. Psychologist meslow's hierarchy of needs is (1) physiological (2) safety (3) Love/belonging (4) esteem (5) self actualization.

We can inter co-relate quality of education needs with meslow's hierarchy of needs. Meslow had used his theory of hierarchy of need theory in quality improvement of education also. It was called theory of human motivation (1943).

This seminar: this one day national seminar is devoted to the theme quality based research in education. It is categorized in five sub theme.

1) Quality based research in classroom teaching
2) Quality based research in new trends of school management.
3) Qualitative management of school education.
4) Digital support in improving quality in education.
5) Innovations, values, issues, trends, new education policy in education.

Quality Based education: quality of education term leads ton social, psychological, technological ,political , physical and endless list of other concerns. Quality based research in education is related with many dimensions of education. Here in this paper following dimensions has been listed. They are listed by UNESCO working group paper presented in 2000 conference.

Learner and teacher as a learner:

- Health and psychological development
- Good health and nutrition status
- Learned confidence and self esteem
- Regular attendance for learning
- Early assessment of learning disabilities
- Home, school and community partnership
- Family support for learning
- Positive early childhood experiences.

Content materials:

- Comprehensible, gender sensitive and relevant to schooling curriculam.
- Non-discriminatory and student centered
- Unique local and national content
- Including literacy, numeracy and life skill
- Including relevant knowledge on gender equity, HIV/AIDS, health, Nutrition and peace standards.
- Standards and targets for student learning.

Environments:

- Physical elements
- Access to quality school facilities including water and sanitation.
- Class size and psychosocial elements.
- Peaceful, safe environment especially for girls.
- Effective school discipline, health and nutrition policies.
- Inclusive environment service delivery.
- Provision of health services.

Quality outcomes:

Learning outcomes:

- Learning what they need to learn for learning throughout life.
- Healthy, well-nourished and free from exploitation, violence and labor.
- Aware of their rights and have opportunities to realize theme.
- Able to participate in decisions that affect their lives in accordance with their evolving capacities.
- Able to respect diversity, practice quality and resolve differences without violence.

Students related outcomes:

- Intervention and special assistance where needed.
- Access to language used at school.
- Relevant student centered method leading to active participate
- Time on task.

Teacher related outcomes:

- Competence and school efficiency.
- Ongoing professional learning for teachers.
- Positive and gender sensitive teacher student relationship.
- Belief that all student can learn and commitment to student learning.
- Feedback mechanisms that target learning needs.
- Frequent monitoring and assessment by teachers leads to further learning.
- Positive living and working conditions.

Supervision and support:

- Adjustment in school hours and calendars to support student learning.
- Administrative support and leadership.
- Using technology to decrease rather than increase disparities.
- Governments support to education system.
- Financial resources for education system especially for recurrent budgets.

Conclusion: points considered in this paper ahows large scope of quality based research in education.

References

Anderson L.(1990).Increasing teacher effectiveness. Paris:UNESCO

Bernard, A.(1999). The child-frendly school: a summary. Paper written for UNICEF new York

Carron G. and chau, T.N.(1996). The quality of primary schools in different development contexts. Paris: UNESCO

Glasser, w. (1990). The quality school: managing student without correction. New York, NY: perennial library.

A paper presented by UNICEF at the meeting of the international working group on education Florence, Italy june 2000

2 Comparative Study of the Achievement of the Student Teacher Teachers of North Gujarat University in the Practical Lesson

Dr. Hareshkumar M.Patel
Professor
Shri K.H.Patel M.Ed.Institute, Modasa

Abstract

Due to the privatization of a large number of the government institutions and the government's policy to encourage the private educational institutions, various private organizations and individuals have established so many education institutes at all level of education. Number of such institutions at secondary level of education has remarkably increased. The teachers who will be appointed in government and private schools are trained in education colleges. Such education colleges have been nearly doubled in last couple of years. To compare the effect of faculty of the student teachers on their achievement in lessons. To compare the achievement of the student teachers of Modasa and other area lessons. There will be no significant difference between the mean achievement scores in lessons of the student teachers belong to Science, Commerce and Arts faculty Mean achievement scores of the student teachers in lessons of Modasa and other areas will not differ significantly. As the area is one of the independent variables, first of all, four education colleges of Modasa and four colleges of other area affiliated to the North Gujarat University were elected for the study. The achievement scores of the student teachers in lessons were taken from the mark sheets of the final examinations held by the North Gujarat University in March-April 2017 from the selected colleges. Each student teacher has to give one lesson in each of the selected two school subjects in the annual examination. Each exam of the lesson is of 50 marks. The student teachers of Science and Commerce are equally clever in giving lessons.Commerce student teachers are cleverer than the Arts student teachers in giving lessons.Science student teachers are cleverer than the Arts student teachers in giving lessons.

Introduction

Due to the privatization of a large number of the government institutions and the government's policy to encourage the private educational institutions, various private organizations and individuals have established so many education institutes at all level of education. Number of such institutions at secondary level of education has remarkably increased. The teachers who will be appointed in government and private schools are trained in education colleges. Such education colleges have been nearly doubled in last couple of years. The students, studying in education colleges are also called teacher trainees or student teachers. There 81 Gujarati medium and two English medium education colleges affiliated to the North Gujarati university.That, the graduate or postgraduate of science, commerce and arts faculties are taught under the same roof together, is a special feature of the education colleges. Recently the government has started appointing the

trained graduate teachers in government primary schools. The candidates are selected and appointed on the merit basis. Therefore the marks of the student teachers that are obtained in internal or the external exams are counted for the same. The internal marks are divided for various submission work that the students teachers have to complete within the period of their training. Besides the submission work they have to give two annual practical lessons that are of fifty marks each. These marks are also counted in their internal marks. It is believed that the science and commerce student teachers get more marks than the arts student teachers. To know the actual situation of the same, the researcher has decided to compare the marks of students teachers in their lessons.

Objectives:

The major objective of this study is to know the Achievement of the student teachers in IT in lessons.

The above-mentioned major objective has the following seven objectives with three main effects and four interaction effects, for which the investigator has worked.

1. To compare the effect of faculty of the student teachers on their achievement in lessons.
2. To compare the achievement of the student teachers of Modasa and other area lessons.
3. To study the effect of interaction between faculty and area on the Achievement of the student teachers in Lessons.
4. To study the effect of interaction between faculty and the medium on the achievement of student teachers in Lessons
5. To study the effect of interaction between area and the medium on the achievement of the student teachers i IT in education.
6. To study the effect of interaction of independent variables on the Achievement of the student teachers in IT in Education.

IMPORTANCE OF STUDY

After all the success of the teacher lies in how much effectively he teaches. If the teacher has acquired all the skills of the teaching, he will be effective and will teach the students in an interesting ways All the education colleges try to develop teaching skills in the student teachers and, to test their teaching skills, the University conducts exam of practical lessons This study will provide the information that the student teachers of which faculty, area or the medium are giving better lessons than others. The results will be helpful to the teacher educators in concentrating on the students who are low achiever in practical lessons. Therefore the teacher educators will guide such student teachers with special attention

Limitations of Study:

To know the achievement of the student teachers in lessons, their scores in the same in annual exams held by the North Gujarat University in March-April 2017 are considered.

Hypotheses:

Ho_1 There will be no significant difference between the mean achievement scores in lessons of the student teachers belong to Science, Commerce and Arts faculty

Ho_2 Mean achievement scores of the student teachers in lessons of Modasa and other areas will not differ significantly.

Ho_3 There will be no significant effect of interaction between faculty and area on the mean achievement scores of the student teachers in lessons.

Ho_4 There will be no significant effect of interaction between faculty and medium on the mean achievement scores of the student teachers in lessons

Ho_5 Interaction between area and medium will not affect the mean achievement scores of the student teachers in Lessons

Ho_6 There will be no significant effect of interaction among the independent variables on the mean achievement scores of the student teachers in Lessons.

Variable:

Three independent variables l. Faculty, 2. Area were considered for the study and the dependent variable was the achievement of the student teachers in lessons

Faculty has three levels like 1. Science, 2. Commerce and 3. Arts, when Area has two levels like has three levels like 1. Modasa and 2. other area.

Sample:

As the area is one of the independent variables, first of all, four education colleges of Modasa and four colleges of other area affiliated to the North Gujarat University were elected for the study.

Statistical Method:

A3 x 2x 2 factorial design was adopted for the calculation of ANOVA.

Data Collection:

The achievement scores of the student teachers in lessons were taken from the mark sheets

of the final examinations held by the North Gujarat University in March-April 2017 from the selected colleges. Each student teacher has to give one lesson in each of the selected two school subjects in the annual examination. Each exam of the lesson is of 50 marks. The researcher has combined the marks of both the lessons of each student teacher for the purpose of this study sum, Sum o the Squares, Mean and Standard Deviation of the achievement scores of the student teachers.

Study of null hypothesis:

Going through the table of detailed ANOVA and comparing obtained F values with the F table values three F ratios show significant effect of independent variable on the achievement of student teachers in lessons. By studying the null hypothesis for the study, it was found out that which variable affects the achievement of the student teachers in lessons and which does not The hypotheses were tested as under.

Study 1 -Effect of Faculty on the achievement of the student teachers

The obtained F value of 20.06 of faculty is more than F table value 4.71 for df(2,239) at 0.01 level of significance. So the null hypothesis that "There will be no significant difference between the mean achievement scores in lessons of the student teachers belonging to Science, Commerce and Arts faculty," was rejected and to find out that student teacher of which faculty is better than other in achievement in lessons 't' scores of each pair were calculated.

it is clear that the 't' score of Science and Commerce faculty is 1.143718 which is less than it' table value 1.96 at 0 05 level of significance, That shows that the science student commerce student teachers are equally efficient as far as their achievement in lessons is concerned,

Study 2-Effect of Area of the student teachers on their achievement.

The obtained F value 22.34 of Area is more than F table value 6.76 for df(1, 239) at 0.01 level of significance. So the null hypothesis that "Mean achievement scores in lessons of the student.

Teachers of Modasa and other area will not differ significantly," was rejected and it was included that the student teachers of other area are cleverer than those of Modasa as far as their achievement in lessons is concerned as the mean achievement scores of the former is more than that of later.

Study 3- effect of Medium of the student teachers on their achievement.

The obtained F value 2.53 of Medium is less than F table value 3.89 for df(1, 239) at 0.05 level of significance, so the null hypothesis that "Mean achievement scores lessons of

English and Gujarati medium student teachers will not differ significantly," was accepted and it was concluded that the student teachers of both the media are equally clever in lessons.

Study 4-effect of interaction between Faculty and Area of the student teachers on their Study achievement.

Obtained F value 2.29 of interaction between faculty and area is less than F table value for an2, 239) 3.04 at 0.05 level of significance. So the null hypothesis that 'There will significant effect of interaction between faculty and area on the mean achievement scores of the student teachers in lessons" was accepted and it was concluded that Science, commerce and Arts student teachers of Modasa and other area are equally clever as far as their achievement lessons is concerned

Study 5 Effect of interaction between Area and Medium on the achievement of student teachers lessons.

The obtained F value 10.11 of interaction between Area and Medium is more than F table value 6.76 for df(1, 239) at 0.01 level of significance So the null hypothesis that "There will be no significant effect of interaction between area and medium on the mean achievement scores of the student teachers in lessons" was rejected and to find out which group is better than others t value of each pair of area x medium was found as shown in table 8.observing the table 8, it was found that 3 t values are significant at 0.01 level and 1 t value significant at 0.05 level of significance on the basis of significant t values, the following comparisons were done.

Study 6-Effect of interaction among independent variables on the achievement of student teachers.

The obtained F value 0.05 of interaction among faculty, area and medium is less than F table value 3.04 for df(2, 239) at 0.05 level of significance. So the null hypothesis that "There will be no significant effect of interaction among the independent variables on the mean achievement scores of the student teachers" was accepted.

Conclusions:

1. The student teachers of Science and Commerce are equally clever in giving lessons
2. Commerce student teachers are cleverer than the Arts student teachers in giving lessons.
3. Science student teachers are cleverer than the Arts student teachers in giving lessons.
4. The student teachers of other area are cleverer than those of Modasa as far as their achievement in the lessons is concerned.

5. Science, Commerce and Arts student teachers of Modasa and other area are equally clever in giving lessons.
6. There will be no significant effect of interaction among the independent variables on the mean achievement scores of the student teachers in giving lessons.

Reference:

Aggarwal, J.C., Teacher and education in a developing society, Vikas publishing house, New Delhi, 1995

Ary,D., Lucy C Jacobs, nad Asghar Razavieh. Introduction to research in education, Holt, Rinehart and Winston, Inc., New York, 1972

Best, John W. and Khan James V., research in education (seventh Edition), Prentice Hall of India Pvt. Ltd., New Delhi, 1995.

Chakrabarti, Mohit, Teacher Education: Modern Trends, Kanishka Publishers, New Delhi, 1998.

Ebel, Robert L. encyclopedia of Educational Research (fourth Edition), The Macmillan Comapany Limited, London, 1969.

Fox, long & long, J., Morden Methods of Data analysis, sage Publications, New Delhi, 1990.

Kaul, Lokesh, Methodology of educational Research, Vikas Publishing House Pvt. Ltd., Delhi 1998.

Shukla, S.P.,P.V.Mehrotra, an R.N.Mehrotra, Elements of Educational Research, Allied Publishers Private Limited, New Delhi, 1966.

3

An awareness to teachers towards educational technology

≺ **Researcher** ≻

* Avanika B Patel*

M. Com., M. Ed.,Ph D.- Scholar, Asst. Professor,

avnikapatel83@gmail.com

Abstract :-

In this past education field new challenger waiting for teacher & students both in the present study researcher has taken some teachers who are engaged with the educational technology where some of them are so aware about new technology and some of them are so tired to know about the new technology in some of schools lack at facility lack of time to learn and teach this new technology which are very much useful in the educational field. researcher also taken two parts of area as rural and urban from there no. of teachers (male & female both) are taken which are around 100. all these teachers have given their best knowledge about the educational technology with experience and also from private & govt. schools.

-:Keywords:-

Educational Technology, Private and Govt. School, Area(Rural and urban)

INTRODUCTION

Development of human is acontinuous process. In today's time somany transforma-tion has come across the word. Day by day rules, regulations, values alsochange.this 21st century is a science and information technology century where our prime minister Dr.APJ AbdulKalam was said that in 2020 in developed country India will be first in somany countries for this purpose educational technology is must in education system. nowadays, science & technology is in all over are asoin educational field is must.where knowledge ofradio, Tap recorder, TV,computer,internetshouldbevery necessaryandimportant

In thisglobalization word system ofeducation should be change form "chalkand talk" to "smart board" or "smart classroom.".itis very useful togive justice forevaluation and present curriculum. by usingaudio -video medium, software, techniques of presentation, CAL, teachinglearning material students will attract towards itand study properly throughinterestand use their creativity. this world is totally competition world, so for presentingin competition students need basic knowledge where they can stand and express themselves. so on the basis ofit qualitativeand quantitativeanalysiscanbedoneeasily.soeducation will developed automatically. Teacher should prepare tomorrows citizen so withouteducationit can'tbe happen.So developmentofeducationtechnology is somuchneeded.

OBJECTIVES

- Toknow theawareness of teachers towards educational technology.
- To know the useof educational by teachers inclassroom.
- Toknowtheawareness&useofeducationaltechnologyofteachersinrespectto gender.
- Toknowtheawareness&useofeducationaltechnologyofteachersinrespectto area.

RESEARCH METHOD

Surveyresearchmethodfromthe descriptive researchmethod.

TOOL

Questionnaire which is covering max. 19 questions whichareask by researcher according to fulfill the objectives.

DATA COLLECTION

Researcher has prepared questionnaire by own self with the proper guidance of the experts. after that this questionnaire isgiven toall teachers who arechoosen for this research study.

when 100 teachersare taken from the4 different schoolaccording toarea here male&female both are taken. forthat table whichis given below.

SAMPLEOFSCHOOLSANDTEACHERS

: Sample of school and teacher area wise :

	No.	LadyTeacher/Female Teacher		Gents Teacher/ Male Teacher		Total
Area		Privet	Govt.	Privet	Govt.	
	Urban	20	15	10	15	60
	Rural	10	15	5	10	40
		30	30	15	25	100

By asking questions to these teachers of the respective school data can be collected byresearcher.

Here researcher come to knowafter the questioning that most of teachers are aware about theinternet, computer, overheadtransparency, slides,video, slide show, video conference,videolectures,Msworld,Excel, CAL / CAI pregame etc.,Due to lack of physical facility teachersare working withoutit. some of the teachers told that students doesn't need anyinstrument tolearn, they can learn by textbooks &technology needs more timeand costly. some of the teacher told that theyare notgetting salary while using technology.

Theseare someviews of teachers towardseducational technology

DATA ANALYSIS

Throughpercentage waythis researchstudy comes to theanalysis stage.

(1) 90% of teachers - Awareness of educational technology.
(2) 70% of teachers - Leanfromtheir pre-service training timeperiod.
(3) 50%ofteachers-Duetolackofphysicalfacilityteachersarenotusing educational technology.
(4) 40% of teachers - Teachingwork done by usingeducational technology.
(5) 40% of teachers - Time consumingandcostly.

FINDINGS

Fo ran awareness and use ofeducational technologyincreasingitsratio.This results can be taken but some of the teachersare not using technology while they are aware about it.

On the basis ofan awareness& use of education technologyin terms of Gender both are aware about educational technology from theresults.

Noeffect onarea foranawareness& use ofeducational technologyin terms of area.

Thisis First step for making teacher and students toexcited foreducational technology,so here we can say that anawarenessand use ofeducationalTechnologyis must neededin educational field.

In present study,limitedteachersaretaken fromlimited areasothis research hasfaithfullynessforthatparticulararea.itisveryusefultothinkabout givendirectionto society.

REMEDIES

- Availabilityof educational technologyinschool is must.
- Motivationprovidedfor teachers.
- Proper remunerationshouldbeprovidedto the teacherbya private school.
- Itshouldbein habitto useEducational technology.

REFERENCES

1) Patel R. S.(2015)Methodologyof Research, (Third Edition) Ahmedabad : Jay Publication
2) Shukla Satishprakash(2016) ICT in Education, (FirstEdition) Ahmedabad :KshitiPublication

QUESTIONNAIRE

1) What do youknow abouttechnology?
2) What do youknow abouteducational technology?
3) Which are instruments you are informed related to educational technology?
4) Areyoustudiedabouteducationaltechnologyinyourpre-servicetraining program?
5) whichinstrumentsyouhave usedin your pre-service training program?
6) AreyouFlexiblewithuseof educational technology?
7) Whicheducationtechnology has usedinclassroombyyou?
8) Is thereanyfacilityfor educationtechnology providedto youbyschool ?
9) Whichhurdles areexperienced byyouwhile usingeducational technology?
10) Groupdiscussion,Interviewofareacanbeusedbyyouratherthanusing electrical instrument?
11) Is thereanyeffecton students in teaching by usingeducational technology?
12) Is thereanyeffecton spedof learning byusingeducational technology?
13) Whatis theeffecton resultof students byusingeducational technology?
14) Is therehappeningof left the course by usingeducational technology?
15) Teacher should teach students for using educational technologyby themselves. Agreeor not?
16) Give Your view pointsabout the awarenessof teacher in educational technology.
17) GiveYourviewpointsformakingteacherawareabouttheeducational technology.
18) Why some of teachers are feeling sad while using of educational technology?
19) Whichstepshastobetakenonhandforusingmore&moreeducational technology by teachers?

4 પંચમહાલ જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો ઉપયોગ

Sursingbhai P.Pargi
Lecturer
District Institute Of Education & Training
Santrampur
Mo-9904193894

સારસંક્ષેપ

૧૯૮૬ની નવી શિક્ષણનીતિ અમલમાં આવી ત્યારથી શિક્ષણના મુખ્યતવે ત્રણ ઉદેશ્ય નક્કી કરવામાં આવેલ છે.

- ૧૦૦% નામાંકન
- ૧૦૦% સ્થાયીકરણ
- ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ

આજે નવી શિક્ષણનીતિ અમલીકૃત બન્યે ત્રીસ વર્ષ પૂર્ણ થવાના આરે છે. ત્યારે પ્રથમ બે ઉદેશ્ય તો લગભગ આપણે સિદ્ધ કરી ચૂક્યા છીએ પરંતુ ત્રીજો ઉદેશ્ય એટલે કે ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણના ઉદેશ્યને હજુ સુધી સિદ્ધ કરી શક્યાં નથી.

બાળકોને ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ પ્રાપ્ત થાય તે માટે સરકાર તરફથી ઘણાં પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે. ગુણવત્તા પર અસર કરનાર પરિબળો પૈકી કેટલાક ભૌતિક, શૈક્ષણિક, વહીવટી છે. તેમાથી ઘણા પરિબળોની ઊણપને કારણે શૈક્ષણિક સિદ્ધિનું સ્તર નીચું આવવાની શક્યતા રહેલી છે. શાળાની સાંપ્રત પરિસ્થિતીની જાણકારી મેળવવા તથા તેની પ્રવર્તમાન શૈક્ષણિક અને ભૌતિક સુવિધાઓ કેવી હશે તેવા પ્રશ્નોથી પ્રેરાઇને પ્રયોજકોએ પ્રસ્તુત અભ્યાસ હાથ ધરેલ.

ચાવીરૂપ શબ્દો-

- પ્રાથમિક શાળાઓ, સંસાધનો

૧.૧ પ્રસ્તાવના-

શાળાઓમા બાળકોના સર્વાંગીણ વિકાસ માટે વિવિધ માધ્યમો થકી પ્રયત્નો કરવામા આવે છે. અભ્યાસના હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે વર્ગખંડ પ્રવૃત્તિઓ અપૂરતી છે. અત્યારે શિક્ષણમાં વિવિધ નવીન પધ્ધતિઓ પ્રયુક્તિઓ આવી રહેલ છે. શિક્ષણને અસરકારક બનાવવા માટે વિવિધ સુચારુ પ્રયત્નો પ્રાથમિક શિક્ષણ ક્ષેત્રે હાથ ધરવામાં આવી રહ્યાં છે. આર.ટી.ઇ. ૨૦૦૯ અંતર્ગત શાળા ભાવાવરણ, અભ્યાસક્રમ, શિક્ષક ભરતી વગેરે બાબતોમાં સંપૂર્ણપણે યોગ્યતમ રીતે વિકસીત માળખું રચાયું છે.

ભૌતિક, શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપનની ગતિશીલતા અને એકરૂપતા ગુણવત્તાની પરિચાયક છે. શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિની સત્તાના વિકેન્દ્રીકરણ સ્વરૂપે સર્વસત્તાઓ શાળા વ્યવસ્થાપન સમિતિને સોંપવામાં

આવી છે. જેમના માધ્યમ સ્વરૂપે શાળાના વર્ગખંડો, વીજળી, કમપ્યુટર, ઇન્ટરનેટ, શૌચાલય, પાણી શુદ્ધિકરણ પ્લાન્ટ(આરઓ સિસ્ટમ), શૈક્ષણિક સાધનો વગેરેની ઉપલબ્ધિઓ સાથે શાળાઓમાં સંપૂર્ણ ગુણવત્તા વ્યસ્થાપન કરવામાં આવી રહ્યું છે. સ્માર્ટ ક્લાસરૂમ, ટેક્નીકલ શિક્ષણ અને ઉપલબ્ધ ભૌતિક સુવિધાઓના સહયોગથી બાળક ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ મેળવે તે માટે ઉપરોકત તમામ ભૌતિક સુવિધાઓના સુચારૂ મહત્તમ ઉપયોગ થાય તે ખૂબ જ જરૂરી છે.

૧.૨ સમસ્યા કથન:-

પંચમહાલ જિલ્લાની પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો ઉપયોગ

૧.૩ સંશોધનના હેતુઓ-

1. પ્રાથમિક શાળામાં ઉપલબ્ધ સંશાધનોની સ્થિતી જાણવી એટલે કે પ્રાથમિક શાળામાં ક્યા-ક્યા સંશાધનો ઉપલબ્ધ છે તે જાણવું.
2. પ્રાથમિક શાળામાં ઉપલબ્ધ સંશાધનોની ઉપયોગ અંગેની સ્થિતી જાણવી.
3. પ્રાથમિક શાળામાં ઉપલબ્ધ સંશાધનના ઉપયોગ ન થવાના કે નહિવત ઉપયોગ થવાનાં કારણો તપાસવા

૧.૪ અભ્યાસના પ્રશ્નો :–

1.પ્રાથમિક શાળામાં ક્યા-ક્યાસંશાધનો ઉપલબ્ધ છે ?

2.પ્રાથમિક શાળામાં ઉપલબ્ધ સંશાધનની ઉપયોગ કરવાના સંદર્ભમાં સ્થિતી કેવી છે ?

3.પ્રાથમિક શાળામાં ઉપલબ્ધ સંશાધનનો ઉપયોગ કેટલા પ્રમાણમા થાય છે ?

૧.૫ અભ્યાસ હેઠળના ચલ :-

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં કોઈ ચલની પસંદગી કરવામાં આવેલ નથી.

૧.૬ અભ્યાસની મર્યાદાઓ –

પ્રસ્તુત અભ્યાસની કેટલીક મર્યાદાઓ સ્વીકારવામાં આવી છે, જે આ પ્રમાણે છે.

- પ્રસ્તુત અભ્યાસ પંચમહાલ જિલ્લામાં આવેલ તમામ પ્રાથમિક શાળાઓ પૂરતો મર્યાદિત છે.
- પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વપરાયેલ ઉપકરણોની મર્યાદા પ્રસ્તુત સંશોધનની મર્યાદા રહેશે.

૧.૭ સંશોધન પદ્ધતિ :-

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સર્વેક્ષણ તથા પ્રાયોગિક એમ બે સંશોધન પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

૧.૮ અભ્યાસનુ મહત્વ :-

પ્રત્યેક અભ્યાસની સૈદ્ધાંતિક અને વ્યાવહારિક ઉપયોગિતા હોય છે. જે અંગેની માહિતી અત્રે પ્રસ્તુત કરેલ છે.

1. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી પ્રાથમિક શાળાઓની ભૌતિક સંશાધનોની માહિતી મળી શકશે.
2. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી પ્રાથમિક શાળાઓની શૈક્ષણિક સંશાધનોની માહિતી મળી શકશે.
3. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી પ્રાથમિક શાળાઓની ભૌતિક સંશાધનોની ઉપયોગિતા જાણી શકાશે.
4. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી પ્રાથમિક શાળાઓની શૈક્ષણિક સંશાધનોની ઉપયોગિતા જાણી શકાશે.

5. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી સરકારશ્રીને ભૌતિક સંશાધનો માટેની નવી નીતિ નક્કી કરવા ઉપયોગી થશે.
6. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી પ્રાથમિક શાળામાં ઉપલબ્ધ સંશાધનોના વપરાશ અંગેના પડકારો જાણી તેને દૂર કરવા માટેની કાર્યયોજના તૈયાર કરી શકાશે.

૧.૯ વ્યાપવિશ્વ :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પંચમહાલ જિલ્લાની જિલ્લા પંચાયત હસ્તકની પ્રાથમિક શાળાઓ સને 2014-'15 માં કાર્યરત હોય તેવી તમામનો સમાવેશ વ્યાપવિશ્વમાં કરેલ હતો.

૧.૧૦ નમુના પસંદગી :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે ઝૂમખા નમૂના પ્રયુકિતથી નમૂનો (નિદર્શ) પસંદ કરેલ છે. આ પ્રયુકિતમાં ઝૂમખાં રચી નમૂનાનો એકમ એક પાત્ર ન રહેતાં પાત્ર સમૂહ (ઝૂમખું) એકમ બને છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં પ્રત્યેક તાલુકા વાઇઝ ૫ – ૫ શાળાઓની પસંદગી કરવામાં આવી હતી. જેથી પંચમહાલ જિલ્લામાંથી ૫૫ શાળાને નમૂના માટે પસંદ કરવામાં આવી હતી. જે પૈકી એક અથવા બે શાળા શહેરી કક્ષાની અને બાકીની શાળાઓ ગ્રામ્ય કક્ષાની પસંદ કરેલ. મોટા ભાગે ધોરણ ૧ થી ૮ની શાળાઓ પસંદ કરવામાં આવેલ. ડાયટનાં વ્યાખ્યાતા રૂબરૂ શાળા મુલાકાત લઈ શકે તે માટે પૂરું આયોજન કરવામાં આવેલ.

૧.૧૧ ઉપકરણ :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે જીસીઇઆરટી, ગાંધીનગર દ્વારા તૈયાર કરવામાં આવેલ 'અભિપ્રાયાવલિ' ઉપકરણનો ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે. જે ઉપકરણ પ્રમાણીકરણ કરેલ નથી. આ ઉપકરણો વિશેની વિગત પ્રસ્તુત છે.

ઉપકરણ ૧ : ગુજરાત રાજ્યની પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો ઉપયોગ અવલોકન અનુસૂચિ
ઉપકરણ ૨ :ગુજરાત રાજ્યની પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો ઉપયોગBમુલાકાત અનુસૂચિ

૧.૧૨ માહિતી એકત્રીકરણ-

સંશોધકે ગુજરાત રાજ્યની પ્રાથમિક શાળાઓમાં ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો ઉપયોગ અંગેના સંશોધન માટે જીસીઇઆરટી, ગાંધીનગર દ્વારા જુથ રચિત ઉપકરણ ૧- અવલોકન અનુસૂચિ અને ઉપકરણ ૨– મુલાકાત અનુસૂચિની વિગતો મેળવવા માટે ડાયેટના અધ્યાપકશ્રીઓ જૂથ તૈયાર કરી માહિતી એકત્રિત કરેલ.

૧.૧૩ માહિતીનું પૃથક્કરણ :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પ્રાપ્ય માહિતીના આધારે ટકાવારી તેમજ આવૃતિને આધારે માહિતીનું પૃથકકરણ કરવામાં આવ્યુ હતું.

૧.૧૪ અભ્યાસના તારણો :-

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં માહિતી બે તબક્કામાં મેળવવામાં આવી હતી.

૧. અવલોકન અનુસૂચિ

૨. મુલાકાત સાક્ષ્યપત્રો

જે અન્વયે મળેલ આવૃત્તિ અને પ્રતિચારો પરથી તારણો ક્રમશઃ નીચે પ્રમાણે દર્શાવેલ છે.

૧. અવલોકન અનુસૂચિ

અવલોકન અનુસૂચિના તારણો ક્રમશઃ નીચે દર્શાવેલ ચાર વિભાગમાં રજૂ કરવામાં આવ્યા હતાં.

વિભાગ – ૧ : શૈક્ષણિક સંસાધનો

૧. પંચમહાલ જિલ્લામાં નમૂનામાં પસંદ થયેલ તમામ પ્રાથમિક શાળાઓમાં કાળું પાટિયું ઉપલબ્ધ હતું. ઓવર હેડ પ્રોજેક્ટર પાંચ શાળામાં જ હતું. ચાર્ટસ અને ચિત્રો, નકશા એક શાળાને બાદ કરતા તમામ શાળામાં ઉપલબ્ધ હતા. ડીટીએચ બે શાળામાં ન હતા. પૃથ્વીનો ગોળો અને ટેલીવિઝન ૩ શાળામાં ન હતા. ડીવીડી, માઇક અને સ્પીકર જે જે શાળામાં હતાં તેના કરતાં હોય તેવી શાળાઓનો સંખ્યા વધારે જોવા મળી હતી., જયારે ટેપરેકોર્ડર બહુ ઓછી શાળામાં હતુ.

૨. નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓ પૈકી ૨૯ શાળાઓમાં કમ્પ્યુટર ખંડની જોગવાઈ છે. જ્યારે ૨૮ શાળાઓમાં કમ્પ્યુટર ખંડની અલગ વ્યવસ્થા નથી.

૩. કમ્પ્યુટરની ઉપલબ્ધતાના સંદર્ભમાં ૧૧ કમ્પ્યુટર ધરાવતી હોય તેવી શાળાની સંખ્યા ૪૫ હતી. જ્યારે અન્ય શાળાઓમાં કમ્પ્યુટર વધતાં કે ઓછા પ્રમાણમા જોવા મળેલ. પરંતુ એકપણ કમ્પ્યુટર ન હોય તેવી ૧ શાળા હતી.

૪. નમૂનામાં પસંદ થયેલી ૫૫ શાળાઓમાંથી ૬ શાળાઓમાં અલગ વર્ગખંડમાં ગ્રંથાલયની વ્યવસ્થા છે. જ્યારે ૩૫ શાળાઓમાં મુખ્ય શિક્ષકના રૂમમાં ગ્રંથાલયની વ્યવસ્થા છે. ૧૪ શાળામાં બંને જગ્યાએ વ્યવસ્થા છે.

૫. ગ્રંથાલયમાં પુસ્તકોના સંદર્ભમાં કુલ ૫૫ શાળાઓમાંથી માહિતી મેળવવામાં આવી હતી. શાળાઓમાથી ગ્રંથાલયમાં પુસ્તકોની માહિતી અન્વયે ન્યુનત્તમ પુસ્તકોની સંખ્યા ૮૦ હતી. જ્યારે મહત્તમ પુસ્તકોની સંખ્યા ૧૪૫૨ જોવા મળી હતી.

૬. નમૂનામાં પસંદ થયેલી શાળાઓના સંદર્ભમાં જીવનશિક્ષણ મોટા ભાગની શાળાઓમાં આવે છે. જ્યારે ચાર શાળાઓમાં તેની સાથોસાથ બાલસૃષ્ટિ, મૈત્રી, મારૂ રમકડું, બાલભારતી, સંકલનશ્રેણી,કુમાર, સાધના, ફુલવાડી, ચંપક તેમજ સફારી જેવા સામયિકો પણ આવે છે.

૭. વર્તમાનપત્રોના સંદર્ભમાં નમૂનામાં પસંદ થયેલી શાળાના નિયમિત રીતે ગુજરાત સમાચાર, વેજલપુર એકસપ્રેસ, સંદેશ અને પંચમહાલ સમાચાર જેવા વર્તમાનપત્રો આવે છે.

૮. પંચમહાલ જિલ્લામાં તમામ સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં સંગીતના સાધનોમાંથી ખંજરી અને ઢોલક અને મંજીરા સૌથી વધારે જોવા મળ્યાં હતાં. જ્યારે તબલાં જે જે શાળાઓમાં હતાં તેના કરતાં આવા સાધનો ન હોય તેવી શાળાઓની સંખ્યા ઘણી વધારે જોવા મળી હતી. જયારે હાર્મોનિયમ અને ડ્રમ મોટાભાગની શાળામાં જોવા મળેલ.જે શાળાઓમાં સંગીતના સાધનો હતાં તેમની સ્થિતિ સારીથી ઉત્તમ કક્ષાની જોવા મળી હતી. સામાન્ય કે નબળી સ્થિતિવાળા સાધનો બહુ ઓછી શાળામાં જોવા મળેલ.

૯. રમતગમત માટે મેદાનની વ્યવસ્થા પપ શાળામાંથી ર૦ શાળામાં હતી.

૧૧. સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાંથી રમતગમત અથવા વ્યાયામના તમામ સાધનો ઉપલબ્ધ હોય તેના કરતાં ઉપલબ્ધ હોય ન હોય તેવી શાળાની સંખ્યા વધુ જોવા મળી હતી. જે શાળાઓમાં રમતગમતના સાધનો હતાં તેમની સ્થિતિ સારીથી ઉત્તમ કક્ષાની જોવા મળી હતી. સામાન્ય કે નબળી સ્થિતિવાળા સાધનો બહુ ઓછી શાળામાં જોવા મળેલ.

૧ર. નમૂનામાં પસંદ થયેલી તમામ શાળાઓમાં શિક્ષક/વિદ્યાર્થી હાજરી પત્રક, પુસ્તકાલય રજીસ્ટર, પુસ્તકાલય ઇસ્યુ રજીસ્ટર આવક જાવક રજીસ્ટર અને સી.એલ. રજીસ્ટર, વિઝિટ બુક રજીસ્ટર અને રોજનીશી નિભાવવામાં આવે છે. ડેડસ્ટોક રજીસ્ટર અને મુવમેંટ રજીસ્ટર એક શાળાને બાદ કરતા તમામ શાળામાં નિભાવવામાં આવે છે. જીઆર અન. એસ.એમ.સી. રજીસ્ટર બે શાળાને બાદ કરતા તમામ શાળામાં નિભાવવામાં આવે છે. સ્ટેશનરી રજીસ્ટર ૬ શાળામાં નિભાવવામાં આવે છે. મુવમેંટ રજીસ્ટર ૧૦ શાળામાં નિભાવવામાં આવે છે. જયારે પ શાળાઓને બાદ કરતા તમામ શાળામાં સ્ટેશનરી રજીસ્ટર અને ૩૧ શાળાઓમાં ડ્યૂટી લીવ રજીસ્ટર નિભાવવામાં આવે છે. ૧૩ શાળામાં રોજનિશી નિભાવવામાં આવે છે.

વિભાગ – ૨ : વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો ઉપયોગ

૧. પંચમહાલ જિલ્લાની તમામ પપ શાળામાં તમામ વિદ્યાર્થીઓને સમયસર પાઠ્યપુસ્તકો મળે છે.

ર. પંચમહાલ જિલ્લાની એક શાળાને બાદ કરતા બાકીની તમામ શાળાઓમાં દરેક શિક્ષકને શિક્ષક આવૃત્તિ સમયસર મળે છે.

૩. જે અંતર્ગત નમૂનામાં પસંદ થયેલ પંચમહાલ જિલ્લાની પપ શાળાઓમાંથી પ૪ શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓને ગણવેશ સહાય સમયસર આપવામાં આવે છે.

૪. ગણવેશ તૈયાર કરવાના સંદર્ભમાં નમૂનામાં પસંદ થયેલી પપ શાળાઓમાંથી પ૩ શાળાઓમાં વિદ્યાર્થી ગણવેશ સહાયમાંથી ગણવેશ તૈયાર કરાવે છે.

પ. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ પપ શાળાઓમાંથી પ૦ શાળાઓમાં પ્રજ્ઞા અભિગમ કાર્યરત હતો. જેમાં શાળાઓમાં સાધનસામગ્રીમાં અભ્યાસકાર્ડ, લેડર તેમજ છાબડી ૧૮નો સેટ, પ્રગતિમાપન રજીસ્ટર, સ્વાધ્યાયપોથી, સચિત્ર બાળપોથી, અર્લી રીડરનો સેટ, બારાક્ષરીનો સેટ અને શિક્ષક આવૃત્તિ ઉપલબ્ધ હતી. જે જે શાળામાં પ્રજ્ઞા અભિગમ ચાલુ છે ત્યાં તેમની સ્થિતિ સારીથી ઉત્તમ કક્ષાની જોવા મળી હતી. સામાન્ય કે નબળી સ્થિતિવાળા સાધનો બહુ ઓછી શાળામાં જોવા મળેલ.

વિભાગ – 3 : ભૌતિક સંસાધનો ઉપયોગ

૧. પાણીની વ્યવસ્થાના સંદર્ભમાં પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ પપ શાળાઓમાથી ૮ શાળાઓમાં પંચાયતના નળ દ્વારા પાણી મળે છે ૩ શાળામાં કોપોરેશનના નળ દ્વારા, ૬ શાળામાં ડંકીથી પાણી આવે છે. જયારે ૩૮ શાળામાં અન્ય સોતથી પાણી મળે છે.

ર.પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ તમામ પપ શાળાઓમાં પાણીના સંગ્રહ માટે ટાંકી ઉપલબ્ધ છે.

૩. પાણીની ગુણવત્તાના સંદર્ભમાં પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૧૪ શાળામાં પાણીની ગુણવત્તા ઉતમ જણાઇ. ૩૧ શાળામાં પાણીની ગુણવત્તા સારી જણાઈ, ૮ શાળામાં સામાન્ય પ્રકારની જણાઈ અને ૧ શાળામાં પાણીની ગુણવત્તા નબળી જોવા મળી હતી.

૪. પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ તમામ ૫૫ શાળાઓમાં વીજળીની વ્યવસ્થા છે.

૫. પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી એક શાળાને બાદ કરતા તમામ શાળામાં જ્યારે ૧ શાળાઓમાં એટલે કે ૨% શાળાઓમાં શાળા સમય દરમિયાન પૂરતા પ્રમાણમાં વીજળી મળતી નથી.

૬. પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૪૯ શાળાઓમાં અર્થીંગની વ્યવસ્થા છે. જ્યારે ૬ શાળાઓમાં અર્થીંગની વ્યવસ્થા નથી.

૭. પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ તમામ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૪૬ શાળાઓમાં કમ્પાઉન્ડ વોલ છે. તેની સ્થિતીના સંદર્ભમાં ૮ શાળાઓમાં વોલની સ્થિતી ઉત્તમ હતી. ૧૬ શાળાઓમાં કમ્પાઉન્ડ વોલની સ્થિતી સારી જોવા મળી હતી. જ્યારે ૧૪ શાળાઓમાં કમ્પાઉન્ડ વોલની સ્થિતી સામાન્ય જોવા મળી હતી. ૫ શાળાઓમાં કમ્પાઉન્ડ વોલની સ્થિતી નબળી અને ૩ શાળામાં અતિનબળી સ્થિતી જોવા મળી હતી.

૮. પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ તમામ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૪૮ શાળાઓમાં શાળાઓમાં ગેઇટ છે. તેની સ્થિતીના સંદર્ભમાં જોઇએ તો ૬ શાળાઓમાં ગેઇટની સ્થિતી ઉત્તમ હતી. ૨૨ શાળાઓમાં ગેઇટની સ્થિતી સારી જોવા મળી હતી. જ્યારે ૭ શાળાઓમાં ગેઇટની સ્થિતી સામાન્ય જોવા મળી હતી. ૮ શાળાઓમાં ગેઇટની સ્થિતી નબળી અને ૬ શાળામાં અતિનબળી જોવા મળી હતી.

૯. પંચમહાલ જિલ્લામાં નમૂનામાં પસંદ થયેલ શાળાઓમાંથી પાંચ કે તેથી ઓછા વર્ગખંડ ધરાવતી શાળાની સંખ્યા ૩ હતી. છ થી દસ વર્ગખંડ ધરાવતી શાળાની સંખ્યા ૩૬ હતી. જ્યારે ૧૦ કે તેથી વધુ વર્ગખંડ ધરાવતી શાળાની સંખ્યા ૧૬ જોવા મળી હતી.

૧૦. પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાથી ૩૯ શાળાઓમાં વર્ગખંડ પૂરતા પ્રમાણમાં છે. જ્યારે ૧૬ શાળાઓમાં વર્ગખંડ પૂરતા પ્રમાણમા નથી. તેની સ્થિતીના સંદર્ભમાં ૪ શાળાઓમાં વર્ગખંડની સ્થિતી ઉત્તમ હતી. ૧૩ શાળાઓમાં વર્ગખંડની સ્થિતી સારી જોવા મળી હતી. ૧૧ શાળાઓમાં વર્ગખંડની સ્થિતી સામાન્ય જોવા મળી હતી. ૯ શાળાઓમાં વર્ગખંડની સ્થિતી નબળી અને ૫ શાળામાં અતિનબળી જોવા મળી હતી.

૧૧.પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૫૪ શાળાઓમાં વર્ગખંડમા પૂરતા પ્રમાણમાપંખા છે. જ્યારે ૧ શાળામાં વર્ગખંડમાં પૂરતા પ્રમાણમાંપંખા નથી. તેની સ્થિતીના સંદર્ભમાં ૧૮ શાળાઓમાં વર્ગખંડમાં પંખાની સ્થિતી ઉત્તમ હતી. ૩૧ શાળાઓમાં વર્ગખંડમાં પંખાની સ્થિતી સારી જોવા મળી હતી. જયારે ૫ શાળાઓમાં વર્ગખંડમાં પંખાની સ્થિતી સામાન્ય જોવા મળી હતી.

૧૨.પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાં ૫૩ શાળાઓમાં ઇલેક્ટ્રીક લાઇટ (બલ્બ/ટ્યૂબલાઇટ) પૂરતા પ્રમાણમાં છે.

૧૩.પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૧૩ શાળામાં આસનપટ્ટાની વ્યવસ્થા છે. જ્યારે ૨૭ શાળામાં પાટલીની વ્યવસ્થા છે. જ્યારે ૧૫ શાળામાં આસનપટ્ટા તેમજ પાતળી એમ બંને વ્યવસ્થા છે.

૧૪. પંચમહાલ જિલ્લાની નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી શિક્ષકને મળતી સુવિધા અન્વયે ૪૮ શાળાઓમાં બુલેટીન બોર્ડ જોવા મળ્યા. તમામ શાળામા ટેબલ અને ખુરશી જોવા મળ્યા હતા. કબાટ ૪૪ શાળાઓમાં અને વર્ગ પુસ્તકાલયની સુવિધા માત્ર ૩૩ શાળામાં ઉપલબ્ધ હતી. તેની સ્થિતીનાસંદર્ભમાં જોઈએ તો નમૂનામાં પસંદ થયેલ શાળાઓમાં બુલેટીન બોર્ડ ૯૦% શાળાઓમાં ઉત્તમ અને સારી સ્થિતીમાં હતા. ટેબલ ૮૩% શાળાઓમાં ઉત્તમ અને સ્થિતીમાં જણાયા. જયારે ૮૫% શાળામાં સામાન્ય સ્થિતીમાં જણાયા. ખુરશી ૯૦% શાળામાં ઉત્તમ અને સારી સ્થિતીમાં જણાયા. કબાટ ૮૮% શાળાઓમાં ઉત્તમ અને સારી સ્થિતીમાં જણાયા હતા જ્યારે વર્ગ પુસ્તકાલય ઉપલબ્ધતા અન્વયે કુલ ૯૦ શાળામાં ઉત્તમ અને સારી સ્થિતીમાં હતા.

૧૫. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાથી ૧૭ શાળાઓમાં મુખ્યશિક્ષક માટે અલગ બેઠક વ્યવસ્થા છે. જ્યારે ૩૬ શાળાઓમાં મુખ્યશિક્ષક માટે અલગ બેઠક વ્યવસ્થા નથી. તેની વ્યવસ્થાના સંદર્ભમાં જોઈએ તો ૩ શાળામાં બેઠક વ્યવસ્થા ઉત્તમ જણાઈ. જ્યારે ૧૦ શાળામાં વ્યવસ્થા સારી જોવા મળી. ૫ શાળામાં આ વ્યવસ્થા સામાન્ય જોવા મળી. જયારે ૩ શાળામાં આ વ્યવસ્થા નબળી જોવા મળી હતી.

૧૬. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૪ શાળાઓમાં શિક્ષક ખંડની અલગ બેઠક વ્યવસ્થા છે. જ્યારે ૪૮ શાલાઓમાં શિક્ષકો માટે અલગ શિક્ષક ખંડની વ્યવસ્થા નથી. તેની વ્યવસ્થાના સંદર્ભમાં જોઈએ તો ૨ શાળામાં બેઠક વ્યવસ્થા ઉતમ જણાય. ૨ શાળામાં શિક્ષક ખંડની બેઠક વ્યવસ્થા સારી જણાઈ.

૧૭. પંચમહાલ જિલ્લામાથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ તમામ શાળાઓમાંથી એક શાળાને બાદ કરતા બાકીની ૫૪ શાળાઓમાં સેનિટેશનની વ્યવસ્થા જોવા મળી હતી. આ ઉપરાંત તમામ શાળામાંથી ૪૩ શાળામાં કુમાર અને કન્યા માટે અલગ અલગ વ્યવસ્થા પણ જોવા મળી હતી. જયારે ૧૨ શાળામાં અલગ વ્યવસ્થા ન હતી. તેની વ્યવસ્થાના સંદર્ભમાં જોઈએ તો ૨૧ શાળામાં સેનિટેશનની વ્યવસ્થા ઉત્તમ જણાઈ. જ્યારે ૨૨ શાળામાં આ વ્યવસ્થા સારી જોવા મળી હતી. ૮ શાળામાં વ્યવસ્થા સામાન્ય જોવા મળી હતી. ૧ શાળામાં વ્યવસ્થા નબળી અને ૩ શાળામાં વ્યવસ્થા અતિનબળી જોવા મળી હતી

૧૮. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાથી ૪૮ શાળાઓમાં સેનિટેશનમાં પાણીની વ્યવસ્થા જોવા મળી હતી. જ્યારે ૩ શાળામાં સેનિટેશનમાં પાણીની વ્યવસ્થા ન હતી. તેની વ્યવસ્થાના સંદર્ભમાં જોઈએ તો ૧૭ શાળામાં સેનિટેશનમાં પાણીની વ્યવસ્થા ઉત્તમ જણાઈ. જ્યારે ૨૭ શાળામાં સેનિટેશનમાં પાણીની વ્યવસ્થા સારી હતી. ૪ શાળામાં સેનિટેશનમાં પાણીની વ્યવસ્થા સામાન્ય જોવા મળી. અને ૩ શાળામાં સેનિટેશનમાં પાણીની વ્યવસ્થા નબળી જોવા મળી હતી.

૧૯. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ તમામ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૫૩ શાળાઓમાં સફાઈને લગતા સાધનો પૂરતા પ્રમાણમાં છે. એટલે કે ૯૬% શાળાઓમાં સફાઈને લગતા સાધનો પૂરતા પ્રમાણમાં છે. તેની વ્યવસ્થાના સંદર્ભમાં જોઈએ તો ૧૬ શાળામાં સફાઈને લગતા સાધનો ઉત્તમ સ્થિતીમાં જોવા મળ્યા. ૩૨ શાળામાં સફાઈને લગતા સાધનોની સ્થિતી સારી હતી. ૫ શાળામાં સફાઈને લગતા સાધનોની સ્થિતી સામાન્ય અને ૧ શાળામાં સ્થિતી નબળી જોવા મળી હતી.

૨૦. પંચમહાલ જિલ્લામાથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૧૨ શાળાઓમાં સ્ટોર રૂમની વ્યવસ્થા છે. જ્યારે ૪૩ શાળાઓમાં સ્ટોર રૂમની વ્યવસ્થા નથી.

વિભાગ – ૪ : મધ્યાહ્ન ભોજન યોજના

૧. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૫૧ શાળાઓમાં મધ્યાહ્ન ભોજન શાળામાં તૈયાર કરવામાં આવે છે. જ્યારે ૪ શાળાઓમાં ભોજન અન્યત્ર તૈયાર કરવામાં આવે છે.

૨. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૫૧ શાળાઓમાં મધ્યાહ્ન ભોજન અન્વયે રસોડાનો શેડ સ્વચ્છ છે. ૪ શાળાઓમાં રસોડાનો શેડ સ્વચ્છ નથી. તેની સ્થિતીના સંદર્ભમાં જોઈએ તો ૧૦ શાળાઓમાં રસોડાના શેડની સ્વચ્છતા ઉતમ જોવા મળી. ૩૩ શાળામાં રસોડાના શેડની સ્વચ્છતા સામાન્ય જણાઈ. ૩ શાળામાં રસોડાના શેડની સ્વચ્છતા સામાન્ય અને અતિ નબળી જણાય. જયારે એક શાળામા સ્થિતી નબળી જોવા મળી હતી.

૩. પંચમહાલ જિલ્લામાથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી આરોગ્યના સંદર્ભમાં રસોડાના શેડ વિષે જાણવા માટે પ્રતિચાર મળેલ. જે અન્વયે ૯ શાળામાં સ્થિતી ઉત્તમ જણાઈ. જ્યારે ૪૨ શાળાઓમાં રસોડાના શેડની સ્થિતી સારી જોવા મળી હતી. ૧ શાળાઓમાં રસોડાના શેડની સ્થિતી સારી જોવા મળી હતી. જયારે ૩ શાળાઓમાં રસોડાના શેડની સ્થિતી નબળી જોવા મળી હતી.

૪. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૧૪ શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓને ભોજન લેવા માટે બેઠક વ્યવસ્થાના સંદર્ભમાં એક શાળામાં સ્થિતી ઉત્તમ જણાઈ, ૩૬ શાળાઓમાં સ્થિતી સારી જોવા મળી, ૨ શાળામાં સ્થિતી સામાન્ય હતી. જયારે ૩ શાળામાં સ્થિતી નબળી જોવા મળી હતી.

૫. પંચમહાલ જિલ્લામાથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાથી ૫૧ શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યાના પ્રમાણમા વાસણો ઉપલબ્ધ હતા. જ્યારે ૪ શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યામાં પ્રમાણમા વાસણો ઉપલબ્ધ નહોતા.

૬. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ તમામ ૫૫ શાળાઓમાંથી મળેલ માહિતીને આધારે ૧૩ શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની જરૂરિયાત મુજબના વાસણો ઉપલબ્ધ હતા.

૭. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાથી ૨૪ શાળાના તમામ વિદ્યાર્થીઓ મધ્યાહ્ન ભોજનનો લાભ લે છે. ૨૯ શાળાના મોટાભાગના વિદ્યાર્થીઓ મધ્યાહ્ન ભોજનનો લાભ લે છે.

૮. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૩૬ શાળાઓમાં મધ્યાહ્ન ભોજન તૈયાર કરવા માટે LPG પ્રકારનું બળતણ ઉપયોગમાં લેવાય છે. જ્યારે ૩ શાળામાં મધ્યાહ્ન ભોજન તૈયાર

કરવા માટે લાકડાનો ઉપયોગ કરે છે. ૧૬ શાળાઓમાં મધ્યાહ્ન ભોજન તૈયાર કરવા માટે LPG અને લાકડા એમ બંને પ્રકારના બળતણનો ઉપયોગ કરે છે.

૯. પંચમહાલ જિલ્લામાથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૩૯ શાળાઓમાં મધ્યાહ્ન ભોજન માટે અલગ સ્ટોર રૂમની વ્યવસ્થા છે. જ્યારે ૧૬ શાળાઓમાં મધ્યાહ્ન ભોજન માટે અલગ સ્ટોર રૂમની વ્યવસ્થા નથી.

૧૦. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી મળેલ માહિતી અનુસાર તમામ ૫૫ શાળાઓમાં સાપ્તાહિક મેનૂ મુજબ મધ્યાહ્ન ભોજન આપવામાં આવે છે.

૧૧. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાં મુલાકાતના દિવસે તૈયાર કરેલ મધ્યાહ્ન ભોજનની ગુણવત્તા ૧૦ શાળામાં ઉત્તમ જણાઈ. ૩૦ શાળાઓમાં શાળા મુલાકાતના દિવસે તૈયાર કરેલ મધ્યાહ્ન ભોજનની ગુણવત્તા સારી જણાઈ હતી. ૧ શાળાઓમાં શાળા મુલાકાતના દિવસે તૈયાર કરેલ મધ્યાહ્ન ભોજનની ગુણવત્તા સામાન્ય જણાઈ હતી. ૩ શાળાઓમાં શાળા મુલાકાતના દિવસે તૈયાર કરેલ મધ્યાહ્ન ભોજનની ગુણવત્તા નબળી જણાઈ હતી. જયારે ૮ શાળાઓમાં શાળા મુલાકાતના દિવસે તૈયાર કરેલ મધ્યાહ્ન ભોજનની ગુણવત્તા અતિનબળી જણાઈ હતી.

૨. મુલાકાત સાક્ષ્યપત્ર તારણો

વિભાગ – ૧ : શૈક્ષણિક સંસાધનો

૧. પંચમહાલ જિલ્લામાંથી નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૧૫ સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાંથી ૧૪ શાળાઓમાં વર્ગખંડમાં બ્લેકબોર્ડનો ઉપયોગ સંતોષકારક થતો જોવા મળ્યો હતો. જ્યારે ૧ શાળા સામાન્ય પ્રમાણમાં ઉપયોગ થતો જોવા મળ્યો હતો.

૨. શિક્ષકો શિક્ષક આવૃત્તિના ઉપયોગના સંદર્ભમાં પસંદ થયેલ ૫૫ સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાથી ૪૯ શાળાઓમાં શિક્ષકો શિક્ષક આવૃત્તિનો ઉપયોગ કરે છે. જ્યારે ૬ શાળાઓમાં સામાન્ય પ્રમાણમા શિક્ષકો શિક્ષક આવૃત્તિનો ઉપયોગ કરે છે.

૩. બ્લેક બોર્ડ, પાઠ્યપુસ્તકો, ટેલીવિઝન, નકશા તેમજ બાઇસેગ પ્રસારણનો જેવા સાધનોનો સંતોષકારક ઉપયોગ થતો હતો. જ્યારે વિજ્ઞાનના સાધનો, બુલેટીન બોર્ડ, ચાર્ટ્સ અને ચિત્રોનો અને ટી.એલ.એમ. અને કમ્પ્યુટર સામાન્ય ઉપયોગ થતો હતો. જ્યારે અન્ય સાધનોનો ઉપયોગ નહિવત પ્રમાણમા થતો હતો.

૪. શાળામાં કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ શિક્ષણ કાર્યમાં ઉપયોગના સંદર્ભમાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાથી ૨૯ શાળાઓમાં કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ શિક્ષણ કાર્યમાં સંતોષકારક થાય છે. જ્યારે ૨૨ સરકારી સામાન્ય પ્રમાણમાં કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ થાય છે. જ્યારે ૦૪ શાળાઓમાં કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ નહીવત પ્રમાણમાં થાય છે.

૫. શાળામાં ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ કરી શકે તે માટે તે સંદર્ભમાં નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાથી ૩૨ શાળાઓમાં વ્યવસ્થા સંતોષકારક હતી. જ્યારે ૧૯ શાળાઓમાં વ્યવસ્થા સામાન્ય પ્રકારની હતી. જ્યારે ૫ શાળામાં ગ્રંથાલયની વ્યવસ્થા સામાન્ય જોવા મળી હતી.

૬. શાળામાં ગ્રંથાલયના ઉપયોગના સંદર્ભમાં નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાથી

૩૪ શાળાઓમાં સંતોષકારક જોવા મળ્યો હતો. જ્યારે ૧૮ શાળાઓમાં સામાન્ય અને ૩ શાળાઓમાં પ્રમાણમાં નહીવત ઉપયોગ થતો જોવા મળ્યો હતો.

૭. શાળામાં ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ શિક્ષકો કરી શકે તે માટે નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાથી ૩૭ શાળાઓમાં વ્યવસ્થા સંતોષકારક જોવા મળી. ૧૦ શાળામાં વ્યવસ્થા સામાન્ય હતી. જયારે ૦૮ શાળામાં વ્યવસ્થા નહીવત જોવા મળી હતી.

૮. શાળામાં ગ્રંથાલયના ઉપયોગ શિક્ષકો કરી શકવાના વ્યવસ્થાના સંદર્ભમાં નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાથી ૪૧ શાળાઓમાં ગ્રંથાલય વ્યવસ્થા સંતોષકારક જોવા મળી હતી. ૯ શાળામાં વ્યવસ્થા સામાન્ય હતી. જયારે ૫ શાળામાં વ્યવસ્થા નહીવત જોવા મળી હતી.

૯. શાળામાં ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ શિક્ષકો કેવો કરે છે તે અન્વયે નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાંથી ૩૦ શાળાઓમાં ગ્રંથાલયની વ્યવસ્થાનો ઉપયોગ શિક્ષકો સંતોષકારક કરતાં જોવા મળ્યા હતા. ૧૮ શાળામાં આ પ્રકારની વ્યવસ્થાનો ઉપયોગ શિક્ષકો સામાન્ય કરતાં જણાયા. જ્યારે ૦૭ શાળામાં શિક્ષકો આ વ્યવસ્થાનો નહીવત ઉપયોગ કરતા જણાયા હતા.

૧૦. શાળામાં આવતા સામયિકો વિદ્યાર્થીઓ વાંચી શકે તે માટેની વ્યવસ્થા અન્વયે નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાથી ૨૯ શાળાઓમાં વ્યવસ્થા સંતોષકારક હતી. ૧૮ શાળાઓમાં આ પ્રકારની વ્યવસ્થા સામાન્ય પ્રકારની હતી. જયારે ૮ શાળાઓમાં વ્યવસ્થા નહીવત હતી.

૧૧. નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાંથી મોટાભાગની શાળાઓમાં વર્તમાનપત્રો આવે છે. પરંતુ તેનો શાળામાં સામાન્ય ઉપયોગ થતો જોવા મળ્યો હતો. વર્તમાનપત્રો વ્યવસ્થાના સંતોષકારક ઉપયોગ ન થવાના કારણોમાં ગ્રામ્ય કક્ષાએ વિતરણ વ્યવસ્થાનો અભાવ જોવા મળતો હતો.

૧૩. સંગીતના સાધનોનો ઉપયોગ શાળામાં પ્રાર્થના કાર્યક્રમ,સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમ, બાલસભા, પ્રવેશોત્સવ, ગુણોત્સવ, રમતોત્સવ, વિવિધ સમારોહમાં, જન્મદિવસની ઉજવણી કરવામાં આવે છે. અને તે નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાંથી ૪૭ શાળાઓમાં સંગીતના સાધનોનો ઉપયોગ સંતોષકારક થાય છે.

૧૪. વ્યાયામ તેમજ' રમતગમતના સંદર્ભમાં સાધનોની વ્યવસ્થા શાળામાં અલગ રૂમમાં રાખવામા આવે છે, અમુક શાળાઓમાં સ્ટોર રૂમમાં સાધનો રાખવામા આવે છે, કયાંક શાળામાં શનિવારે પ્રાર્થનામાં સમૂહ કવાયત કરાવવામાં આવે છે. તો અમુક શાળામાં સમયપત્રકમાં તાસ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. તેની વ્યવસ્થાના સંદભમાં વ્યાયામ તેમજ રમતગમતના સંદર્ભમાં નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાથી ૩૬ શાળાઓમાં વ્યવસ્થા સંતોષકારક હતી. જ્યારે ૧૯ શાળાઓમાં વ્યવસ્થા સામાન્ય જોવા મળી હતી. આ વ્યવસ્થા સંતોષકારક ન હોવાના કારણોમાં મુખ્ય શિક્ષકના રૂમમાં તેમજ કલાસમાં રાખેલ છે,એક જ કબાટમાં તમામ સાધનો રાખેલ છે, શનિવારે જ વ્યાયામનો તાસ ફાળવવામાં આવેલ છે.

૧૫. શાળામાં વિવિધ રજીસ્ટરમાં મુલાકાતના દિવસે નમૂનામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળામાંથી ૪૦ શાળામાં નોંધની સ્થિતી સંતોષકારક હતી. જ્યારે ૧૫ શાળાઓમાં નોંધણી સ્થિતી સામાન્ય જોવા મળી હતી.નોંધ ન

થવાના કારણોમાં દૈનિક નોંધપોથી અપડેટ જોવા મળેલ નથી આ ઉપરાંત મુખ્ય શિક્ષક પાસે અન્ય ચાર્જ હોવાથી પણ નોંધ ન થઇ હતી.

વિભાગ – ૨ : વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો ઉપયોગ

૧. નમૂનામાં પસંદ થયેલ પંચમહાલ જિલ્લાની તમામ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૫૧ શાળાઓના તમામ વિદ્યાર્થીઓને સમયસર પાઠ્યપુસ્તકો મળે છે. અન્ય જગ્યા શાળામાં ન પહોંચવા માટેના કારણ જોઇએ તો તો ઉપરની કચેરીમાંથી સમયસર શાળાને ફાળવણી ન થતી હોવાથી.

૨. નમૂનામાં પસંદ થયેલ પંચમહાલ જિલ્લાની તમામ ૫૫ શાળાઓને સમયસર શિક્ષક આવૃત્તિ મળે છે.

૩.પંચમહાલ જિલ્લાની નિદર્શમાં સમાવિષ્ટ તમામ ૫૫ સરકારી પ્રાથમિક શાળાના તમામ વિદ્યાર્થીઓને ગણવેશ સહાય સમયસર મળે છે.

૪. વિદ્યાર્થીઓ ગણવેશ સહાયમાથી ગણવેશ તૈયાર ન કરાવવા પાછળના કારણોમાં આર્થિક સ્થિતી અતિ નબળી હોવાના કારણે આ ઉપરાંત ગણવેશની સહાય ઓછી પડવાથી.

૫. પ્રજ્ઞા પ્રોજેક્ટ દ્વારા મળતી શૈક્ષણિક સામગ્રીનો ઉપયોગ અન્વયે નમૂનામાં પસંદ થયેલ તમામ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૩૧ શાળામાં સંતોષકારક ઉપયોગ થાય છે. જ્યારે ૧૪ શાળામાં શૈક્ષણિક સામગ્રીનો ઉપયોગ સામાન્ય થતો જોવા મળ્યો હતો. આ ઉપરાંત ૧૦ શાળાઓમાં પ્રજ્ઞા અભિગમ હજુ શરૂ થયેલ નથી. તેના કારણોના સંદર્ભમાં જોઈએ તો સ્ટાફનો અભાવને લીધે, તાલીમનો અભાવ તેમજ જાળવણીમાં જાગૃતતાનો અભાવ પણ જવાબદાર જણાયા.

વિભાગ – ૩ : ભૌતિક સંસાધનો

૧. પંચમહાલ જિલ્લામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાથી ૨૮ શાળાઓમાં પીવાના પાણીની વ્યવસ્થા સંતોષકારક હતી. ૨૨ શાળાઓમાં પીવાના પાણીની વ્યવસ્થા સામાન્ય હતી. જયારે ૪ શાળામાં વ્યવસ્થા નહીવત જોવા મળી હતી.

૨. પંચમહાલ જિલ્લામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાથી ૩૪ શાળાઓમાં પીવાના પાણીની ગુણવત્તા સંતોષકારક હતી. ૧૭ શાળાઓમાં પાણીની ગુણવત્તા સામાન્ય હતી. જયારે ૦૪ શાળાઓમાં વ્યવસ્થા નહીવત જોવા મળી હતી.

કારણોના સંદર્ભમાં જોઈએ તો...

- આર ઓ પ્લાન્ટની વ્યવસ્થા છે પરંતુ કામ કરતું નથી.
- પાણીની અછત છે. તેમજ પીવાલાયક પાણી ન હોવાથી.
- અન્ય જગ્યાએથી પાણી આવતુ હોવાથી.

૩. પંચમહાલ જિલ્લામાં પસંદ થયેલ તમામ ૫૫ શાળાઓમાં વીજળીની વ્યવસ્થા સંતોષકારક હતી.

૪. પંચમહાલ જિલ્લામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૫૧ શાળાઓમાં ખુરશીની વ્યવસ્થા સંતોષકારક હતી. જ્યારે ૪ શાળાઓમાં ટેબલ ખુરશીની વ્યવસ્થા સામાન્ય પ્રકારની હતી.

તેના કારણોના સંદર્ભમાં જોઈએ તો...

- જૂના ખુરશી ટેબલ છે
- ફર્નિચર ખૂબ જૂનું પુરાણુ છે.

૫. પંચમહાલ જિલ્લામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૫૩ શાળાઓમાં બુલેટીન બોર્ડનો ઉપયોગ સંતોષકારક થતો હતો. જ્યારે ૦૩ શાળામાં બુલેટીન બોર્ડનો ઉપયોગ સામાન્ય થતો હતો.
તેના કારણોના સંદર્ભમાં જોઈએ તો ...

- શાળામાં બુલેટીન બોર્ડની સંખ્યાની ઓછી.
- બુલેટીન બોર્ડની સાઇઝ ગણી નાની.
- બુલેટીન બોર્ડની સાચવણીની જાગૃતતાનો અભાવ.

૬. પંચમહાલ જિલ્લામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાથી ૩૮ શાળાઓમાં વિજ્ઞાનના પ્રાયોગિક સાધનોનો ઉપયોગ સંતોષકારક થતો હતો. જ્યારે ૧૩ શાળાઓમાં વિજ્ઞાનના પ્રાયોગિક સાધનોનો ઉપયોગ સામાન્ય થતો હતો. માત્ર ૪ શાળાઓમાં વિજ્ઞાનના પ્રાયોગિક સાધનોનો ઉપયોગ નહીવત પ્રમાણમા થતો જોવા મળ્યો હતો.

તેના કારણોના સંદર્ભમાં જોઈએ તો ...

- અલગ પ્રયોગશાળા નથી.
- જરૂરિયાત અનુસાર જ માત્ર ઉપયોગ કરવાની પરવાનગી આપવામાં આવે છે.

૭. પંચમહાલ જિલ્લામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાથી ૩૬ શાળાઓમાં વર્ગખંડ ગ્રંથાલય/પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ સંતોષકારક થતો જોવા મળ્યો હતો. ૧૬ શાળાઓમાં વર્ગખંડ ગ્રંથાલય/પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ સામાન્ય થતો જોવા મળ્યો હતો. જ્યારે ૦૮ શાળામાં વર્ગખંડ ગ્રંથાલય/પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ નહીવત પ્રમાણમા થતો જોવા મળ્યો હતો.

તેના કારણોના સંદર્ભમાં જોઈએ તો ...

- શિક્ષકખંડમાં હોવાથી ઓછો ઉપયોગ થાય છે.
- મુખ્ય શિક્ષકના રૂમમાં ગ્રંથાલય હોવાથી
- પુસ્તકાલયની અલગ વ્યવસ્થા ન હોવાને કારણે.

<u>વિભાગ – ૪ : મધ્યાહ્ન ભોજન યોજના</u>

૧. શાળામાં મધ્યાહ્ન ભોજનમાં બાળકો નથી જમતા તે માટેના કારણો જોઈએ તો .....

- બાળકો ઘરેથી જમીને આવે છે.
- બાળકો નાસ્તો ઘરેથી લઈને આવે છે.
- રસ અનુસાર મેનૂમાં ન હોવાના લીધે.
- વાલીની આર્થિક સધ્ધરતા.
- ઘર શાળાની નજીક હોવાથી.

૨. પંચમહાલ જિલ્લામાં પસંદ થયેલ ૫૫ શાળાઓમાંથી ૪૮ શાળાઓમાં મધ્યાહ્ન ભોજન તૈયાર કરવાની

વ્યવસ્થા સંતોષકારક જોવા મળી. જ્યારે ચાર શાળામાં આ વ્યવસ્થા સામાન્ય હતી.

૩. પંચમહાલ જિલ્લામાં નમૂનામાં પસંદ થયેલ તમામ ૫૫ શાળાઓમાં મુલાકાતના દિવસે મધ્યાહ્ન ભોજનની ગુણવત્તા સારી જોવા મળી હતી.

૧.૧૫ શૈક્ષણિક ફલિતાર્થ :-

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં શૈક્ષણિક ફલિતાર્થો નીચે પ્રમાણે બે તબક્કામાં રજૂ કરવામાં આવ્યા હતાં.

વિભાગ – ૧ : શૈક્ષણિક સંસાધનો

૧. શૈક્ષણિક સાધનો, રમતગમત/વ્યાયામના સાધનો, સંગીતના સાધનો જે શાળામાં ઉપલબ્ધ હોય તે શાળામાં સાધનોનો ઉપયોગ તેમજ જાળવણી કરવી જોઈએ. જે શાળામાં સાધનોની ઘટ હોય કે અપૂરતા હોય ત્યાં સાધનો પૂરતા પ્રમાણમા ઉપલબ્ધ બને તેવા પ્રયત્નો શાળા કક્ષાએથી થવા જોઈએ.

૨. જે શાળામાં કમ્પ્યુટરની સુવિધા નથી ત્યાં ઉપલબ્ધ બને તેવા પ્રયત્નો શાળા કક્ષાએથી હાથ ધરવા જોઈએ. ઉપરાંત જે જે શાળામાં કમ્પ્યુટર ચાલુ હાલતમાં નથી તે શાળામાં ચાલુ થાય તેવા પ્રયાસ કરવા જોઈએ અને જે શાળામાં કમ્પ્યુટર ઉપલબ્ધ છે તે શાળામાં તેની જાળવણી તેમજ તેનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

૩. ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકો કરે તે માટે શાળાના સમયપત્રકમાં તેના તાસની ફાળવણી કરવી જોઈએ. આ ઉપરાંત કઇ રીતે ઉપયોગ કરવો તેની સમજ શિક્ષક તરફથી અપાવવી જોઇએ.

૪. શાળામાં શિક્ષકો શિક્ષણ કાર્યમાં કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ કરે તે માટે તાલીમ વર્ગનું આયોજન પણ જિલ્લા કક્ષાએ હાથ ધરવું જોઈએ.

૫. શાળામાં સ્ટાફમાં જે શિક્ષક કમ્પ્યુટરના જાણકાર હોય તે અન્ય સ્ટાફ મેમ્બરને શીખવામાં મદદરૂપ બની શકે.

૬. શાળાના વહીવટી વિભાગને લગતા તમામ રજીસ્ટરો નિભાવવામાં આવે તેમજ તે કઈ રીતે તૈયાર કરવા તે માટે જિલ્લા કક્ષાએ વહીવટી બાબતને ધ્યાનમાં રાખીને તાલીમનું આયોજન કરવું જોઈએ.

૭. તાલુકા શાળાના આચાય પાસેથી જરુરી વહીવટી સમજ પણ મેળવીને રજીસ્ટર કઇ રીતે નિભાવવા તેની જાણકારી મેળવી શકાય.

વિભાગ – ૨ : વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો ઉપયોગ

૧. સત્રના પ્રારંભે જ શાળાના શિક્ષકોને સમયસર શિક્ષક આવૃત્તિ મળે તેવી વ્યવસ્થા તાલુકા કક્ષાએથી કરવી જોઈએ. તેની સમયાંતરે તપાસ પણ સી.આર.સી. મારફત કરવી જોઇએ.

૨. શાળામાં વિદ્યાર્થીઓ સમયસર ગણવેશ તૈયાર ન કરાવે તો તેના વાલી સાથે જરુરી ચર્ચા દ્વારા કારણો જાણી તેના ઉકેલ માટે બનતા પ્રયત્નો શાળા દ્વારા કરવા જોઈએ.

૩. પ્રજ્ઞા અભિગમના સંદર્ભમાં જે શાળામાં સાધનો પૂરતા પ્રમાણમા ન હોય તો તે સમયસર અને પૂરતા પ્રમાણમા ઉપલબ્ધ બને તેવા પ્રયત્નો શાળા કક્ષાએથી થવા જોઈએ.

વિભાગ – ૩ : ભૌતિક સંસાધનોનો ઉપયોગ

૧. પાણીના સંગ્રહ માટે જે શાળામાં ટાંકી છે તેની યોગ્ય જાળવણી અને સાફ સફાઈ સમયાંતરે કરવી જોઈએ. તેમજ તે યોગ્ય રીતે સફાઇ થઇ છે કે કેમ તે પણ જાણવું જોઇએ.

૨. જે જે શાળામાં ટાંકી ઉપલબ્ધ નથી ત્યાં પાણીના સંગ્રહ માટેની વ્યવસ્થા થાય તે માટે જરૂરી તમામ પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

૨. વિદ્યાર્થીઓને પાણી ફિલ્ટર થયેલું મળે તે માટે શાળાએ પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

૩.શાળામાં પૂરતા પ્રમાણમા વર્ગખંડો, જરૂરી ઇલેક્ટ્રીક ઉપકરણો, સેનિટેશનની વ્યવસ્થા, મુખ્ય શિક્ષક માટે અલગ ખંડ, સ્ટોર રૂમ તેમજ સફાઈને લગતા સાધનોની વ્યવસ્થા થાય તે માટે શાળા દ્વારા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.

૫. શિક્ષકને વર્ગખંડમાં જરૂરી તમામ સુવિધાઓ મળી રહે તે માટે બનતી તમામ વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

<u>વિભાગ – ૪ : મધ્યાહ્ન ભોજન યોજના</u>

૧. મધ્યાહ્ન ભોજન શાળામાં જ તૈયાર થાય તેવી વ્યવસ્થા કરવી જોઈએ.

૨. શાળામાં અભ્યાસ કરતાં તમામ બાળકો મધ્યાહ્ન ભોજન લે તે માટે અમુક નકિક કરેલ સમયે વાલી સંપર્ક કરવો જોઈએ. તેમજ એસ.એમ.સી. ના સભ્યોને પણ રજૂઆત કરી તમામ બાળકો ભાગ લે તેવો પ્રયાસ કરવો જોઈએ.

૩. મધ્યાહ્ન ભોજનની ગુણવત્તાની ચકાસણી શાળાના શિક્ષક દ્વારા નિયમિત થવી જોઈએ.

<u>૨. મુલાકાત સાક્ષ્યપત્ર</u>

મુલાકાત સાક્ષ્યપત્રના શૈક્ષણિક ફલિતાર્થો ક્રમશઃ નીચે દર્શાવેલ ચાર વિભાગમા રજૂ કરવામાં આવ્યા હતાં.

<u>વિભાગ – ૧ : શૈક્ષણિક સંસાધનો</u>

૧. શાળાના શિક્ષકોએ શિક્ષક આવૃત્તિનો કઈ રીતે ઉપયોગ કરવો તેની સમજ માટે તાલુકા તેમજ જિલ્લા કક્ષાએ તાલીમ વર્ગનું આયોજન કરવું જોઈએ.

૨. જે શાળામાં કમ્પ્યુટરનો ઉપયોગ નહિવત થાય છે ત્યાં વધુ ઉપયોગ થાય તે માટે શિક્ષકોને જરૂરી તાલીમ આપવી જોઈએ. આ ઉપરાંત આર્થિક ખર્ચ કરવા માટેની સ્વતંત્રતા અંગે પણ વિચારવું જોઈએ.

૩. સામયિકો અને મેગેઝિનની જાળવણી માટે ચોક્કસ પ્રકારની વ્યવસ્થા રાજ્ય કક્ષાએથી કરવી જોઈએ. રાજ્ય કક્ષાએથી દરેક શાળામાં દૈનિક અખબારને લગતી ગ્રાન્ટની જોગવાઈ કરી આપવી જોઈએ.

૪. ગ્રંથાલયનો ઉપયોગ શિક્ષક કરે તે માટે સમયપત્રકમાં અલગ તાસની ફાળવણી કરવી જોઈએ.

૫. ગ્રંથાલયનો વધુ ઉપયોગ થાય તે માટે વિદ્યાર્થીઓમાં વાચન ટેવ વિકસે તેવા વર્કશોપનું આયોજન કરવું જોઈએ. આ ઉપરાંત શિક્ષક દ્વારા રજીસ્ટર નિભાવવાની સમજ પણ આપવી જોઈએ.

<u>વિભાગ – ૨ : વિદ્યાર્થીઓ માટે ઉપલબ્ધ સંસાધનોનો ઉપયોગ</u>

૧. વિદ્યાર્થીઓને પાઠ્યપુસ્તક અને ગણવેશ સહાયનું મહત્વ શિક્ષક દ્વારા સમજાવવું જોઈએ. અને તેને આધારે તે શાળામાં નિયમિત ગણવેશ પહેરીને આવે તેની ચકાસણી પણ કરવી જોઇએ.

૨. શિક્ષકોને પ્રજ્ઞા અભિગમ અંતર્ગત આવતી સાધન સામગ્રીનો ઉપયોગ માટેની સમજ કેળવાય તે માટે તાલીમ વર્ગનું આયોજન ચોક્કસ સમયે કરવું જોઈએ.

૩. પ્રજ્ઞા અભિગમની સમજ શાળાના અન્ય શિક્ષકને પણ અપાય તેવી તાલીમનું આયોજન પણ કરવું જોઇએ.

વિભાગ – ૩ : ભૌતિક સંસાધનોનો ઉપયોગ

૧. શાળામાં વિદ્યાર્થીને પાણી મળી રહે તે માટે લોક ભાગીદારી દ્વારા પ્રયત્નો હાથ ધરવા જોઈએ.

૨. શાળામાં અતિ જૂનું ફર્નિચરને નિકાલની પ્રક્રિયા હાથ ધરી નવી ખરીદ પ્રક્રિયા આચાર્ય દ્વારા કરવી જોઈએ.

૪. શાળામાં બુલેટિન બોર્ડનો ઉપયોગ વધુ થાય તે માટે વિદ્યાર્થીઓ તેમજ શિક્ષકોની સમિતિ બનાવીને તેનો ઉપયોગ કરવો જોઇએ. તેમજ કેવું લખાણ લખવું તે પણ સમજાવવું જોઈએ.

૫. શાળામાં વિજ્ઞાનના સાધનોની ખરીદીની પ્રક્રિયા કરવી જોઈએ. આ ઉપરાંત શિક્ષકોની ઘટ્ હોય તો તેની પણ રજૂઆત તાલુકા અને જિલ્લા કક્ષાએ કરવી જોઈએ.

૬. પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ થાય તે માટે જરૂરી સંગ્રહની વ્યવસ્થા અદ્યતન રાખવી જોઈએ. તેમજ નવા પુસ્તકો પણ ખરીદીને વાંચન રસ ઉભો કરી શકાય.

વિભાગ – ૪ : મધ્યાહ્ન ભોજન યોજના

૧. શિક્ષક દ્વારા બાળકને સમૂહ ભોજનના મહત્વ વિષેની સમજ આપવી જોઈએ.

૨. મૂલ્ય ઘડતર અંગેની સમજ પણ શિક્ષકે આપવી જોઇએ.

૩. શાળામાં મધ્યાહ્ન ભોજન અન્વયે બેઠક વ્યવસ્થા તેમજ શેડની સ્વચ્છતાની ચકાસણી નિયમિત કરવી જોઈએ.

૫.૪ ભાવિ સંશોધન અંગેની ભલામણો

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં ભાવિ સંશોધન અંગેની ભલામણો આ પ્રમાણેની હતી.

- પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સંતરામપૂર જિલ્લાના તમામ તાલુકામાંથી યાદચ્છિક રીતે નમૂનો પસંદ કરેલ પરંતુ ભવિષ્યમાં કોઈ એક જ તાલુકાની તમામ શાળાઓને પસંદ કરી આ પ્રકારનો અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.
- માધ્યમિક તેમજ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા કક્ષાએ ઉપલબ્ધ ઉપકરણોના ઉપયોગ અંગેનો અભ્યાસ પણ હાથ ધરી શકાય.
- શાળા કક્ષાએ કઈ કઈ સામગ્રી ખૂટે છે અને તેનો ઉપયોગ કેવી રીતે થાય છે તેનો પણ અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.

સંદર્ભ સુચિ

- દેસાઈ એચ.જી. અને કે.જી.દેસાઈ, (1992), સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ, અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

- ભોયકર ડી.ટી. અને અન્ય, (1963), વ્યક્તિ સમાયોજન મનોવિજ્ઞાન, અમદાવાદ: અનડા પ્રકાશન.
- યાજ્ઞિક એલ.આર.શાહ અરવિંદ એસ. અને ઢીલા, બી.ડી., (2005), સમાયોજન મનોવિજ્ઞાન, (પ્રથમ આવૃતિ) અમદાવાદ: પ્રાશ્વ પ્રકાશન.
- શાહ દીપિકા ભદ્રેશ, (2004) શૈક્ષણિક સંશોધન, (પાંચમી આવૃતિ) અમદાવાદ: ગુજરાત વિધાપીઠ.
- ઉચાટ, ડી.એ., (2005) સંશોધન દર્શન, રાજકોટ: સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી.
- ત્રિવેદી.એચ.એમ. અને બી.યુ. પારેખ, (1994) શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર, અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ .

5

DEVELOPMENT AND EFFECTIVENESS OF SELF LEARNING MATERIAL FOR GUJARATI LANGUAGE OF STD -9

- PATEL JITENDRAKUMAR VASANTLAL
Ph.D. Research Scholar, HNGU.Patan
Assistant Professor
M.Ed. College, Daramali, dist- sabarkantha

સાર : પ્રાચીન ભારતમાં ભાષા શિક્ષણ માટે વ્યાકરણ પર વધુ ભાર મુકવામાં આવતો હતો પરંતુ વર્તમાનમાં ભાષા શિક્ષણમાં વ્યાકરણ શિક્ષણ વધુ નિઃરસ બનતું જાય છે. તેનું કારણ શીખવવાની પધ્ધતિ પર છે. વ્યાકરણ શિક્ષણ યોગ્ય પધ્ધતિ ધ્વારા શિખવવામાં આવે તો વિદ્યાર્થીઓ તેમાં રસ દાખવે છે. માટે જ વિદ્યાર્થીઓને રસ પડે તે માટે સ્વઅધ્યયન સામગ્રી વિકસાવી છે જે (C.A.I.) પદ્ધતિ ધ્વારા જાતે શીખી શકે છે. સ્વઅધ્યયન સામગ્રીની અસરકારકતા તપાસવા માટે વડાલી તાલુકાના ૩૦૦ વિદ્યાર્થીઓ પર પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો હતો જેમાં વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ કરતાં સ્વઅધ્યયન સામગ્રીથી (C.A.I.) પદ્ધતિ ધ્વારા વ્યાકરણ શિક્ષણ અસરકારકતા તપાસવામાં આવી તો વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ કરતાં સ્વઅધ્યયન સામગ્રીથી (C.A.I.) પદ્ધતિ વધુ અસરકારક સાબિત થઈ.

1 ***પ્રસ્તાવના :***

ભાષાનો શુદ્ધ પ્રયોગ એક કળા છે. એના માટે ચાર કૌશલ્યોની જરૂરિયાત છે. શ્રવણ, કથન, વાંચન અને લેખન આ ચારેય કૌશલ્યોની ભાષામાં શુદ્ધતા આવે છે. પણ શુદ્ધ ભાષા શીખવા માટે વ્યાકરણ એ મુખ્ય આધાર છે. વ્યાકરણના સિદ્ધાંતો કરતાં વ્યાકરણના નિયમોનો સૌથી વધુ ઉપયોગ છે. માતૃભાષા વ્યકિત્ત બોલે પણ તેમાં શુદ્ધતા હોતી નથી. કોઈ પણ ભાષા શીખવા માટે વ્યાકરણનો જ્ઞાનપ્રયોગ જરૂરી છે.

ભારતમાં વ્યાકરણ શિક્ષણની પ્રાચીન પરંપરા રહી છે. પ્રાચીન ભારતમાં પણ ભાષાશિક્ષણ માટે વ્યાકરણના પર ભાર મૂકવામાં આવતો. તે પછી તે સ્વતંત્ર શાસ્ત્ર બની ગયું અને તેનો સ્વતંત્ર અભ્યાસ થવા લાગ્યો ૧૨ મી શતાબ્દીમાં હેમચંદ્રાચાર્ય દ્વારા રચિત પ્રાકૃત ભાષાનો 'શબ્દાનુશાસન' પ્રસિદ્ધ વ્યાકરણ ગ્રંથ છે.

વર્ષોથી ચાલી આવતી શિક્ષણની જુની પરંપરા કે જે વ્યાખ્યાન પધ્ધતિ પર આધારિત છે તે બધા જ વિદ્યાર્થીઓને ન્યાય આપી શકતી નથી નિશ્ચિત સમય મર્યાદામાં જ્ઞાન આપવા માટેની આ શ્રેષ્ટ પધ્ધતિ ગણાય છે, પરંતુ આ પધ્ધતિમાં દરેક વિદ્યાર્થીને સમાન કક્ષાના ગણીને શિક્ષણ કાર્ય હાથ ધરવામાં આવે છે. ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષક પર જ આધારિત રહેવું પડે છે. આવા સંજોગોમાં વિદ્યાર્થી પોતાની જાતે સ્વ-ગતિથી અધ્યયન કરી શકે તેવા સ્વ-અધ્યયન સાહિત્યની ઉપયોગિતા અવગણી શકાય નહી.

2 ***સમસ્યાનું શીર્ષક :***

" Development and Effectiveness of Self learning material for Gujarati Language of Std-9 "

3 *અભ્યાસનું મહત્વ*

1. અસરકારક શિક્ષણ માટેનો અભિગમ વિકસાવવાના દષ્ટિકોણનો વિકાસ.
2. અધ્યેતાને સારી રીતે ભણતો કેમ કરી શકાય તે વિચારી શકાય.
3. ગુજરાતી ભાષામાં વ્યાકરણ જેવા નિરસ અને કઠીન વિષયોમાં અસરકારક શિક્ષણ માટેનો ખ્યાલ મળે.
4. નાવિન્ય સભર અધ્યયન - અધ્યાપન પધ્ધતિઓ વિકસાવવામાં વિવિધ દષ્ટિકોણનો વિકાસ થાય.
5. અધ્યેતા અને અધ્યાપક બંને પોતાની અધ્યયન - અધ્યાપન પ્રક્રિયામાં સુખદ અનુભવ હેતુ સક્રિય ફેરફાર લાવી શકે.
6. વિજાણું માધ્યમ દ્વારા અસરકારક રીતે વ્યાકરણ શીખી શકે.
7. ધો-૯ના વિદ્યાર્થીઓને નવીન સાધન પ્રાપ્ત થશે જેનાથી તેઓ સ્વ અધ્યયન દ્વારા વ્યાકરણ શીખી શકશે.

4 *અભ્યાસના હેતુઓ*

1. ધો-9ના ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણ માટે સ્વ-અધ્યયન સામગ્રી નું નિર્માણ કરવું.
2. ધો-9ના ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણ માટે સ્વ-અધ્યયન સામગ્રી માટે પસંદ કરેલ એકમો માટે શિક્ષક નિર્મિત કસોટીની રચના કરવી.
3. ધો-9ના ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણ માટે પસંદ કરેલ એકમોનું સ્વ-અધ્યયન સામગ્રીથી અને વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી શૈક્ષણિક કાર્ય કરવું અને તેના દ્વારા થતી ગુજરાતી વ્યાકરણ શૈક્ષણિક સિદ્ધિની તુલના કરવી.
4. ધો-9ના ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણની જાતીયતાના સંદર્ભમાં સ્વ-અધ્યયન સામગ્રી અને વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી અધ્યાપન પર પડતી અસરની તુલના કરવી.
5. ધો-9ના ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણની શૈક્ષણિક સિદ્ધિના સંદર્ભમાં સ્વ-અધ્યયન સામગ્રી અને વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી અધ્યાપન પર પડતી અસરની તુલના કરવી.
6. ધો-9ના ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણની વિસ્તારના સંદર્ભમાં સ્વ-અધ્યયન સામગ્રી અને વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી અધ્યાપન પર પડતી અસરની તુલના કરવી.
7. ધો-9ના ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણની બુદ્ધિ કક્ષાના સંદર્ભમાં સ્વ-અધ્યયન સામગ્રી અને વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી અધ્યાપન પર પડતી અસરની તુલના કરવી.
8. સ્વ-અધ્યયન સામ્રગી પરત્વેના વિદ્યાર્થીઓના અભિપ્રાયો જાણવા.

5 *સંશોધન ઉત્કલ્પનાઓ :*

1. સ્વ-અધ્યયન સામગ્રી અને વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી શિક્ષણકાર્ય કર્યા પછી લીધેલ એકમ કસોટીઓ એક, બે, ત્રણ, ચાર પાંચ અને ઉત્તરકસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
2. સ્વ-અધ્યયન સામગ્રી અને વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી શિક્ષણકાર્ય કર્યા પછી લીધેલ એકમ કસોટીઓ એક, બે, ત્રણ, ચાર પાંચ અને ઉત્તરકસોટીમાં છોકરા અને છોકરીઓએ મેળવેલ પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

3. સ્વ-અધ્યયન સામગ્રી અને વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી શિક્ષણકાર્ય કર્યા પછી લીધેલ એકમ કસોટીઓ એક, બે, ત્રણ, ચાર પાંચ અને ઉત્તરકસોટીમાં ઉચ્ચ શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ અને નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઆએ મેળવેલ પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
4. સ્વ-અધ્યયન સામગ્રી અને વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી શિક્ષણકાર્ય કર્યા પછી લીધેલ એકમ કસોટીઓ એક, બે, ત્રણ, ચાર પાંચ અને ઉત્તરકસોટીમાં શહેર વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ અને ગ્રામ્ય વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઆએ મેળવેલ પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
5. સ્વ-અધ્યયન સામગ્રી અને વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી શિક્ષણકાર્ય કર્યા પછી લીધેલ એકમ કસોટીઓ એક, બે, ત્રણ, ચાર પાંચ અને ઉત્તરકસોટીમાં ઉચ્ચ બુદ્ધિ કક્ષા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ અને નિમ્ન બુદ્ધિ કક્ષા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઆએ મેળવેલ પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
6. સ્વતંત્ર ચલ (પદ્ધતિ) અને પરિવર્તક ચલ (જાતિ)ની આંતરક્રિયાની ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણ પર કોઈ સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
7. સ્વતંત્ર ચલ (પદ્ધતિ) અને પરિવર્તક ચલ (શૈક્ષણિક સિદ્ધિ) ની આંતરક્રિયા- ની ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણ પર કોઈ સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
8. સ્વતંત્ર ચલ (પદ્ધતિ) અને પરિવર્તક ચલ (વિસ્તાર)ની આંતરક્રિયાની ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણ પર કોઈ સાર્થક તફાવત નહીં હોય.
9. સ્વતંત્ર ચલ (પદ્ધતિ) અને પરિવર્તક ચલ (બુદ્ધિ કક્ષા) ની આંતરક્રિયાની ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણ પર કોઈ સાર્થક તફાવત નહીં હોય.

6 *ચલોની માહિતી*

ચલની માહિતી દર્શાવતી સારણી

ક્રમ	ચલ	ચલનો પ્રકાર	કક્ષા	કઈ કક્ષા	માપનું સાધન
1	પદ્ધતિ	સ્વતંત્ર ચલ	2	1. સ્વઅધ્યયન સામગ્રી (C.A.I.) પદ્ધતિ 2. વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ	સ્વઅધ્યયન સામગ્રી શિક્ષકનું વ્યાખ્યાન
2	ધોરણ	અંકુશિત ચલ		ધોરણ -9	--
3	વિષયવસ્તુ	અંકુશિત ચલ		ગુજરાતી વ્યાકરણ	--
4	જાતીયતા	પરિવર્તક ચલ	2	1. છોકરાઓ 2. છોકરીઓ	પ્રાથમિક માહિતી
5	શૈક્ષણિક સિદ્ધિ	પરિવર્તક ચલ	2	1. ઉચ્ચ સિદ્ધિ 2. નિમ્ન સિદ્ધિ	ધોરણ-૮ના ગુજરાતી વિષયનાવાર્ષિક પરિણામ પરથી
6	વિસ્તાર	પરિવર્તક ચલ	2	1. ગ્રામ્ય વિસ્તાર 2. શહેરી વિસ્તાર	<u>પ્રાથમિક માહિતી</u> દસ હજારથી ઓછી વસ્તી ધરાવતું દસ હજારથી વધુ વસ્તી ધરાવતું
7	બુદ્ધિ	પરિવર્તક ચલ	2	1. ઉચ્ચ બુદ્ધિ 2. નિમ્ન બુદ્ધિ	ડૉ.કે.જી. દેસાઈ રચિત દેસાઈ શાબ્દિક અશાબ્દિક સમૂહ બુદ્ધિ કસોટી
8	ગુજરાતી ભાષા વ્યાકરણની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ	પરતંત્ર ચલ			કસોટીના પરિણામો પરથી

:

7 અભ્યાસનું સીમાંકન :

1. પ્રસ્તુત અભ્યાસ વડાલી તાલુકાની માધ્યમિક શાળાઓ પૂરતો મર્યાદિત છે.

2. આ અભ્યાસ માત્ર ધોરણ-**9** ના ગુજરાતી માધ્યમના વિદ્યાર્થીઓ પર જ કરવામાં આવેલ છે.

3. આ અભ્યાસમાં ગુજરાતી ભાષા વ્યાકરણના વર્ણવિચાર અને ઉચ્ચારણ, શબ્દવિચાર અને શબ્દરચના, ઉપસર્ગ કે પ્રત્યય, સંધિ અને સમાસના એકમ નોજ સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે.

8 સંશોધનનું ક્ષેત્ર :

પ્રસ્તુત સંશોધનનું ક્ષેત્ર " શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી" નું છે.

9 સંશોધનનો પ્રકાર :

પ્રસ્તુત સંશોધન વ્યાવહારિક પ્રકારનું સંશોધન છે.

10 સંશોધનની પદ્ધતિ :

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પ્રાયોગિક પદ્ધતિનો ઉપયોગ થયેલ છે.

11 અભ્યાસની મર્યાદાઓ :

1. પ્રસ્તુત અભ્યાસ માત્ર ગુજરાતી ભાષા શિક્ષણમાં સમાવિષ્ટ વિવિધ વિભાગો જેવા કે સાહિત્ય મીમાંસા, વ્યાકરણ, મૌલિક લેખન કાર્ય, ભાષા વિજ્ઞાન, સાહિત્યિક પ્રવાહો, સાહિત્યિક લેખકો, સાહિત્ય સ્વરૂપો વગેરે માંથી વ્યાકરણ વિભાગ ને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવ્યો હતો.
2. પ્રસ્તુત અભ્યાસ માત્ર ધોરણ-૯ ગુજરાત રાજય માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ સૂચવેલ ગુજરાતી ભાષાના વ્યાકરણ શિક્ષણ માટે સૂચવેલ અભ્યાસક્રમ મુદા પૈકી વર્ણ વિચાર અને ઉચ્ચારણ, શબ્દવિચાર અને શબ્દરચના, ઉપસર્ગ કે પ્રત્યય, સંધિ અને સમાસના વિષયવસ્તુને ધ્યાનમાં રાખીને કરવામાં આવ્યો હતો.
3. આ અભ્યાસમાં સાબરકાંઠા જિલ્લાના વડાલી તાલુકાની માધ્યમિક શાળાઓ માંથી ધોરણ – 9 ના 300 વિદ્યાર્થીઓનો નમૂનો પસંદ કરવામાં આવ્યો છે.

12 ઉપકરણ :

પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટે નીચે મુજબના ઉપકરણોનો ઉપયોગ કરેલ છે.

બુદ્ધિ કસોટી - ડાં.કે.જી. દેસાઈ રચિત દેસાઈ શાબ્દિક અશાબ્દિક સમૂહ બુદ્ધિ કસોટી

સ્વરિચત સિદ્ધિ કસોટી – એકમ કસોટી ૧,૨,૩,૪,૫

ઉતર કસોટી

શૈક્ષણિક સિદ્ધિ - ધોરણ-૮ના ગુજરાતી વિષયનાવાર્ષિક પરિણામ પરથી

અભિપ્રાયાવલિ - સ્વઅધ્યયન સામગ્રી ધ્વારા શિક્ષણ કર્યા પછી વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી સ્વઅધ્યયન સામગ્રી અંગેના અભિપ્રાય મેળવવા માટે સ્વરચિત અભિપ્રાયાવલિનો ઉપોયગ કર્યો.

13 વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો :

પ્રસ્તુત અભ્યાસનું વ્યાપવિશ્વ વડાલી તાલુકાની ગુજરાતી માધ્યમની માધ્યમિક શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતાં ધોરણ – ૯ના વિદ્યાર્થીઓ પૂરતું મર્યાદિત છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસનું નમૂના તરીકે વડાલી તાલુકાની ગુજરાતી માધ્યમની ચાર માધ્યમિક શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતાં ધોરણ – ૯ના ૩૦૦ વિદ્યાર્થીઓ નમૂનામાં સમાવેશ કરેલ હતો.

14 *માહિતીનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન :*

માહિતી એકત્રિત કર્યા પછી ઉત્તરપત્રોની ચકાસણી કરવામાં આવી અને વિદ્યાર્થીઓએ મેળવેલા પ્રાપ્તાંકોનું ચલોની કક્ષાને ધ્યાનમાં લઈ 2 x 2 વિચરણ પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું.

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ઉત્કલ્પનાઆને F ગુણોત્તર દ્વારા ચકાસવામાં આવી છે. જેનો F ગુણોત્તર અને સાર્થકતાની કક્ષા નકકી કરેલ છે.

15 *અભ્યાસના તારણો :*

૧. ગુજરાતી વ્યાકરણ વર્ણ વિચાર અને ઉચ્ચારણ, શબ્દવિચાર અને શબ્દરચના, ઉપસર્ગ કે પ્રત્યય, સંધિ અને સમાસ શીખવા માટે વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ કરતાં સ્વઅધ્યયન સામગ્રી વધારે અસરકારક જોવા મળે છે.

૨. સ્વઅધ્યયન સામગ્રીથી ગુજરાતી વ્યાકરણ શીખનાર છોકરાઓ અને છોકરીઓએ મેળવેલ પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નથી. તેથી જાતિ ભેદ જોવા મળતો નથી.

૩. વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી ગુજરાતી વ્યાકરણ શીખનાર છોકરાઓ અને છોકરીઓએ મેળવેલ પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

૪. ગુજરાતી વ્યાકરણમાં શીખવા માટે વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ કરતાં સ્વઅધ્યયન સામગ્રીથી (C.A.I.) પદ્ધતિ અસરકારક છે.

૫. ગુજરાતી વ્યાકરણમાં શીખવવા માટે વ્યાખ્યાન પદ્ધતિ કરતાં સ્વઅધ્યયન સામગ્રીથી (C.A.I.) પદ્ધતિ શૈક્ષણિક સિદ્ધિના સંદર્ભમાં અસરકારક જણાય છે.

૬. વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી વ્યાકરણ શીખનાર ગ્રામ્ય અને શહેરી વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓ કરતાં સ્વઅધ્યયન સામગ્રી (C.A.I.) પદ્ધતિથી શીખનાર ગ્રામ્ય વિસ્તાર અને શહેર વિસ્તારના વિદ્યાર્થીઓએ મેળવેલ પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી ઊંચી જોવા મળે છે.

૭. વ્યાખ્યાન પદ્ધતિથી વ્યાકરણ શીખનાર ઉચ્ચ બુદ્ધિ ધરાવનાર અને નિમ્ન બુદ્ધિ ધરાવનાર વિદ્યાર્થીઓની સિદ્ધિ વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી તે જ રીતે સ્વઅધ્યયન સામગ્રી (C.A.I.) પદ્ધતિથી વ્યાકરણ શીખનાર ઉચ્ચ બુદ્ધિ ધરાવનાર અને નિમ્ન બુદ્ધિ ધરાવનાર વિદ્યાર્થીઓએ મેળવેલ પ્રાપ્તાંકોની સરાસરી વચ્ચે સાર્થક તફાવત નથી.

૮. ગુજરાતી વ્યાકરણ શીખવા માટે સ્વઅધ્યયન સામગ્રી (C.A.I.) પદ્ધતિ અસરકારક જણાય છે. તેમજ પદ્ધતિ અને બુદ્ધિની આંતરક્રિયાની અસર જોવા મળે છે.

૯. આ પ્રયોગમાં ગુજરાતી વ્યાકરણના પાંચ એકમો લઈને પ્રયોગનું પુનરાવર્તન કરેલ છે. જેમાં પરિણામ એકસરખું જોવા મળે છે. તેથી પ્રયોગની પ્રમાણભૂતતા ઊંચી છે.

સંદર્ભસૂચિ

૧. Best, J.W. (1977), **'Research in Education'** New Delhi, Prentice Hall of India Pvt. Ltd.

૨. Garrett, H.E. (1981) **'Statistics in Psychology and Education'.** Bombay : Vakils Feffer and Simpsons Pvt. Ltd.

૩. ઉચાટ, ડી.એ. (૧૯૯૮), ***‘સંશોધનના પ્રારંભે’,*** રાજકોટ અક્ષર ભવન, પંચવટી સોસાયટી.

૪. કોઠારી જયંત, (૧૯૭૬), ***‘ભાષા પરિચય અને ગુજરાતી ભાષાનું સ્વરૂપ’,*** અમદાવાદ : યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

૫. દવે, રમેશભાઈ સી.અને પટેલ રં.મો. (૧૯૮૪), ***‘સમાસ સંધિ વિચાર’*** (પ્રથમ આવૃત્તિ) અમદાવાદ : પ્રજેશ પ્રકાશન.

૬. દેસાઈ, ઊર્મિ ઘનશ્યામ, (૧૯૯૨), ***‘વ્યાકરણ વિમર્શ’,*** અમદાવાદ : યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.

૭. દેસાઈ કે.જી અને દેસાઈ એચ.જી. (૧૯૯૪), ***‘મનોવૈજ્ઞાનિક માપન’,*** (તૃતીય આવૃત્તિ) અમદાવાદ : યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

૮. દેસાઈ કે.જી. અને દેસાઈ એચ.જી. (૧૯૯૭), ***‘સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ’,*** (છઠ્ઠી આવૃત્તિ) અમદાવાદ : યુનિ.ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

૯. દેસાઈ હરિભાઈ ગુ. અને દેસાઈ કૃ.ગો. (૧૯૭૯), ***‘સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ’,*** (બીજી આવૃત્તિ) અમદાવાદ : યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય.

૧૦. દોંગા, એન.એસ. (૧૯૯૫), ***‘અધ્યાપન મનોવિજ્ઞાન’*** રાજકોટ : નિજ્જિન સાયકો સેન્ટર.

૧૧. પટેલ, જોષી, શાસ્ત્રી અને અન્ય, (૧૯૯૯), ***‘શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી’,*** અમદાવાદ : બી.એસ.શાહ પ્રકાશન.

૧૨. પાઠક, રા.વિ. (૧૯૪૮), ***‘પ્રાચીન ગુજરાતી છંદો’,*** અમદાવાદ : ગુજરાત વિદ્યાસભા.

૧૩. પંડિત, પ્રબોધ (૧૯૭૮), ***‘વ્યાકરણ અર્થ અને પ્રકાર’,*** અમદાવાદ : યુનિ. ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

૧૪. ભગવતસિંહજી, (૧૯૫૪), ***‘ભગવદ્ગોમંડલ’*** (ભાગ-૮) પ્રથમ આવૃત્તિ, રાજકોટ પ્રવિણ પ્રકાશન.

6

MODULAR PLANNING TO DEVELOP EXAMINATION SKILLS AMONG THE STUDENT-TEACHERS

Mr. Jigneshbhai N. Patel & Tejalben R.Patel

Shri A.M. Patel (Avni Seeds) Mahila Education College, Unjha.

Abstract

Examination has the key role in the education system. Students always hate examinations. This paper aims to describe an innovative practice to improve the examination skills among the students to improve the achievement and ultimately enhance the quality in education. The objectives of the study were to create Modular planning to develop examination skills among the students, to measure effectiveness of modular planning to develop examination skills among the students by daily evaluation and to compare the results of two different courses (i) EDPE 4102 (ii) EDPE 4106 to provide suggestions to the teachers and teacher educators. The major findings of the present study are not in the expected directions and in favour of the hypotheses. The mean score of Module 1 of EDPE 4102 is greater than that of Module 2. The mean score of Module 1 of EDPE 4106 is greater than of Module 2. The mean score of Module 1and 2 of EDPE 4102 is greater than that of Module 1 and 2 of EDPE 4106. The observations were favourable.The difference between the scores of Module-1 and Module-2 is due to the difference in the difficulty value of the two Modules.The opinion of the students shows that they feel more confident and feeling no stress.Most of the students can complete their paper in time. They can write their answers to the point and logically. The innovative practice of adopting modular planning and daily examination shows improvement in their examination skills.

The present study does not permit generalization of findings because of its small sample size. Therefore, it is suggested that future researches can be conducted on a larger sample. The study also calls for an in-depth analysis by taking age, sex, education, the type of school in which the teacher is teaching, other socio-cultural variables, which are likely to influence a teacher's efforts for promoting examination skills.

Introduction:

Examination has the key role in the education system. Students always hate examinations. Due to the examination phobia, students become sick and sometimes commit suicide. It is a dire need of the time that examination should be removed from the education system or there should be some pleasant way of evaluation which can not be so harmful or despising for the students. The other option is that there should be some positive efforts to enhance the examination skills among the students so that they can boost their confidence and enjoy taking examination.

In B.Ed. colleges, the theory papers are examined through written question papers. Students have to write down answers in limited words and in limited time. For the last several years, the investigator as a teacher educator has been observing that students are not able to write their answers completely in given time. They are showing the tendency to write the first answer very long even if it is not required. The students do not write all the answers they are asked to write. They feel shortage of time to complete their paper. They are not able to write with legible handwritings. They can not write their answers to the point and in a logical and comprehensive manner. Looking at all these problems with the students regarding their examination, the issue was discussed among the colleagues to have some way out of this. And as a result of the

discussion, we decided to adopt a micro level planning creating small modules of the whole content to be taught during the available working hours. This paper aims to describe an innovative practice to improve the examination skills among the students to improve the achievement and ultimately enhance the quality in education.

The problem:

MODULAR PLANNING TO DEVELOP EXAMINATION SKILLS AMONG THE STUDENT-TEACHERS

Objectives of the Study:

1. To create Modular planning to develop examination skills among the students.
2. To measure effectiveness of modular planning to develop examination skills among the students by daily evaluation.
3. To compare the results of two different courses (i) EDPE 4102 (ii) EDPE 4106 To provide suggestions to the teachers and teacher educators.

Null Hypotheses:

1. There will be no significant difference in the scores of Module-1 and Module-2 of the paper EDPE 4102 .
2. There will be no significant difference in the scores of Module-1 and Module-2 of the paper EDPE 4106.
3. There will be no significant difference in the scores of Module-1 and Module-2 of the paper EDPE 4102 and EDPE 4106.

Operational Definitions:

Module: Content divided by available working hours.

Examination skills: Legible writing, Time- energy and content management, writing with reasonable speed to complete the entire question paper, taking the examination without any burden or stress, writing in logical and lucid manner, writing with reasonable size of the content, taking examination with confidence and joy and such other skills.

Scop of the Study:

The present study is limited to the student-teachers of Shri A.M. Patel (Avni Seeds) Mahila Education College, Unjha.

Sample:

For the present study, the investigator selected 50 student-teachers of Shri A.M. Patel (Avni Seeds) Mahila Education College, Unjha.

Tool:

For data collection, the investigator used a self-prepared achievement tests of 25 marks consisting three questions of 08, 05 and 12 marks respectively. The students were given 45 minutes to complete their paper.

Data Collection:

The sample was administered the question paper to develop the examination skills among the students by the investigator individually. All the participants were briefed about the question paper before they actually started writing the answers. They were given tips to manage their time and content according to the size of the answers asked by the examiner.

Analysis and Interpretation of Data:

The answers of the 50 student-teachers were accessed from their answer books and analyzed by calculating mean and standard deviation. The score distribution, mean and SD are presented in figures below

Figure-1

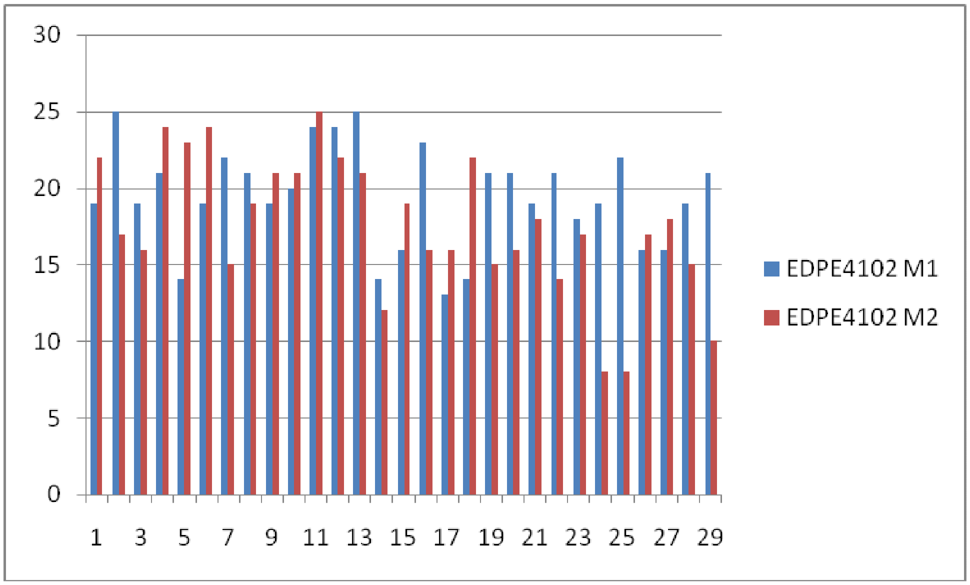

Figure-1 shows that the mean score of Module 1 of EDPE 4102 is 19.48 and that of Module 2 is 17.73.

Figure-2

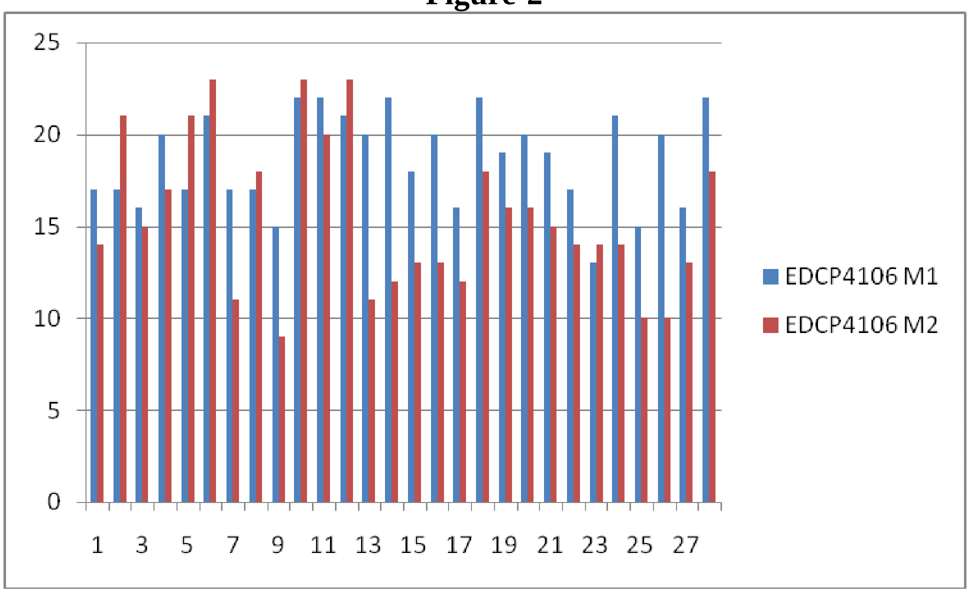

Figure-2 shows that the mean score of Module 1 of EDPE 4106 is 18.64 and that of Module 2 is 15.22.

Figure-3

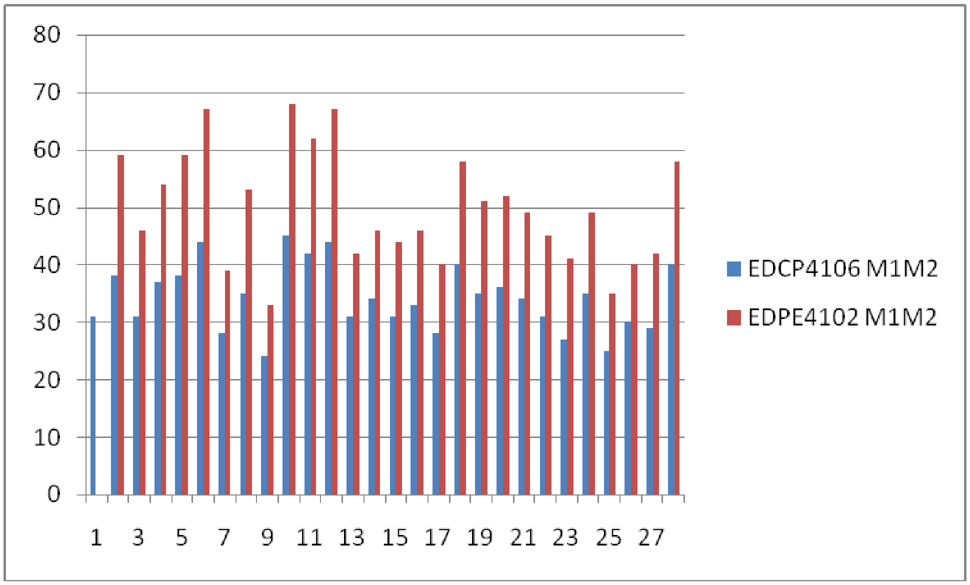

Figure-2 shows that the mean score of Module 1and 2 of EDPE 4102 is 37.10 and that of Module 1 and 2 of EDPE 4106 is 34.14.

Findings:

- The major findings of the present study are not in the expected directions and in favour of the hypotheses.
- The mean score of Module 1 of EDPE 4102 is greater than that of Module 2.
- The mean score of Module 1 of EDPE 4106 is greater than of Module 2.
- The mean score of Module 1and 2 of EDPE 4102 is greater than that of Module 1 and 2 of EDPE 4106.

Observations:

- The difference between the scores of Module-1 and Module-2 is due to the difference in the difficulty value of the two Modules.
- The opinion of the students shows that they feel more confident and feeling no stress.
- Most of the students can complete their paper in time.
- They can write their answers to the point and logically.
- The innovative practice of adopting modular planning and daily examination shows improvement in their examination skills.

Suggestions:

- The teachers should make sufficient efforts to developexamination skills among the students.
- The schools and the teachers training institutes are urgently required to do some special efforts for developing the examination skills among the students by training their teachers for this purpose and launching special programmes for the same.

Conclusion:

The present study does not permit generalization of findings because of its small sample size. Therefore, it is suggested that future researches can be conducted on a larger sample. The study also calls for an in-depth analysis by taking age, sex, education, the type of school in which the teacher is teaching, other socio-cultural variables, which are likely to influence a teacher's efforts for promoting examination skills.

References:

Anastasia, A. (1982). *Psychological Testing* (5th ed.). New york: Macmillan.

Bandura, A. (1977). *Social Learing Theory*. Englewood, Cliffs,NJ: Prentice-Hall.

Botvin, G. (1996). *Life Skills Training: Teacher's Manual for Middle/ Junior High School*. Princeton, NJ: Teacher's Health Press.

Best, J. W. and Kahn J. V. (1996). *Rseach in Education* (7th ed.) New Delhi: Prentice-Hall.

Elias, M. and Kress, J. (1994). *Social Decision-Making and Life Skills Development: A Critical Thinking Approach to Health Promotion in Middli School.* Journal of School Health. 64(2): February, 62-66.

Deane, W. (1996). Message to the Book. In *Thoughts on Synthesis of Science and Religion.* Culcutta: The Bhaskarvedant Institute.

7

શાળા શિક્ષણ વ્યવસ્થાપનમાં આચાર્યની ભૂમિકા

- **Dr. Vimala R. Patel**
Assi. Professor,
S.T.T. College, Visnagar.
E-mail : vrpatelstt@gmail.com

● **પ્રસ્તાવના :**

શૈક્ષણિક સંસ્થા કે શાળાના વિકાસમાં આચાર્ય અને શિક્ષકોનો ખૂબ જ મહત્ત્વનો ફાળો હોય છે. એમાંય શાળાના મહત્ત્વના પાવર સ્ટેશન તરીકે આચાર્યને જ ગણવામાં આવે છે. આચાર્યને શાળાની સમગ્ર પ્રવૃત્તિઓનું કેન્દ્ર ગણવામાં આવે છે. શાળાના સૂત્રધાર એવા આચાર્યમાં જો ઉચ્ચ ગુણો, શક્તિઓ, કુશળતાઓ, સજ્જતાઓ અને યોગ્યતાઓ હોય તો તેમની હાથ નીચે કામ કરનાર દરેકમાં આ ગુણો હોય જ.

● **સમગ્ર શિક્ષણ જગતના પયગંબર તરીકે આચાર્ય :**

શાળા સંચાલનમાં આચાર્યનું સ્થાન ખે બૂ જ મહત્ત્વનું છે. આચાર્ય એ શાળાનો પ્રાણ છે. શાળાની પ્રગતિ, ઉન્નતિ, અધોગતિ, નિષ્ઠા અને પ્રતિષ્ઠા એ સર્વ આચાર્ય પર નિર્ભર છે. આચાર્ય શાળાનો સમ્રાટ છે. દરેક શાળામાં બે અસરકારક જૂથ હોય છે. એક છે શિક્ષકોનું અને બીજું છે વિદ્યાર્થીઓનું જૂથ. એક પાત્રતા ધરાવતા આચાર્ય માટે કહેવાયું છે કે - "He is the despatching centre of all Educational endeavour."

આચાર્ય એ -

- *શાળાની બધી પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન અને સંકલન સાધે છે.*
- *શાળાની વિવિધ સમસ્યાઓનું સમાધાન શોધે છે.*
- *શાળાની સમગ્ર છાપ ઉપસાવવાનો પ્રયાસ કરે છે.*
- *શાળાની સમગ્ર પ્રવૃત્તિઓનું મૂલ્યાંકન કરે છે.*
- *શાળાની સમગ્ર પ્રવૃત્તિઓથી સમાજ અને અધિકારીઓને વાકેફ રાખે છે.*
- *શાળા પત્રકો તૈયાર કરાવી તેની તકેદારી રાખે છે.*
- *શૈક્ષણિક સંશોધનો કરે છે અને સ્ટાફને પણ ઉત્તેજિત કરે છે.*
- *શાળાની શૈક્ષણિક અને સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓનું નિરીક્ષણ કરે છે.*

આમ, સંસ્થાનું નવપલ્લવન આચાર્યના નેતૃત્ત્વ પર નિર્ભર છે. આચાર્ય એ આવતીકાલ માટે સદા જાગૃત રહેવું જોઈએ અને ચિંતનશીલતા, સર્જનાત્મકતા, વૈજ્ઞાનિકતા, તર્કબદ્ધ વિચારશૈલી, પૂરતા પ્રમાણમાં આત્મનિર્ભરતા વગેરે જેવા ગુણો વિકસાવવા જોઈએ.

● **માનવીય સંબંધોના મર્મજ્ઞ તરીકે આચાર્ય :-**

કુશળ આચાર્ય એ માનવ સંબંધોનો મર્મજ્ઞ હોવો જોઈએ. કહેવાય છે કે - "Education is the Chemistry of Love" *શિક્ષણ એ સંબંધોનું રસાયણશાસ્ત્ર છે. આચાર્ય એ પારસ્પરિક સંબંધો વિકસાવવાની કળા હસ્તગત કરવી જોઈએ. તેઓ માનવ સંબંધોના એવા શિલ્પી હોવા જોઈએ કે તેમના સંપર્કમાં આવનાર વિદ્યાર્થી, વાલી, શિક્ષક કે કર્મચારી દરેકને આત્મીયતાની અનુભૂતિ થવી જોઈએ.*

શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ કે કર્મચારીઓનો તે સરમુખત્યાર નથી પરંતુ શિક્ષણક્ષેત્રનો સહપાન્થી છે. 'સહનાવવતુ સહનૌભુનક્તુ' - આ તેમનો જીવનમંત્ર હોવો જોઈએ. શાળાના દરેક સભ્ય સાથે પરિવારની ભાવના વિકસાવી તેમના સુખ-દુઃખના સાથીદાર બની રહેવું જોઈએ. સંપ અને સહકાર તેમનો જીવનમંત્ર હોવો જોઈએ.

- ***ઉત્કૃષ્ટ આચાર્ય સામેના પડકારો :-***

ગુણવત્તાનીતિ, યોજનાઓ અને વ્યૂહરચનાઓ સમેત લાંબી સમયાવધિવાળી યોજના સાથે વિશિષ્ટતાદર્શક મિશન વિકસાવવું એ નેતા તરીકે આચાર્ય સામેનો પડકાર હોય છે. સમાનતાના માહોલમાં દરેક જણને સામેલ કરવું એ પણ બીજો મહત્ત્વનો પડકાર છે. આ ઉપરાંત 'મોખરેથી દોરવણી આપવી' અને 'ચર્ચાને ધ્યાનમાં લઈ ચાલવું' - આ પણ પડકારો છે. શૈક્ષણિક સંસ્થાઓના આચાર્યો માટેના બીજા અન્ય કેટલાક પડકારો છે જે નીચે મુજબના છે.

- *પોતાની સંસ્થા માટે સંપૂર્ણ ગુણવત્તાનું ભવિષ્ય દર્શન ધરાવતા હોય.*
- *ગુણવત્તા - સુધારણા પ્રક્રિયા પરત્વે પ્રતિબદ્ધતા ધરાવતા હોય.*
- *ગુણવત્તા સંદેશ પહોંચાડતા હોય.*
- *કર્મચારીઓનો વિકાસ સાધવામાં અગ્રણી હોય.*
- *જ્યારે પણ કોઈ સમસ્યાઓ પેદા થાય ત્યારે પુરાવાની તપાસ કર્યા વગર અન્યને ઠપકો ન આપવો તેની કાળજી રાખતા હોય.*
- *સંસ્થાના નવીનીકરણમાં નેતૃત્ત્વ કરતા હોય.*
- *સંસ્થાકીય માળખામાં જવાબદારીઓ સ્પષ્ટ કરતા હોય અને ઉત્તરદાયિત્વ સાથે સુસંગત મહત્તમ કાર્ય સોંપણી પૂરી પાડતા હોય.*
- *સંસ્થાકીય હોય એવા સાંસ્કૃતિક કે સામાજિક એવા કોઈપણ કૃત્રિમ નડતરો દૂર કરવા પ્રતિબદ્ધ હોય.*
- *સંગઠિત જૂથ (અસરકારક ટીમ) બનાવતા હોય.*
- *સુનિયંત્રણ માટે તથા સફળતાના મૂલ્યાંકન માટે ઉચિત પ્રયુક્તિઓ વિકસાવતા હોય.*
- *અખિલાઈ, તાલબદ્ધતા, જુસ્સો, તીવ્રતા અને ઉત્સાહ જેવા ગુણો વિકસાવી અન્યને ઉદાહરણ પૂરું પાડતા હોય.*

- ***શાળામાં આચાર્યની ફરજો અને ઉત્તરદાયિત્વ :***

- *શાળા વ્યવસ્થાપનના ભાગરૂપે આચાર્ય એ શાળાના શૈક્ષણિક કાર્યક્રમોનું અને સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓનું કુશળતા પૂર્વક ઝીણવટભર્યું આયોજન કરવું પડે.*
- *આચાર્યની મહત્ત્વની ફરજ એ છે કે શાળાને સંગઠિત કરીને શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારવી. શાળા સંગઠનમાં ભૌતિક જરૂરિયાતો, શાળા સંચાલનના નિમયોનું પાલન, સમયપત્રક, સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓ, શિક્ષણની ગુણવત્તા અને શિસ્ત પાલન જેવી બાબતોને સમાવી શકાય.*
- *આચાર્યની શિક્ષણ સંબંધી ફરજો જેવી કે - શિક્ષકોના શિક્ષણકાર્યનું નિરીક્ષણ કરવું, શિક્ષણને વધુ રસપ્રદ અને અસરકારક બનાવવા યોગ્ય માર્ગદર્શન આપવું, યોગ્ય પદ્ધતિઓ અને પ્રયુક્તિઓથી શિક્ષકો વિદ્યાર્થીઓને માહિતગાર કરવા વગેરે.*

- *વિવિધ પ્રકારના શાળા પત્રકો જેવાં કે - વિદ્યાર્થીના હાજરી પત્રક, શિક્ષકોનું હાજરીપત્રક, અન્ય કર્મચારીઓનું હાજરીપત્રક, શાળામાં આવતા પરિપત્રો, માહિતી મોકલવા માટેનાં પત્રકો, શાળાની ટપાલોના આવક-જાવકના પત્રકો, વિવિધ પરીક્ષાઓના પરિણામ પત્રકો, વિવિધ સમયપત્રકો, સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓના અહેવાલો, શાળાના અધિક્ષણની ફાઈલો, સરકારશ્રી કે અન્ય સંસ્થાઓ તરફથી આવેલા પત્રો અને તેના પ્રતિ ઉત્તરો તથા કન્ટીજન્સી રજિસ્ટરોનું સમયાંતરે નિરીક્ષણ કરતા રહેવું જોઈએ.*
- *શાળાની ભૌતિક સુવિધાઓ જેવી કે શાળાનું મકાન, વર્ગખંડો, આરોગ્ય વિષયક સુવિધાઓ, શૌચાલયો, પુસ્તકાલય, પ્રયોગશાળા કે અન્ય ખંડો, છાત્રાલય વગેરેનું પણ સમયાંતરે નિરીક્ષણ કરતાં રહેવું જોઈએ.*
- *આચાર્ય એ શાળામાં ભણતા તમામ વિદ્યાર્થીઓનો જનક છે માટે વિદ્યાર્થીઓનાં આંતરવર્તનો અને વ્યવહારોનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કરતા રહેવું જોઈએ.*

આમ, શાળાના સંસ્કારધામને પ્રમોદ્યાન બનાવવાનું અને તેમાં સંબંધોના પુષ્પો ઉગાડીને સંસ્કારધામને સુરભિત કરવાનું કાર્ય આચાર્ય કરે છે. માટે જ કહેવાય છે કે -

"નેતા સારો ત્યારે છે, જ્યારે તેની હાજરીનો પ્રભાવ દેખાઈ આવતો હોય,
નેતા વધુ સારો ત્યારે છે, જ્યારે તેની ગેરહાજરીની ઉણપ વર્તાતી હોય,
પણ, નેતા શ્રેષ્ઠ ત્યારે છે, જ્યારે તેની હાજરી કે ગેરહાજરીથી કોઈ ફરક ન પડતો હોય."

● સંદર્ભસૂચિ :

(૧) પ્રો. મર્મર મુખોપાધ્યાય, "શિક્ષણમાં સંપૂર્ણ ગુણવત્તા વ્યવસ્થાપન" ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચત્તર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ, ગાંધીનગર - ૨૦૦૨.
(૨) શ્રી નટુભાઈ વી. રાવલ અને અન્ય, "શિક્ષણ અને વ્યવસ્થાપનમાં પ્રૌદ્યોગિકી" નીરવ પ્રકાશન, અમદાવાદ, ૨૦૦૬.
(૩) શ્રી નટુભાઈ વી. રાવલ અને અન્ય, "માધ્યમિક શિક્ષણમાં કેળવણી અને વ્યવસ્થાપનનો વિકાસ" પ્રથમ આવૃત્તિ, નીરવ પ્રકાશન, અમદાવાદ, ૨૦૦૯-૧૦.

8

શાળા શિક્ષણ વ્યવસ્થાપનમાં શિક્ષકની ભૂમિકા

Pro. Devyani K. Raval
Assi. Professor,
S.T.T. College, Visnagar.
E-mail : devyanistt@gmail.com

● **પ્રસ્તાવના :**

શિક્ષક એ રાષ્ટ્રનો નિર્માતા અને ભાગ્ય વિધાતા છે. તે રાષ્ટ્રના ભાવિનો અને ઈતિહાસનો સર્જક છે. એટલે જ એમ કહેવાય છે કે "The teacher is the maker of History." શિક્ષણક્ષેત્રે શિક્ષકનું સ્થાન અનન્ય છે. મહાન રાજવી એલેકઝાન્ડરે કહેલું - "શિક્ષક એ બાળકનો ભાગ્યવિધાતા છે, તેને શિક્ષણ દ્વારા તે જીવન જીવવાની કલા શીખવે છે, આથી જ એમ કહેવાયું છે કે રાષ્ટ્રની કેળવણીનું સ્તર શિક્ષકના સ્તર કરતાં ક્યારેય ઊંચું હોઈ શકે નહિ. "No System of education can raise higher than its teachers." બાલકેન્દ્રી શિક્ષણની સફળતાનો આધાર શિક્ષક કેન્દ્રી કે અધ્યાપક કેન્દ્રી શાળાઓ પર રહેલો છે. શિક્ષકનો વ્યવહાર ખૂબ પવિત્ર અને ઊંચી ગુણવત્તાવાળો છે. સાચા અર્થમાં તે રાષ્ટ્રવિધાતા છે કારણ કે ભારતના ભાવિ નાગરિકો ઘડનાર તે સામાજિક ઈજનેર (Social Engineer) છે. કબીરે તો ગુરુને ગોવિંદથી પણ ઉચ્ચ સ્થાને સ્થાપ્યા છે.

गुरुगोविंद दोनों खडे, काकौ लागु पाय
बलिहारी गुरु आपकी गोविंद दियो बताय

ગુરુ દ્વારા જ ગોવિંદને પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

ગુરુ એ શિષ્યનો માર્ગદર્શક, પથદર્શક અને જીવન સંરક્ષક છે. શિક્ષકના સ્થાન વિશે ડૉ. રાધાકૃષ્ણને જણાવ્યું છે કે શિક્ષક બૌદ્ધિક પરંપરા અને તકનિકી કૌશલ્યોને એક પેઢીથી બીજી પેઢી સુધી પહોંચાડવાની મહત્ત્વની ભૂમિકા નિભાવે છે.

● **આદર્શ શિક્ષકમાં સમાવિષ્ટ ગુણ :**

શિક્ષકે માનવજાત અને સમાજ તેમજ એક શક્તિશાળી વિશ્વનું નિર્માણ કરવાનું છે. શિક્ષક એ આવતીકાલનો સર્જક અને ભાગ્ય વિધાતા છે. માટે જ ચાણક્યએ કહ્યું છે કે ''शिक्षक कभी साधारण नहीं होता, प्रलय और निर्माण उसकी गोद में पलते है।'' આવા સમાજના ઘડવૈયા એવા શિક્ષકમાં ઉચ્ચકોટિના કેટલાક વૈયક્તિક સામાજિક અને વ્યાવસાયિક ગુણો હોવા અતિ આવશ્યક છે. જેવા કે

- શિક્ષકનું વ્યક્તિત્ત્વ એ પ્રભાવશાળી હોવું જોઈએ.
- શિક્ષક શીલગુણ સંપન્ન વ્યક્તિત્ત્વ ધરાવતો હોવો જોઈએ.
- આદર્શ શિક્ષકમાં નિયમિતતાનો ગુણ છલોછલ ભરેલો હોવો જોઈએ.
- વિદ્યાર્થી વત્સલતા, વાક્ સંયમ, સુનમ્યતા, પ્રમાણિકતા, આત્મનિર્ભરતા, જીવાનાનુરાગિતા વગેરે જેવા ગુણો છલોછલ હોવા જોઈએ.

- *શિક્ષક એ તેના દૈનિક કાર્યો અને વ્યવહાર દ્વારા બાળકોમાં ધૈર્ય, પ્રેમ, ક્ષમા, સહકાર, પરોપકાર, દેશપ્રેમ, કર્તવ્યનિષ્ઠા, સેવાભાવ અન્ય પરત્વે આદરભાવ, સમભાવ તથા સદ્‌ભાવના જેવા ગુણો ધરાવતા હોવા જોઈએ.*
- *આદર્શ શિક્ષક જિજ્ઞાસુ અને જ્ઞાનપિયાસા વૃત્તિવાળો હોવો જોઈએ અને સાથે-સાથે તે વિદ્યાનુરાગી અને જ્ઞાનાનુરાગી પણ હોવો જોઈએ.*
- *શિક્ષકે પોતાની શાળાના બાળકો, શિક્ષકો અને અન્ય કર્મચારીઓ તથા વાલીઓ સાથે સહાનુભૂતિપૂર્ણ વર્તન વ્યવહાર રાખવો જોઈએ.*
- *એક આદર્શ શિક્ષક વિદ્યાનુરાગી હોવાની સાથે-સાથે અધ્યાપન કાર્યમાં પણ યોગ્ય અભિરૂચિ ધરાવતાં હોવા જોઈએ.*
- *જે વિષયનું જ્ઞાન શિક્ષકે બાળકોને પિરસવાનું હોય તે વિષયમાં તે પોતે નિપૂણતા ધરાવતા હોવા જોઈએ.*
- *શિક્ષક પાસે અસરકારક અભિવ્યક્તિની પણ કળા હોવી જોઈએ. શિક્ષકની રજૂઆતમાં તેના શબ્દને પોતાનું આગવું અને વિશિષ્ટ વ્યક્તિત્ત્વ હોય છે. તેમાં ક્યારેક ધનુષ્યનો ટંકાર, ક્યારેક મેઘ ગર્જના, ક્યારેક વર્ષાનાં સદ્યસ્ત્રાવિત બિંદુઓની મધુરતા અને સુશ્રાવ્યતા હોવી જરૂરી છે.*
- *શિક્ષક પાસે પ્રત્યાયનની યોગ્ય કળાની સાથે-સાથે શૈક્ષણિક ઉપકરણોના ઉપયોગનું કૌશલ્ય પણ હોવું ખૂબ જ અનિવાર્ય છે.*
- *શિક્ષકે બાળકોનો સર્વાંગી વિકાસ કરવાનો હોવાથી બાળ મનોવિજ્ઞાનનું જ્ઞાન હોવું જરૂરી છે. બાળકની વયકક્ષા, વિવિધ અવસ્થાઓના શારીરિક, માનસિક, સાંવેગિક અને સામાજિક વિકાસને ધ્યાનમાં રાખી શિક્ષકે બાળકો માટેના શિક્ષણકાર્યનું આયોજન કરવું પડે છે.*
- *શિક્ષણકાર્યની સાથે-સાથે સહઅભ્યાસિક પ્રવૃત્તિઓમાં પણ અભિરૂચી હોવી જોઈએ.*
- *વર્ગખંડનું શિક્ષણકાર્ય અસરકારક બને તે માટે તેને શિક્ષણક્ષેત્રે પ્રવર્તમાન માનવ વિચારોની જાણકારી મેળવીને નવીન પ્રયોગો અને પ્રોજેક્ટ્સ હાથ ધરવા જોઈએ અને સાથે-સાથે વર્ગશિક્ષણની સમસ્યાઓનું અધ્યયન કરી તેના ઉકેલ માટે ક્રિયાત્મક સંશોધનો હાથ ધરવા જોઈએ.*
- *શિક્ષકે શિક્ષણકાર્ય ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓનું સતત મૂલ્યાંકન કરતા રહેવું જોઈએ.*
- *આ ઉપરાંત શિક્ષકમાં આયોજન કરવાની, શિક્ષણકાર્ય કરવાની, સંગઠન કરવાની, નિરીક્ષણ કરવાની, મૂલ્યાંકન કરવાની, શિસ્તની જાળવણી કરવાની, વિવિધ પત્રકો તૈયાર કરવા, માનવ સંબંધો વિકસાવવા અને જાળવવાની પણ ઉત્કૃષ્ટતા હોવી જોઈએ.*

- ***બાળકોના સંસ્કાર દેહનો ઘડવૈયો :***

શિક્ષકની પ્રતિભાની અને તેના શિક્ષણની અસરો બાળક પર આજીવન રહે છે તે શાશ્વતતાનો સુકાની છે. બાળકોને સત્યનો સાક્ષાત્કાર, શિવમ્‌ની અનુભૂતિ અને સુંદરમ્‌નું દર્શન શિક્ષક કરાવે છે. તેમનામાં સુટેવોનું ઘડતર કરી ચારિત્ર્ય નિર્માણ કરે છે. તેનામાં સુટેવો, સુરૂચિ અને સદ્વર્તનનું ઘડતર શિક્ષક દ્વારા જ થાય છે તે શિક્ષણને માનવીય સ્પર્શ આપી બાળકોને આત્મસાક્ષાત્કારને માર્ગે દોરે છે.

- ***સંસ્કૃતિનો જ્યોતિર્ધર :***

શિક્ષક એટલે અતીતને અજવાળે જે ભાવિનાં સ્વપ્નો નિહાળી, સમાજને ભવિષ્યના માર્ગે દોરે તે. તે સંસ્કૃતિનો સંરક્ષક, સંવર્ધક, સંપ્રચારક અને સંક્રામક છે. તેનું કાર્ય સંસ્કૃતિના ઉત્તમ તત્ત્વોનું જતન કરી, તેનાં શાશ્વત મૂલ્યોનું ઉચ્છેદન કરી, નૂતન મૂલ્યો સ્થાપિત કરી સંસ્કૃતિનું સંવર્ધન કરવાનું અને સંસ્કૃતિના સત્ય, અહિંસા, અસ્તય, અપરિગ્રહ જેવા મૂલ્યોને આત્મસાત કરી તેનું પ્રસારણ કરવાનું અને સમાજની આવતીકાલ સમા બાળકોમાં સંસ્કૃતિનાં શાશ્વત મૂલ્યોનું સંક્રમણ કરવાનું છે. આમ, શિક્ષણ એ રાષ્ટ્રની સંસ્કૃતિનો ઉદ્દગાતા અને જ્યોતિર્ધર છે.

- ***શિક્ષણતંત્રના પ્રમાણભૂત ઘટક તરીકે શિક્ષક :***

*કોઈકે કહ્યું છે કે, "*The teacher is the most vital factor in the system of education.*" શિક્ષક બાળકોને અધ્યાપન દ્વારા વિસ્તરતી જતી જ્ઞાન ક્ષિતિજોનો સ્પર્શ કરાવે છે, તેમનામાં સંસ્કાર સિંચન કરે છે. તેમને આદર્શ નાગરિક બનાવે છે. આથી, શિક્ષક બાળકોની ચેતનાનો માળી બની જાય છે. તેની સુષુપ્ત અંતર્ગત શક્તિઓનું આવિષ્કરણ કરી તેનો સર્વાંગી વિકાસ સાધે છે.*

- ***શ્રેષ્ઠ માર્ગદર્શક :***

શિક્ષક બાળકોનો friend, philosopher and guide *છે. તેની મૂર્છિત ચેતનાને જગાડી, તેનામાં ઉત્સાહ પ્રેરે છે. તેનામાં નવજીવનનો સંચાર કરી તેને નવપલ્લવિત કરે છે, બાળકોને પ્રગતિના પંથે પ્રયાણ કરવા તે પ્રેરે છે. તેનો સાચો જીવનપંથ બતાવે છે. તે સાચા અર્થમાં બાળકોનો જીવનનો હમસફર બને છે. તેથી જ એલેકઝાન્ડરે એમ કહેલું કે "*I owe my birth to my father but life to my teacher.*" તેથી જ એમ કહેવાયું છે કે "गुरु बिन कौन बतावै बाट ।"*

- ***સંદર્ભસૂચિ :***

(૧) શ્રી નટુભાઈ વી. રાવલ અને અન્ય, "શિક્ષણ અને વ્યવસ્થાપનમાં પ્રૌદ્યોગિકી" નીરવ પ્રકાશન, અમદાવાદ, ૨૦૦૬.

(૨) શ્રી નટુભાઈ વી. રાવલ અને અન્ય, "માધ્યમિક શિક્ષણમાં કેળવણી અને વ્યવસ્થાપનનો વિકાસ" પ્રથમ આવૃત્તિ, નીરવ પ્રકાશન, અમદાવાદ, ૨૦૦૯-૧૦.

9

અસમાન મહિલાઓ નો દરજ્જો

Dr. Jitendrakumar P.Damor
I/C Principal
MSW College, Samoda
Ta : Siddhpur, Dist : Patan

Mr. Bharatbhai Somabhai Patel
Asst . Professor
MSW College,Samoda,
Ta-Siddhpur, Dist-Patan

❖ અસમાન જાતિ પ્રમાણ અને મહિલાઓ નો દરજ્જો:

વૈદિક યુગમાં સ્ત્રી –પુરુષોમાં સમાનતા પ્રવર્તતી હતી તેમજ બંનેના સમાજ જીવનના વિભિન્ન ક્ષેત્રોમાં સ્વતંત્રતા ભોગવતા હતા સમાજમાં માનભર્યું પ્રતિષ્ઠાભર્યું અને ગૌરવપૂર્ણ સ્થાન ધરાવતા હતા તમામ પ્રકારના અધિકારો અને હક્કો ભોગવતા હતા.

સમગ્ર વિશ્વના મધ્યયુગીન પિતૃપ્રધાન અને પુરુષપ્રધાન સમાજોમાં સ્ત્રી–પુરુષ અસમાનતા સર્વ સ્વીકૃત હતી લિંગભેદના પાયા પર સ્ત્રી–પુરુષના દરજ્જા અને ભૂમિકા નિર્ણિત થયા હતા તેમાં સમાજ જીવનના વિભિન્ન ક્ષેત્રોમાં પુરુષોને જે હક્કો અને ભૂમિકા ભજવવાની તક મળી હતી, તેનાથી સ્ત્રી ને વંચિત રાખવામાં આવતી હતી, સ્ત્રી ઘરની ચાર દીવાલોની અંદર ગૃહિણી તરીકેનું કામ કરતી હતી તેઓ નીચું સ્થાન અને મર્યાદિત ભૂમિકા ભજવતી હતી

પરંપરાગત રીતે કૌટુંબિક બાબતો અંગે નિર્ણયો લેવાની સત્તા પુરુષો ધરાવે છે. ઘરકામ નો મોટો ભાગ સ્ત્રીઓ ઉપાડતી હોવા છતા કૌટુંબિક બાબતો અંગે નિર્ણયો લેવાની સત્તા પુરુષો ભોગવતા રહ્યા છે આ ક્ષેત્રમાં પુરુષોનું પ્રભુત્વ રહ્યું છે. ખોરાક, કપડા, ઘરની જરૂરિયાતો, બાળકોના શિક્ષણ અને લગ્ન માટે સોગાદો, મનોરંજન સ્થળ મુલાકાત વગેરેના ખર્ચ અંગેના નિર્ણયો ચીજ વસ્તુઓની પસંદગી અંગેના નિર્ણયો, બાળકો માટે શાળાની પસંદગી અને ખર્ચ ભેટ–સોગાદ ની પસંદગી અને ખર્ચ મોટી ખરીદી કે મૂડી રોકાણ વગેરે અંગેના નિર્ણયોનો સમાવેશ થાય છે. સામાન્ય મોટા ભાગના નિર્ણયો સંપૂર્ણ પણે કે મુખ્યત્વે પુરુષો સભ્યો દ્વારા લેવાય છે. ખોરાક કે ઘરની જરૂરિયાતો પાછળના ખર્ચ અંગેના નિર્ણયો સંપૂર્ણપણે કે મુખ્યત્વે પુરુષો સભ્ય દ્વારા લેવાય છે.ખોરાક કે ઘરની જરૂરિયાતો પાછળના ખર્ચ અંગેના નિર્ણયો સંપૂર્ણ પણે સ્ત્રીઓ દ્વારા લેવાતા જોવા મળે પરંતુ હવે બધી કૌટુંબિક બાબતોમાં સ્ત્રી વ્યક્તિગત ઈચ્છાઓ સ્વંત્રત ભોગવવા લાગી છે.

પ્રાચીનયુગમાં આર્થિક પ્રગતિમાં સ્ત્રીઓ સહભાગિતા ઉપર પ્રતિબંધ મુકાતા સ્ત્રીનું સ્થાન લગભગ પુરુષ સમકક્ષ હતું અને સ્ત્રી સમાજની ઉપયોગી સભ્ય ગણાતી મધ્યયુગ માં સ્ત્રીઓનું સ્થાન ગૃહકાર્ય પુરતું સીમિત બન્યું સ્ત્રીઓની ઘર બહારની આર્થિક પરાવલંબનની સ્થિતિમાં મુકાઇ ગઈ હતી તેનું જીવન બાળ ઉછેર પતિ સેવા બાળ જન્મના તેમજ ઘરકામમાં રહેતું સ્ત્રી જયારે જયારે બહાર મજુરી કરે છે ત્યારે તેનું કામ પુરુષ કરતા વધુ હોવા છતાં ઓછું વેતન આપવામાં આવે છે

આમ આર્થીક પ્રવૃતિમાં સહભાગી બની હોવા છતાં સ્ત્રી ફક્ત કુટુંબનું જ આધાર બિંદુ છે. જેની આસપાસ કુટુંબના નિર્ણયો અને પ્રવૃતિઓ ઘૂમતા રહે છે.

પરંપરાગત ભારતીય સમાજમાં વધુ સંતાન પર ભાર મુકાતા આથી સ્ત્રીઓ ને વારંવાર પ્રસુતિ પીડા સહન કરવી પડતી ઘણો સમય અને શ્રમ બાળકોના ઉછેર, આરોગ્ય પાછળ આપવો પડતો, સ્ત્રીઓ બાળપણમાં પિતાના શાસન હેઠળ, લગ્નબાદ પતિના અને પતિના મૃત્યુ બાદ પુત્રને આધીન રહેવું પડતું હોય છે,

❖ સ્ત્રીના દરજ્જા ની ઐતિહાસિક ભૂમિકા:

ભારતીય સમાજમાં સ્ત્રીઓના સામાજિક દરજ્જાની તેમની સમસ્યાઓ ની સમજુતી વર્તમાન, સમકાલીન સ્વતંત્ર ભારતના સંદર્ભમાં મેળવવાની છે. પરંતુ સ્વતંત્ર પહેલાના ઐતિહાસિક યુગો એટલેકે પ્રાચીનયુગ, મધ્યકાલીનયુગ અને બ્રિટીશયુગ બધા સમયગાળા દરમિયાન સ્ત્રીઓનો સામાજિક દરજ્જો કેવો હતો તેની સમજ મેળવ્યા વગર સ્વતંત્ર ભારતમાં સ્ત્રીઓની સ્થિતિ વિષે સાચું અને સમતોલન ચિત્ર મેળવી શકાય નહિ આથી અહી ભારતમાં સ્ત્રીઓના દરજ્જાની ઐતિહાસિક પરીવેશ્યમાં સંક્ષિપ્ત આલેખન કરવાની જરૂરી ગણ્યું છે.

❖ સ્ત્રીનો સામાજિક દરજ્જો એટલે શું?

સમાજમાં વ્યક્તિનો કોઈ ને કોઈ દરજ્જો હોય છે " દરજ્જો" શબ્દ લોકોની બોલચાલની ભાષામાં પણ પ્રચલિત છે સમાજશાસ્ત્રમાં આ શબ્દનો અર્થ લોકોના મનમાં જે અભિપ્રેત છે. એવોજ કરવામાં આવે છે. વ્યક્તિનો દરજ્જો એટલે સમજમાં વ્યક્તિને મળતા હક્કો અને અધિકારો જેઓ વધુ અધિકારો ભોગવે છે તેઓ ઉચ્ચા દરજ્જા વાળા ગણાય છે. અને જેઓ ઓછા હક્કો ભોગવે છે તેઓ નીચા દરજ્જાના ગણાય છે. આમ 'ઉચ્ચો' કે 'નીચો' એ રીતે દરજ્જાનું મૂલ્યાંકન થાય છે, સ્ત્રીના દરજ્જાનું મૂલ્યાંકન પુરુષના દરજ્જા ના સંદર્ભમાં કરવામાં આવે છે.

❖ પ્રાચીન સમયમાં સ્ત્રીઓનો દરજ્જો:

પ્રાચીન ભારતમાં સ્ત્રીના દરજ્જાનું વર્ણન કરતા પ્રો. ઈન્દ્ર નોધે છે કે " પ્રાચીન ભારત માં કુટુંબ એ સંપૂર્ણપણે માનવ સંસ્થા હતી" જેમાં દરેક સભ્ય અને સભ્યો પ્રત્યે સભાન હતા કુટુંબની એકતા અને સંગઠિતતા અદ્વિતીય હતી આવા કુટુંબમાં સ્ત્રીનું ઘણું માનભર્યું, પ્રેમભર્યું અને સહાનુભુતિ પૂર્વકનું સ્થાન ભોગવતી હતી, પુત્રીનો ઉછેર પુત્રની જેમજ કરવામાં આવતો તેના વિકાસ પ્રત્યે દુર્લક્ષ સેવવામાં આવતું નહિ જીવનભર કુવારી રહેતી પુત્રીને પુત્રની સમકક્ષ ગણવામાં આવતી

કૌટુંબિક જીવનમાં સ્ત્રીને સર્વોપરી ગણી છે. ઘરની પ્રવૃતિઓમાં સ્ત્રીનો શબ્દ છેવટનો ગણાતો. કુટુંબમાં સ્ત્રી ગૌરવભર્યું સ્થાન ધરાવતી હતી સ્ત્રીને જીવનસાથીની પસંદગીમાં સ્વતંત્રતા હતી અને તેમના પુખ્તવયે લગ્ન થતા શિક્ષિત કન્યાનું જીવનસાથીની પસંદગીમાં પોતાનો અસરકારક અવાજ રજુ કરી શકતી આ સમય દરમ્યાન વિધવા સ્ત્રી પુનઃ લગ્ન કરી શકતી તેથી સતીપ્રથા ન હતી વૈદિકયુગમાં સ્ત્રીનો ઉપનયન સંસ્કાર કરવામાં આવતો અને તે દ્વારા બ્રહ્મચર્યાશ્રમમાં પ્રવેશ કરીને સ્ત્રી આધ્યાત્મિક જ્ઞાન મેળવી શકતી હતી સ્ત્રી પુરુષની સમકક્ષ સ્થાન ધરાવતી હતી અને મહત્વની ભૂમિકા ભજવતી હતી.

❖ મધ્ય સમયમાં સ્ત્રીનો દરજ્જો:

મધ્યયુગમાં સ્ત્રી–પુરુષ અસમાનતાની ઘટના પરાકાષ્ટાએ પહોચી હતી આ સમય દરમ્યાન વિદેશી આક્રમણ અને તેમાં ઈસ્લામિક આક્રમણને કારણે હિંદુ ધર્મચારીઓએ સામાજિક વ્યવસ્થાને વધારે જડ બનાવવા પ્રયત્ન કર્યો આ સાથે કન્યાના જન્મ અને ઉછેરની અવગણના શરૂ થઈ તેને સર્વ યાતનાનું મૂળ ગણવામાં આવી અમુક જ્ઞાતિમાં બાલિકા હત્યાનું પ્રમાણ વધ્યું કેટલાક ગરીબ માં–બાપ પુત્રીને વેહ્ચી દેતા ૧૧મી સદીમાં સોમનાથના મંદિરમાં પાંચહજાર દેવદાસીઓ હતી ગૃહજીવનમાં પણ સ્ત્રીનો દરજ્જો શુદ્ર સમાન બન્યો.

"નારીકુંન્ડ નરક્કા જોરૂ જુઠણી જગતકી"

"ડોલ ગવાર શુદ્ર પશુ નારી યે સબ તાડનકે અધિકારી"

આવા અનેક ઉલ્લેખોમાં સ્ત્રી પ્રત્યેની નીચ્ચતમ દ્રષ્ટી વ્યક્ત થાય છે.

આ સમય દરમ્યાન બાળલગ્ન, વિધવા પુનઃ લગ્ન નિષેધ, સતીપ્રથા, દહેજપ્રથા તેમજ બહુ પત્નીપ્રથામાં વધારો થયો. સ્ત્રીના ધાર્મિક અને શૈક્ષણિક અધિકારો છીનવાઈ ગયા સ્ત્રીને સ્વવિકાસ અને અભિવ્યક્તિની કોઈ તક મળતી ન હતી આ સમયે પરદાપ્રથા વિકસી જેથી સ્ત્રી જાહેર પ્રવૃતિઓ થી સંપૂર્ણ વંચિત બની રાજવી કુટુંબમાં સ્ત્રીને લડાયક તાલીમ અપાતી પરંતુ સામાન્ય સ્ત્રી જાહેર જીવનમાં અધિકારથી વંચિત રહી અને તેનું જીવન ચાર દીવાલ પુરતું સીમીત બન્યું

❖ આઝાદી પહેલા સ્ત્રીઓની સ્થીતી :

ભારતમાં મુગલોના પ્રવેશતા સાથેજ આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓના જીવનમાં નર્ક જેવા દુઃખોની શરૂઆત થઇ જે દેશમાં સ્ત્રીઓની શક્તિ, વૈભવ, શરમ અને સંસ્કૃતિની પ્રતિક તરીકે બનેલી હતી તેની અસ્મિતા ભયમાં મુકાઇ મુગલોની સત્તા સમાપ્ત થયાની સાથે જ ભારતીય સમાજને અંગ્રેજોનું ભૂત સવાર થયું. અંગ્રેજો ને આનો વૈભવ અને સંસ્કૃતિનું હનન રોકવું હતું. આથી તેમણે સૌથી પહેલા આપણી સંસ્કૃતિ પર તરાપ મારવાની કોશિશ કરી જેમાં તેઓ સફળ રહ્યા જો કે અંગ્રેજોએ નારી સ્વતંત્રતા માટે પણ આંદોલન કર્યું હતું. પરંતુ આ અંદોલનમાં દરેક પ્રણેતા ભારતીય સમાજ સુધારકો જ બન્યા મુગલકાળમાં દુઃખ કરતી ભારતીય સ્ત્રી ઘરની ચાર દીવાલોની વચ્ચે રહી ત્રાસવાદનો ભોગ બની જીવન વિતાવી રહી હતી.

અંગ્રેજ શાસન દરમ્યાન અંગ્રેજ દ્વારા સ્ત્રીઓને કેટલાક હક્કો આપવામાં પ્રયત્નો થયા જેના કારણે કેટલીક સ્ત્રીઓના નેતૃત્વનો જન્મ થયો સ્ત્રી નેતાઓએ સ્ત્રી દરજ્જામાં સુધારો લાવવા યથાશક્તિ ફાળો આપ્યો કેટલીક સ્ત્રીઓ એ ગાંધીજી સાથે રહીને આઝાદીની લડતમાં માત્ર ભાગ જ નથી લીધો પરંતુ તેમણે યોગ્ય નેતૃત્વ પણ પુરૂ પડ્યું હતું અને ક્યારેક દુઃખો પણ સહન કર્યા હતા.

૧૯૩૦–૪૦ ના દાયકા દરમ્યાન કેટલીક સ્ત્રીઓ એ રાજકારણની પ્રવૃતિમાં ભાગ લીધો અને સમાજમાં તેમનું સ્થાન સ્થાપિત કર્યું અમુક સ્ત્રીઓએ તેમની શક્તિઓ નો ઉપયોગ રાષ્ટ્રના વિકાસના નિર્માણ માટે કર્યો આ સમય દરમ્યાન સ્વતંત્રતા સમાનતા અને લોકશાહીના મુલ્યો ધરાવતી નવી વિચારસરણીના ઉદભવના કારણે સ્ત્રીઓના દરજ્જામાં પરિવર્તન લાવવા માટે કેટલીક સંસ્થાઓની સ્થાપના થઇ જીવનના દરેક તબક્કામાં સ્ત્રી–પુરુષને સમાન હક્ક આપવાની વિચારસરણી ધરાવતા સમાજ સુધારાકોમાં રાજારામ મોહનરાય, ઈશ્વર વિદ્યાસાગર, કેશવચંદ્ર સેન, મહાદેવ ગોવિંદ રાનડેએ સ્ત્રીઓના પક્ષ ને સબળ બનાવવાના પ્રયત્નો કર્યા આમ છતાં સ્ત્રી–પુરુષ સમોવડી બની જાય અને પુરુષ પ્રધાન સમાજને સ્વીકાર્ય ન બની અને તેનું સમાજમાં પુરુષ કરતા નીચું સ્થાન જ ગણાયું

❖ આઝાદી બાદ સ્ત્રીઓની સ્થિતિ:

ભારતમાં આઝાદી બાદ છેલ્લા ૬૧ વર્ષમાં અનેક પરિવર્તનો આવ્યા છે. જેમાં સામાજિક ક્ષેત્રે આવેલા પરિવર્તનમાં સમાજના મધ્યમાર્ગીય અને સમુદાયમાં સૌથી વધુ અસર કરી છે. તેમાં સ્ત્રીના સ્થાનમાં આવેલ પરિવર્તન મહત્વપૂર્ણ બાબત છે.સ્ત્રીઓને ઘરની ચાર દીવાલો માંથી બહાર નીકળી ને વૈશ્વિક પ્રવૃતિમાં ભાગ લીધો છે. આમ છતા સ્ત્રીઓએ ઘણું બધુ મેળવવાનું બાકી છે.

વિશ્વના લેખકોમાં અભિપ્રાય મુજબ ભારતીય સમાજમાં પુરુષ જેટલા જ સમાન અધિકારો સ્ત્રીઓ પણ ભોગવે તે એક સ્થાન છે. જો સ્ત્રીઓ તેમના જીવનમાં લાગણીઓ અને મૂલ્યમાં પરિવર્તન લાવે અને આ પરિવર્તન લગ્ન ક્ષેત્રે, રોજગારી ક્ષેત્રે લાવે વિસ્તૃત કરેતો સ્ત્રી–પુરુષ સમાનતામાં સ્થાન પૂર્ણ થઇ શકે પણ તેવા મુલ્યો હજુ સુધી પ્રાપ્ત થયા નથી.

આઝાદીના ૬૧ વર્ષમાં પણ સ્ત્રીઓ પ્રત્યેના અત્યાચારોનું પ્રમાણ ઘટતું નથી પરંતુ વધતું જાય છે. દહેજ, બળાત્કાર, જાતીય સતામણી વિગેરેમાં વૃદ્ધી જોવા મળે છે હાલમાં આ અત્યાચારોની સાથે–સાથે સ્ત્રી–ભ્રુણહત્યાઓ એ વેગ પકડ્યો છે જેથી સમાજમાં સ્ત્રીઓની સંખ્યા ઘટતી જાય છે. અને સ્ત્રી–પુરુષ સંખ્યાના પ્રમાણમાં અસમાનતા જોવા મળે છે.

સ્ત્રી–પુરુષ સમાનતાના વિચારોને વેગ આપવા માટે તથા વધુને વધુ વૈજ્ઞાનિક તબક્કા પર લઇ જવા માટે જીવશાસ્ત્રિઓ, મનોવૈજ્ઞાનિક અને સમાજશાસ્ત્રીઓ પોતપોતાના ક્ષેત્રમાં અભ્યાસ કરવા લાગ્યા અનેક અભ્યાસશાસ્ત્રીઓ એ સ્ત્રીઓના સ્વભાવની વિશિષ્ટતાઓ રસ, રૂચી, આવડતને વૈજ્ઞાનિક પધ્ધતિથી અભ્યાસોમાં હાથ ધર્યો આ અભ્યાસના તારણ રૂપે લૈંગિક ભૂમિકા અંગેના જૈવિક, મનોવૈજ્ઞાનિક અને સમાજ શાસ્ત્રીય સિધ્ધાંતોપ્રસ્તુત થયા છે. તેઓ સ્ત્રી–પુરુષની ભૂમિકા કે કાર્યક્ષેત્ર અંગે મતભેદ ધરાવે છે.

10

On Expectations From Envisioned New Education Policy 2016 Sub Theme: Enhancing the quality in Education in Primary Education (MLL)

- Dr Himanshu G. Acharya
Assistant Professor
Vidyamandir English medium B.Ed. College
Mobile: 9879471029
E-mail :himanshu_us05@ yahoo.com

Introduction:

Minimum levels of learning will be laid down for each stage of education. Steps will also be taken to foster among students an understanding of the diverse cultural and social systems of the people living in different parts of the country. Besides the promotion of the link language, programmes will also be launched to increase substantially the translation of books from one language to another and to publish multi-lingual dictionaries and glossaries. The young will be encouraged to undertake the rediscovery of India, each in his own image and perception.

So far the quality of primary education concerning minimum level of learning approach is more emphasized. Researcher had experienced the difficulties faced by primary school teachers due to this new approach. The present study was taken over to study the difficulties of teacher who had implemented MML approach.

Objectives :

1. To collect the information regarding difficulties of primary schools teachers.
2. To make suggestions with reference to difficulties faced by primary teachers regarding MML approach.

Population :

Teachers of primary schools Sabarkantha District were included in the population Sample 130 primary teacher from the population were selected using stratified random sampling technique.

Tool :

A questionnaire containing fifty seven restricted response variety questions of the difficulties of primary school teachers pertaining to MML approach was constructed.

Data Analysis :

Collected data were classified according to the sections, questions and sex. There after they were converted in to percentage. The responses of teachers were compared to the expected responses of experts and interpreted.

Findings:

1. Teachers misconceptions for that their workload would increase after getting training in MML approach.
2. Less than fifty percent teachers believed that “MML training classes were the misuse of wastage of time money and energy ”
3. Other than educational activities such as census, literacy campaign family planning etc. adversely affect teachers teaching work.
4. More financial support is required for activity based learning.
5. There should be residential school complex in remote areas.
6. Less than fifty percent teachers believe that schools are lacking physical facilities.
7. Language is the barrier to effective education for Tribal people residing in remote area.

8. examination system is not proper methods, students are not properly evaluated.
9. Despite competency approach promotion to upper class on the basis of attendance standard 1-2 is not proper.

Classroom Implication:

1. Teachers should draw children's attention toward competency based approach and should lay emphasis more on activity based learning.
2. Teachers should be trained intensively in competency based evaluation or in preparing progress report accordingly.
3. Administrative staff should persist teachers to utilize the knowledge acquired during training in classroom teaching.

Conclusion:

The NPE (1986), Minimum Levels of Learning (MLL) have been specified by the committee, set up by MHRD, for lower primary classes, based on UNICEF assisted projects for "Primary Education Renewal" and "Developmental Activity in Community Education Participation". After conducting rigorous empirical researches, NCERT, at the national level prepared a document titled "Minimum Levels of Learning" at primary stage.

11

અગિયારમા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી અને શૈક્ષણિક સિદ્ધિ વચ્ચેનો સંબંધ

સંશોધક
દિગ્નેશ એસ. પટેલ
શ્રી કે.એચ. પટેલ એમ.એડ્. ઈન્સ્ટિટ્યૂટ,મોડાસા

સારાંશ

વિધાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી જાણીને તેઓને તે પ્રમાણે વર્ગખંડમાં શીખવવાનો પ્રયત્ન થાય તો વિધાર્થીઓ વધુ સારી રીતે ગ્રહણ કરી શકે છે. અને પોતાની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ વધારે ઊંચી લાવી શકે છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસનો મુખ્ય હેતુ અરવલ્લી જિલ્લાની ગુજરાતી માધ્યમની અગિયારમાં ધોરણમાં અભ્યાસ કરતાં વિધાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી જાણી તેનો તેમની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સાથે સંબંધ તપાસવાનો હતો.અધ્યયન શૈલીનો શૈક્ષણિક સિધ્ધિ સાથે શો સંબંધ છે તે જાણવા પ્રયોજક દ્વારા અરવલ્લી જિલ્લાના માલપુર તાલુકાના ગુજરાતી માધ્યમના વિનયન પ્રવાહના અગિયારમા ધોરણના વિધાર્થીઓ પર અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો.

ચાવીરૂપ શબ્દો - અધ્યયન શૈલી, શૈક્ષણિક સિદ્ધિ

પ્રસ્તાવના

વર્ગખંડમાં શિક્ષણ લેતા દરેક વિદ્યાર્થીઓમાં વ્યક્તિગત ભિન્નતા જોવા મળે છે, આ વ્યક્તિગત ભિન્નતાના ક્ષેત્રમાં શારીરિક વિકાસ, માનસિક વિકાસ, સામાજિક વિકાસ, ભાષા વિકાસ, બુધ્ધિ, અભિયોગ્યતા, રસલ વલણ, શૈક્ષણિક સિદ્ધિનો સમાવેશ થાય છે. આ ઉપરાંત દરેક વિદ્યાર્થીઓની શીખવાની બાબતમાં અલગપણું હોય છે. મુખ્યત્વે આ જુદાપણું વિદ્યાર્થીઓની બુધ્ધિને કારણે હોય એવું અભ્યાસો દ્વારા પૂરવાર થયું છે. સંશોધકો દ્વારા વિદ્યાર્થીઓના વિવિધ લક્ષણો આધારિત અભ્યાસો પણ હાથ ધરવામાં આવેલાં છે. આ અભ્યાસ વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી તપાસી તેની શૈક્ષણિક સિધ્ધિ પર શું અસર છે તેના પર કેન્દ્રિત છે. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ જોઈને - દશ્યાત્મક શૈલીથી વધુ શીખી શકે છે. તો કેટલાક શાબ્દિક રીતે એટલે કે વિષય સાથે સાંભળીને વધારે સારી રીતે શીખે છે. વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી સક્રિય, આંતરક્રિયાત્મક, સાંવેગિક હોઈ શકે તેવું અધ્યયન શૈલી વિષયક અભ્યાસોમાંથી જાણવા મળે છે.

અભ્યાસના હેતુઓ

1. ગુજરાતી માધ્યમના અગિયારમા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી જાણવા સ્વનિર્મિત અધ્યયન શૈલી સંશોધનિકાની સંરચના કરવી.
2. ગુજરાતી માધ્યમના અગિયારમા ધોરણના ભિન્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓની

અધ્યયન શૈલીના તફાવતનો અભ્યાસ કરવો.

3. ગુજરાતી માધ્યમના અગિયારમા ધોરણના કુમારો અને કન્યાઓની અધ્યયન શૈલી વચ્ચેના તફાવતનો અભ્યાસ કરવો.
4. ગુજરાતી માધ્યમના અગિયારમા ધોરણના શહેરી અને ગ્રામ્ય શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી વચ્ચેના તફાવતનો અભ્યાસ કરવો.

અભ્યાસના પ્રશ્નો

1. ગુજરાતી માધ્યમના અગિયારમા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી કેવી છે ?
2. ગુજરાતી માધ્યમના અગિયારમા ધોરણના ભિન્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી વચ્ચે શું તફાવત છે ?
3. ગુજરાતી માધ્યમના અગિયારમા ધોરણના કુમારો અને કન્યાઓની અધ્યયન શૈલી વચ્ચે શું તફાવત છે ?
4. ગુજરાતી માધ્યમના અગિયારમા ધોરણના શહેરી અને ગ્રામ્ય શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી વચ્ચે શું તફાવત છે ?

સંશોધનનુ ક્ષેત્ર

પ્રસ્તુત સંશોધનનું ક્ષેત્ર શૈક્ષણિક માપન અને મૂલ્યાંકન હતું.

સંશોધન પ્રકાર અને પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત સંશોધન સંખ્યાત્મક પ્રકારનું હતું તેમજ પ્રસ્તુત સંશોધન સર્વેક્ષણ પધ્ધતિનું હતું.

અભ્યાસની મર્યાદાઓ

પ્રસ્તુત સંસોધનનું ઉપકરણ સ્વ નિર્મિત હોવાથી તેની મર્યાદા સ્વીકારવામાં આવી છે.

ઉપકરણ

પ્રસ્તુત સંશોધન માટે જરૂરી માહિતી સ્વનિર્મિત અધ્યયન શૈલી સંશોધનિકા દ્વારા મેળવવામાં આવી.

વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો

પ્રસ્તુત સંસોધન અભ્યાસ માટે વ્યાપવિશ્વ તરીકે અરવલ્લી જિલ્લાના માલપુર તાલુકાની ગુજરાતી માધ્યમના શૈક્ષણિક વર્ષ 2016-17 ના અગિયારમા ધોરણમાં અભ્યાસ કરતાં વિદ્યાર્થીઓને પસંદ કરવામાં આવ્યા. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં માલપુર તાલુકાની 6 શાળાઓ માંથી 120 વિદ્યાર્થીઓ નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

માહિતીનું પૃથક્કરણ / અર્થઘટન

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં 120 વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી માહિતી મેળવવામાં આવી. પ્રશ્નાવલિમાં પુછવામાં આવેલા પ્રશ્નોના પ્રતિચારોનું પૃથ્થકરણ કરવામાં આવ્યું તેમજ મળેલ માહિતીનું સરાસરી,

પ્રમાણ વિચલન, ટી-કસોટી, એફ-કસોટી જેવી અંકશાસ્ત્રીય પ્રયુક્તિઓનો દ્વારા માહિતીનું અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું.

સંશોધનના તારણો

1. ગુજરાતી માધ્યમના વિનયન પ્રવાહના અગિયારમા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલી સક્રિય, સાંવેગિક, શાબ્દિક અને ક્રમિક હતી. વિદ્યાર્થીઓનું મોટું જૂથ ક્રમિક અધ્યયન શૈલી અને નાનું જૂથ વ્યાપક અધ્યયન શૈલી પસંદ કરતું હતુ.
2. ભિન્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ(ઉચ્ચ, મધ્યમ, નિમ્ન) ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલીમાં સાર્થક તફાવત ન હતો.
3. કુમારો અને કન્યાઓની અધ્યયન શૈલીમાં સાર્થક તફાવત ન હતો.
4. શહેરી અને ગ્રામ્ય શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની અધ્યયન શૈલીમાં સાર્થક તફાવત ન હતો.

12

"વર્ગ ખંડમાં શિક્ષણમાં ગુણવત્તા સંશોધન "

Dr. Jitendrasinh Ranjitsinh Chudasama **Mr. Gunjankumar Popatbhai Patel**
I/C Principal **Asst. Professor**
MSW College Salal, Ta : Prantij, Dist : Sabarkantha.

પ્રસ્તાવના :-

ભારતીય શૈક્ષણિક વ્યવસ્થા વિશિષ્ટ પરિસ્થિતિમાં છે. એક બાજુ મોટી સંખ્યામાં વિદ્યાર્થીઓ ઉચ્ચ શિક્ષણ કામ માટે વિદેશ જઈ રહયા છે. અને અભૂતપૂર્વ દેખાવ કરી રહયા છે. બીજી બાજુ બાજુ મોટી સંખ્યામાં વિદ્યાર્થીઓ પાયાની સાક્ષરતા અને આંકડાકીય કુશળતા મેળવવા સંઘર્ષ કરી રહયા છે. વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા પાઠયપુસ્તકોમાં આપવામાં આવેલી માહિતીઓને યાંત્રિક રીતે યાદ રાખીને પણ પરીક્ષાઓ પાસ કરવાના પ્રાથમિક હેતુથી અભ્યાસ કરવામાં આવતો હોવાની બાબત મોટાભાગે સાચી સાબિત થાય છે. એક બાબત એ પણ નોંધવામાં આવી છે કે ગોખણપટ્ટી પર પણ વિશેષ ભાર મુકવામાં આવે છે. અને બાળકના વ્યકિતત્વના અન્ય કાર્યો તથા ભાવનાત્મક પાસાની અવગણના કરવામાં આવે છે. જોકે રસપ્રદ બાબત એ છે કે બાળકોને અર્થપૂર્ણ શિક્ષણ પુરું પાડવાની જરૂરિયાત પુરી કરવા માટે સતત પ્રશ્નો, ચિંતન અને વિવિધ ચિંતકો અને સંશોધન અભ્યાસોના કામ વિવિધ નીતિઓ, પ્રોગ્રામમાં સૂચનો કરવામાં આવે છે. બાળકોને અપાતા શિક્ષણની પ્રકૃતિની પ્રકૃતિ ભારતીય સ્કૂલ સિસ્ટમની એક મહત્વપૂર્ણ ચિંતાજનક બાબત છે. ત્યારે બાળકોને તેમના સામાજિક સ્થળના આધારે શિક્ષણ પુરું પાડવામાં આવે છે જે તેમના વચ્ચે ભેદ કરે છે.

અનેક ઓળખો (જાતિ, વર્ગ, ધર્મ, આદિવાસી, લિંગ વગેરે) ધરાવતા બાળકો માત્ર આપના વૈવિધ્યપૂર્ણ જ નહી. પરંતુ અસમાન સમાજમાં વિવિધ સ્તર પર આધારિત છે. આથી જ બાળકોના સામાજિક સ્થળો અને સ્કૂલો વચ્ચે એક જોડાણ છે. અહી એવી સ્કૂલો છે જે સૌથી સારી આધુનિક ટેક્નોલોજી, પર્યાપ્ત ઈન્ફ્રાસ્ટ્રકચર અને ગુણવત્તાપૂર્ણ તથા ઉચ્ચ શિક્ષિત શિક્ષકો વિશિષ્ટ સામાજિક, આર્થિક પૃષ્ઠભૂમિ ધરાવતા બાળકોને શિક્ષણ આપે છે. એજ રીતે અહી એવી પણ સ્કૂલો છે જે દરેક સ્તર પર સંઘર્ષનો સામનો કરી રહી છે. તેમની પાસે અપૂરતું ઈન્ફ્રાસ્ટ્રકચર છે. અસમર્થ તથા નિરાશ શિક્ષકો અને ઈચ્છાશકિત નહી ધરાવતા તથા અનિયમિત વિદ્યાર્થીઓ છે. આપણે સરકારી અને ખાનગી બંને ક્ષેત્રે અલગ-અલગ સ્તરની શૈક્ષણિક વ્યવસ્થા બનાવી છે અને આ સ્તર માત્ર સત્તાવાર સ્કૂલ વ્યવસ્થાના સ્તરે જ અટકયું નથી. પરંતુ તે સત્તાવાર સ્કૂલની બધા નોન-ફોર્મલ એજયુકેશનના સ્વરૂપમાં પણ ફેલાયું છે.

(૧) આજની શૈક્ષણિક વ્યવસ્થા : -

આપણી શૈક્ષણિક વ્યવસ્થામાં અનેક દુષણો ઘુસ્યા હોવાની ટીકા થઈ રહી છે. જેમાંથી કેટલાક તેને સંબધિત સંશોધનોમાંથી ઉદ્‌ભવ્યા છે. અને અન્ય કેટલાંક રાષ્ટ્રીય તથા આંતરરાષ્ટ્રીય સંસંસ્થાઓ દ્વારા હાથ ધરાયેલા સિધ્ધિઓના સર્વેમાં સ્કૂલના બાળકોનો પરફોર્મન્સની પ્રતિક્રિયા છે. ગુણવત્તાપૂર્ણ સમન્યાયિક અને સામાજિક ન્યાય મુદ્દાઓ એક સાથે આગળ વધે છે. અને ગુણવત્તાપૂર્ણ શિક્ષણ માત્ર મર્યાદિત વર્ગના કેટલાક બાળકો સુધી મર્યાદિત રહેવું જોઈએ નહી. ગુણવત્તાની વ્યાખ્યા તેના વિવિધ સ્વરૂપોમાં બધાજ બાળકો અને બધી જ સ્કૂલો માટે વૈશ્વિક અર્થ સમાન હોય તે જરૂરી છે. તે વ્યાખ્યા સમાવેશ હોવો જોઈએ જેમાં બધાનો ગૌરવપૂર્ણ રીતે સમાવેશ કરાયો હોય અને કેટલાક જ વિકલ્પો પુરા પાડીને મોટાભાગનાને બહાર કાઢી દેવા અલગ કરી દેવાતી જરૂર નથી. સૌથી મહત્વનું આપણા જેવા દેશમાં ગુણવત્તાપૂર્ણ શિક્ષણ પૂરી પાડવાની પ્રાથમિક જવાબદારી નફો રાખવા માટે શૈક્ષણિકની ક્ષેત્રમાં પ્રવેશેલી ખાનગી કંપનીઓ નહી પરંતુ સરકારની હોવી જોઈએ નવા ઉદારવાદ વાતાવરણમાં ૧૯૯૦ના દાયકાના પ્રારંભમાં માળખાગત નીતીઓ બનાવવામાં આવી ત્યારે શૈક્ષણિક ક્ષેત્રે ઉંચી છંલાગો ભરવામાં આવી છે. કેટલીક ઓછી ખર્ચાળ ખાનગી, કંપનીનો પણ હવે આ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરી રહી છે. અને મફત સરકારી

સ્કૂલોમાં જતા હોય તેવા વર્ગને નીચા ખર્ચે શિક્ષણ પુરું પાડી રહી છે. અને તેમના બાળકો ને મળે તેવું શિક્ષણ પુરુ પાડે છે.

(૨) રાઈટ ટુ એજયુકેશન એકટ, ૨૦૦૯ :-

આ પરિપ્રેક્ષ્યમાં બધા જ બાળકો માટે મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણનો અધિકાર છે.તેવું કહેતો કાયદો સિમાચિન્હરુપ છે. આ કાયદાએ વર્ષ ૨૦૦૯ માં શિક્ષણને પાયાનો અધિકાર બનાવ્યો ૬ થી ૧૪ વર્ષ ની વય જૂથના બધાજ બાળકો ને મફત અને ફરજિયાત પ્રાથમિક શિક્ષણ મળી રહે તેવી આ કાયદો ખાતરી આપે છે. આ કાયદાના વિવિધ પાસાનો અર્થ અને અમલીકરણ સંચાલીત કેટલીક જોગવાઈઓ છે. ત્યારે સ્કૂલોમાં ગુણવત્તાપૂર્ણ શિક્ષણની ખાતરી ના સંદર્ભે કેટલીક જોગવાઈઓ નીચે મુજબની છે.

જેમાં પ્યુપિલ ટિચર રેશિયો (PRS) ઈમારત અને ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર, સ્કૂલના કામના કલાકો, દસવાર્ષિક વસ્તી ગણતરી, સ્થાનિક તંત્ર રાજ્ય વિધાન સભા અને સંસદની ચૂંટણીઓ તથા રાહત કાર્ય સિવાયના બિન શૈક્ષણિક કાર્યોમાં શિક્ષકોની નિમણૂંક પર પ્રતિબંધની જોગવાઈ, યોગ્ય ગુણવત્તાયુક્ત અને તાલીમબધ્ધ શિક્ષકોની નિમણૂક માટેની જોગવાઈ તથા શારીરિક દંડ અને માનસીક પજવણી, બાળકના પ્રવેશ માટે સ્કિનિંગ પ્રક્રિયા, કેપીટેશન ફી, શિક્ષકો દ્વારા ખાનગી ટ્યુશન અને માન્યતા વિનાની સ્કૂલો ચલાવતા પર પ્રતિબંધની જોગવાઈ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. આ કાયદાની જોગવાઈઓ મુળભુત રીતે ખુબજ મજબુત છે. ત્યારે તેનો યોગ્ય રીતે અમલ થાય તે માટે વ્યવસ્થા ગોઠવાય તેમજ ગંભીરતા અને જવાબદારી પૂર્વક તેનો અમલ થાય તે ખુબજ મહત્વનું છે.

આ જોગવાઈ ઉપરાંત ૨૦૦૫ નો નેચરલ કરિક્યુલર ફ્રેમવર્ક કાયદો પણ સંદર્ભિત, વાયબ્રન્ટ અને અર્થપૂર્ણ અભ્યાસક્રમના મહત્વ પર ભાર મૂકે છે, જેમાં બાળકો કોઈપણ ભય વિના અભ્યાસ કરી શકે તેવુ વાતાવરણ સર્જવા અને તેવી શિક્ષણ વ્યવસ્થા ઉભી કરવાની બાબત ને સ્વીકારવામાં આવી છે. તાજેતરની નેશનલ કરિક્યુલર ફ્રેમવર્ક (NCF) ૨૦૦૫ સહિતની આપણી બધીજ રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક નીતિઓમાં સ્કૂલોમાં બાળકોમાં અભ્યાસ પ્રત્યે રસ પણ કરવાની અને તેને જાળવી રાખવાની નિષ્ફળતા પર ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે.

(૩) આંનદદાયક શિક્ષણ

શિક્ષણની એક પધ્ધતિનુ નામ " ડિસ્કવરી ટીચિંગ " છે. આમાં શિક્ષક વિષયવસ્તુની આજુબાજુ ઉપર નીચેની સંદર્ભ બાળકો સામે બોલી આપીને વસ્તુને અનેક દ્રષ્ટિકોણ બોલવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ કરવામાં તે વિદ્યાર્થીના પૂર્વજ્ઞાનનો સહારો પણ લે છે. આવું અધ્યાપન વિદ્યાર્થીને સતત વિચારશીલ રાખે છે. મને શિક્ષણની આ પધ્ધતિ ઉત્તમ લાગે છે. આમા શિક્ષક વિષયવસ્તુના સંદર્ભે વિદ્યાર્થીઓ સામે સતત નવા-નવા પ્રશ્નો ઉભા કરે છે સંવાદ કરે છે એક બાજુ બધા વિદ્યાર્થીઓ અને એક બાજુ શિક્ષક, પોતાના પોતાના વિચારોની આપલે કરે છે. અધ્યયન-અધ્યાયની આ પ્રિધ્રુવી પ્રક્રિયા બંને પક્ષને સક્રીય રાખે છે. આપણે ત્યાં મોટે ભાગે વ્યાખ્યાન પધ્ધતિના ઉપયોગ વિદ્યાર્થીઓ પક્ષને નિષ્ક્રિય બનાવી મુકે છે. તેવી વર્ગ વ્યવહાર એક તરફી અને શુષ્ક બની રહે છે. જયારે આ પધ્ધતિએ થયેલા અધ્યયન- અધ્યાયનમાં વિદ્યાર્થીઓની સામેલગીરી હોવાથી વિદ્યાર્થીને શીખેલું જીવનભર યાદ રહે છે. અને આવુ શિક્ષણ સાવ હળવા વાતાવરણમાં થતુ હોવાથી શિક્ષક વિદ્યાર્થી બંને પક્ષે હળવાશનો અનુભવ કરાવે છે. તેથી વર્ગખંડનું વાતાવરણ તણાવમુકત રહે છે અને આપણને ખ્યાલ છે કે વર્ગખંડનું વાતાવરણ તણાવમુકત હોય તો જ શિક્ષણ થાય.

(૪) રુચિધડતર માટેનુ શિક્ષણ :-

બાળકને શેમાં રુચિ છે તેનો ખ્યાલ મેળવવા શિક્ષકે તેના મનોવિશ્વમાં ડોકિયું કરવુ પડે, અને આ કામ રાતો-રાત થઈ જાયતેવુ નથી શિક્ષકમાં અપાર ધીરજની જરૂર પડે. શાળા કક્ષા એ બાળકના રસનુ સ્થિરીકરણ થતુ હોય છે. મનોવિજ્ઞાન કહે છે કે પ્રાથમિક શાળામાં બાળકોના રસના ક્ષેત્રો અનેક હોય છે. તે માધ્યમિક કક્ષાએ ધીમે-ધીમે સ્થિર થતા જાય છે. તેને કોઈને કોઈ પ્રવૃતિ કરવી ગમવા લાગી જાય છે આ રીતે જોઈએ તો શિક્ષણનુ મુખ્ય કાર્ય જ બાળકનુ રુચિધડતર કરવાનુ છે. શિક્ષકે પોતાના વિષય શિક્ષણની સાથો-સાથ બાળકના રસના ક્ષેત્રો જાણી શકાય તેવી

વિવિધ પ્રવૃતિઓ યોજવી પડે આ માટે બાળક ને જુદી-જુદી પરિસ્થિમાં મુકવો જોઈએ અથવા તેની સામે એવી પરિસ્થિતિઓ ઉભી કરવી જોઈએ પશ્ચિમના દેશોમાં બાળકના જન્મથી માંડીને બધાજ પ્રકારના શિક્ષણમાં બાળકના રિપોર્ટ કાર્ડને આધારે જ તેનુ શિક્ષણ કરવામાં આવે છે. આપણા શિક્ષણમાં આપણે બાળકના શૈક્ષણિક રીપોર્ટ કાર્ડ ને મહત્વનુ માનીએ છીએ તેના વર્તનિક કાર્ડ તો બનાવવામાં આવે તો ધ્યાનમાં લેવાય ને આ પ્રકારના મૂલ્યાંકનો ખ્યાલજ આપણા ત્યા નથી.

વિદ્યાર્થીની રુચિ શાળા કક્ષા એ ઘડાય તે માટે શિક્ષકે જુદા-જુદા શોખો ની યાદી વિસ્તૃત રીતે રજૂ કરવી જોઈએ જે તે ક્ષેત્ર માં કેવી કાબેલિયતની જરૂર છે. તથા તેના જોબમાં કયા-કયા , છે તે પણ કહેવુ પડે. આવા શોખીન પ્રતિભાવોનો પરિચય પણ આપી શકે તેમજ તેઓ તમામ બાબતોથી બાળકને વિસ્તારપૂર્વક જણાવી તેને જે ક્ષેત્રમાં રુચિ હોય તે ક્ષેત્રમાં ઝંપલાવવા માટે પ્રોત્સાહિત કરી શકે છે. તેમજ તે બાબતે પુર્ણરુપે જાણકારી આપવી પણ હિતાવહ છે.

આજના આ ગળાકાપ સ્પર્ધાના યુગમાં એકજ જગ્યા પર હજારો વ્યકિતઓ પોતાની સેવા આપવા કાબેલિયત પુરવાર કરવી જોઈએ આ માટે પોતાને સર્વે રીતે શ્રેષ્ઠત્વ પ્રાપ્ત કરવુ અતિ જરૂરી બની જાય છે આપણે ત્યાં દર વર્ષે લાખો વેકેન્સીઝ બહાર પડે છે. તેમાં કરોડો લોકો એપ્લાય કરે છે તેમ છતા દરેક ક્ષેત્રે સાચા અર્થ માં જે-તે ક્ષેત્રો ના નિષ્ણાંતોની તો ખામીજ રહે છે. આમાં માત્ર શિક્ષણનો દાખલો લઈએ તો આ ક્ષેત્રે કાર્યરત હજાર માણસોએ એકાદ બે માણસ સમર્પિત અને પ્રતિબધ્ધ હોય તો આ ક્ષેત્રમાં આવી સ્થિતી હોય તો બીજા બધાજ ક્ષેત્રોમાં આવી જ સ્થિતી કલ્પી લેવાની આપણે ત્યાં બિનકાર્યશ્રમ માણસોની બહુલતા છે. તેના કારણમાં આપણા શિક્ષણતંત્રની ખામીજ કારણરૂપ છે.આપણે બાળકોને અનુબંધ વિનાનુ માત્ર પુસ્તકિયું શિક્ષણ આપીને ટકાની પાછળ દોડાવીએ છીએ તેના કારણે આપણી માનવસંવત બિનકાર્યશ્રમ રહે છે.

આજે કોઈપણ સેવાક્ષેત્ર લો, માણસને પોતાની જે ફરજ છે તે બજાવવામાં રસનથી આપણો દરેક સેવાક્ષેત્રને તેમાંથી પ્રાપ્ત થતા વળતર ના ત્રાજવે જ ચાલીએ છીએ એટલે આપણે ફરજ રૂપે કરવાના કાર્યને પ્રેમ કરી શકતા નથી. આપણું કામ માત્ર કરવા ખાતર કરીએ છીએ જયારે અમુક માણસોને પોતાના કાર્યમાંથી આનંદ શોધવાનો હોય છે. આમ આ બંનેના કામમાં ફરક તો પડવાનો જ આખરે દેશની પ્રગતિનો આધાર તો આ કાર્યદક્ષતા પર જ રહેવાનો જીવંત રસવાળો માણસ પોતાની ફરજને સમયના માપિયાથી નહી માપે આપણા મોટા ભાગના સરકારી કર્મચારીઓ પોતાના કાર્યને રોજીરોટીનું રુટિન સાધન માનીને કરવા ખાતર કરે છે.

(૫) સંશોધન માટેનું શિક્ષણ :-

આપણા શિક્ષણમાં સંશોધન નો ભૌતિક વિચાર સાવ ગેરહાજર છે. આપણુ મુલ્યાંકન માળખું માત્ર લેખન, આધારિત છે. આપણા શિક્ષણવિધે પાસે બોલવા/ લખવાની બાદબાકી વાળું મૂલ્યાંકન માળખુ આવશે ત્યારે શિક્ષણનો ઉધ્ધાર થશે માણસ સિવાયના બધાજ જીવો પણ શીખે તો છે જ, પણ તેઓની શીખવાની પધ્ધતિ આપણા જેવી નથી આપણા જીવનની મોટાભાગની આવડતો આપણે, નોટ-પેનના સહારા વિના જ મેળવી છે ને આ રીતે વિચારીતો આપણુ શિક્ષણ બાળકને માત્ર નકલ કરતા શીખવે છે. તૈયાર સામગ્રી નો માત્ર નકલ કરવાનો કોઈ અર્થ નથી. વિદ્યાર્થીને એટલી બધી તૈયાર સામગ્રી આપણે, આપીએ છીએ કે સર્જન કે સંશોધનનો મહાવરો તેને થતોજ નથી, મળતો નથી શિક્ષણનો એક હેતુ તેની મૌલિક વિચારશકિત ખીલવવાનો પણ છે. હુ આ હેતુને શિક્ષણનો મુખ્ય હેતુ ગણુ છું ? પ્રશ્નના જવાબમાં વિદ્યાર્થીના મૌલિક અર્થઘટન ને મહત્વ આપવુ જોઈએ કોઈ આધાર સામગ્રીના આધારે ગોખીને લખેલા સંપૂર્ણ સાચા જવાબ કરતા વિદ્યાર્થીના મૌલિક અર્થઘટનવાળા અધૂરા જવાબ ને વધારે માર્કસ, મળવા જોઈએ. આમ વિદ્યાર્થીના સંશોધનાત્મક વલણને વિકસાવી શકાય.

અપણો દેશ દુનિયાના બધાજ દેશો કરતા સંશોધનની અપાર શકયતાઓ ધરાવતો દેશ છે. આપણા ભૌગોલિક, સાંસ્કૃતિક, જૈવિક, જાતિગત, ભાષાગત, ધંધાગત, આદિ વૈવિધ્યસભર ક્ષેત્રો સંશોધનની રાહ જોઈને બેઠા છે. આપણા વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો શૈક્ષણિક સંસ્થાઓનુ સૌથી અગત્યનુ અને પાયાનુ, કાર્ય સંશોધનનુ છે. નવુ શોધી કાઢવુ નવેસરથી શોધી કાઢવુ આપણા શિક્ષણની કુલશ્રુતિ જ સંશોધન છે.આપણને ખ્યાલ છે કે જે દેશ શિક્ષણક્ષેત્રે

આગળ હશે તો તેના સંશોધનના કારણે અત્યંત ઉજળો શૈક્ષણિક અભાવે વિશ્વની શ્રેષ્ઠ ૧૦૦ યુનિવર્સિટીઓમાં સ્થાન નથી મેળવી શકતો માટે આપણો એક એક વિદ્યાર્થી ધુની સંશોધક બનવો જોઈએ અને એક એક શાળા સંશોધનની પાઠશાળા !

આપણે શિક્ષણને વ્યવસાય અને વ્યવસાય મેળવવાનુ સાધનપાત્ર બનાવી દીધુ છે. તે બિલકુલ બરાબર નથી આજના શિક્ષણને આપણા શિક્ષણવિદ્દો એ અભ્યાસક્રમના પાંજરામાં પુરી દીધુ છે. શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી બંને આ પાંજરામાં પુરાયેલા ભાસે છે. તેને વહેલામાં વહેલી તકે મુકત કરવાની જરુરી છે. આ ઉપરાંત આપણા વિદ્યાર્થીઓને શિક્ષણસહાયક ગાઈડો અને ટયુશનોથી મુકત કરવાની તાતી જરૂરિયાત છે. આપણે આપણા બાળક પાસે શિક્ષણના નામે નકરી બાળમજુરી જ કરાવી એ છીએ હવે તમે વિચારો આપણુ બાળક પોતાના જીવનના અમૂલ્ય ૨૦ વર્ષ પોતાના ભણતર પાછળ ખર્ચે છે આ વીસ વર્ષનુ શિક્ષણ તેને ભાવિ જીવન જીવવા માટે કયાંક તૈયાર કરે છે ! આની તપાસ કરવાનો સમય આવી ગયો છે. મને તો આ બધાજ પ્રશ્નોનુ નિરાકરણ માત્રને માત્ર સંશોધનલક્ષી શિક્ષણમાં જ દેખાય છે સંશોધન માણસને નવીન જીવનરાહ બતાવે છે.

આપણે આદર્શ વાકયો નુ રટણ કરવામાં બહુ પાવરધા છીએ, પણ શ્વાચરણના નામે મોટુ મીડું !

"તમસો મા જયોતિર્ગમય" અને "સા વિદ્યાયા વિમુકતયે"

આ, સંસ્કૃત ઉકિતઓ મને તો શિક્ષણ માં સંશોધનની તરફેણ કરતી લાગે છે આ આદર્શ વાકયો સામે આજના શિક્ષણની તુલના કરુ છું ત્યારે મને તો વર્તમાન શિક્ષણ આ બંને વિદ્યાનોની વિરુધ્ધ જતુ ભાસે છે. તમને ?

સંદર્ભ :-

(૧) સંચાલન- નવા ખ્યાલો અને દિશાઓ
- લેખક :- ડાં. રમણીક જે. યાદવ

(૨) સંચાલક - નવા સિધ્ધાંતમાં અને વ્યવહારમાં
- લેખક :- શ્રી જ.ઈ. ગઠિયાવાલા

(૩) તુલનાત્મક આર્થિક પધ્ધતિઓ
- લેખક ડાં.આર.કે.ગાંધી

(૪) શિક્ષણ અને સામાજિક વિજ્ઞાનોમાં સંશોધનનું પધ્ધતિશાસ્ત્ર
- લેખક : ડી.એ.ઉચાટ

13

મોડાસા તાલુકાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓમાં કમ્પ્યૂટર શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ

સંશોધક
મનિષાબેન એન. પરમાર
શ્રી કે.એચ. પટેલ એમ.એડ્. ઈન્સ્ટિટ્યૂટ,મોડાસા

સારાંશ

વિદ્યાર્થીઓને કમ્પ્યૂટરના શિક્ષણમાં કેટલો રસ છે તે જાણી કમ્પ્યૂટરના શિક્ષણથી વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણ તરફ થતી અસરો શોધી તેનું નિદાન લાવી શકાય છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસનો હેતુ ઉચ્ચત્તર માધ્યમિક શાળાઓમાં કમ્પ્યૂટર શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિ તપાસવાનો હતો. કમ્પ્યૂટર શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિ જાણવા પ્રયોજક દ્વારા અરવલ્લી જિલ્લાની મોડાસા તાલુકાની ઉચ્ચત્તર માધ્યમિક શાળાઓમાંથી આચાર્યો અને શિક્ષકો પર અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. જેમાં સ્વનિર્મિત પ્રશ્નાવલિ દ્વારા મોડાસા તાલુકાના 11 શાળામાંથી 11 શિક્ષકો અને 11 આચાર્યોને નમૂનામાં સમાવેશ કર્યો હતો. મોડાસા તાલુકાની અમુક જ શાળાઓમાં સરકારી ગ્રાન્ટ દ્વારા કમ્પ્યૂટરની સગવડ થયેલી પણ જોવા મળી હતી. તેમજ મોટાભાગની શાળાઓમાં કમ્પ્યૂટર વિષય ફરજિયાત વિષય તરીકે જોવા મળ્યો હતો.

ચાવીરૂપ શબ્દો - મોડાસા તાલુકો, ઉચ્ચત્તર માધ્યમિક શાળાઓ, કમ્પ્યૂટર શિક્ષણ, પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિ, અભ્યાસ

પ્રસ્તાવના

વીસમી સદીના છેલ્લા દાયકામાં વિજાણું યંત્રમાં થયેલી આધુનિક શોધના કારણે સમગ્ર પૃથ્વી એક નાનકડાં ટેબલમાં સમાઈ ગઈ છે.

આધુનિક સમયમાં આપણા રોજીંદા જીવનની લગભગ બધીજ પ્રવૃત્તિઓ એક કે બીજી રીતે કમ્પ્યૂટર સાથે સંકળાયેલી છે. શિક્ષણ ક્ષેત્રે પણ તેમાંથી બાકાત નથી પ્રાથમિક શિક્ષણથી જ કમ્પ્યૂટરનું શિક્ષણ ફરજીયાત બન્યું છે. આજની એકવીસમી સદીનો યુગ માહિતી અને તક્નિકીનો યુગ છે. જેથી વિધાર્થીઓને માહિતી અને તક્નિકીના માધ્યમ સ્વરૂપે રેડીયો, ટેલીવિઝન, ટેપરેકોર્ડર અને કમ્પ્યૂટર.

ઘણી વ્યક્તિઓનું માનવું છે કે કમ્પ્યૂટર ઝડપથી કાર્ય કરતા કેલ્ક્યુલેટર જેવું જ હોય છે. પણ ખરેખર તો તેના કરતા સવિશેષ છે. કમ્પ્યૂટર ધ્વારા દુનિયાભરની સૂક્ષ્મતા અને વ્યાપક્તા બને જોઈ શકાય છે. એકવીસમી સદીમાં ટેક્નોલોજીમાં થઈ રહેલા પરિવર્તનો અનુસાર શિક્ષણનું સ્વરૂપ બદલાવવા અને સમાજ, દેશ અને વિશ્વના સંપર્કમાં રહેવા માટે કમ્પ્યૂટરને જાણવું અનિવાર્ય બન્યું છે. વર્તમાન સમયમાં મનુષ્ય જાતિની રહેણીકરણી કમ્પ્યૂટર આધારિત બનતી જાય છે. આના આધારે

ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળામાં કમ્પ્યૂટરની પ્રવર્તમાન સ્થિતિ યોગ્ય છે કે નહિ તે જાણવાના ભાગરૂપે પ્રસ્તુત સંશોધન હાથ ધર્યું હતું.

અભ્યાસના હેતુઓ

(1) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓમાં કમ્પ્યૂટર શિક્ષણની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિ તપાસવા માટે પ્રશ્નાવલિની સંરચના કરવી.

(2) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાના વિધાર્થીઓને કમ્પ્યૂટર શિક્ષણના સંદર્ભમાં પ્રાપ્ત થતી ભૌતિક સુવિધાઓનો અભ્યાસ કરવો.

(3) ઉચ્ચતર માધ્યમિક વિધાર્થીઓને કમ્પ્યૂટર શિક્ષણના સંદર્ભમાં પ્રાપ્ત થતી શૈક્ષણિક સુવિધાઓનો અભ્યાસ કરવો.

(4) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓમાં કમ્પ્યૂટર શિક્ષણ અંગે કમ્પ્યૂટર શિક્ષકોના મંતવ્યોનો અભ્યાસ કરવો.

અભ્યાસના પ્રશ્નો

(1) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓમાં કમ્પ્યૂટર શિક્ષણના સંદર્ભમાં પ્રાપ્ત થતી ભૌતિક સુવિધાઓ કેવી હશે ?

(2) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓમાં કમ્પ્યૂટર શિક્ષણના સંદર્ભમાં પ્રાપ્ત થતી શૈક્ષણિકસુવિધાઓ કેવી હશે ?

(3) કમ્પ્યૂટર શિક્ષણથી વિધાર્થીઓના શિક્ષણ પર શી અસર થતી હશે ?

(4) ધોરણ - 11 અને ધોરણ - 12 ના વિધાર્થીઓ પર કમ્પ્યૂટરના શિક્ષણ કાર્યક્રમોની અસર કેવી થતી હશે ?

14

બાયડ તાલુકાની સરકારી અને બિન સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ

સંશોધક
સ્નેહાબેન ડી. પટેલ
શ્રી કે.એચ. પટેલ એમ.એડ્. ઈન્સ્ટિટ્યૂટ,મોડાસા

સારાંશ

પ્રાથમિક શાળાઓની પરીસ્થિતિઓની માહિતી અધ્યયન - અધ્યયાપન, રમત - ગમત, સાંસ્કૃતિક કાર્યક્રમો તથા વિવિધ પ્રવૃતિઓ મેળવી તેમને યોગ્ય સલાહ આપી શકાય છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસનો હેતુ બાયડ તાલુકાની સરકારી અને બિન સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓની પરીસ્થિતિનો અભ્યાસ કરવાનો હતો. પ્રાથમિક શાળાઓની પરીસ્થિતિનો અભ્યાસ કરવા પ્રયોજક દ્વારા અરવલ્લી જિલ્લાના બાયડ તાલુકાની સરકારી અને બિન સરકારી શાળાઓના આચાર્યો પર અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. સરકારી શાળાઓના દરેક શાળામાં વિદ્યાર્થીઓનું શિક્ષણ સુધારવા માટે પ્રયત્ન કરેલ હતો. જ્યારે બિન સરકારી શાળાની અમુક શાળાઓમાં વિધાર્થીઓ ગૃહકાર્ય કરતા નથી. તેમજ સરકારી અને બિન સરકારી શાળાઓનો વહીવટનું જુદી - જુદી રીતે સંચાલન થતું હતું.

ચાવીરૂપ શબ્દો -

1. ***સરકારી શાળા***
2. ***બિન-સરકારી શાળા***
3. ***પ્રાથમિક શાળા***

પ્રસ્તાવના

દરેક રીતે સમાજ આગળ ધપતો જાય છે. તેમાં દરેક ક્ષેત્રમાં આગળ આવતું શિક્ષણ છે. વિજ્ઞાન ટેક્નોલોજી, સાહિત્ય વગેરે ક્ષેત્રોમાં ઘણા પરિવર્તનો આવ્યા અને આવે છે. આ દરેક ક્ષેત્રમાં પરિવર્તનનું મુખ્ય કાર્ય શિક્ષણનું જ છે. એમાંથી જ પાયો નખાય છે. આદિમાનવથી શિક્ષણની અગત્યતા સૂચવાઈ રહી છે. પહેલા શિક્ષણ શાળાઓના બદલે વનમાં અપાતું અને ઋષિઓ દ્વારા શિક્ષણનું કાર્ય થતું પરંતુ 21મી સદી તરફ જઈ રહેલા આ સમાજને ટૂંક સારમાં જ શિક્ષણ અપાઈ રહ્યું છે.

કેળવણી ક્ષેત્રમાં ઝડપથી આગળ આવવા માટે અને આવતા સમાજને અલગ-અલગ શૈક્ષણિક વ્યવસાય ક્ષેત્રે કેળવણીનો અભિગમ સ્વીકારાય છે. પહેલાંથી પાયાનું શિક્ષણ ખૂબ જ અગત્યનું હોય છે. એમાં પ્રિ-પ્રાઈમરી થી શરૂ થાય છે.

પાયાનું શિક્ષણ પ્રાથમિક શિક્ષણ, તેના વગર ચાલે જ કેમ ? પાયો મજબૂત ન હોય તો કોઈ વિદ્યાર્થીઓને જે શાળામાં શિક્ષણ લેવાનું હોય તે પ્રવર્તમાન સ્થિતિ કેવી છે. તે મહત્ત્વનું છે. મુખ્ય રીતે

દરેક આવી શાળાનું મહત્ત્વનું પ્રદાન તેની પ્રવર્તમાન સ્થિતિ બની રહેતી હોય છે.

પ્રાથમિક શિક્ષણ જોતાં એવું લાગે કે કોઈ પણ બાળક જ્યારે તેનું શિક્ષણ કાર્ય શરૂ કરવા જતું હોય ત્યારે બાળકના માતા-પિતા શાળામાં બાળકને મૂકતા પહેલા જે-તે શાળાની પ્રવર્તમાન સ્થિતિ જાણી લેતા હોય છે. કારણ કે દરેક વાલીને ચિંતા હોય છે કે મારું બાળક જે સ્કૂલમાં અભ્યાસ કરવાનું છે તે સ્કૂલમાં પૂરતી સુવિધાઓ છે કે નહિ અને તે સ્કૂલની પરિસ્થિતિ વિશે પણ જાણવું જરૂરી બને છે. કારણ કે જે શાળામાં વાલી પોતાના બાળકને ભણવા મૂકે છે એ શાળાની સ્થિતિ પર બાળકનું ભણતર પણ આકાર લેવાનું છે. અને એ શાળા સંપૂર્ણ પરિસ્થિતિમાં યોગ્ય છે કે નહિ એ જાણવાના ભાગરૂપે-પ્રસ્તુત સંશોધન કાર્ય પસંદ કરેલ છે.

અભ્યાસના હેતુઓ

(1) બાયડ તાલુકાની સરકારી અને બિન-સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓની પ્રર્વતમાન પરિસ્થિતિ તપાસવા પ્રશ્નાવલિની સંરચના કરવી.

(2) બાયડ તાલુકાની સરકારી અને બિન-સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓની પ્રર્વતમાન પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરવો.

(3) અધ્યાપનમાં હાથ ધરવામાં આવતી વિવિધ પ્રવૃત્તિની માહિતી મેળવવી.

(4) પ્રાથમિક શાળાઓમાં ભૌતિક સુવિધાઓ હશે તો તેની વિગતો એકત્રિત કરવી અને તેના દ્વારા દરેક શાળાઓની સ્થિતિનો ખ્યાલ મેળવવો.

(5) દરેક શિક્ષણ જગતમાં અથવા અન્ય પ્રવૃત્તિમાં શિક્ષકોના કેવા વિચારો હશે એ પરિસ્થિતિ અંગે માહિતી મેળવવી.

(6) આ અભ્યાસ દ્વારા પાયાના શિક્ષણની શાળાઓની પરિસ્થિતિ અંગે ભાવિ દિશાનો નિર્દેશ કરવામાં આવશે.

અભ્યાસના પ્રશ્નો

(1) સરકારી અને બિન-સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓના અભ્યાસક્રમમાં સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

(2) સરકારી અને બિન-સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક યોગ્યતામાં સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

(3) સરકારી અને બિન-સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓની ભૌતિક સુવિધામાં સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

(4) સરકારી અને બિન-સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓના મૂલ્યાંકનની પધ્ધતિમાં સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

(5) સરકારી અને બિન-સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં વિદ્યાર્થીઓ સાથેના વ્યવહારોમાં સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

સંશોધનનુ ક્ષેત્ર પ્રસ્તુત સંશોધનનું ક્ષેત્ર શૈક્ષણિક શૈક્ષણિક આયોજન અને સંચાલન કાર્ય હતું.

સંશોધન પ્રકાર અને પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત સંશોધનનો પ્રકાર સંશોધન દ્વારા પ્રાપ્ત માહિતીના સંદર્ભમાં સંખ્યાત્મક અને બાજા વર્ગીકરણ હેતુઓની દૃષ્ટિએ વ્યાવહારિક હતું. પ્રસ્તુત સંસોધનની પધ્ધતિ સર્વેક્ષણ પ્રકારની હતી.

અભ્યાસની મર્યાદાઓ

(1) પ્રસ્તુત સંશોધન અભ્યાસ અરવલ્લી જિલ્લાના બાયડ તાલુકાની સરકારી અને બિન-સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓની પરિસ્થિતિને સમાવી લેવામાં આવી હતી.

(2) આ અભ્યાસમાં ધોરણ એકથી આઠ સુધીના શાળાનો અભ્યાસક્રમ શિક્ષણ કાર્ય ઉપરાંત અન્ય પ્રવૃત્તિ સાથે જોડાયેલો હતો.

(3) આ અભ્યાસમાં પ્રાથમિક શાળાના દરેક વિભાગોને સમાવવામાં આવ્યા હતા.

ઉપકરણ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે વિદ્યાર્થીઓ માટે સ્વ-રચિત પ્રશ્નાવલિની સંરચના કરી હતી.

વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો

ગુજરાત રાજ્યના અરવલ્લી જિલ્લાનાં બાયડ તાલુકાની સરકારી અને બિન-સરકારી પસંદિત પ્રાથમિક શાળાઓનો સમાવેશ કર્યો છે. કુલ સરકારી 160 અને બિન સરકારી 50 શાળાઓ છે.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં વ્યાપવિશ્વમાંથી નમૂના તરીકે સરકારી 40 શાળાઓ અને બિન સરકારી 10 શાળાઓ લેવામાં આવી હતી.

માહિતીનું પૃથક્કરણ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં પસંદ કરેલ શાળાઓમાં રૂબરૂ જઈને પ્રશ્નાવલિ દ્વારા માહિતી એકત્ર કરવામાં આવી હતી. મળેલ માહિતીનું ગુણાત્મક રીતે પૃથ્થકરણ કરી અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું હતું.

સંશોધનના તારણો

1. સરકારી નવી શાળાઓની 1991 થી 2000 માં વધારે સ્થાપના થઈ જેના 100 % થાય છે.
2. બિનસરકારી નવી પાંચ શાળાઓની 1991 થી 1995ની વચ્ચે સ્થાપના થઈ જે 50% થાય છે.
3. નિદર્શીની સરકારી શાળાઓનું સંચાલન જિલ્લા શિક્ષક સમિતિ દ્વારા થાય છે.
4. દરેક શાળાઓએ જણાવેલું કે સરકારી શાળાઓ અને બિન સરકારી શાળાઓનો વહીવટનું જુદી - જુદી રીતે સંચાલન થાય છે.
5. બિન સરકારી શાળાઓનું સંચાલન ખાનગી ટ્રસ્ટ દ્વારા થાય છે.
6. સરકારી શાળાઓનું 40 શાળાઓનું માધ્યમ ગુજરાતી છે જે 100 ટકા થાય છે.
7. જાતીયતા પ્રમાણે કુમારોની સંખ્યા સરકારી શાળાઓમાં વધારે છે જેના 99.96 % છે. જ્યારે કન્યાઓ 96.96 % થાય છે.
8. સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષકોમાં પુરુષો કરતાં સ્ત્રીઓનું પ્રમાણ ઓછું છે.

15

બી.એડ્. કોલેજમાં અભ્યાસ કરતા તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણના વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોના સંદર્ભમાં અભ્યાસ

સંશોધક
શિલ્પાબેન બી. નિનામા
શ્રી કે.એચ. પટેલ એમ.એડ્. ઈન્સ્ટિટ્યૂટ,મોડાસા

સારાંશ

બી.એડ્. કૉલેજમાં અભ્યાસ કરતાં તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણો જાણી હકારાત્મક વલણો વધુ વિકસાવી શકાય છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસનો હેતુ બી.એડ્. કૉલેજમાં અભ્યાસ કરતાં તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણો તપાસવાનો હતો. તાલીમાર્થીઓના વલણો જાણવા પ્રયોજક દ્વારા અરવલ્લી જિલ્લાની ચાર બી.એડ્. કૉલેજના તાલીમાર્થીઓ પર અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યો હતો. જેમાં સ્વરચિત વલણ માપદંડના ઉપયોગ દ્વારા અરવલ્લી જિલ્લાની ચાર બી.એડ્. કૉલેજના 100 જેટલા તાલીમાર્થીઓનું નમૂનામાં સમાવેશ કર્યો હતો. જેમાં બી.એડ્. કૉલેજમાં અભ્યાસ કરતાં તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેનાં વલણો હકારાત્મક હતા. તેમજ વિજ્ઞાન, વિનયન અને વાણિજ્ય વિદ્યાશાખાના તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોનો સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચેનો તફાવત સાર્થક ન હતો. તેથી વિદ્યાશાખાની અસર વલણો પર જોવા મળી ન હતી.

ચાવીરૂપ શબ્દો - તાલીમાર્થીઓ, વિદ્યાશાખા, વલણ

પ્રસ્તાવના

શિક્ષણ જગતનો વ્યાપ આજની વધતી જતી વસ્તીને આધારે વધતો ચાલ્યો છે. પણ એવું કહેવાય છે કે વસ્તી વધારાના કારણે વિશ્વમાં અશાંતિ વ્યાપી છે. આ વિશ્વવ્યાપી અશાંતિના મૂળમાં રહેલો છે સાચા શિક્ષણનો અભાવ. આવું સાચું શિક્ષણ પુરું પાડનાર શિક્ષકો જ દેશમાં શાંતિ સ્થાપી શકે છે.

સામાજિક પરિવર્તનના ચાલક બળ તરીકે શિક્ષણ પ્રક્રિયા વર્ષોથી ઉપયોગી બને છે. આ શિક્ષણની પ્રક્રિયાના બે ધ્રુવો છે. વિધાર્થી અને શિક્ષક.

ઔપચારિક શિક્ષણની આ પ્રક્રિયામાં શિક્ષકનો ફાળો આંકીએ તેટલો ઓછો છે. દેશની મહામૂલી મૂડી અને દેશના ભાવિ નાગરિક એવા બાળકો માટે યોગ્ય મિત્ર,શુભેચ્છક અને માર્ગદર્શકની ભૂમિકા ભજવવાનુ કામ શિક્ષકોનું છે. તેથી અંગ્રેજીમાં પણ શિક્ષક માટે કહેવાયું છે.

"Teacher is a best Friend, Philosopher and guide."

શાળામાં બાળકો અને શિક્ષકો વચ્ચેના સંબંધો યોગ્ય દિશામાં આગળ વધે તે જરૂરી છે. વર્ગખંડ પ્રક્રિયાઓમાં શિક્ષકની માન્યતાઓ, વર્તન, વ્યવસાયમાં રસ, વિષયમાં અભિયોગ્યતા, બાળકો પ્રત્યે

લાગણી જેવી બાબતો વિધાર્થી પર સીધી કે આડકતરી અસરો પેદા કરે છે. નૈતિક અને સામાજિક મૂલ્યોનું આચરણ શિક્ષકોમાં દેખાય ત્યારે બાળકો કેટલાક અંશે તેનાથી પ્રભાવિત થાય છે. સમાજના ઉત્કર્ષ, વિકાસ અને દેશના ભાવિ ઘડવૈયાઓને તૈયાર કરવામાં શિક્ષકોનો મહત્ત્વનો ફાળો છે. આથી જ ચાણક્યે શિક્ષકોને ધ્યાનમાં રાખીને પોતાનું વક્તવ્ય રજૂ કરતાં કહ્યું છે કે…

" શિક્ષક કભી સાધારણ નહિ હોતા,
પ્રલય ઔર નિર્માણ ઉસકી ગોદમે પલતે હૈ."

શિક્ષક વ્યવસાય પ્રત્યે શિક્ષકનો લગાવ કાર્યમાં રસ, વિષય પરનું પ્રભુત્વ, વ્યસાય વિશેની તેની માન્યતાઓ, લાગણીઓ, વર્તનો જેવી બાબતોને આધારે તેનું વલણ ઘડાયેલું હોય છે. અત્યારની પરિસ્થિતી જોઈએતો કોઈપણ વ્યક્તિ કે વિધાર્થી પોતાની આવડત કયા ક્ષેત્રમાં છે કે પોતાને કયા વિષયમાં રસ છે, તેની કાર્ય કરવાની કુશળતા કેટલી છે તે જાણ્યા સિવાય ફક્ત આગળ ભણવા ખાતર કે નોકરી અંગેનું સર્ટીફિકેટ મેળવવા માટે જાય છે. ત્યારે આ દેશના ભાવિ ઘડવૈયા તૈયાર કરનાર ખરેખર શિક્ષક થવા માટે યોગ્ય છે ખરાં ? આ પ્રશ્ન સંવેદનશીલ છે. આથી આ સમસ્યા પાછળના કારણો જાણવા માટે તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણો જાણવાની જિજ્ઞાસા થાય છે તે ખૂબ સ્વભાવિક છે. આમ આ બાબતના કારણો જાણવા માટે પ્રસ્તુત લઘુશોધ નિબંધમાં પ્રેરણાનું સ્ત્રોત બને છે. શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણો આપી અભ્યાસકે નીચે જેવી સમસ્યા પસંદ કરી છે.

અભ્યાસના હેતુઓ

(1) બી.એડ્. કૉલેજમાં અભ્યાસ કરતાં તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોની કક્ષા નક્કી કરવી.

(2) બી.એડ્. કૉલેજમાં અભ્યાસ કરતાં તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણો પર તેમની વિદ્યાશાખાની અસરો તપાસવી.

(3) બી.એડ્. કૉલેજમાં અભ્યાસ કરતાં તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોનો તેમની જાતિના સંદર્ભમાં અભ્યાસ કરવો.

અભ્યાસના પ્રશ્નો

(1) બી.એડ્. કૉલેજના પુરુષ અને મહિલા તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

(2) વિનયન અને વાણિજ્ય વિદ્યાશાખાના પુરુષ અને મહિલા તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

(3) વિનયન અને વિજ્ઞાન તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

(4) વાણિજ્ય અને વિજ્ઞાન વિદ્યાશાખાના તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

(5) વિનયન વિદ્યાશાખાના પુરુષ અને મહિલા તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

(6) વાણિજ્ય વિદ્યાશાખાના પુરુષ અને મહિલા તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

(6) વિજ્ઞાન વિદ્યાશાખાના પુરુષ અને મહિલા તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે સાર્થક તફાવત નહિ હોય.

સંશોધનનુ ક્ષેત્ર

પ્રસ્તુત સંશોધન શિક્ષણ - પ્રશિક્ષણ ક્ષેત્ર પર આધારિત હતું. જે બી.એડ્.ના તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણો પર આધારિત હતું.

સંશોધન પ્રકાર અને પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત સંશોધનનો અભ્યાલનો પ્રકાર સંશોધન દ્વારા પ્રાપ્ત માહિતીના સંદર્ભમાં સંખ્યાત્મક અને બાજા વર્ગીકરણ હેતુઓની દૃષ્ટિએ વ્યાવહારિક હતું. પ્રસ્તુત સંસોધનની પધ્ધતિ સર્વેક્ષણ પ્રકારની હતી.

અભ્યાસની મર્યાદાઓ

(1) પ્રસ્તુત અભ્યાસ વર્ષ -2017-18 ના વર્ષ દરમ્યાન બી.એડ્. કૉલેજમાં પ્રવેશ મેળવનાર તાલીમાર્થીઓ પૂરતો મર્યાદિત હતો.

(2) આ અભ્યાસ બી.એડ્. કૉલેજમાં પ્રવેશ મેળવેલ માત્ર ગુજરાતી માતૃભાષા ધરાવતા તાલીમાર્થીઓ પૂરતો મર્યાદિત હતી.

(3) તાલીમાર્થીઓ શૈક્ષણિક વલણોના અભ્યાસમાં તેમની લાયકાત સ્નાતક, અનુસ્નાતકને ધ્યાનમાં લેવામાં આવી હતી

ઉપકરણ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે વિદ્યાર્થીઓ માટે સ્વ-રચિત વલણ માપદંડનો ઉપકરણ તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો

પ્રસ્તુત અભ્યાસનો વ્યાપ ઉત્તર ગુજરાત યુનિવર્સિટી સંલગ્ન અરવલ્લી જિલ્લાની કોઈ પણ પાંચ બી.એડ્. કૉલેજ પૂરતો મર્યાદિત હતો. આથી અરવલ્લી જિલ્લાની પાંચ બી.એડ્. કૉલેજો અભ્યાસનું વ્યાપવિશ્વ હતું.

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં ઉત્તર ગુજરાત યુનિવર્સિટી સંલગ્ન અરવલ્લી જિલ્લાની ચાર બી.એડ્. કૉલેજ જેટલા તાલીમાર્થીઓને નમૂના તરીકે પસંદ કરવામાં આવેલા છે. જે પ્રસ્તુત અભ્યાસનો નિદર્શ

હતું.

માહિતીનું પૃથક્કરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં તાલીમાર્થીઓ પાસેથી મેળવેલ માહિતીનું આવૃતિ વિતરણ બનાવી તના પરથી સરાસરી, પ્રમાણ વિચલન અને ગુણોત્તર દ્વારા તેની સાર્થકતા તપાસવામાં આવી હતી.

સંશોધનના તારણો

1. બી.એડ્. કૉલેજમાં અભ્યાસ કરતાં તમામ તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણો હકારાત્મક છે. આ હકારાત્મકતાનું પ્રમાણ અલગ અલગ છે. સંપૂર્ણ હકારાત્મક વલણ ધરાવતા તાલીમાર્થીઓની ટકાવારી કરતાં હકારાત્મક વલણ ધરાવતા તાલીમાર્થીઓની ટકાવારી વધુ છે.
2. બી.એડ્. કૉલેજના પુરુષ અને મહિલા તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણો હકારાત્મક તેમજ પુરુષ અને મહિલાતાલીમાર્થીઓના વલણોના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચેનો તફાવત સાર્થક નથી.
3. વિનયન અને વાણિજ્ય વિદ્યાશાખાના તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચેનો તફાવત સાર્થક નથી, તેથી અહીં વિદ્યાશાખાની અસરો વલણો પર જોવા મળતી નથી.
4. વાણિજ્ય અને વિજ્ઞાન વિદ્યાશાખાના તાલીમાર્થીઓના શિક્ષણ વ્યવસાય પ્રત્યેના વલણોના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચેનો તફાવત સાર્થક નથી, એટલે કે વિનયન વિદ્યાશાખાનાં તાલીમાર્થીઓના વલણો પર જાતીય તફાવતોની અસર થતી નથી.

16

પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની અસરકારકતા

સંશોધક

વિજલબહેન જે. પટેલ

શ્રી કે.એચ. પટેલ એમ.એડ્. ઈન્સ્ટિટ્યૂટ,મોડાસા

સારાંશ

પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની શિક્ષકો ઉપર શી અસર થાય છે. તે ચકાસી શિક્ષણની ગુણવત્તા વધારી શકાય છે. પ્રસ્તુત અભ્યાસનો હેતુ પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની શિક્ષકો ઉપર થતી અસર તપાસવાનું હતું. પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની શિક્ષકો ઉપર શી અસર થાય છે. તે જાણવા માટે પ્રયોજક દ્વારા અરવલ્લી જિલ્લાના મોડાસા તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાના 150 શિક્ષકોને નમૂના તરીકે પસંદ કર્યા હતા. જેના કારણે શાળામાં તરંગ ઉલ્લાસમય વાતાવરણ ઉભું થયું હતું, શિક્ષકની ગુણવત્તા વધી હતી તેમજ સમાજના તામામ વર્ગના બાળકોને સમાન ધોરણે પ્રવેશ મળ્યો હતો અને વાલીઓ પણ શિક્ષણ પ્રત્યે સજાગ બન્યા હતાં.

ચાવીરૂપ શબ્દો - શાળા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમ, અસરકારકતા

પ્રસ્તાવના

કોઈ પણ સમાજ, રાષ્ટ્ર અને સંસ્કૃતિના વિકાસના પાયામાં શિક્ષણ રહેલુ છે. શિક્ષણ પર ઘણા પરિબળો અસર કરતા જોવા મળે છે. ભણતર એ જ જીવન ઘડતર છે.

કેળવણી માટેના આપણા પ્રથમ કર્તવ્ય માટે ડૉ.રાધાકૃષ્ણન જણાવે છે કે,

“કેળવણી એટલે જ માનવ અને સમાજનું નિર્માણ”

શાળા, સમાજ, ઘર, શિક્ષકોનું કર્તવ્ય, વાલીઓનું યોગદાન આ બધા જ ઘટકો બાળકને પ્રત્યક્ષ કે પછી પરોક્ષ રીતે અસર કરનાર ઘટકો છે. નિરક્ષરતાનું પ્રમાણ દૂર કરવા સર્વપ્રથમ તો બાળક શાળાએ આવતો થાય તે ખાસ અગત્યની બાબત છે. બાળક શાળાએ કોઈ પણ જાતના ડર વિના, ભણતરના ભાર વિના શાળાએ ઉત્સાહભેર જાય તે મહત્ત્વનું છે.

ગુજરાતમાં દર વર્ષે શાળાના શિક્ષણ સત્રનો પ્રારંભ શાળા પ્રવેશોત્સવ ઉજવાય છે એ દિવસે પહેલી વાર શાળાએ જતા બાળકોનું શિક્ષકો પ્રેમથી સ્વાગત કરે છે. આમ પણ, ભારતીય સંસ્કૃતિમાં વિદ્યારંભનું અનેરૂ મહત્ત્વ છે. આ આંનદનો અવસર ઉજવવા માટે ઘણી તૈયારીઓ કરવામાં આવે છે. શાળા એ જવાનો હેતુ જીવનલક્ષી શિક્ષણ પામવાનો છે. મનની સીમાઓ વિસ્તારીને શિક્ષણથી શોભતું જીવન જીવવા માટે શાળા એ જવું જરૂરી છે. તેથી આ શાળા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની વિદ્યાર્થીઓ પર કેવી અસર થાય છે ? શિક્ષકો પર કેવી અસર થાય છે ? વાલીઓ પર કેવી અસર થાય છે ? તે અંગેના અભિપ્રાયો શિક્ષકો અને વાલીઓ પાસેથી એટલે કે સમાજ પાસેથી જ મળી શકે. આવા પ્રશ્નોના

ઉદ્ભવથી પ્રયોજક ને આ ક્ષેત્રમાં વધારે ઊંડાણથી જાણવાની જિજ્ઞાસા પ્રગટ થઈ અને પ્રયોજકે આ સંશોધન અંગે અભ્યાસ હાથ ધરવાનું વિચાર્યું.

અભ્યાસના હેતુઓ

(1) પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની શિક્ષકો પર થતી અસર અંગેના શિક્ષકોના અભિપ્રાયો જાણવા.

(2) પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની વાલીઓ પર થતી અસર અંગેના વાલીઓના અભિપ્રાયો જાણવા માટે અભિપ્રાયાવલિની રચના કરવી.

(3) પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની શિક્ષકો પર થતી અસર તપાસવા માટે અભિપ્રાયાવલિની રચના કરવી.

(4) પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની વાલીઓ પર થતી અસર તપાસવી.

અભ્યાસના પ્રશ્નો

(1) પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની શિક્ષકો પર શી અસર થાય છે ?

(2) પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ યોજાતા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમની વાલીઓ પર શી અસર થાય છે ?

(3) કન્યા કેળવણીના નામાંકનમાં કેટલો વધારો થયો છે ?

(4) ગામની સ્થાનિક પરિસ્થિતિથી અધિકારીઓ કેટલા અંશે વાકેફ છે ?

(5) શાળા પ્રવેશોત્સવ કાર્યક્રમ અંગેના શિક્ષકોના મંતવ્યો કેવાં છે ?

સંશોધનનુ ક્ષેત્ર

પ્રસ્તુત સંશોધન શિક્ષણ ક્ષેત્ર શૈક્ષણિક માર્ગદર્શન હતું.

સંશોધન પ્રકાર અને પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત સંશોધનનો અભ્યાલનો પ્રકાર સંશોધન દ્વારા પ્રાપ્ત માહિતીના સંદર્ભમાં સંખ્યાત્મક અને બાજા વર્ગીકરણ હેતુઓની દૃષ્ટિએ વ્યાવહારિક હતું. પ્રસ્તુત સંસોધનની પધ્ધતિ સર્વેક્ષણ પ્રકારની હતી.

અભ્યાસની મર્યાદાઓ

(1) પ્રસ્તુત સંશોધનનું ઉપકરણ સ્વ નિર્મિત હોવાથી તેની મર્યાદા સ્વીકારવામાં આવી છે.

(2) પ્રસ્તુત સંશોધન અરવલ્લી જિલ્લા પૂરંતુ મર્યાદિત હતું.

(3) પ્રસ્તુત સંશોધન પ્રાથમિક શાળામાં યોજાતા પ્રવેશોત્સવ પૂરતું મર્યાદિત રહેશે.

(4) પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સરકારી પ્રાથમિક શાળાનો સમાવેશ કરવામાં આવશે.

(5) પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ગુજરાતી માધ્યમના શિક્ષકોને નમૂના તરીકે લેવામાં આવશે.

ઉપકરણ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે વિદ્યાર્થીઓ માટે સ્વ-રચિત અભિપ્રાયાવલિનો ઉપકરણ તરીકે ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો

પ્રસ્તુત સંશોધન અભ્યાસ માટે વ્યાપવિશ્વ તરીકે અરવલ્લી જિલ્લાના મોડાસા તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાઓ પસંદ કરવામાં આવી હતી. પ્રસ્તુત સંશોધન અભ્યાસમાં પ્રયોજકે સંભાવ્ય નમૂના પસંદગી પદ્ધતિની પેટા રીત સ્તરીકૃત આકસ્મિક નમૂના પસંદગી પદ્ધતિથી અરવલ્લી જિલ્લાના મોડાસા તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાના 150 શિક્ષકોને નમૂના તરીકે પસંદ કર્યા હતા.

માહિતીનું પૃથક્કરણ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં અભિપ્રાયાવલિ દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ માહિતીનું ગુણાત્મક પૃથ્થકરણ કરવામાં આવશે.

સંશોધનના તારણો

1. શાળામાં તરંગ ઉલ્લાસમય વાતાવરણ ઊભું થયું હતું.
2. શિક્ષણની ગુણવત્તા વધી હતી.
3. સમાજના તમામ વર્ગના બાળકોને સમાન ધોરણે પ્રવેશ મળ્યો હતો.
4. ગામની સ્થાનિક પરિસ્થિતિથી વિવિધ અધિકારીઓ વાકેફ થયા હતા.

17

Quality Based ResearchIn New Trend Of Management

Arpitaben M Patel
M.Com M.Ed

Introduction

Quality research is a method of inquiry employed in many different academic disciplines, including in the social sciences and natural sciences but also in non-academic contexts including market research, business, and service demonstrations by non-profits.

Quality research is a broad methodological approach that encompasses many research methods. The aim of Quality research may vary with the disciplinary background, such as a psychologist seeking to gather an in-depth understanding of human behavior and the reasons that govern such behavior. Quality methods examine the why and how of decision making, not just what, where, when, or "who", and have a strong basis in the field of sociology to understand government and social programs. Quality research is popular among political science, social work, and special education and education researchers.

In the conventional view of statisticians, Quality methods produce information only on the particular cases studied (e.g., ethnographies paid for by governmental funds which may involve research teams), and any more general conclusions are considered propositions (informed assertions). Quantitative methods can then be used to seek empirical support for such research hypotheses.

In contrast, a Quality researcher holds that understanding of a phenomenon or situation or event comes from exploring the totality of the situation (e.g., phenomenology, symbolic interactionism), often with access to large amounts of "hard data". It may begin as a grounded theory approach with the researcher having no previous understanding of the phenomenon; or the study may commence with propositions and proceed in a scientific and empirical way throughout the research process (e.g., Bogdan& Taylor, 1990)

A popular method of Quality research is the case study (e.g., Stake, 1995) or (Yin, 1989) which examines in depth "purposive samples" to better understand a phenomenon (e.g., support to families; Racino, 1999);hence, smaller but focused samples are more often used than large samples which may also be conducted by the same or related researchers or research centers (e.g., Braddock, et al., 1995).

Quality methods are an integral component of the five angles of analysis fostered by the data percolation methodology, which also includes quantitative methods, reviews of the literature (including scholarly), interviews with experts and computer simulation, and which forms an extension of data triangulation.

Data collection, analysis and field research design

Quality researchers face many choices for techniques to generate data ranging from grounded theory development and practice, narratology, storytelling, transcript poetry, classical ethnography, state or governmental studies, research and service demonstrations, focus groups, case studies, participant observation, Quality review of statistics in order to predict future happenings, or shadowing, among many others. Quality methods are used in various methodological approaches, such as action research which has sociological basis, or actor-network theory.

The most common method used to generate data in Quality research is an interview which may be structured, semi-structured or unstructured. Other ways to generate data include

group discussions or focus groups, observations, reflective field notes, texts, pictures, and other materials. Very popular among Quality researchers are the studies of photographs, public and official documents, personal documents, and historical items in addition to images in the media and literature fields.

To analyseQuality data, the researcher seeks meaning from all of the data that is available. The data may be categorized and sorted into patterns (i.e., pattern or thematic analyses) as the primary basis for organizing and reporting the study findings (e.g., activities in the home; interactions with government). Quality researchers, often associated with the education field, typically rely on the following methods for gathering information: Participant Observation, Non-participant Observation, Field Notes, Reflexive Journals, Structured Interview, Semi-structured Interview, Unstructured Interview, and Analysis of documents and materials.

The ways of participating and observing can vary widely from setting to setting as exemplified by Helen Schwartzman's primer on Ethnography in Organizations (1993).or Anne Copeland and Kathleen White's "Studying Families" (1991).Participant observation is a strategy of reflexive learning, not a single method of observing. and has been described as a continuum of between participation and observation. In participant observation researchers typically become members of a culture, group, or setting, and adopt roles to conform to that setting. In doing so, the aim is for the researcher to gain a closer insight into the culture's practices, motivations, and emotions. It is argued that the researchers' ability to understand the experiences of the culture may be inhibited if they observe without participating.[citation needed]

The data that is obtained is streamlined (texts of thousands of pages in length) to a definite theme or pattern, or representation of a theory or systemic issue or approach. This step in a theoretical analysis or data analytic technique is further worked on (e.g., gender analysis may be conducted; comparative policy analysis may be developed). An alternative research hypothesis is generated which finally provides the basis of the research statement for continuing work in the fields.

Some distinctive Quality methods are the use of focus groups and key informant interviews, the latter often identified through sophisticated and sometimes, elitist, snowballing techniques. The focus group technique (e.g., Morgan, 1988) involves a moderator facilitating a small group discussion between selected individuals on a particular topic, with video and handscribed data recorded, and is useful in a coordinated research approach studying phenomenon in diverse ways in different environments with distinct stakeholders often excluded from traditional processes. This method is a particularly popular in market research and testing new initiatives with users/workers.

The research then must be "written up" into a report, book chapter, journal paper, thesis or dissertation, using descriptions, quotes from participants, charts and tables to demonstrate the trustworthiness of the study findings.

Basics

According to Fayol, management operates through five basic functions: planning, organizing, coordinating, commanding, and controlling.

- Planning: Deciding what needs to happen in the future and generating plans for action (deciding in advance).
- Organizing (or staffing): Making sure the human and nonhuman resources are put into place.
- Coordinating: Creating a structure through which an organization's goals can be accomplished.

- Commanding (or leading): Determining what must be done in a situation and getting people to do it.
- Controlling: Checking progress against plans.

Basic roles

- Interpersonal: roles that involve coordination and interaction with employees Figurehead,leader
- Informational: roles that involve handling, sharing, and analyzing information Nerve centre, disscimінator
- Decision: roles that require decision-making entrepreneur,negotiator,allocator

Skills

Management skills include:

- political: used to build a power base and to establish connections
- conceptual: used to analyze complex situations
- interpersonal: used to communicate, motivate, mentor and delegate
- diagnostic: ability to visualize appropriate responses to a situation
- leadership: ability to lead and to provide guidance to a specific group
- technical: expertise in one's particular functional area.
- Behavioral:Perception towards others.

Implementation of policies and strategies

- All policies and strategies must be discussed with all managerial personnel and staff.
- Managers must understand where and how they can implement their policies and strategies.
- A plan of action must be devised for each department.
- Policies and strategies must be reviewed regularly.
- Contingency plans must be devised in case the environment changes.
- Top-level managers should carry out regular progress assessments.
- The business requires team spirit and a good environment.
- The missions, objectives, strengths and weaknesses of each department must be analyzed to determine their roles in achieving the business's mission.
- The forecasting method develops a reliable picture of the business's future environment.
- A planning unit must be created to ensure that all plans are consistent and that policies and strategies are aimed at achieving the same mission and objectives.

References

1. Jean-Louis Peaucelle (22 July 2015). Henri Fayol, the Manager. Routledge. pp. 55–. ISBN 978-1-317-31939-9.
2. Jump up^ Board of Directors: Duties & Liabilities Archived 2014-03-24 at the Wayback Machine.. Stanford Graduate School of Business.
3. Jump up^ DeMars L. (2006). Heavy Vetting: Boards of directors now want to talk to would-be CFOs — and vice versa. CFO Magazine.
4. Denzin, Norman K.; Lincoln, Yvonna S., eds. (2005). The Sage Handbook of Qualitative Research (3rd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage. ISBN 0-7619-2757-3.
5. Jump up^ "The rise and relevance of qualitative research". International Journal of Social Research Methodology. 13: 139–155. doi:10.1080/13645570902966056.
6. Jump up^ http://www.cardiff.ac.uk/socsi/qualiti/PubSocMethJourn.html
7. Jump up^ Bogdan, R.; Taylor, S. (1987). "Looking at the bright side: A positive approach to qualitative policy and evaluation research". Qualitative Sociology. 13 (2): 183–192.

doi:10.1007/BF00989686.
8. Jump up^ Stake, R. (1995). The art of case study research. Thousand Oaks, CA: Sage.
9. Jump up^ Yin, R. (1989). Case Study Research: Design and Methods. Newbury Park, CA: Sage. ISBN 0-8039-3470-X.
10. Jump up^ Racino, J. (1999). Policy, Program Evaluation and Research in Disability: Community Support for All. London: Haworth Press. ISBN 0-7890-0597-2.
11. Jump up^ Braddock, D.; Bachelder, L.; Hemp, R.; Fujiura, G. (1995). The State of the States in Developmental Disabilities (4th ed.). Washington, DC: American Association on Mental Retardation.
12. Jump up^ Mesly, Olivier (2015). Creating Models in Psychological Research. United States: Springer Psychology: 126 pages. ISBN 978-3-319-15752-8
13. Jump up^ PERNECKY, T. (2016). Epistemology and Metaphysics for Qualitative Research. London, UK: SAGE Publication
14. Jump up^ Becker, H. S. (1970). "Whose Side Are We On?". Sociological Work: Method and Substance. Chicago: Aldine. pp. 123–134. ISBN 0-87855-630-3.
15. Jump up^ Bogdan, R. C.; Biklen, S. (1982). Qualitative Research for Education: An Introduction to Theory and Methods. Boston: Allyn& Bacon. p. 14. ISBN 0-205-07695-5.
16. Jump up^ Wolfensberger, W. (1994). "A Brief Introduction to Social Role Valorization as High-Order Concept for Structuring Human Services" (2nd Edition). Syracuse, NY: Training Institute for Human Service Planning, Leadership and Change Agentry, Syracuse University.
17. Jump up^ Glaser, B.G. & Strauss, A.I. (1967). "The Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research". NY, NY: Aldine DeGruyter.
18. Jump up^ Savin-Baden, M.; Major, C. (2013). Qualitative Research: The Essential Guide to Theory and Practice. London: Routledge.
19. Jump up^ Taylor, S. J.; Bogdan, R. (1984). Introduction to Qualitative Research Methods: The Search for Meanings (2nd ed.). Singapore: John Wiley and Sons.
20. Jump up^ Racino, J.; O'Connor, S. (1994). "'A home of my own': Homes, neighborhoods and personal connections". In Hayden, M.; Abery, B. Challenges for a Service System in Transition: Ensuring Quality Community Experiences for Persons with Developmental Disabilities. Baltimore, MD: Paul H. Brookes. pp. 381–403. ISBN 1-55766-125-1.
21. Jump up^ Marshall, Catherine &Rossman, Gretchen B. (1998). Designing Qualitative Research. Thousand Oaks, CA: Sage. ISBN 0-7619-1340-8
22. Jump up^ Bogdan, R.; Ksander, M. (1980). "Policy data as a social process: A qualitative approach to quantitative data". Human Organization. 39 (4): 302–309. doi:10.17730/humo.39.4.x42432981487k54q.
23. Jump up^ Schwartzman, H.B. (1993). "Ethnography in Organizations". Qualitative Research Methods Series 27. Thousand Oaks, CA: SAGE.
24. Jump up^ Copeland, A.P. (1991). "Studying Families". Applied Social Research Methods Series, Volume 27. Thousand Oaks, CA: SAGE.
25. Jump up^ Lindlof, T. R., & Taylor, B. C. (2002) Qualitative communication research methods: Second edition. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc. ISBN 0-7619-2493-0
26. Jump up^ "Qualitative Research Methods: A Data Collector's Field Guide" (PDF). techsociety.com. Retrieved 7 October 2010.
27. Jump up^ Morgan, D. (1988). Focus Groups as Qualitative Research. Qualitative Research Methods Series. 16. Thousand Oaks, CA: Sage. ISBN 0-8039-3208-1..

18

Effect of Biometric System as an Integration of Technology on Classroom Management

- DR. PARAGIBEN SHAH
PROFESSSOR
S.M.PATEL COLLEGE OF EDUCATION, KANKANPUR

ABSTRACT:-

Biometrics, an advance technology designed for automated recognition of humans using physiological or behavioral characteristics, is much used in classroom. This research aimed at studying the students' awareness of Biometric technology system. It even focused on knowing the effect of awareness towards biometric technology system on its application. In the present study 40 postgraduate students and 50 students of professional courses from Gujarat University randomly were chosen from the faculties where Biometric technology system was used. Four-phase process was carried out. Self-made tools i.e. Biometric Technology Questionnaire and Biometric Technological System Inventory were used to procure data related to awareness of Biometric Technology System and application of Biometric Technology, respectively. The findings revealed low awareness of physical features and working nature of Biometric Technological system. Yet the awareness of biometric technological system did not have any effect on its usage.

INTRODUCATION:-

Classroom Management is the act of managing the ensure avoidance of stressful and non educational situations so that students learn topics and subjects effectively. Classroom management ensures that students are provided with the correct educational tools and a calm environment in which to learn.

Therefore the study on implementation of biometric system In a technology- based attendance system can support recent movements in enhancing student attendance and improving performance outcomes. Thereby Biometric technology is a means for classroom management for students and the study on integrating this type of technology significantly can influence strategy-based research on individual and group student attendance in university classrooms. A technology-based attendance based on biometric system can introduce a competitive environment among students' of different subject classrooms. As such, the investigators chose to work on this theme.

KEY WORDS:-

Biometric Technology is a device used to measure and analyze personal characteristics, both physiological and behavioral. Biometric system involves innovative advanced facial, fingerprint and rapid solutions used in access control and time and attendance applications.

OBJECTIVES:-

The objectives of the study were as follows:

- To study the awareness of biometric system among graduate students and post graduate students of B.ed. Course.
- To study the applicability of biometric system among graduate students and post graduate students of B.ed. Course.
- To compare the awareness of biometric technology system among graduate students and post graduate students of B.Ed. Course.

HYPOTHESES:-

The hypotheses of the present study are given below.

- There will be no awareness of biometric technological system among graduate students and post graduate students of B.Ed. Course.
- There will be no applicability of biometric technological system among graduate students and post graduate students of B.Ed. Course.
- The awareness of biometric technological system among graduate students and post graduate students of B.Ed. Course.

METHODOLOGY:-

"Effect of Biometric System as an Integration of Technology on Classroom Management" was conducted in four phases. In the first phase, Biometric Technological System and its components were studied Book, journal and Internet and through various sources other than Biometric System Physical features and its operation were explored.

In the second phase, information related to Biometric system faculties operating Biometric system was distinguished. Thereafter, the students of graduate students and postgraduate students of B.Ed. course were selected.

In the third phase the required tools for the study were constructed. Primarily Biometric Awareness Questionnaire was designed according to the components of Biometric system and its functioning.

The fourth phase included implementation of tool discipline wise, its collection and data analysis.

TOOL:-

The variables to be assessed in this study were Awareness and Functioning of Biometric System and classroom Management. For assessing these variables self prepared tools Biometric Awareness Questionnaire and Biometric Technological System Inventory were designed.

DATA ANALYSIS:-

In the present study, for analyzing the data, the following statistical techniques were used.

- The awareness of working of Biometric Technological among graduate students and postgraduate students of B.Ed. course was analyzed through M.S.D. and C.V.
- The Applicability of Biometric Technological System among graduate students and postgraduate students of B.ED. Course was analyzed through M.S.D. and C.V.
- The Mean score of awareness of Biometric System amongst graduate students and postgraduate students belonging to B.Ed. course students were analyzed through correlated t-test.

FINDINGS:-

- Biometric technology system was known to students of B.Ed. courses and graduate students and postgraduate students.
- Graduate students and postgraduate students as well as students of B.Ed. course were not much aware of the physical feature or the working nature of the biometric technological system.
- The students of B.Ed. courses as well as graduate students and postgraduate students were well-versed in the applicability of biometric technology system.

CONCLUSION:-

The present study was conducted to know the 'Effect of Biometric System as an Integration of Technology on Classroom Management' In recent year such technology has

gained wide recognition and academic acceptance. Therefore this study has wide implications for teachers, students and administrators. The study also contributes to the direction of administrators providing awareness and applicability of biometric system. Thereby the administration can induce awareness of biometric system in their institutions/organizations for maintenance of the technology to benefit the members, which will help in the strengthening of the management.

REFERENCES:-

- **Bauer.J.S & Kenton, J.(2005).** Toward Technology integration in the schools: Why it is not happening Journal of Technology and Teacher Education, 13(4), 519-540
- **Bhattacharya, Debnath, Ratulranjan (2009).** Biometric Authentication A review, Heritage Institute of technology Kolkata, India. International Journal u-and eservice, science and technology, vol.2,no.3,sep 2009.

  Carolyn, M. Evert son, S. carol S. Weinstein. (2006) Handbook of classroom management Lawrence Erbium Associates, New Delhi, India.

19

Quality Based Research In Classroom Teaching

- Prashant N. Pandya
Assistant Professor
S. N. M. Shah M.Ed. College, Kakanpur.
Ta - Godhra. Dist. – Panchmahals.

➢ ABSTRACT

Every day, teachers make countless real-time decisions and facilitate dozens of interactions between themselves and their students. Although they share this commonality, educators all over the country often talk about these decisions and interactions in different ways. The Classroom Assessment Scoring System (CLASS), developed the Advanced Study of Teaching and Learning, helps educators view classrooms through a common lens and discuss them using a common language, providing support for improving the quality of teacher-student interactions and, ultimately, student learning. Measuring quality of an educational service is complex because of the various stakeholders involved- namely, students, faculty, corporate, parents, society etc. Quality is extensively researched in the manufacturing industry and some models of quality in higher education have been proposed but a specific measure for quality is not available for schools. I proposed a conceptual framework for measuring quality based research in classroom teaching.

➢ How is the CLASS organized?

The CLASS describes ten dimensions of teaching that are linked to student achievement and social development. Each of the ten dimensions falls into one of three broad categories: emotional support, classroom organization, and instructional support.

1. **Emotional support :-**

refers to the ways teachers help children develop warm, supportive relationships, experience enjoyment and excitement about learning, feel comfortable in the classroom, and experience appropriate levels of autonomy or independence. This includes:

- **Positive climate** — the enjoyment and emotional connection that teachers have with students, as well as the nature of peer interactions;
- **Negative climate** — the level of expressed negativity such as anger, hostility or aggression exhibited by teachers and/or students in the classroom;
- **Teacher sensitivity** — teachers' responsiveness to students' academic and emotional needs; and
- **Regard for student perspectives** — the degree to which teachers' interactions with students and classroom activities place an emphasis on students' interests, motivations, and points of view.

2. **Classroom organization** :-

refers to the ways teachers help children develop skills to regulate their own behavior, get the most learning out of each school day, and maintain interest in learning activities. This includes:

- **Behavior management** — how well teachers monitor, prevent, and redirect misbehavior;

- **Productivity** — how well the classroom runs with respect to routines, how well students understand the routine, and the degree to which teachers provide activities and directions so that maximum time can be spent in learning activities; and
- **Instructional learning formats** — how teachers engage students in activities and facilitate activities so that learning opportunities are maximized.

3. **Instructional Support :-**

refers to the ways in which teachers effectively support students' cognitive development and language growth. This includes:

- **Concept development** — how teachers use instructional discussions and activities to promote students' higher-order thinking skills and cognition in contrast to a focus on rote instruction;
- **Quality of feedback** — how teachers expand participation and learning through feedback to students; and
- **Language modeling** — the extent to which teachers stimulate, facilitate, and encourage students' language use.

➢ **Key strategies for deepening your effectiveness in the classroom :-**

1. **Get to know Your Students :-**

From the start of the year, learn as much about your students as you can from talks with them and their parents, curriculum-based and standardized test data, individual education plans, notes from former teachers, and student inventories and writing. Connecting with your students is as important as teaching lessons. Trust goes a long way toward building motivation.

2. **Get Into Data Tracking :-**

However you track data for your class — graphs of words correct per minute on reading fluency passages or a record of how long it takes students to master a skill — make sure you know just how much each student can do at the start of the year so you can see how far you've brought them!

3. **Start a Professional Learning Community :-**

Teachers who collaborate increase student achievement, according to the Center for Teaching Quality. Create your own professional learning community by connecting with other teachers in your school to talk data, interventions, and instruction strategies that work. Every school and student population is unique, and having the input of fellow teachers who are working with your kids makes a huge difference.

➢ **And the research says….**

These four simple research-based strategies could have a big effect on your teaching success.

1. **Focus on One at a Time**

In the first month of school, choose two students (two "hard nuts to crack"). After each lesson and assessment, try to figure out what worked for these students in particular and use those insights to plan your instruction. Homing in on one or two students. This kind of focus has surprising benefits, as the effective intervention spills over to the rest of the class. Next month, choose two more "focal points."

2. **Think About How Kids Think**

Don't worry as much about the right answer as how your students get there. Constructed responses, essay questions, or oral responses will give you an idea of how kids think, providing much more information than multiple choice. Even in math, give short-answer

questions that require kids to explain their thinking.

3. Go Visiting

Here's a goal: Three times this year, spend an hour or two in the classroom of a colleague whom you admire. It's amazing what you can learn by watching a teacher at the top of her game, particularly if she has a style similar to your own.

4. Get It on Tape

Suggests you watch yourself teach and then reflect on your lesson. Videotape a lesson, and watch and discuss it with colleagues. "These are very rich conversations."

- **Conclusion**

As you watch, consider your students' points of view. How are you at explaining concepts in a variety of ways? Who's doing the work in the room — are you spending a lot of time having the kids watch you model, or are the students challenged to solve problems on their own? One of the things that we know about learning. It is only happens when the learner is doing the thinking.

- **References**

University of Virginia Center for Advanced Study of Teaching and Learning.
From: http://www.readingrockets.org/articles/by-author/63492

Muntner M. (2008). Teacher-Student Interactions: The Key To Quality Classrooms. The University of Virginia Center for Advanced Study of Teaching and Learning (CASTL) . From : http://teachstone.com/

Robert C. Pianta (2015). Teacher – Student Interactions.
From: http://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2372732215622457

20

QUALITY MANAGEMENT OF SCHOOL EDUCATION

-Dr. GOVINDPRASAD B.PANDEY
M.A.(GUJ) (S.S), M.Ed., M.Phil. (Edu.), Ph.d. (Edu.), P.G.D.C.A.
Email :gbpandey@yahoo.com
AMARJYOT EDUCATION TRUST,
A. B. VORA, M.Ed. Collage, Radhanpur Dist : Patan Pin:385340

Abstract

Having considered the current situation of the Croatian educational system and the quality of all its individual components, we can't help but notice that the awareness of the importance of education as a foundation for the growth and development of each country isn't strong enough. Education quality is becoming increasingly important for those who are involved in it either directly or indirectly, and for those who use its services. Access to education and quality education are to be regarded as mutually dependent and indivisible needs and rights. This is primarily achieved by developing creativity, civic and democratic values, as well as by knowledge, abilities and skills needed for everyday and professional life. Basic education is not sufficient or complete, and therefore should be considered only as a basis for learning that needs to be used all life long. Lifelong learning for all has become one of the pillars of development. Quality management is a part of management aimed at achieving quality goals through planning, monitoring, assuring and improving quality. Involving all members of the organization brings us closer to total quality control (Total Quality Management, TQM). Efficient Total quality management system in organization can facilitate quickly challenge in word market. Total quality management realize target and mission in education of young generation. TQM upgrade management quality and quality of work in education institute in general.

The key points for the improvement of education are scientific and technological development, social changes and organizational changes. Education efficiency and success don't depend just on quantity but as well on quality. The quality indicator system of education, as well as the criteria related to the quality indicators help schools to identify the crucial areas of their activities - their own advantages, disadvantages and development opportunities.

1 Introduction

Education quality is a key factor for improving the business quality, and therefore strengthening competitive advantage. Access to education and quality education are to be regarded as mutually dependent and indivisible needs and rights. Lack of education is a basic cause of poverty. Intellectual workers are becoming a major tool in increasing productivity, and knowledge is becomingthe main resource.

Accessing to the European union for the Croatian education system means new challenge which is acquirement better quality, manageability, mobility and response to the requirements and changes.

Differences between modern and traditional educational systems are evident in different educational goals, teaching approaches and roles of all participants in the educational process. Efficiency and quality are the key parameters that determine the socio-economic importance of the field of education. Quality management is a part of management aimed at achieving quality goals through planning, monitoring, assuring and improving quality. In modern conditions, quality management becomes a business function as well as any other function, involving people of all profiles and from all the departments of the organizati

2. Education quality

The word quality comes from the Latin word qualitas (property, quality, value, characteristic, feature, ability). In a highly competitive world with increasing consumer demands, quality has become the key factor of survival in the market, of profitability and development, not just for individual sectors and organizations, but also for the whole country's economy. Only few Croatian companies recognize the quality of education as the key factor for improving business quality, and therefore for strengthening competitive advantage. Education quality is a dynamic, multi-dimensional concept that refers not only to the educational model, but also to the institutional mission and its goals, as well as to the specific standards of the system, facility, program or event. The pedagogical theory and practice has been trying to determine what the quality of education is. In education it is only possible to determine the quality by comparing the results with the given goal, or by comparing it with previously established standards. Any human activity is identified by the quality of its product. The same rule applies to education. The quality of education is therefore responsible for the quality of its "product": students. Various forms of education are present in different places, at various times, under different circumstances and terms, intentional and unintentional, organized and unorganized, with or without a program.

3. Quality management in education

Quality must be consciously managed in order to satisfy quality demands. From the previous claim we conclude that quality management is "an integral part of management, whose role is to reach quality objectives, which are reflected not just in providing but also in improving quality. This is achieved by managing the activities derived from the established quality policies and plans, and is carried out within the quality system, using, among other things, the appropriate quality monitoring plan." The efficient management of an organization is achieved by using different models. One of them is quality management system. By quality management system we understand "structure, procedures, processes and other necessary resources required for the application of quality management." A quality system is inseparable from the international and European norms (standards) of quality. A standard is a formalization of the basic principles of quality management. An increasing number of entities (not only business related) are striving to adapt its own quality system with the requirements, mainly, of the ISO 9000 standards. To be accredited to ISO 9001 (from 2000), an independent auditor has to certify that the organization meets the following requirements of the Standard: quality management system, records keeping, management commitment to quality, resource management, production, and measurement, analysis and improvement.

4. Total quality management in education

The concept of total quality, introduced by Professor W. Edwards Deming in the 1950s, can be applied to almost every organization up to a certain level. The term stands for the process of shifting the focus of the organization towards a superior quality of products and services. TQM approach in education involves not only achieving high quality but also influencing all segments of the educational process: organization, management, interpersonal relations, material and human resources, etc. Applying the approach described above quality becomes total (integral). The introduction of total quality management requires a number of changes in educational institutions. The first changes have to occur in the attitudes and activities of the management, in the organization and monitoring of the educational process, in the evaluation of its results, in the culture of communication, in the school atmosphere, and especially in the area of interpersonal

relations. The total quality management model includes the following: process planning, process management, continual improvement, total involvement and focus on the user. Total quality management is an efficient management technique that requires the full involvement of all employees on all organizational levels, thus representing the organizational culture. TQM stands for a way of life of the organization, which introduces constant improvement of business on all levels and activities, creating the appropriate environment through collaborative work, trust and respect. It approaches the processes in a systematic, consistent and organized way and applies total quality management techniques.

5 Traditional and modern educational systems

The Croatian educational system provides educational services ranging from preschool to primary, secondary, higher as well as adult education. Lifelong learning is particularly important as a tool for stimulating adults, especially the unemployed, to join the flexible educational programs and take active part in the labor market. In the traditional educational system, the goal is the acquisition of information. Students' activities basically consist of listening and watching. This kind of lecturing is tiring and generates a multitude of unnecessary facts that students need to memorize resulting in the fact that students are generally dissatisfied with the school. Information memorized in this way can't be successfully stored in the long-term memory. The curriculum related to individual subjects and methods of teaching, emphasizes factual knowledge and passive learning, thus not enabling students to acquire the technical, technological and social knowledge skills needed in a competitive economy. One the one hand the number of compulsory subjects is too large and on the other elective subjects are almost non existent. As there are no national standards, no impartial external evaluation or testing, schools test the knowledge of their students based on their grades not their knowledge. The traditional Croatian system has threeand four-year educational programs, special programs for under-skilled workers or students with special needs and the dual system of education combined with work. Due to technological development, the majority of the mentioned professions are becoming unnecessary.

The curriculum is focused too much on special skills, expertise and views of a specific profession. Vocational education didn't adapt fast enough to the changes in the economy and the needs of small and medium-sized companies. Higher education institutions are not autonomous, as funding and employment decisions are largely controlled by the Ministry of Education. University programs are not sufficiently open to the needs of the labor market. There are no good university standards related to education and its effects. Participation in lifelong learning, in the traditional educational system, is very poor. The number of those who completed only the shorter or less demanding vocational programs (lasting two or three years) is incredibly high. However, shorter and less demanding VET programs do not guarantee the competitiveness needed in the contemporary workplace. The traditional Croatian educational system seems not to provide a sufficient number of workers with the necessary knowledge and skills. The need for modern technology is not emphasized enough. New technologies change education with the development of e-learning.

6 Conclusions

The term quality, which encompasses economic, social, cognitive and cultural aspects of education, is perceived as an integral feature of the educational process and its

results. By providing high quality educational services, educational institutions play an important role in the development of the national economy, of the society as a whole and of its individual members. Total quality can only be achieved by establishing an innovative organization, one that is flexible, which can adjust quickly to changes in its environment and is capable of learning. To improve education quality, an essential factor of economic and social development in the 21st century, it is crucial to reduce the huge amount of knowledge students are supposed to master, focusing their attention to a system of basic knowledge, on creativity, problem-solving and lifelong learning.

References

1. Funda, D. (2008) Potpunoupravljanjekvalitetom u obrazovanju, Kigen, ISBN 978-953-6970-47-6, Zagreb
2. Lazibat, T. (2005) Sustaviupravljanjakvalitetom u visokomobrazovanju, Sinergija, ISBN 953-6895-26-9, Zagreb
3. Premadruštvimaznanja (2007) UNESCO World Report, Educa, Zagreb
4. Skoko, H. (2000) Upravljanjekvalitetom, Sinergija, ISBN 953-97944-47, Zagreb
5. Strugar, V. Koncepcijapromjenaodgojno-obrazovnogsustava u RepubliciHrvatskoj, Ministarstvoznanosti, obrazovanjaišportaRepublikeHrvatske
6. hrcak.srce.hr/indeks.php?show=clanak&id_clanak_jezik=16004 – 16kPristup:
7. http://www.azoo.hr/admin/fckeditor/File/Indikatori%20kvalitete%20obr azovanja.pdfPristup: (19-09-2007)
8. http://www.uqmbih.org/iso/kvaliteta_vis_obrazovanja.pdf
9. hrcak.srce.hr/file/15388-PDF

21

ધનસુરા તાલુકાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક પ્રવાહ પસંદગીનાં કારણોનો અભ્યાસ

Pareshkumar Z. Mavani
Asst. Professor
Shree K.H.Patel M.Ed.Institute, Modasa

સારાંશ

શિક્ષણક્ષેત્રે હાથ ધરવામાં આવેલ કોઈ પણ સંશોધન સમાજને કઈને કઈ પ્રદાનતો કરે છે. એક યા બીજી રીતે શિક્ષણ સુધારણામાં પણ તે ઉપયોગી બને છે. તેમજ શિક્ષણક્ષેત્રે સંકળાયેલી તમામ વ્યક્તિઓને વ્યક્તિગત રીતે પણ તે મદદરૂપ બની શકે છે. કોઈ પણ સંશોધન કોઈ ચોક્કસ હેતુને ધ્યાનમાં રાખીને હાથ ધરવામાં આવે છે.

કોઈ પણ પ્રકારના સંશોધનના પાયામાં સંશોધનના હેતુઓ, માહિતીનું એકત્રીકરણ, અર્થઘટન અને તારણો સમાયેલા છે. તારણોએ સંશોધન કાર્યની ફલશ્રુતિ છે. જેથી અભ્યાસમાં મહત્ત્વના પાસાનો નિચોડ એવી રીતે રજૂ કરવામાં આવે છે કે, તારણો સ્પષ્ટપણે ઉપસી આવે. સમગ્ર અભ્યાસ એક જ નજરમાં સમાઈ જાય તે માટે અગાઉ જણાવેલ પ્રકરણોમાં જે ચર્ચા કરવામાં આવે છે, તેના નિષ્કર્ષરૂપે સારાંશ લખવો જરૂરી છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો - 1) ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા, 2) શૈક્ષણિક પ્રવાહ

પ્રસ્તાવના

21મી સદીનો યુગ એ સ્પર્ધાઓનો યુગ છે. દિનપ્રતિદિન વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજીનો વિકાસ થતો જાય છે. ત્યારે આજના સ્પર્ધાત્મક યુગમાં કારકિર્દી ઘડવાનું કાર્ય સાવ સહેલું નથી, તો સાવ અઘરૂ પણ નથી. વૈશ્વિક પ્રવાહો સાથે ઝડપથી બદલાતી આર્થિક સામાજિક પરિસ્થિતિઓ સાથે તાલ મીલાવી શકે તેવી ઉત્તમ કારકિર્દી જરૂરી છે.

ધોરણ એક થી ૧૦ સુધીની અભ્યાસની સફર તો સીધે રસ્તે સડસડાટ પસાર થઈ જાય છે પરંતુ ધોરણ ૧૦ પાસ કર્યા પછી આગળ અભ્યાસ કરવા અનેક વિકલ્પો ઉપલબ્ધ છે. પોતાના રસ, રૂચિ અને યોગ્યતા અનુસારની વિદ્યાશાખાની પસંદગી ભાવિ જીવનનો માર્ગ નક્કી કરે છે. ભારતીય તરૂણો પોતાના, રસ, રૂચિ અને સામાજિક-આર્થિક સ્થિતિને અનુરૂપ યોગ્ય કારકિર્દી પસંદગીની સમસ્યાનો સામનો કરી રહ્યા છે. આથી વિદ્યાર્થીઓની પ્રવાહ પસંદગી અંગેનું માર્ગદર્શન આપવું ખૂબ જ મદદરૂપ થઈ શકે છે.

અભ્યાસના હેતુઓ

1. ધનસુરા તાલુકાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓના પ્રવાહ પસંદગીના કારણોનો અભ્યાસ કરવા પ્રશ્નાવલિની સંરચના કરવી.
2. ધનસુરા તાલુકાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના ધોરણ ૧૧ માં અભ્યાસ કરી રહેલા

વિદ્યાર્થીઓના પ્રવાહ પસંદગીનાં કારણો પર જાતિની અસર તપાસવી.

3. ધનસુરા તાલુકાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના ધોરણ ૧૧ માં અભ્યાસ કરી રહેલા વિદ્યાર્થીઓના પ્રવાહ પસંદગીનાં કારણો પર શાળા પ્રકારની અસર તપાસવી.

અભ્યાસના પ્રશ્નો

1. ધોરણ ૧૧ માં અભ્યાસ કરતા કુમારોના વિજ્ઞાન પ્રવાહ પસંદગીનાં કારણો કયાં છે ?
2. ધોરણ ૧૧ માં અભ્યાસ કરતી કન્યાઓના વિજ્ઞાન પ્રવાહ પસંદગીનાં કારણો કયાં છે ?
3. ધોરણ ૧૧ માં અભ્યાસ કરતા કુમારોના વાણિજ્ય પ્રવાહ પસંદગીનાં કારણો કયાં છે ?
4. ધોરણ ૧૧ માં અભ્યાસ કરતી કન્યાઓની વાણિજ્ય પ્રવાહ પસંદગીનાં કારણો કયાં છે ?
5. ધોરણ ૧૧ માં અભ્યાસ કરતા કુમારોના વિનયન પ્રવાહ પસંદગીનાં કારણો કયાં છે ?
6. ધોરણ ૧૧ માં અભ્યાસ કરતી કન્યાઓની વિનયન પ્રવાહ પસંદગીનાં કારણો કયાં છે ?

સંશોધનનુ ક્ષેત્ર

પ્રસ્તુત સંશોધનનું ક્ષેત્ર શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન અને ઉચ્ચ શિક્ષણ હતું.

સંશોધન પ્રકાર અને પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત સંશોધન સંખ્યાત્મક પ્રકારનું હતું. તથા પ્રસ્તુત સંસોધનની પધ્ધતિ સર્વેક્ષણ પ્રકારની હતી.

અભ્યાસની મર્યાદાઓ

1. આ અભ્યાસ માત્ર ધનસુરા તાલુકા પૂરતો જ મર્યાદિત હતો.
2. આ અભ્યાસ માત્ર ગુજરાતી માધ્યમની શાળાઓ પૂરતો જ મર્યાદિત હતો.
3. આ અભ્યાસ ચાલુ શૈક્ષણિક વર્ષ 2017-2018 માં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ પૂરતો જ મર્યાદિત હતો.

ઉપકરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સ્વ-નિર્મિત પ્રશ્નાવલિ રચીને ઉપકરણની રચના કરવામાં આવી હતી.

વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં અરવલ્લી જિલ્લાના ધનસુરા તાલુકાની ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળામાં વિજ્ઞાન પ્રવાહ, વાણિજ્ય પ્રવાહ, વિનયન પ્રવાહમાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ વ્યાપવિશ્વ તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા. જેમાં જે.એસ. મહેતા હાઈસ્કૂલ માંથી 75 અને આદર્શ વિધા વિહાર ઉજળેશ્વર માંથી 75 પાત્રો મળીને કુલ 150 પાત્રોને નમૂના તરીકે પસંદગી કરવામાં આવી હતી.

માહિતીનું પૃથક્કરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં વિવિધ પ્રવાહોવાળી શાળામાં ધોરણ ૧૧માં અભ્યાસ કરતા કુમારો અને કન્યાઓ પ્રવાહ પસંદ કરવા કેવા કારણો જવાબદાર છે તે જાણવા પ્રયોજકે પ્રશ્નાવલિની રચના કરી હતી. આ પ્રશ્નાવલિ 150 કુમારો અને કન્યાઓને આપી તેમની પાસેથી માહિતી ભરીને પ્રશ્નાવલિ પરત મેળવી. આ રીતે દરેક પ્રવાહ માટે પૃથક્કરણ કરેલ હતું.

સંશોધનના તારણો

1. કુમારોના વિજ્ઞાન પ્રવાહની પસંદગીના કારણો.
    1. એન્જિનીયર બનવાની તક મળે છે.
    2. વિજ્ઞાન કે ગણિત શિક્ષક બનવાની તક મળે છે.
2. કન્યાઓની વિજ્ઞાન પ્રવાહની પસંદગીના કારણો.
    1. ડૉક્ટર બનવાની તક મળે છે.
    2. વિજ્ઞાન પ્રવાહમાં આગળ અભ્યાસની ઉજ્જવળ તક છે.
3. કુમારોના વાણિજ્ય પ્રવાહની પસંદગીના કારણો.
    1. ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટ જેવા ઉચ્ચ અભ્યાસ માટે જરૂરી છે.
    2. વાણિજ્ય પ્રવાહ વ્યવસાયની દૃષ્ટિએ ઉપયોગી છે.
4. કન્યાઓની વાણિજ્ય પ્રવાહની પસંદગીના કારણો.
    1. સ્નાતક થઈ વકીલાતનો અભ્યાસ કરી વકીલ બનવાની ઈચ્છા છે.
    2. બેંકમાં નોકરી મેળવી શકાય છે.
5. કુમારોની વિનયન પ્રવાહની પસંદગીના કારણો.
    1. પી.ટી.સી.માં પ્રવેશ ઝડપથી મળી શકે છે.
    2. ભાષાના વિષય શિક્ષક બનવાની ઈચ્છા છે.
6. કન્યાઓની વિનયન પ્રવાહની પસંદગી માટેના કારણો.
    1. ભાષા કે સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયના અધ્યાપક બનવાની ઈચ્છા છે.
    2. આ અભ્યાસમાં ખર્ચ ઓછો આવે છે.

ભાવિ સંશોધન અંગેની ભલામણો

1. સંશોધકે ધનસુરા તાલુકો પસંદ કરેલ છે. તેના બદલે અન્ય જિલ્લા કે રાજ્ય કક્ષાએ અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.
2. સંશોધકે ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓ પસંદ કરી છે, તેના બદલે કોલેજ કક્ષાએ આ ક્ષેત્રે અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.
3. ગુજરાત તેમજ અન્ય રાજ્યના અભ્યાસ પ્રવાહનો તુલનાત્મક અભ્યાસ કરી શકાય.

સંદર્ભસૂચિ

ગુર્જર, આર.પી. (2005) ***વિજ્ઞાન પ્રવાહ પ્રત્યે વિદ્યાર્થીઓની ઉદાસીનતા પ્રત્યેના કારણો અને ઉપાય.*** એમ.એડ્. સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી.

શાહ, દિપીકા બી. (1993). ***શૈક્ષણિક પ્રૌદ્યોગિકી.*** અમદાવાદ - ૬ યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

ઉચાટ, ડી.એ. (2009) ***શિક્ષણ અને સામાજિક વિજ્ઞાનોમાં સંશોધનનું પદ્ધતિશાસ્ત્ર.*** રાજકોટ, ટાગોરનગર, અમીન માર્ગ પાસે.

22

બકુલત્રિપાઠીના શૈક્ષણિક વિચારોનો અભ્યાસ

-**Mr. Zakirhusen Aminbhai Mansuri**
Research Scholar
Hemchandracharya North Gujarat University,Patan
Zakirhmt1353@Gmail.com Mo.:9376921353

સારાંશ:

બકુલત્રિપાઠીએ જીવનના અનુભવો અને ચિંતનમાંથી નિષ્પન્ન થયેલા તારણોને પોતાના સાહિત્યમાં તેમણે નિરૂપણ કરેલ છે. તેમાં તેમને શિક્ષણ જગતને પણ સાંકળી લીધુ છે.લેખકે પેપર ફોડવા,સહેલા પેપર કાઢવા,દંડાત્મક શિક્ષાઓ દૂર કરવા,ભાંગફોડ કરતા અને ગુરૂજનોનું અપમાન કરી સ્થૂળ આનંદ મેળવતા વિધાર્થીઓ તેમજ ગાઈડ લખી લખાવી વિધાપ્રેમીનો દંભ કરતા અધ્યાપકો પ્રકાશકો ઉપર ધારદાર કટાક્ષો કર્યા છે. આદિકાળના પાત્રોના વ્યકિતત્વની કેટલીક આછી અને સૂચક રેખાઓને મેગ્નફાઈંગ ગ્લાસથી જોઈ એક નવું જ ચરિત્ર નીપજાવ્યું છે. શિક્ષણજગતમાં જોવા મળતી બદીઓને સમાજ સમક્ષ મુકવા માટે બકુલત્રિપાઠીની બહુર્મુખી પ્રતિભાનો સમાજના કલ્યાણાર્થે લાભ મેળવવાના શિક્ષણજગતના વાસ્તવિક સ્થિતિના હેતુથી પ્રસ્તુત અભ્યાસની પસંદગી કરવામાં આવી છે.

પ્રસ્તાવના:

એક અધ્યાપક તરીકે શિક્ષણ જગત સાથે નીકટથી સંકળાયેલા બકુલત્રિપાઠીએ નિર્મળતાથી છતાં આત્મીયતાથી હળવાશથી છતાં ગહનતાથી શિક્ષણ જગતનો ચિતાર આપ્યો છે. પ્રથમ વેદનાને ચિંતા જગાળનારી આ રચનાઓમાં લેખકે કટાક્ષના તીક્ષ્ણ ઓજારથી આજાર શિક્ષણજગતની ચિકિત્સા કરી છે. સ્વાર્થીશિક્ષકો અને પરીક્ષાર્થી વિધાર્થીઓના શંભુમેળાની ગતિવિધિનું આલેખન લેખકે માત્ર એક વિષય લેખે નહી પરંતુ ઊંડી ચિંતા અને વેદના સાથે કર્યુ છે. તેથી જ એનો લેખક વાચકને કાંઠે ઉભેલો 'તે' નહી પરંતુ ખભે હાથ મૂકી શકાય એટલા નજીક ઉભેલા સમસંવેદી 'આ' રૂપે અનુભવાય છે.

અભ્યાસના હેતુઓ:

૧. બકુલત્રિપાઠીના શૈક્ષણિક વિચારોનો અભ્યાસ કરવો.
૨. બકુલત્રિપાઠીના પરીક્ષા પ્રણાલી સંબંધિત વિચારો જાણવા.
૩. બકુલત્રિપાઠીના મુલ્યાંકન પદ્ધતિ સંબંધિત વિચારો જાણવા.
૪. બકુલત્રિપાઠીના ઉચ્ચ શિક્ષણ સંબંધિત વિચારો જાણવા.
૫. બકુલત્રિપાઠીના યુવાનોની કારકીર્દી અને મર્ગદર્શન સંબંધિત વિચારો જાણવા.
૬. બકુલત્રિપાઠીના શૈક્ષણિક સેમિનારો સંબંધિત વિચારો જાણવા.
૮. બકુલત્રિપાઠીના શિક્ષણમાં ભ્રષ્ટાચાર સંબંધિત વિચારો જાણવા.

અભ્યાસના પ્રશ્નો:

૧. બકુલત્રિપાઠી શિક્ષણ સંબંધિત કેવા વિચારોનો ધરાવે છે?
૨. બકુલત્રિપાઠી પરીક્ષા પ્રણાલી સંબંધિત કેવા વિચારો ધરાવે છે?
૩. બકુલત્રિપાઠી મુલ્યાંકન પદ્ધતિ સંબંધિત કેવા વિચારો ધરાવે છે?
૪. બકુલત્રિપાઠી ઉચ્ચ શિક્ષણ સંબંધિત કેવા વિચારો ધરાવે છે?
૫. બકુલત્રિપાઠી યુવાનોની કારકીર્દી અને માર્ગદર્શન સંબંધિત કેવા વિચારો ધરાવે છે?
૬. બકુલત્રિપાઠી શૈક્ષણિક સેમિનારો સંબંધિત કેવા વિચારો ધરાવે છે?
૮. બકુલત્રિપાઠી શિક્ષણમાં ભ્રષ્ટાચાર સંબંધિત કેવા વિચારો ધરાવે છે?

અભ્યાસનું મહત્વ:

૧. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી બકુલત્રિપાઠીના શૈક્ષણિક વિચારો જાણી અને સમજી શકાશે.
૨. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી બકુલત્રિપાઠીના શિક્ષણમાં પરીક્ષા પ્રણાલી સંબંધિત વિચારો જાણી અને સમજી શકાશે.
૩. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી બકુલત્રિપાઠીના શિક્ષણમાં મુલ્યાંકન પદ્ધતિ સંબંધિત વિચારો જાણી અને સમજી શકાશે.
૪. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી બકુલત્રિપાઠીના શિક્ષણમાં ઉચ્ચ શિક્ષણ સંબંધિત વિચારો જાણી અને સમજી શકાશે.
૫. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી બકુલત્રિપાઠીના શિક્ષણમાં યુવાનોની કારકીદી અને મર્ગદર્શન સંબંધિત વિચારો જાણી અને સમજી શકાશે.
૬. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી બકુલત્રિપાઠીના શિક્ષણમાં શૈક્ષણિક સેમિનારો સંબંધિત વિચારો જાણી અને સમજી શકાશે.
૭. પ્રસ્તુત અભ્યાસથી બકુલત્રિપાઠીના શિક્ષણમાં ભ્રષ્ટાચાર સંબંધિત વિચારો જાણી અને સમજી શકાશે.

અભ્યાસનું ક્ષેત્ર:

પ્રસ્તુત અભ્યાસનું ક્ષેત્ર શિક્ષણ અને સાહિત્ય છે.

અભ્યાસની મર્યાદા:

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં બકુલત્રિપાઠી દ્વારા લિખિત પુસ્તકોમાંથી શિક્ષણ સંબંધિત વિચારોને લેવામાં આવ્યા છે.

અભ્યાસનો પ્રકાર:

પ્રસ્તુત અભ્યાસ ગુણાત્મક પ્રકારનો છે.

અભ્યાસની પદ્ધતિ:

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં અભ્યાસક દ્વારા અભ્યાસની જાણીતી પદ્ધતિઓમાંથી વિષયવસ્તું વિશ્લેષણ અને વર્ણનાત્મક પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો છે.

અભ્યાસનું વ્યાપવિશ્વ અને નિદર્શ:

પ્રસ્તુત અભ્યાસના વ્યાપવિશ્વમાં બકુલત્રિપાઠીની તમામ સાહિત્યકૃતિઓનો સમાવેશ થાય છે.પરંતુ તમામ સાહિત્યકૃતિઓનો અભ્યાસ કરવો તે બહુ મુશ્કેલ અને સમયમાંગે તેવું કામ હોય સંશોધકે બકુલત્રિપાઠીની માત્ર શૈક્ષણિક વિચારો રજૂ કરતી ૫ (પાંચ) સાહિત્યકૃતિઓ નિદર્શમાં પસંદ કરેલ હતી.

૧ દ્રોણાચાર્યનું સિંહાસન.... કડડડ ભૂસ!
૨ ગોવિંદે માંડી ગોઠડી
૩ મન સાથે મૈત્રી
૪ સચરાચરમાં
૫ મિત્રોના ચિત્રો

માહિતીનું એકત્રીકરણ અને પૃથકકરણ:

અભ્યાસકે સૌ પ્રથમ એમ.એડ્.કોલેજ,દરામલીની લાયબ્રેરીમાંથી બકુલત્રિપાઠીની શિક્ષણ સંબંધિત કૃતિઓ મેળવી અને તેના પ્રથમ વાંચનથી અભ્યાસકને કેટલીક વિભાવનાત્મક સમજ,સંબંધિત વિચાર વિભાગોનો ખ્યાલ અને વિચારોની સંખ્યાત્મક ઉપલબ્ધિનો ખ્યાલ આવ્યો.

બીજા વાંચન દરમ્યાન પ્રાપ્ત શિક્ષણ સંબંધિત સંદર્ભ પુસ્તકોની મદદથી બકુલત્રિપાઠીના પુસ્તકોમાંથી શિક્ષણ સંબંધિત વિધાનો તારવી તેને વિવિધ વિચાર વિભાગો મુજબ વિભાજીત કરવામાં આવ્યા.

વિચાર વિભાગોમાં વિવિધ વિચાર એકમોની સંખ્યાની સારણી

ક્રમ	વિચાર વિભાગ	વિચાર એકમોની સંખ્યા
૧	પરીક્ષા પ્રણાલી	૫
૨	મુલ્યાંકન પદ્ધતિ	૧
૩	ઉચ્ચ શિક્ષણ	૪
૪	યુવાનોની કારકીદી અને માર્ગદર્શન	૬

૫	શૈક્ષણિક સેમિનારો	૩
૬	શિક્ષણમાં ભ્રષ્ટાચાર	૫
૭	શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી	૬
	કુલ	૩૦

માહિતીનું અર્થઘટન અને રજૂઆત:

અભ્યાસ દ્વરા માહિતીના વિશ્લેષણ અને વર્ગીદ્વારા પ્રપ્ત થયેલ બકુલ ત્રિપાઠીના શિક્ષણ સંબંધિત વિચારોનું અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું છે. અને તેની રજૂઆત નિશ્ચિત કરેલા વિચાર વિભાગો મુજબ કરવામાં આવી છે. જેના આધારે તારણો અને ફલિતાર્થો તારવવામાં આવ્યા છે. અને બકુલ ત્રિપાઠીના શિક્ષણ સંબંધિત વિચારોને ચકાસવામાં આવ્યા છે. અભ્યાસની આ બધી વિગતોની રજૂઆત વર્ણનાત્મક રીતે કરવામાં આવી છે.

અભ્યાસના તારણો:

૧. શિક્ષકે પરીક્ષાનું મહત્વ અને તેની ગંભીરતા સમજાવવી જોઈએ.
૨. જીવનની સિદ્ધિનો આધાર વ્યકિતની શકિતઓ પર છે. તેથી શિક્ષકે બાળકની શકિતઓને ઓળખી અને તેને વિકસાવવ માટે પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.
૩. શિક્ષકે વિધાર્થીઓનું હિત જોઈને પરીક્ષાનું યોગ્ય મુલ્યાંકન કરવું જોઈએ.
૪. કોલેજો માત્ર નામની કોલેજ ન બની રહે તે માટે સંચાલકો,આચાર્ય અને શિક્ષકોએ શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.
૫. કોલેજમાં અધ્યાપકે વિવિધ શૈક્ષણિક સાધનો તેમજ જુદી જુદી અધ્યાપન પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરી શિક્ષણને રસપ્રદ બનાવવું જોઈએ.
૬. શિક્ષણને ઓછુ ન આંકતાં તેનું મહત્વ સમાજના વ્યકિતઓને સમજાવવું જેથી સમાજ શિક્ષણ પ્રત્યે જાગૃત બને.
૭. શિક્ષણને રૂપિયા કમાવવાનું માધ્યમ ગણીને ચાલનારા સંચાલકોને શોધી તેમની સામે કડક પગલાં લેવા જોઈએ.
૮. શિક્ષણ જગતના સત્તાવાળાઓએ શિક્ષણનું વ્યપારીકરણ બંધ કરાવવું જોઈએ.
૯. શિક્ષકે બાળકની શકિતઓને ઓળખી જે તે વ્યવસાયમાં જોડાવા માટે યોગ્ય માર્ગદર્શન આપવું જોઈએ.
૧૦. શૈણણિક સેમિનારોમાં ફરવા અને જમવાને મહત્વ ન આપતા તેના ઉદેશોને સિદ્ધ કરવા અને સફળ બનાવવા પ્રયત્નો કરવા જોઈએ.
૧૧. જ્ઞાન આપનાર અને લેનાર વચ્ચે સદ્ભાવ હોય તો શિક્ષણ પ્રક્રિયા વધુ પ્રભાવશાળી બને છે.

વિસ્તૃત તારણો:

૧. શિક્ષણ સૌને માટે સમાન હોવું જોઈએ.
૨. વ્યકિતની અવગણના ન કરતાં તેના કામને મહત્વ આપવું જોઈએ.
૩. શિક્ષક વિધાર્થીના સંબંધો સુમેળભર્યા બનાવવા જોઈએ.
૪. શિક્ષકે પાઠયપુસ્તક સિવાય સંદર્ભગ્રંથોનું વાંચન કરવું જોઈએ.
૫. શિક્ષકે પ્રલોભનોથી લલચાઈને ખોટા નિર્ણયો ન લેવા જોઈએ.
૬. શિક્ષકે વિધાર્થીના પરીક્ષા બાબત ખોટા ખ્યલો મનમાં રાખવા જોઈએ નહી.
૭. શિક્ષકે બાળકના મન,હૃદયમાં પ્રવેશી તેનો વિશ્વાસ જીતી તેની સમસ્યાઓને દૂર કરવી જોઈએ.

સંદર્ભસૂચિ

ગુજરાતી પુસ્તકો:

૧. દેસાઈ, એચ. જી. , અને દેસાઈ કે. જી. (૧૯૯૨), સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ, (૫ મી આવૃતિ) અમદાવાદ : યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

૨. દેસાઈ, એચ. જી. (૧૯૯૨), અવૈધિક શિક્ષણના સ્વરૂપો, રાજકોટ: સ્વ. ડૉ. એચ. જી. દેસાઈ મેમોરિયલ એજ્યુકેશન ટ્રસ્ટ.
૩. પંડયા , કુલિન (૧૯૭૬) , તાત્વિક વિચારધારાઓ અને શિક્ષણ , અમદાવાદ : બાલગોવિંદ પ્રકાશન.
૪. ઉચાટ, ડી. એ. (૧૯૯૮) , માહિતી પર સંશોધન વ્યવહારો, રાજકોટ :શિક્ષણશાસ્ત્ર ભવન,સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી.
૫. આચાર્ય મોહિની (૨૦૦૮), શિક્ષણમાં સંશોધનનું પદ્ધતિશાસ્ત્ર, (પ્રથમ આવૃતિ) અમદાવાદ : અક્ષર પ્રકાશન.
૬. પટેલ વી.જી. (૧૯૯૪) , સંશોધનની પ્રવિધિઓ (પ્રથમ આવૃતિ) અમદાવાદ : ગુર્જર ગ્રંથ રચના કાર્યાલય.

<u>અંગ્રેજી પુસ્તકો:</u>

1. Borg and Gall (1979) , Education Reserch : An Introduction , New Yeark : Longman.
2. Ramchandran (1984) , The Methodology of Research in Philosophy , Madras : University of Madras
3. Gopal, M. H. (1970) , An Introduction To Research Procedure in social science , Bombay : Gian Publishing House
4. Honby A. S. (1996) , Oxford Advance Learnes Dictionary of Current English. Oxford University Press, Bombay

23

શિક્ષક ગુણવત્તા માટે નવાચારાત્મક પ્રયોગ

ડૉ. ચિરાગ સી. સ્વામી
અધ્યાપક
શ્રી સરસ્વતી શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય,
ઊંઝા

સંશોધન સારાંશ

દેશના વિકાસનો આધાર શિક્ષક પર છે. માટે શિક્ષકની ગુણવત્તા જેટલી વધુ હશે તેટલો દેશ પ્રગતિશીલ હશે. શિક્ષક–શિક્ષણમાં ગુણવત્તા ત્યારે જ સંભવ બની શકે કે જયારે શિક્ષક શિક્ષણ માટે નિશ્રિત કરેલા ધ્યેયોને સિદ્ધ કરવા સંભવ બને. આ દિશામાં શિક્ષક–શિક્ષણમાં ગુણવત્તા માટે વર્ષ ૨૦૦૯–૧૦ દરમિયાન સરસ્વતી શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય, ઉઝા (ઉ.ગુ.) ખાતે નવાચારાત્મક પ્રયોગ હાથ ધરવામાં આવ્યો, જેના હેતુઓ નીચે પ્રમાણે હતા. (૧) અધ્યયન–અધ્યાપન કૌશલ્યોના વિકાસ માટે વિવિધ આયોજનો કરવા (૨) અધ્યાપન પદ્ધતિઓમાં નવીનતા લાવવી. (૩) મૂલ્યાંકનની નવીન પદ્ધતિઓનો અમલ કરવો. (૪) અધ્યાપકની વ્યવસાયિક સજજતા વધારવી. (૫) પ્રશિક્ષણાર્થીઓનો શૈક્ષણિક સિદ્ધિ આંક ઉચો લાવવો.

ઉપર્યુકત હેતુઓની સિદ્ધિ માટે કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું. સમય, શકિત અને સંસાધનોનું અજોડ આયોજન, શૈક્ષણિક સિદ્ધિનો આંક ઉચો લાવી શકે. આવા પ્રયોગો હાથ ધરી ગુણવત્તા સુધારણા માટે સંસ્થાઓ પ્રયત્ન કરે તો પ્રવર્તમાન શિક્ષક–શિક્ષણની સ્થિતિમાં આશ્ચર્યજનક પરિવર્તન લાવી શકાય છે.

❖ **પ્રસ્તાવના :**

દેશના વિકાસનો આધાર શિક્ષક પર છે. માટે શિક્ષકની ગુણવત્તા જેટલી વધુ હશે તેટલો દેશ પ્રગતિશીલ હશે. શિક્ષક–શિક્ષણમાં ગુણવત્તા ત્યારે જ સંભવ બની શકે કે જયારે શિક્ષક શિક્ષણ માટે નિશ્રિત કરેલા ધ્યેયોને સિદ્ધ કરવા સંભવ બને. આ દિશામાં (૧) વ્યાવસાયિક જ્ઞાન અને સમજ, (૨) વ્યાવસાયિક કૌશલ્ય અને ક્ષમતા (૩) વ્યાવસાયિક મૂલ્ય માનદંડ અથવા આચાર સંહિત અને પ્રતિબદ્ધતા ૮ભત્ઝય'(૬ હ:??ય્ત?ભ્દ્યત્૯ જેવા ત્રણે પાસાંઓને વિકસાવવા માટેની નિશ્ચિતતા હોવી જોઈએ.

આ દિશામાં શિક્ષક ગુણવત્તા માટે વર્ષ ૨૦૧૬–૧૭ દરમિયાન શ્રી સરસ્વતી શિક્ષણ મહાવિદ્યાલય, ઉઝા (ઉ.ગુ.) ખાતે નવાચારાત્મક પ્રયોગ હાથ ધરવામાં આવ્યો, જેના હેતુઓ નીચે પ્રમાણે હતા.

❖ **હેતુઓ :**

(૧) અધ્યયન–અધ્યાપન કૌશલ્યના વિકાસ માટે વિવિધ આયોજન કરવા.
(૨) અધ્યાપન પદ્ધતિઓમાં નવીનતા લાવવી.
(૩) મૂલ્યાંકનની નવીન પદ્ધતિઓનો અમલ કરવો.
(૪) અધ્યાપકની વ્યાવસાયિક સજજતા વધારવી.
(૫) પ્રશિક્ષણાર્થીઓનો શૈક્ષણિક સિદ્ધિ આંક ઉચો લાવવો.

ઉપર્યુકત હેતુઓની સિદ્ધિ માટે નીચે મુજબ કાર્યક્રમોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું.

૧. અધ્યયન–અધ્યાપન કૌશલ્યોના વિકાસ માટે વિવિધ આયોજન કરવા :

અધ્યયન–અધ્યાપન કૌશલ્યોના વિકાસ માટે અભિમુખતા કાર્યક્રમ, અવલોકન કાર્યક્રમ, પ્રાયોગિક કાર્યો, અધ્યાપનની પદ્ધતિઓ, સંશોધન અને નિદાનાત્મક ઉપચારાત્મક કાર્યક્રમોનું સુવ્યવસ્થિત આયોજન, અમલ અને મૂલ્યાંકન દ્વારા પ્રયોગશીલતાને સતત સુપરિણામગામી બનાવવાના સંગીન પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા.

❖ **અભિમુખકતા કાર્યક્રમ :**

જુલાઈ–૨૦૧૬ પ્રથમ સપ્તાહમાં પ્રવેશોત્સવ અંગર્તત પ્રશિક્ષણાર્થીઓના અભિવાદન અને સંસ્થાના સ વ તથા સહાયક સ્તોત્રનો પરિચય કરાવવામા આવ્યો. પ્રથમ દિવસે દીપ પ્રગટાવી પ્રાર્થના અને ભજન સાથે કોલેજનો શુભારંભ કરવામાં આવ્યો. આ સંસ્થામાં યોગ આધારિત પ્રાર્થના, ગીતાના શ્લોકો, પ્રાણાયામ, ૐ મંત્ર વગેરે નિયમિત રીતે પ્રાર્થનાના એક ભાગરૂપે કરાવવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત વર્ષમાં બે વખત જન્મોદિવસની ભારતીય પરંપરા મુજબ ઉજવી તે દિવસે તાલીમાર્થ સમાજ માટે કંઈને કંઈ સારું કામ કરવાની પ્રતિજ્ઞા લે છે. ગુજરાતી અભિવ્યકિત માટે અભિમુખતા કાર્યક્રમ યોજાવો. ત્યારપછી કોલેજના લાયબ્રેરી, કોમ્પ્યૂટર તથા વિજ્ઞાન અને મનોવિજ્ઞાન પ્રયોગશાળાઓ તેમજ ભૌતિક સુવિધાઓથી પ્રશિક્ષણાર્થીઓને અભિમુખ કરવામાં આવ્યા.

❖ **અવલોકન કાર્યક્રમ :**

આ વર્ષે તમામ શૈક્ષણિક કાર્યોનું આયોજન સ્વઅધ્યયન કેન્દ્રી અભિગમથી પ્રયોગાત્મક ધોરણે કરવામાં આવ્યું. જેમાં પ્રોત્સાહક સફળતા મળી. તદનુસાર તા. ૫ થી ૭ જુલાઈ ૨૦૧૬ દરમિયાન નિરીક્ષણ કાર્યક્રમનું આયોજન કરવામાં આવ્યું. પાઠ અવલોકનની પરંપરા માત્ર કર્મકાંડ ન બની જાય અને પ્રશિક્ષણાર્થીઓ વાસ્તવિક રીતે અવલોકન કરે તથા વિવિધ અધ્યાપન કૌશલ્યને સ્વાનુભૂતિ દ્વારા સમજે તેવા હેતુથી આ વર્ષે તમામ પ્રશિક્ષણાથી ઓએ ઉઝા નગરની શાળાઓમાં ક્રમિક રીતે શિક્ષકોના પાઠોના અવલોકનો કર્યા. આ અવલોકનો દ્વારા તેઓએ વર્ગખંડોની પરિસ્થિતિ જાણી વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોના આંતરવ્યવહાર અવલોકયા, વિદ્યાર્થીઓનું સ્તર જાણ્યું, સંભવિત પડકારોને પારખ્યા અને અધ્યાપન માટે કૌશલ્યો જરૂરી છે તે બાબતોનો તાગ સ્વયં મેળવ્યો. પ્રત્યેક મુલાકાતને અંતે કોલેજમાં વિચાર–વિનિમય દ્વારા પ્રશિક્ષણાર્થીઓના સ્વાનુભાવોનું મંથન કરી અવલોકનની પ્રક્રિયા અને ઘટકો પ્રશિક્ષણાથી ઓએ આત્મસાત કર્યા.

૨. અધ્યાપન પદ્ધતિઓમાં નવીનતા લાવવી :

વર્ગખંડ અનુદેશમાં આ વર્ષે શૈક્ષણિક કાર્ય દરમિયાન કેટલાક નૂતન અભિગમો દ્વારા અધ્યાપન કાર્ય કર્યુ. સૌપ્રથમ તો સ્વ અધ્યયન અભિગમ અને સતત મૂલ્યાંકન માટેનું આયોજન કરાયું. પ્રત્યેક અધ્યાપન બિંદુઓને નાના–મોટા મોડયુલમાં ફાળવણી કરી પ્રત્યેક અધ્યાપન બિંદુઓ ઉપર અભ્યાસ સામગ્રીનું નિર્માણ કરવામાં આવ્યું. આ અભ્યાસ સામગી પ્રશિક્ષણાર્થીને આગલા દિવસે ઉપલબ્ધ કરાવાતી. આથી પ્રવચન પદ્ધતિને સ્થાને ચર્ચા, ડિબેટ, પરિસંવાદ, શૈક્ષણિક સેમીનાર, જૂથકાર્ય, કાર્યશાળા, જૂથ અધ્યાપન, વિવેચન, પ્રયોગ, નિદર્શન, ઈત્યાદી વૈવિધ્યપૂર્ણ પદ્ધતિઓ દ્વારા અધ્યાપનકાર્ય હાથ ધરવામાં આવ્યું. આ ઉપરાંત સ્વાધ્યાય પદ્ધતિ, પ્રયોગ પદ્ધતિ, શિક્ષણમાં આઈ.સી.ટી. નો ઉપયોગ પ્રશ્નબેંક કાર્યશાળા, પ્રયોગ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરી શિક્ષણ કાર્ય કરવા માટે તૈયાર કરવામાં આવ્યા.

૩. મૂલ્યાંકનની નવીન પદ્ધતિઓનો અમલ કરવો :

શૈક્ષણિક કાર્યક્રમોના સતત અને સર્વગ્રાહી મૂલ્યાંકન માટે દૈનિક એકમ કસોટીઓનું સત્રાંત, પૂર્વ વાર્ષિક પરીક્ષા અને ઉત્તર વાર્ષિક આયોજન કરવામાં આવ્યું.

જેમાં તા. ૧૮ થી ૨૨ જુલાઈ, ૨૦૧૬ દરમિયાન એકમ કસોટી–૧, તા. ૧૮ થી ૨૬ ઓગષ્ટ : કસોટી–૨, ત્યારબાદ સત્રાંત પરીક્ષા, જાન્યુઆરીમાં્ મહાવરા કસોટી, પ્રિલીમ પરીક્ષા અને છેલ્લે યુનિ. ની બંને સેમની પરીક્ષા માટે વિદ્યાર્થીઓને સજજ કરવામાં આવ્યા. આ ઉપરાંત તેમની લેખિત, મૌખિક અભિવ્યકિતના પરીક્ષણ માટે ટર્મ પેપર, સ્વાધ્યાયો, પ્રશ્નબેંક, સંકલ્પના ગ્રહણ, વ્યાખ્યા નિર્માણ, સ્વમૂલ્યાંકન અહેવાલ, પ્રતિભાવ લેખન, સમિતિ કાર્ય અહેવાલ, મૌખિક કસોટી તથા અન્ય પ્રાયોગિક કાર્યક્રમોના અહેવાલ લેખન દ્વારા સ્વમૂલ્યાંકન અને શિક્ષક મૂલ્યાંકન હાથ ધરાયા.

❖ **સંશોધન :**

પ્રશિક્ષણાર્થીઓના વિકાસમાં સહાયભૂત થવાના હેતુથી ‘સંવાદ શૈક્ષણિક કેન્દ્રની રચના કરવામાં આવી. જેના ઉપક્રમે પ્રશિક્ષણાર્થીઓના પ્રવેશ વખતે પૂર્વકસોટી અને અભિયોગ્યતા કસોટીનું સંચાલન કરવામાં આવ્યું. વિવિધ શાળાઓની જરૂરિયાતો જાણી તદનુસાર સમસ્યા ઉકેલ માટે ક્રિયાત્મક સંશોધન અને વ્યકિત અભ્યાસ હાથ ધરાયા. આ કોલેજના પૂર્વ પ્રશિક્ષણાર્થી કઈ જગ્યાએ કાર્યરત છે તે જાણવાના હેતુથી કાર્યક્ષેત્રના ભાગરૂપે એક સર્વેક્ષણ હાથ ધરવામાં આવ્યું. જેમાં જાન્યુઆરી મહિનાના એક સપ્તાહ દરમિયાન પ્રશિક્ષણાર્થીઓએ પૂર્વ પ્રશિક્ષણાર્થીઓની પ્રત્યક્ષ મુલાકાત લઈ જરૂરી માહિતીનું એકત્રીકરણ કર્યુ. આજ ક્રમમાં વર્ષના અંતે શિક્ષક અભિયોગ્યતા કસોટીનું આયોજન કરવામાં આવ્યું.

❖ **નિદાનાત્મક અને ઉપચારાત્મક કાર્યક્રમ :**

પ્રશિક્ષણાર્થીઓના વિકાસને વેગ આપવા સતત નિદાનાત્મક અને ઉપચારાત્મક કાર્યક્રમનું પણ આયોજન કરવામાં આવ્યું. જેમાં ખચ્ચ્ઞ્ઝ્ત ખઃઘ્ગ(અને તભ્બ'ઝભ્ર નામે બે યોજનાઓ હાથ ધરવામાં આવી. આ યોજનાઓ અંતર્ગત કોલેજ સમય પહેલા સવારે ૧૦ થી ૧૧ અને કોલેજ સમય બાદ સાંજે ૫ થી ૬ વિશેષ માર્ગદર્શનનું આયોજન કરવામાં આવ્યું.

૫. અધ્યાપકની વ્યાવસાયિક સજજતા વધારવી :

અધ્યાપકોની વ્યાવસાયિક સજજતા વધારવા માટે કોલેજમાં નીચેની કાર્યશાળાઓનું આયોજન કરવામાં આવ્યું.

- વિષય શિક્ષણના હેતુઓને સંસ્થાગત હેતુઓના સંદર્ભમાં અભ્યાસ એકમોનું આયોજન કરવામાં આવ્યું.
- પ્રત્યેક વિષયના કુલ ૧૧ એકમોમાં અને ૨૨ મોડયુલમાં વિભાજન કરકી સમયપત્રકની રચના.
- પ્રત્યેક મોડયુલ માટે અભ્યાસ સામગ્રીની રચના.
- પ્રત્યેક મોડયુલ માટે યુનિવર્સિટીની પ્રશ્નપત્રના માળખા પ્રમાણે પ્રશ્નબેંકની રચના.
- પ્રત્યેક મોડયુલના અધ્યાપન માટેનું આયોજન. જેમાં અભ્યાસના હેતુઓ, વિષયવસ્તુ, અધ્યાપન પદ્ધતિ, શૈક્ષણિક ઉપકરણો, મૂલ્યાંકન, જ્ઞાન, કૌશલ્યો, વલણો, મૂલ્યોના સંદર્ભમાં વિષયવસ્તુના અધ્યાપનની નિપજ વગેરેના આયોજનનો સમાવેશ થતો હતો.
- પ્રત્યેક એકમ માટે આયોજિત દૈનિક કસોટીના પ્રશ્નપત્રો (ઉત્તર માટે ગુણપ્રદાન યોજના સહિત) ની રચના.
- આ ઉપરાંત કર્મચારી વિકાસ માટે કોલેજના અધ્યાપકોએ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓમાં સહભાગિતા દાખવવી.
- શિક્ષકોએ વર્ષ દરમિયાન આયોજિત સેમીનાર અને વર્કશોપમાં ભાગ લેવો જેથી શિક્ષણ જગતના નવા સમાચારોથી જાણકાર બને.
- બે અધ્યાપકોએ ગુજરાત રાજય શાળા પાઠયપુસ્તક મંડળ, ગાંધીનગર દ્વારા નિર્માણ કરાયેલા પાઠયપુસ્તકોમાં લેખક–સંપાદક તરીકે સેવાઓ આપી. તેમજ કતતય ગાંધીનગર ગુજરાત ખાતે માધ્યમિક શિક્ષકોને સજજ કરવા માટે તજજ્ઞ તરીકે સેવા આપેલ.

આમ, કર્મચારી વિકાસ માટેની જાગૃતિ અને સક્રિયતા આ ઉપરથી જણાઈ આવે છે.

૬. પ્રશિક્ષણાર્થીઓનો શૈક્ષણિક સિદ્ધિ આંક ઉચો લાવવો :

સમય, શકિત અને સંસાધનોનું અજોડ શૈક્ષણિક સિદ્ધિનો આંક ઉચો લાવી શકે છે. તે ૨૦૧૬–૧૭ ના પરિણામ ઉપરથી જોઈ શકાય છે. વર્ષ ૨૦૧૬–૧૭ ના પરિણામોમાં કુલ ૫૦ તાલીમાર્થીઓમાંથી ૪૫ તાલીમાર્થી ડીસ્ટીંકશન ૫ તાલીમાર્થી ફસ્ટ કલાસ ઉત્તીર્ણ થયા હતા. જેમાંથી એક તાલીમાર્થીએ

યુનિવર્સિટીમાં પ્રથમ દશમાં ૮ મું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યુ હતું અને બે તાલીમાર્થીઓએ પ્રથમ સોમાં સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યુ હતું.

❖ **ઉપસંહાર :**

આમ, આવા પ્રયોગો હાથ ધરી શિક્ષક–શિક્ષણ ગુણવત્તા સુધારણા માટે સંસ્થાઓ પ્રયત્ન કરે તો પ્રવર્તમાન શિક્ષક–શિક્ષણની સ્થિતિમાં આશ્ચર્યજનક પરિવર્તન લાવી શકાય છે.

❖ **સંદર્ભગ્રંથો :**

૧. ઉચાટ, ડી. એ. (૨૦૦૬). ગુણાત્મક સંશોધન. રાજકોટ : સૌરાષ્ટ્ર યુનિ.
૨. ઉચાટ, ડી. એ. (૨૦૦૦). સંશોધનની વિશિષ્ટ પદ્ધતિઓ. રાજકોટ : સૌરાષ્ટ્ર યુનિ.
૩. શાહ, ડી. બી. (૨૦૦૪). (પ્રથમ આવૃત્તિ) શૈક્ષણિક સંશોધન. અમદાવાદ : ગુજરાત યુનિ.

24

વર્ગખંડ અનુદેશમાં નવવિચારાત્મક વ્યવહારો
વિવિધ નવવિચારાત્મક વ્યવહારો

હીના જે. રાવલ
પીએચ.ડી. સ્કોલર
પાટણ.

---

૧. પ્રસ્તાવના :

નૂતન અને સાંપ્રત પ્રવાહો દરેક ક્ષેત્રમાં આવતા હોય છે. શિક્ષણ જગત તો વહેતી સરિતા જેવું છે. શિક્ષણ સ્વયં પ્રવાહ છે. વિશ્વ અને રાષ્ટની બદલાતી જતી પરિસ્થિતિને સૌપ્રથમ ઝીલનાર શિક્ષણ જ છે. જ્ઞાનનું વિસ્ફોટન ખૂબ જ રોકેટ ગતિથી ચાલે છે. યુનેસ્કોના સર્વેક્ષણ અનુસાર વિશ્વમાં પ્રતિવર્ષે દોઢ લાખ ઈતર સાહિત્ય, છ લાખ લખાણો છપાય છે ત્યારે આપણે બધા જ્ઞાનના ભંડારથી અલિપ્ત રહીએ તે કેમ ચાલે?

''ભારતનું ભાવિ તેના વર્ગખંડોમાં ઘડાઈ રહયું છે.

– કોઠારી કમિશન.

જો ભાવિના ઘડતરની સમગ્ર પ્રક્રિયા વર્ગખંડોછમાં ચાલતી હોય તો વર્ગખંડને આધુનિક બનાવવો અતિઆવશ્યક છે. જેના ભાગરૂપે માઈક્રોટીચીંગ, મિનિટીચીંગ, યુનિટટીચીંગ, મેક્રોટીચીંગ, શિક્ષણ પ્રતિમાન, ક્રિયાત્મક સંશોધન, ક્ષમતાલક્ષી અભ્યાસક્રમ, અગ્રરેખા અભ્યાસક્રમ, અનિવાર્ય અધ્યયનકક્ષા પ્રત્યાયન નવવિચાર પરિવર્તન જેવાં અનેક પ્રવાહો છેલ્લા વીસ વરસ દરમ્યાન આવ્યા છે તેને વર્ગખંડો સુધી પહોંચાડવાની આપણી ફરજ બની છે.

જે બાળક કોરી પાટી જેવું શાળામાં આવે છે તેના વનના મહત્વના પાસાંની નોંધ વર્ગખંડોમાં કરાય છે. શિક્ષણક્ષેત્રે જે નવા વિચારો આવે છે તે અંતે તો વર્ગખંડો સુધી પહોંચે જ છે. આજના કૂમળા ફૂલ જેવા બાળકની વ્યથાને સમ ને જ એક નવો વિચાર જન્મ્યો છે તે છે **'ભાર વિનાનું ભણતર** બીજા શબ્દોમાં **' બાળકને મુકિત** પ્રકૃતિવાદના પ્રણેતા રુસોની વાત અહીં યાદ આવે છે કે કોઈ પણ શિક્ષણની પ્રક્રિયા હોય પરંતુ કેન્દ્રસ્થાને તો બાળક જ રહેવાનો છે. તેથી ઈશ્વરના પયગંબર સમાન બાળકને ભાર વિનાનું ભણતર આપવાની વાત આ શોધપત્રમાં રજૂ કરવાનો પ્રયાસ થયો છે.

(૨) ભાર વિનાનું ભણતર :

રુસો જે પ્રકૃતિવાદનો પ્રણેતા તે બાળકને સમગ્ર શિક્ષણ પ્રક્રિયાના કેન્દ્રસ્થાને મૂકે છે અને તે તો નકારાત્મક શિક્ષણની વાત પણ કરે છે તે જ પ્રમાણે ઈવાન ઈલિચ તો શિક્ષણ પ્રક્રિયાનો સમગ્રતઃ વિરોધ કરીને શાળાવિહિન સમાજની રચના કરાય તેવી માંગણી કરી છે.

રૂસો, ઈવાન ઈલિચ બંને જે મહત્વની બાબત પર કેન્દ્રીકરણ કરે છે તે એ કે બાળકને કેળવણી આપો પરંતુ તે તેને માટે ભારરૂપ ન બની જાય. આજના બાળક તો પોતાના વજન કરતાં અનેકગણું વજન ઉંચકીને શાળાએથી ઘરે અને ઘરેથી શાળાએ આવ–જા કરે છે.

નાના બાળકોને જેમ પતંગિયાને ટાંકણી ખોંસીને દિવાલ પર ચોંટાડાય તે રીતે પાટલીઓ પર ચોંટાડી દઈને તેમને વધુ પડતા અભ્યાસક્રમના દબાણ હેઠળ મૂકવામાં આવ્યા છે. તેથી જ શિક્ષણ ખરેખર શિક્ષણ બની રહે તે માટે બાળક પરથી ભણતરનો ભાર હળવો થાય તે આવશ્યક છે.

શિક્ષણના પ્રત્યેક સ્તરના વિદ્યાર્થીઓના ભણતરનો ભાર હળવો કરવો તથા તેમના જ અધ્યયનની ગુણવત્તા સુધારવા તથા તેમનામાં આ વન અધ્યયનની ક્ષમતા વિકસતી રહે તેવી ભાવનાથી ભારત સરકારકના માનવસંસાધન અને વિકાસ મંત્રાલય ૧ માર્ચ, ૧૯૯૨ના રોજ પ્રો. યશપાલની અધ્યક્ષતામાં એક રાષ્ટ્રીય સલાહકાર સમિતિની રચના કરી અને એવી અપેક્ષા રખાઈ હતી કે ઉકત ભાવનાના સંદર્ભમાં નક્કર

કાર્યક્રમો રીતો અને પ્રણાલીઓ બનાવે.

- **યશપાલ સમિતિની કાર્યવાહી :**

યશપાલ સમિતિએ આ અંગે ઊંડાણપૂર્વકની સમજ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. તેને મુંબઈ, નાસિક, વડોદરા અને કલકત્તાને કાર્યક્ષેત્ર બનાવીને અધ્યાપકો વિદ્યાર્થીઓ અને માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડના અધ્યક્ષોનો સંપર્ક કર્યો. પ્રશ્નાવલિ અને પત્રવ્યવહાર દ્વારા સર્વેક્ષણો ઉપરાંત લોકસંપર્ક, મુલાકાત પ્રત્યક્ષ વિચારવિમર્શ દ્વારા ૧૫ જુલાઈ, ૧૯૯૩ના રોજ પોતાનો ૪૮ પૃષ્ઠનો અહેવાલ પ્રસ્તુત કર્યો તેમની ૧ વર્ષ, ૪ માસ અને ૧૫ દિવસની જહેમતને અંતે "Learning without Burden નામક દસ્તાવેજ રજૂ કર્યો. આ ઉપરાંત ૧૯૯૩માં "પઢાઈ કા બોજ કૈસે કમ કરે શીર્ષક હેઠળ અંશ પ્રગટ કર્યા.

- **મૂળ સમસ્યા :**

આઝાદી પછીના દરેક રિપોર્ટમાં અનેક અહેવાલોના પરિપેક્ષ્યમાં વર્તમાન શિક્ષણની મોટી સમસ્યા એ હતી કે,

" વિદ્યાર્થીઓનો દફતરનો બોજ અને ભણતરનો બોજ હળવો કેમ કરવો?

સમિતિ સાથે સંકળાયેલી શિક્ષણની મૂળ સમસ્યા જ એ હતી કે,

"ઘણું વધારે ભણાવવામાં આવે છે પણ વિદ્યાર્થીઓ ખૂબ ઓછું સમ શકે છે કે શીખી શકે.

આ અંગેની સ્પષ્ટ અભિવ્યકિત વિદ્યાર્થીઓના શાળાના દફતરોના કદમાં થાય છે. વિદ્યાર્થીઓ બહુ મોટા કદના દફતરો લઈને ઘર–શાળા વચ્ચે આવ–જા કરે છે. આ દફતરોનું વજન સરેરાશ ૪ કિલોથી વધુ હોય છે. આવુ દશ્ય માત્ર મહાનગરોમાં જ નહીં પરંતુ નાના નાના કસબાઓમાં પણ જોવા મળે છે. નાના બાળકોને ગૃહકાર્ય, ટયુશનો, વિવિધ પ્રકારનાં કોચિંગ કલાસો જેવા નીરસ કાર્યોમાં જોતરી દેવાય છે.

- **સમસ્યા માટે જવાબદાર પરિબળો :**

વર્ગખંડોમાં જે નવીન પ્રવાહની આવશ્યકતા છે તે ભારરહિત શિક્ષણ પરંતુ ભારસહિતનું શિક્ષણ એ આજની વર્તમાન સ્થિતિએ જોવા મળે છે તેને માટે મુખ્ય જવાબદાર પરિબળો નીચે મુજબ છે.

- ➢ શિક્ષણમાં પરિવર્તન પ્રત્યે નીરસ અભિગમ.
- ➢ શિક્ષણ અંગે નથી પ્રેરણા કે નથી આનંદ.
- ➢ ખામીયુકત પરીક્ષાપધ્ધતિ
- ➢ વાસ્તવિક ભારરૂપ બનતા જતા પાઠયપુસ્તકો ઉદા. વર્તમાનના ધો. ૮ અને ધો.૯ના ગણિત અને વિજ્ઞાન ટેકનોલો ના પાઠયપુસ્તકો.
- ➢ અભ્યાસક્રમની સંરચનાની અયોગ્ય પધ્ધતિ.
- ➢ વર્ગખંડોની વાસ્તવિક સ્થિતિથી અજાણ વિશેષજ્ઞો.
- ➢ સ્પર્ધાત્મક સામાજિક વ્યવહાર
- ➢ શિક્ષણ માટે આવશ્યક પ્રેમ, હુંફ જેવા વ્યવહારોની વર્ગખંડોમાં ગેરહાજરી.

ઉપરના અનેક પરિબળોએ આજના શિક્ષણને ભારરહિતનું ભણતર બનાવવા જવાબદાર બન્યા છે.

જવાબદાર પરિબળો નિવારવાના ઉપાયો :

વર્તમાન સ્થિતિએ બાળકને માટે ભણતરનો ભાર વધી ગયો છે તો તેને આવા ભણતરની સમસ્યામાંથી મુકત કરવા કેટલીક મહત્વની ભલામણોની વિચારણા કરાઈ છે.

૧. વ્યકિતગત સફળતાને પુરસ્કૃત કરનારી હરિફાઈઓને પ્રોત્સાહન ન અપાવું જોઈએ. કેમ કે તે બાળકોને આનંદદાયક શિક્ષણપ્રાપ્તિથી વંચિત કરી દે છે.

૨. અભ્યાસક્રમ નિર્માણ પાઠયપુસ્તક લેખનની પ્રક્રિયાને વિભા ત કરવી જોઈએ. શાળાના આચાર્ય કે શિક્ષકોને સ્થાનિક જરૂરિયાત મુજબ શૈક્ષણિક સામગ્રીનું નિર્માણ કરવાનો અવસર આપવો જોઈએ.

૩. ઔપચારિક–અનૌપચારિક શિક્ષણ પધ્ધતિમાં બંનેમાં કટિબધ્ધ સંસ્થાઓને અભ્યાસક્રમ અને તાલીમી સેવાઓમાં અધિક સ્વતંત્રતા સહાયતા આપવી.

૪. જે તે જિલ્લા, બ્લોક કે ગ્રામ્ય સ્તરે શિક્ષણ સમિતિની સ્થાપના કરવામાં આવે અને પોતાના અધિકારક્ષેત્રની શાળાઓ જ યોજના ઘડે.

૫. નાના બાળકો માટેના નિમ્ન પ્રાથમિક શિક્ષણને નિયંત્રિત કરવા માટે વૈજ્ઞાનિક અને પ્રશાસકીય કાર્યવાહી કરવી જોઈએ.

૬. બાળકોને દરરોજ પુસ્તકોના ભારે બોજને સાથે લઈ જવા લાવવા માટે મજબૂર કરીને આપવામાં કોઈ ઔચિત્ય નથી.

૭. વિદ્યાર્થીઓને અપાતા ગૃહકાર્યનાં સ્વરૂપમાં પણ મૂળભૂત પરિવર્તનની જરૂર છે. પાઠયપુસ્તકની જરૂર હોય તેવા પ્રકારનું ગૃહકાર્ય ક્રમાનુસાર આપવું.

૮. શિક્ષક–વિદ્યાર્થીનું પ્રમાણ ૧:૪૦ જળવાવું જોઈએ અને પ્રાથમિક સ્તરે તે ૧:૩૦નું કરવું જોઈએ.

૯. શિક્ષકોના નિરંતર શિક્ષણને સંસ્થાગત બનાવી દેવું જોઈએ.

૧૦. શિક્ષણના તમામ અભ્યાસક્રમ અને પાઠયપુસ્તકોના પરીક્ષણ માટે દરેક રાજયમાં એક સમિતિ કે જેમાં ઉપસમિતિઓ હોય તેવી રચના કરવી જોઈએ.

સમિતિ દ્વારા અપાયેલી ભલામણોને જો હકીકતમાં અમલમાં મૂકાય તો જ આજના આ સમાજમાં “ ભાર વિનાનું ભણતર જે એક સ્વપ્ન છે તે સાકાર બની શકે છે.

આજે શાળાઓ પોતાની જાહેરાતમાં તઝભ)ષ્ર(ત ખ્ગ્રસ્મ્ત્મ્દ્યાભ્રિ((('ઝ::ર્ષ્દ્યિ સ્ભ્બ્પ્િશ્ર જેવા વિધાનો પણ પ્રસ્તુત કરે છે.

- **ઉપસંહાર :**

“કોઈપણ કાર્ય સૌ પ્રથમ ઉપહાસ બને,
ત્યારબાદ તે ચર્ચાનો વિષય બને,
અંતે તે અમલીકરણના તબક્કે પહોંચે છે.

ભાર વિનાનું ભણતર એક નવીનતમ ખ્યાલ છે જે રૂસોના સમયે ઉપહાસનો વિષય હતો પરંતુ હાલ તે ચર્ચાનો વિષય છે પરંતુ જયારે તે ખરેખર અમલીકરણના તબક્કે પહોંચે ત્યારે જ બાળકને વાસ્તવિક સ્વરૂપે મુકિત મળશે.

ઉપરની વાતને હકીકતમાં વાસ્તવિક સ્વરૂપ આપવાને માટે તો બાળકને માટે શિક્ષણ ભારરૂપ ન બને તેની કાળ વ્યવસ્થા ગોઠવાય એ આજના યુગની માંગ છે. તેથી જ તો સંક્ષિપ્તમાં કહીએ તો વર્ગખંડના શિક્ષણને સરળ બનાવવામાં કોઈને પ્રેરણા મળશે તો પ્રયાસ સાર્થક બનશે.

- **સંદર્ભો :**

૧. પટેલ, એમ.એમ. (૨૦૦૩), ***શિક્ષણના નૂતન અને સાંપ્રત પ્રવાહો,*** બી.એસ. શાહ પ્રકાશન : અમદાવાદ.

૨. પરમાર, .એસ. (૨૦૦૨), ***શિક્ષણના સિદ્ધાંતો,*** ન્યુ પોપ્યુલર પ્રકાશન : સુરત.

૩. રાવલ, એન.વી., પટેલ વિ. ., માસ્ટર, પી.આર., (૨૦૦૫), ***વિકાસમાન ભારતીય સમાજમાં શિક્ષણ,*** નીરવ પ્રકાશન : અમદાવાદ.

૪. પટેલ, એમ.એમ., જોશી, એચ.ઓ., દવે, જે. એસ. (૨૦૦૦), ***શૈક્ષણિક ટેકનોલો ,*** બી.એસ. શાહ પ્રકાશન : અમદાવાદ.

25 ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોના શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિનો અભ્યાસ

Ushabahen. M. Rathod
Asst. Professor
Shri K.H.Patel M.ED. Institute, Modasa

સારાંશ

માનવીએ શિક્ષણમાં અનેક પ્રકારની ક્રાંતિ જોઇ છે. શિક્ષણ ઘરમાંથી શાળામાં અને માતા- પિતા પાસેથી શિક્ષક પાસે ગયું. આ હતી પ્રથમ ક્રાતિ, શિક્ષણમાં લેખન અને લેખિત શબ્દોની શરૂઆત એ બીજી ક્રાંતિ, છાપકામની શરુઆત વિશે શિક્ષણમાં પુસ્તકોનો ઉપયોગ એ ત્રીજી ક્રાંતિ અને વિજાણુ માધ્યમો (Flectronical Media) ની શરૂઆત થઇ એ ચોથી ક્રાંતિ આમ, શિક્ષણ ક્રાંતિના અનેક તબક્કા માનવીએ જોયા છે. જેમાં શૈક્ષણિક ટેકનોલોજીએ મહત્વની ભૂમિકા ભજવી છે. સંશોધકને ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળામાં ફરજ બજાવતાં શિક્ષકોની શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિ જાણવામાં રસ પડ્યો હતો તે સંશોધન વિષય બની રહયુ છે. તેથી પ્રસ્તૃત સંશોધન ઉચ્ચતર માધ્યામિક શાળાઓના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિ જાણવામાં શાળાના પ્રકાર અને જાતીયતાની બાબતમાં રહેલ તફાવત જાણવાના હેતુસર હાથ ધરાયુ હતું. પ્રસ્તૃત સંશોધનોમાં શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી જાગૃતિ ક્રમ માપદંડ સ્વરચિત ઉપકરણ ધ્વારા અરવલ્લી જિલ્લાના મેઘરજ તાલુકાની માધ્યમિક શાળાના ૧૦૦ શિક્ષકો પાસેથી માહિતી મેળવવામાં આવી હતી. જેનુ પૃથકકરણ ટી મૂલ્ય ધ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું આ અભ્યાસ પરથી જાણવા મળ્યું હતુ કે, ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના મોટાભાગના શિક્ષકો ઇન્ટરનેટ વિષયક માધ્યમથી નિમ્ન કક્ષાની જાગૃતિ ધરાવતા હતા. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક પર તેઓના અધ્યાપન વિષયની અસર ન હતી. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિ પર તેઓના જાતીયતાની અસર જણાઇ ન હતી

ચાવીરૂપ શબ્દો-ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળા, શિક્ષક, શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી,જાગૃતિ, અભ્યાસ

પ્રસ્તાવના-

આજનો યુગ એ ટેકનોલોજી યુગ છે. માનવજીવનનાં પ્રત્યેક પાસાને વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી અસર કરી છે. શિક્ષણ ક્ષેત્રમાં પણ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ કરવો એ આવશ્યક બાબત છે. વર્તમાન શિક્ષણમાં ઘણી ખામીઓ જોવા મળે છે. આ ખામીઓ મહદઅંશે વર્ગ શિક્ષણની ઓછી અસરકારકતાને કારણે ઉભી થતી જોવા મળે છે. કોઇ પણ નવીનતાને વર્ગ

શિક્ષણમાં પ્રવેશતા અનેક અવરોધો નડે છે. સમયની સાથે તાલ મીલાવવો એ પણ પરિર્વતનની આધારશિલા છે. ઘણીવાર શિક્ષણકાર્ય માત્ર શિક્ષક કેન્દ્રી બની જતા વિધાર્થીઓમાં નિષ્ક્રયતા પ્રવર્તે છે. સમગ્ર શિક્ષણકાર્ય નિરસ બની જાય છે. અધતન ટેકનોલોજીએ માનવજીવનના દરેક પાસામાં ફેરફારો આણ્યા છે. તેથી માનવજીવન વધુ સુખ સગવડ ભર્યું બન્યું છે. આથી ટેકનોલોજી ક્ષેત્રે થયેલી નવી શોધોનો શિક્ષણમાં પણ ઉપયોગ કરવો કરવો જોઇએ. શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં પણ અવનવી ટેકનોલોજીનો દિન પ્રતિદિન ઉપયોગ વધતો જાય છે. માધ્યમિક, ઉચ્ચતર માધ્યમિ અને પ્રાથમિક શાળાઓમાં પણ અધતન ટેકનોલોજી ધરાવતા ઉપકરણો ઉપલબ્ધ છે. શાળાના શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃત છે. કે નહી તે જાણવા માટે પ્રસ્તૃત સંશોધન હાથ ધર્યુ હતું.

સમસ્યા શીષર્ક

ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોના શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિનો અભ્યાસ

A STUDY OF AWARENESS FOR EDUCATIONAL TECHNOLOGY OF HIGHER SECONDARY SCHOOL'S TEACHERS

અભ્યાસના હેતુઓ

(૧) શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી જાગૃતિ ક્રમમાપદંડની રચના કરવી.

(ર) શાળા પ્રકારના સંદર્ભમાં ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળામાં ફરજ બજાવતા શિક્ષકોમાં શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિ અસર તપાસવી.

(૩) જાતીયતાના સંદર્ભમાં ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળામાં ફરજ બજાવતા શિક્ષકોમાં શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિ અસર તપાસવી.

અભ્યાસની ઉત્કલ્પના

(૧) અનુદાનિત અને ખાનગી ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળામાં ફરજ બજાવતા શિક્ષકોમાં શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક ક્રમમાપદંડ પરના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે અર્થસૂચક તફાવત નહિ હોય.

(ર) અનુદાનિત ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળામાં ફરજ બજાવતા પુરૂષ અને સ્ત્રી શિક્ષકોમાં શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક ક્રમમાપદંડ પરના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે અર્થસૂચક તફાવત નહિ હોય.

(૩) ખાનગી ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળામાં ફરજ બજાવતા પુરૂષ અને સ્ત્રી શિક્ષકોમાં શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક ક્રમમાપદંડ પરના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે અર્થસૂચક તફાવત નહિ હોય.

(૪) અનુદાનિત અને ખાનગી ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળામાં ફરજ બજાવતા પુરૂષ અને સ્ત્રી

શિક્ષકોમાં શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક ક્રમમાપદંડ પરના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે અર્થસૂચક તફાવત નહિ હોય.

(૫) અનુદાનિત અને ખાનગી ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળામાં ફરજ બજાવતા પુરૂષ અને સ્ત્રી શિક્ષકોમાં શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક ક્રમમાપદંડ પરના સરાસરી પ્રાપ્તાંકો વચ્ચે અર્થસૂચક તફાવત નહિ હોય.

સંશોધનનું ક્ષેત્રે

પ્રસ્તુત અભ્યાસનું ક્ષેત્રે શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી અને શૈક્ષણિક મનોવિજ્ઞાન હતું.

સંશોધનનો પ્રકાર અને પધ્ધતિ

પ્રસ્તુત સંશોધનનો પ્રકાર ધ્યેયને આધારે વ્યાવહારિક તેમજ અમલીકરણના આધારે સંખ્યાત્મક સંશોધન હતું. પ્રસ્તુત સંશોધનની પધ્ધતિ વર્ણનાત્મક સર્વેક્ષણ પ્રકારની હતી.

અભ્યાસની મર્યાદાઓ

૧. આ અભ્યાસ અરવલ્લી જિલ્લાના મેઘરજ તાલુકાની માધ્યમિક શાળા પૂરતો જ મર્યાદિત હતો.

૨. આ અભ્યાસ ચાલુ શૈક્ષણિક વર્ષ-૨૦૧૫ થી ૨૦૧૬ના વર્ષમાં અભ્યાસ કરાવતાં શિક્ષકો પૂરતો જ હતો.

સંશોધનનું ઉપકરણ

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ઉપકરણ તરીકે સંશોધન સ્વનિર્મિત શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી જાગુતિ ક્રમમાંપદંડનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો

પ્રસ્તુત સંશોધનનું વ્યાપવિશ્વ મેઘરજ તાલુકામાં આવેલી ગુજરાતી માધ્યમવાળી અનુદાનિત અને ખાનગી ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં મેઘરજ તાલુકાની ગુજરાતી માધ્યમવાળી ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના ૧૦૦ શિક્ષકોને યાર્દચ્છિક રીતે નમૂનો તરીકે લેવામાં આવ્યો હતો.

માહિતીનું પૃથક્કરણ

પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં સંશોધકે શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી જાગૃતિં ક્રમમાપદંડ ધ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ માહિતીનું T – મુલ્ય અંકશાસ્ત્રીય પધ્ધતિનો ઉપયોગ કરી માહિતીનું પૃથકકરણ કર્યુ હતું.

તારણો

૧. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિ ૫૪.૮૨ ટકા જેટલો મધ્યમ હતી.

૨. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના મોટાભાગના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક માધ્યમથી નિમ્ન કક્ષાની જાગૃતિ ધરાવતા હતા.

૩. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિ પર તેઓના અભ્યાપન વિષયની અસર ન હતી.

૪. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિ પર તેઓની જાતીયતાની અસર જણાતી ન હતી.

૫. શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક જાગૃતિ માપદંડની ૩૦ કલમોમાંથી સરળતા-મૂલ્યની દષ્ટિએ એક કલમ સરળ અને એક કલમ કઠિન હતી.

૬. ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓના શિક્ષકોની શૈક્ષણિક ટેકનોલોજી વિષયક સ્મૃતિરથ શબ્દોની સરાસરી જાગૃતિ નિમ્ન હતી.

સંદર્ભસુચિ

આચાર્ય, મો.ડી., (૨૦૦૮). શિક્ષણમાં સંશોધનનું પધ્ધતિશાસ્ત્ર.અમદાવાદ: અક્ષર પબ્લિકશેન.

ઉચાટ,ડી.એ.,(૨૦૦૦). સંશોધનની વિશિષ્ટ પધ્ધતિઓ.રાજકોટ: શિક્ષણશાસ્ત્ર ભવન, સૌરાષ્ટ યુનિવર્સિટી.

દેસાઇ, એચ.જી.અને દેસાઇ,કે.જી (૧૯૯૭). સંશોધન પધ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ. (છઠ્ઠી આવૃતિ) અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રથનિમાર્ણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય

પટેલ, આર.એસ., (૨૦૦૮). શૈક્ષણિક સંશોધન માટે આંકડાશાસ્ત્રી પધ્ધતિઓ, (પ્રથમ આવૃતિ) અમદાવાદ: જય પબ્લીકેશન, મહાદેવવાડકી પાસે, ઓગણજ

પારેખ, બી.યુ. અને ત્રિવેદી,એમ.ડી., (૧૯૯૪). શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર (ચોથી આવૃતિ) અમદાવાદ:યુનિવર્સિટી ગ્રથંનિમાર્ણ બોર્ડ, ગુજરાત રાજ્ય

વાઘેલા, જી.એન.(૨૦૦૨). "નવમાં ધોરણના વિધાર્થીઓ કમ્પ્યૂટર પ્રત્યેકના મનોવલણ માપદંડની રચના અને યથાર્થીકરણ સંબંધિત અભ્યાસ" એમ.એડ. અપ્રકાશિત લઘુશોધ નિબંધ, ભાવનગર યુનિવર્સિટી.

26

"પંચમહાલ જિલ્લાનાં ધોરણ -૬ નાં સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયનાં જી સ્લેસનાં દ્વિતીય સત્રનાં કઠિનબિંદુઓ આધારિત સુધારાલક્ષી કાર્યક્રમની સંરચના અને તેની અસરકારકતા નો અભ્યાસ "

ચૌહાણ ઉમેશકુમાર ઈશ્વરભાઈ
સિનિયર લેકચરર, કાર્યાનુભવ શાખા
જીલ્લા શિક્ષણ અને તાલીમ ભવન, સંતરામપુર જિ:- મહિસાગર

સાર સંક્ષેપ

સરકારશ્રી દ્વારા બાળકોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ચકાસવાનાં આશય થી દર વર્ષે ગુજરાત સ્ટેટ લેવલ એચિવમેન્ટ સર્વે હાથ ધરવામાં આવે છે. જેમાં ગુજરાતના તમામ જિલ્લાઓની સ્થિતિ જાણવામાં આવે છે .જે હેતુસર પંચમહાલ જિલ્લાનાં ઘોઘંબા તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાઓમાં પ્રસ્તુત સંશોધન હાથ ધરવામાં આવ્યું. હતું. સમસ્યા અંગેના સાહિત્ય તથા પૂર્વે થયેલ સંશોધનના વિશાળ સાહિત્ય ના અધ્યયન બાદ અધ્યયનના હેતુઓની રચના કરવામાં આવી હતી.તે આધારિત શૂન્ય ઉત્કલ્પના રચવામાં આવી હતી . .જેમાં શિક્ષણવિદો ના માર્ગદર્શન હેઠળ સંશોધકે સ્વ રચિત ઉપકરણ ની રચના કરી હતી .જેમાં પંચમહાલ જિલ્લાનાં ધોરણ -૬ નાં સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયનાં જી સ્લેસનાં દ્વિતીય સત્રનાં કઠિનબિંદુઓ આધારિત સુધારાલક્ષી કાર્યક્રમની સંરચના અને તેની અસરકારકતા .અંગેની સામાજિક વિજ્ઞાન વિષય ધોરણ ૬ ની સિદ્ધિ કસોટી ની રચના કરી ઉપકરણનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો.

સંશોધકે સ્વ રચિત સુધારાલક્ષી કાર્યક્રમની સંરચના કરી હતી જેમાં વિદ્યાર્થીઓને કઠિન મુદ્દા સરળતાથી સમજી શકે તે હેતુથી સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયનું ધોરણ ૬ નાં ગુજરાતની આબોહવા અને કુદરતી સંસાધનો અને આપત્તિ વ્યવસ્થાપન પ્રકરણ આધારિત વિષયવસ્તુનાં મુદ્દા ઓ અનુરૂપ કોમ્પ્યુટર સહાયક પ્રોગ્રામ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો .જેમાં પાવરપોઈન્ટ પ્રેઝન્ટેશન, ચાર્ટ્સ , ચિત્રો ,વિડીઓ , ઓડીયો ક્લિપ્સ નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો .

સંશોધનના હેતુઓ આધારિત ઉત્કલ્પનાં ચકાસણી કરતા નીચે મુજબના તારણો જોવા મળ્યા હતા

(૧) કાર્યક્રમનાં અમલીકરણમાં પ્રયોગ અને પ્રયોગન પુનરાવર્તન દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓની સિદ્ધિ ઊંચી જોવા મળી હતી.

(૨) પરંપરાગત અધ્યાપન પદ્ધતિ કરતા વિદ્યાર્થીઓને કોમ્પ્યુટર સહાયક પ્રોગ્રામમાં વિશેષ રસ દાખવતા જોવા મળ્યા .

(૩) વિદ્યાર્થીઓ પોતાની સ્વગતિથી અભ્યાસ નાં મુદ્દા અંગે સમજ મેળવી શકતા હતા.

<u>પ્રસ્તાવના</u> :-

૨૧ મી સદીને માહિતી અને ટેકનોલોજીની સદી ગણવામાં આવે છે. જેમાં જ્ઞાનની સાથે વિજ્ઞાનનો સુભગ

સમન્વય થતો જોવા મળે છે પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ બાળક નાં સર્વાગીણ વિકાસ માટે પર્યાવરણ શિક્ષણની સમજ આપવામાં આવે છે .ત્યારબાદ ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળા કક્ષાએ

સા માજિક વિજ્ઞાન વિષય નો અભ્યાસ કારાવવામાં આવે છે સરકારશ્રી દ્વારા બાળકોની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ચકાસવાનાં આશય થી દર વર્ષે ગુજરાત સ્ટેટ લેવલ એચિવમેન્ટ સર્વે હાથ ધરવામાં આવે છે. જેમાં ગુજરાતના તમામ જિલ્લાઓની સ્થિતિ જાણવામાં આવે છે .જે હેતુસર પંચમહાલ જિલ્લાનાં ઘોઘંબા તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાઓમાં પ્રસ્તુત સંશોધન હાથ ધરવામાં આવ્યું. હતું..

સંશોધન સમસ્યા :-

" પંચમહાલ જિલ્લાનાં ધોરણ -૬ નાં સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયનાં જી સ્લેસનાં દ્વિતીય સત્રનાં કઠિનબિંદુઓ આધારિત સુધારાલક્ષી કાર્યક્રમની સંરચના અને તેની અસરકારકતા નો અભ્યાસ "

સંશોધનના હેતુઓ :-

- ધોરણ -૬ નાં સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયનાં જી સ્લેસનાંપરિણામો આધારિત કાર્યક્રમની સંરચના કરવી
- સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયમાં રચેલ કાર્યક્રમ આધારિત એકમ સિદ્ધિ કસોટી ની રચના કરવી .
- સામાજિક વિજ્ઞાન વિષય આધારિત રચેલ કાર્યક્રમની અસરકારકતા ચકાસવી .

સંશોધનના ઉત્કલ્પના :-

- ધોરણ -૬ નાં સામાજિક વિજ્ઞાન વિષય પર પરિણામ સુધારણા કાર્યક્રમ માટે લેવાયેલ પૂર્વ કસોટી અને ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીઓ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નહી હોય .
- ધોરણ -૬ નાં સામાજિક વિજ્ઞાન વિષય પર પરિણામ સુધારણા કાર્યક્રમનાં પુનરાવર્તન પ્રયોગ નાં પૂર્વ કસોટી અને ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીઓ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નહી હોય .

અભ્યાસનાં ચલો :-

- સ્વતંત્ર ચલ :- ધોરણ -૬ ,વિષય , શાળાકીય વાતાવરણ
- પરતંત્ર ચલ :- સિદ્ધિ કસોટીના પ્રાપ્તાકો

સંશોધનનું ક્ષેત્ર :-

પ્રસ્તુત સંશોધનનું ક્ષેત્ર સામાજિક વિજ્ઞાન ક્ષેત્ર અને મનોવૈજ્ઞાનિક માપન અને મૂલ્યાંકન ને સ્પર્શતું હતું .

સંશોધનની પદ્ધતિ :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે વિસ્તૃત માહિતી પ્રાપ્ત કરવાની હોવાથી સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનો ઉપયોગ કરેલ છે.

સંશોધનનું વ્યાપવિશ્વ અને નમૂના પસંદગી

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકે પંચમહાલ જિલ્લાની જીલ્લા પંચાયત હસ્તકની પ્રાથમિક શાળાઓમાં વ્યાપવિશ્વ સમાવેશ થાય છે .જેમાં નમુના પસંદગી યાદ્દછિક પદ્ધતિ થી નમુનો પસંદ કરવામાં

આવ્યો હતો .શૈક્ષણિક વર્ષ ૨૦૧૫-૧૬ માં પંચમહાલ જીલ્લામાંથી ઘોઘંબા તાલુકા માં ધોરણ ૬ માં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો

સંશોધન ઉપકરણ ની પસંદગી અને રચના :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં સંશોધકનો મુખ્ય હેતુ પંચમહાલ જીલ્લાનાં ઘોઘંબા તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ ૬ નાં સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયનાં જી સ્લેસનાં કઠિન બિંદુઓપર આધારિત સુધારાલક્ષી કાર્યક્રમની સંરચના અને તેની અસરકારકતા અંગેની વિદ્યાર્થી સામાજિક વિજ્ઞાન સિદ્ધિ કસોટીની રચના કરી તેનો ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હતો .

સુધારાલક્ષી કાર્યક્રમની સંરચના ;-

સંશોધકે સ્વ રચિત સુધારાલક્ષી કાર્યક્રમની સંરચના કરી હતી જેમાં વિદ્યાર્થીઓને કઠિન મુદ્દા સરળતાથી સમજી શકે તે હેતુથી સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયનું ધોરણ ૬ નાં ગુજરાતની આબોહવા અને કુદરતી સંસાધનો અને આપત્તિ વ્યવસ્થાપન પ્રકરણ આધારિત વિષયવસ્તુનાં મુદ્દા ઓ અનુરૂપ કોમ્પ્યુટર સહાયક પ્રોગ્રામ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો .જેમાં પાવરપોઈન્ટ પ્રેઝન્ટેશનન માધ્યમ થી કુલ ૨૩ સ્લાઈડ તૈયાર કરવામાં આવી હતી શિક્ષણકાર્ય કરતી વખતે , ચાર્ટ્સ , ચિત્રો ,વિડીઓ , ઓડીયો ક્લિપ્સ નો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો .

સંશોધનના ઉત્કલ્પનાઓની ચકાસણી :-

- ધોરણ -૬ નાં સામાજિક વિજ્ઞાન વિષય પર પરિણામ સુધારણા કાર્યક્રમ માટે લેવાયેલ પૂર્વ કસોટી અને ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીઓ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નહી હોય .શૂન્ય ઉત્કલ્પના ૦.૦૫ કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી અહી.શૂન્ય ઉત્કલ્પનાનો અસ્વીકાર થાય છે .એટલે કે સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયની પૂર્વ કસોટી અને ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકોમાં તફાવત જોવા મળ્યો હતો .અર્થાત કાર્યક્રમની અસરકારકતા જોવા મળે છે .
- ધોરણ -૬ નાં સામાજિક વિજ્ઞાન વિષય પર પરિણામ સુધારણા કાર્યક્રમનાં પુનરાવર્તન પ્રયોગ નાં પૂર્વ કસોટી અને ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકોની સરાસરીઓ વચ્ચે કોઈ સાર્થક તફાવત નહી હોય . .શૂન્ય ઉત્કલ્પના ૦.૦૧ અને ૦.૦૫ કક્ષાએ સાર્થક છે. તેથી અહી.શૂન્ય ઉત્કલ્પનાનો અસ્વીકાર થાય છે .એટલે કે સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયની પૂર્વ કસોટી અને ઉત્તર કસોટીના પ્રાપ્તાંકોમાં તફાવત જોવા મળ્યો હતો .અર્થાત કાર્યક્રમની અસરકારકતા જોવા મળે છે . આમ બંને પ્રયોગ વખતે પરિણામ માં તફાવત જોવા મળેલ હતો.

સંશોધનનાં તારણો :-

સંશોધનના હેતુઓ આધારિત ઉત્કલ્પનાં ચકાસણી કરતા નીચે મુજબના તારણો જોવા મળ્યા હતા.

(૧) કાર્યક્રમનાં અમલીકરણમાં પ્રયોગ અને પ્રયોગન પુનરાવર્તન દરમિયાન વિદ્યાર્થીઓની સિદ્ધિ ઊંચી જોવા મળી હતી.

(૨) પરંપરાગત અધ્યાપન પદ્ધતિ કરતા વિદ્યાર્થીઓને કોમ્પ્યુટર સહાયક પ્રોગ્રામમાં વિશેષ રસ દાખવતા

જોવા મળ્યા .

(૩) વિદ્યાર્થીઓ પોતાની સ્વગતિથી અભ્યાસ નાં મુદ્દા અંગે સમજ મેળવી શકતા હતા.

સૂચિતાર્થો :-

- બાળકો સામાજિક વિજ્ઞાન વિષયમાં કઠિન લાગતા મુદ્દાઓ સરળતા થી શીખી શકે તે માટે શિક્ષકે પોતાની શૈલીમાં પરિવર્તન લાવવું અનિવાર્ય બને .
- બાળકોને પરંપરાગત અધ્યાપન પદ્ધતિ ને બદલે રસપ્રદ એકમ અનુરૂપ પદ્ધતિ અને નવીન ટેકનોલોજી નો ઉપયોગ કરી અધ્યાપન કરાવવાથી સિદ્ધિ ઉચી લાવી શકાય .
- શિક્ષકો ટેકનોલોજી નો ઉપયોગ કરતા થશે તો પોતાના વિષયનું સંદર્ભ સાહિત્ય તૈયાર કરી શકશે.
- આપ્રકારના સહાયક પ્રોગ્રામની મદદથી બાળક પોતાની ગતિએ શીખી શકે છે.

ભાવી સંશોધન અંગેની ભલામણો :-

- પ્રસ્તૂત પ્રકારનું સંશોધન અન્ય તાલુકા પસંદ કરીને હાથ ધારી શકાય
- પ્રસ્તૂત પ્રકારનું સંશોધનમાં સામાજિક વિજ્ઞાન સિવાયનાં અન્ય વિષય માટે હાથ ધારી શકાય
- પ્રસ્તૂતસંશોધન જેવો જ અભ્યાસ અન્ય શૈક્ષણિક પધ્ધતિઓની મદદથી કરી શકાય .

27

ગુણવત્તા સંશોધનમાં વર્ગખંડ શિક્ષણ

(Quality Research in Classroom Teaching)

કનુભાઈ વી. પ્રણામી
(M.A., M.Ed., M.Phil.)
વિદ્યાસાગર એમ.એડ્. કોલેજ,
તા.ચાણસ્મા, જી. પાટણ

➢ ***પ્રસ્તાવના :***

શિક્ષણની ગુણવત્તામાં વર્ગખંડનું શિક્ષણ મહત્વનું શિક્ષણ છે. વર્ગખંડ હંમેશા બાળકોથી સજીવન રહે છે. અને બાળકોને પોતાની મંજીલ સુધી પહોંચાડે છે. વર્ગખંડમાં બાળકોને નવા નવા અનુભવોનો અહેસાસ થાય છે. અને આજ અનુભવ બાળકોને પ્રેરણારૂપ બને છે.

વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીને પાયાનું શિક્ષણ મળે છે. આજે જે બાળક શાળામાં દાખલ થાય છે ત્યારે તેમના આકર્ષણ માટે વર્ગખંડની દિવાલો વિભિન્ન પ્રકારના ચિત્રોથી શુસોભિત કરવામાં આવેલી છે. આમ શરૂઆતથી જ વર્ગખંડ વિદ્યાર્થીને પ્રત્યક્ષ અને પરોક્ષ રૂપે મદદરૂપ થાય છે. શિક્ષણ મેળવવું એ વિદ્યાર્થીનો મૂળભૂત અધિકાર છે અને આ અધિકારની શરૂઆત તે વર્ગખંડથી કરે છે.

વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થી વસ્તુ, વ્યક્તિ કે ઘટના સાથે સંકળાયેલ સંકેત ઓળખી શકે છે. વળી આ વિદ્યાર્થીઓ ફળ, ફુલ, પશુ-પક્ષી કે વનસ્પતિ જેવી અન્ય બાબતોના નામ આપી શકે છે અને તેને વ્યાખ્યાયિત કરી શકે છે. તેના લક્ષણોથી બાળકોમાં જ્ઞાન આવે છે. વિદ્યાર્થી સામેની વસ્તુનું ચિત્ર રજુ કરવાની પરિસ્થિતિનું વારંવાર પુનરાવર્તન કરવાથી વિદ્યાર્થી વસ્તુનું નામ શીખે છે. દા.ત. કુતરો, ગાય, ભેંસ વગેરે વગેરે. આમ વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીને જેટલા વધારેમાં વધારે અનુભવો પુરા પાડવામાં આવે તેટલા વધુને વધુ પ્રમાણમાં તેનું વર્ગખંડનું જ્ઞાન મજબુત બને છે.

➢ ***વર્ગખંડ એટલે શું ?***

વર્ગખંડ એ અધ્યયન - અધ્યાપનના આંતરક્રિયાત્મક વ્યવહારોની ભૂમિ છે. શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી માટેનો રંગમંચ છે. જ્યારે સંચાલક અને આચાર્યની દષ્ટિએ શિક્ષકોની કર્મભૂમિ છે. જ્યાં આજીવન શિક્ષક પોતાનું કર્મ કરે છે. અને વિદ્યાર્થીરૂપી ફળને પોષે છે. આ પ્રક્રિયા નિરંતર ચાલે છે તેને આપણે વર્ગખંડ કહીએ છીએ.

વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓ નવા નવા વિચારો અને જવાબો મળે છે. વિદ્યાર્થીઓ પરસ્પર એકબીજાને પડકાર ફેંકે છે અને પૃથક્કરણ, માપદંડ અને નિર્ણયના સંયોજનોને આવકારે છે. જેના વડે નવા નવા અભિગમો વહેંચાય છે. આમ વર્ગખંડનું શિક્ષણ અનેક પ્રશ્નોનું સમાધાન કરાવી આપે છે. માટે કહી શકાય કે વર્ગખંડનું શિક્ષણ ફાયદાકારક છે.

વર્ગખંડમાં વિદ્યાર્થીઓની દલીલને શિક્ષણ દ્વારા પૃષ્ટિ આપવાની ક્રિયા ફાયદાકરક બને છે. જો વિદ્યાર્થીઓ વધુને વધુ પ્રમાણમાં દલિલમાં જોડાય અને શિક્ષક દ્વારા યોગ્ય ન્યાય આપવામાં આવે તો વર્ગખંડનું કાર્ય સુંદર બને છે અને વિદ્યાર્થીઓની નિરાશા દૂર થાય છે અને આમ *વિદ્યાર્થીમાં નવુ નવું જાણવાની જીજ્ઞાસા પેદા થાય છે.*

➢ ***વર્ગખંડમાં મૈખિક ભાષા માટે મહત્વની બાબતો :***

- *ભાષા પર પ્રભુત્વ હોવું જરૂરી છે.*
- *ઉચ્ચારણોની ચોક્કસાઈ હોવી જરૂરી છે.*
- *વિચારોને મૌખિક રીતે રજૂ કરવા જોઈએ.*
- *શરૂઆત યોગ્ય અને જરૂરી સંબોધનથી થવી જોઈએ.*
- *રજૂઆત પણ ઝડપથી થવી જોઈએ.*
- *રજૂઆત ક્રમશઃ સરળ, મુદ્દાસર અને પ્રમાણસર હોવી જોઈએ.*

આમ વર્ગખંડની ભાષામાં સ્પષ્ટતા, શિષ્ટતા, મધુરતા જેવા ગુણોનો સમન્વય હોવા જરૂરી છે. તો જ વર્ગખંડનું શિક્ષણ અસરકારક બને છે.

➢ વર્ગખંડમાં ભાષા જ્ઞાનની અસરકારકતા :

- *વર્ગખંડની ભાષા સ્પષ્ટ હોવી જોઈએ.*
- *વર્ગખંડમાં ભાષાનો વિકાસ બાળકના અન્ય વિષયોનું પરિણામ સુધારે છે.*
- *બાળકોના ઉચ્ચારો શુદ્ધ બને છે.*
- *બાળકોની લેખન શક્તિમાં વિકાસ થાય છે.*
- *બાળકોને ભાષા શિખવાની તત્પરતા વધે છે.*
- *બાળકો શુદ્ધ ઉચ્ચારો, યોગ્ય આરોહ અવરોહ તથા હાવભાવ અને ઝડપથી વાંચન કરતાં શીખે છે.*
- *વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષક બંને વર્ગખંડમાં સક્રિય હોવાથી વર્ગખંડનું કાર્ય દ્વિધ્રુવી અને જીવંત બને છે.*

➢ વર્ગખંડનું ભાષાકીય વાતાવરણ :

વર્ગખંડમાં મોટેભાગે 'ચોક અને ટોક'થી ભણાવવામાં આવે છે. **Learning** *એટલે* **Listening** *અને* **Teaching** *એટલે* **Talking** *બની રહ્યું છે. વર્ગખંડોમાં દ્વિધ્રુવી પ્રત્યાયનનું પ્રમાણ ઓછું જોવા મળે છે. શિક્ષકે બોલેલું બાળકો સમજ્યા છે કે નહી ? તે કોઈ જોતું નથી. બાળકના રસ-રુચિ, વયકક્ષા, ધારણશક્તિ વગેરે જેવા પરિબળોને ધ્યાનમાં લેવાતા નથી ત્યારે બાળક વર્ગખંડમાંથી વિમુખ થતું જાય છે. એટલે જ આપણે ઘણા બાળકો જોઈએ છે કે જે પ્રાથમિક શિક્ષણ પુરુ કર્યું હોવા છતાં લખી વાંચી શકતા નથી.*

દરેક શિક્ષકની એ પવિત્ર ફરજ છે કે વર્ગખંડમાં ભાષાકીય શુદ્ધતા જાળવે, પછી ભલે તે ગમે તે વિષયના હોય, બાળકને જો ભાષાકીય શુદ્ધતા ન જાળવી શકતું હોય તો તેને વર્ગખંડમાં ઉતારી પાડવાની જરૂર નથી. પરંતુ બાળકની સ્થાનિક બોલીમાં બોલાયેલા શબ્દને સ્થાને યોગ્ય શબ્દ મુકી શિક્ષકે વર્ગખંડમાં ઉદાહરણ સહિત સમજાવવું જોઈએ.

આમ શાળા તથા વર્ગખંડનું વાતાવરણ ભાષામય હોય, શાળામાં દરેક સભ્ય ભાષા શુદ્ધતાનો ખ્યાલ ધરાવતો હોય, ઉપરાંત શ્રવણ, કથન અને વાંચન અને લેખન કૌશલ્ય માટે યોગ્ય તાલીમ અપાતી હોય તો તે બાળકોના વર્ગખંડમાં ભાષાકીય વિકાસ સુંદર થાય છે. તેના વિધયાત્મક પરિણામ વર્ગખંડ તથા શાળા માટે તેમજ વિદ્યાર્થી અને શિક્ષક માટે હંમેશા અને લાભકારક બની રહે છે.

આમ શિક્ષણની ગુણવત્તામાં વર્ગખંડનું શિક્ષણ ઉત્તમ અને લાભદાયી છે તેમ કહી શકાય.

અધ્યયન જેટલી વ્યક્તિગત પ્રક્રિયા છે તેટલી જ સામાજિક ક્રિયા પણ છે. વ્યક્તિ એકાંતમાં અધ્યયન કરી શકે છે તેમજ વ્યક્તિ સમૂહમાં રહીને પણ અધ્યયન કરી શકે છે. શિક્ષણના વૈયક્તિક હેતુ અને શિક્ષણના સામાજિક હેતુ આ બંને પ્રકારના હેતુને પાર પાડવા માટે સમાજે ઔપચારિક શિક્ષણ વ્યવસ્થા ઉભી કરી છે. તેમાં શાળા મુખ્ય છે અને શાળામાં સૌથી વધારે સક્રિય સ્થળ તેનો વર્ગખંડ છે. વર્ગખંડને સમાજની લઘુ આવૃત્તિ પણ ગણવામાં આવે છે.

સમાજે જેવી શૈક્ષણિક ફિલસૂફી સ્વીકારી હોય તેવા પ્રકારનો વર્ગખંડ તેને અનુકૂળ પડતો હોય છે. તેથી વર્ગખંડનો અભ્યાસ મહત્વનો બને છે. સંરચનાવાદ એક પ્રકારના જીવનનું તત્વજ્ઞાન પણ છે અને જ્ઞાનાત્મક પ્રક્રિયાની દૃષ્ટિએ મનોવૈજ્ઞાનિક અભિગમ છે.

- ***સંરચનાવાદી વર્ગખંડની લાક્ષણિકતાઓ :***

વર્ગખંડ તો અધ્યયન - અધ્યાપનના આંતરક્રિયાત્મક વ્યવહારોની ભૂમિ છે તે અધ્યેતા-અધ્યાપક માટેનો રંગમંચ છે.આચાર્ય-સંચાલકની દૃષ્ટિએ શિક્ષકો માટેની કર્મભૂમિ છે.

જ્યારે સંરચનાવાદી શિક્ષણ અભિગમ અધ્યયનના સર્જનાત્મક પાસા ઉપર વધુ ભાર મૂકતો હોય ત્યારે તેના વર્ગખંડની તાસીર કંઈક નિરાળી જ હોય છે. સંરચનાવાદી શિક્ષણ અભિગમ માટેનો વર્ગખંડ સતત ક્રિયાશીલ હોય ત્યાં અધ્યેતા પોતાના અધ્યયન માટે મુક્ત મને અને સ્વતંત્રપણે ક્રિયા કરતો હોય, વર્ગખંડનું ભાવાવરણ ઉત્પાદક હોય, સર્જનાત્મક હોય, ઉષ્માભર્યું હોય, અધ્યયન સર્જનાત્મક પદ્ધતિએ થતું હોય, આ માટે વર્ગખંડમાં અધ્યેતા સક્રિય હોયછે .

વર્ગખંડમાં સ્મશાનવત્ શાંતિ તો ન જ હોય પરંતુ ત્યાં વિચાર-વિમર્શના વમળો ઉત્પન્ન થયા કરતા હોય, ગણગણાટ તો થતો જ હોય, રજૂઆત થતી હોય, તર્ક કરાતા હોય અને વાદવિવાદ થતા હોય, નાના નાના જૂથો સ્વયમેવ સર્જાતા હોય, જૂથચર્ચા થતી હોય અને સર્જનાત્મક જ્ઞાન નીપજતું હોય.

વર્ગખંડ ખરેખર પ્રયોગશાળામાં બદલાતો હોય. શિક્ષક પાર્શ્વાદ્‌ભૂમાં હોય અને અધ્યેતા મંચ પર હોય, તેમ છતાં અધ્યેતા કઠપૂતળી બની મંચ પર નાચતો ન હોય, બલ્કે પોતાની ભૂમિકા સમજી કાર્ય કરતો હોય, અધ્યેતાના પ્રશ્નોને પ્રોત્સાહન મળતુ હોય, શિક્ષક અધ્યેતાને એક વિચારક તરીકે સ્વીકારતો હોય.

સંરચનાવાદી વર્ગખંડ માત્ર ચાર ભભકાદાર દીવાલો, આકર્ષક ચિત્રોથી જ સજ્જ ન હોય, બલકે તે દરેક અધ્યેતાને પોતપોતાને અનુકૂળ અભિવ્યક્તિની તક આપતા હોય, જેથી જ્ઞાનનું આપોઆપ સર્જન થાય છે.

ટૂંકમાં સંરચનાવાદી વર્ગખંડ એ પુસ્તકાલય પણ હોય, પ્રયોગશાળા પણ હોય, કોન્ફરન્સ હોલ પણ હોય, અને જૂથ ચર્ચા માટેનું રાઉન્ડ ટેબલ પણ હોય, તે લવચીક હોય. અધ્યેતા તેનો નેતા હોય, શિક્ષક નહિ, અધ્યેતા તેનો ચાલક હોય, શિક્ષક નહિ.

સંરચનાવાદી વર્ગખંડ સતત પરિવર્તનશીલ હોય છે. સંરચનાવાદી વર્ગખંડ વિષય શિક્ષણ કરતાં જીવનશિક્ષણ, જીવનકૌશલ્યોના વિકાસનો રાજપથ હોય છે.

➢ સંરચનાવાદી વર્ગખંડ અને પરંપરાવાદી વર્ગખંડ

	પરંપરાગત વર્ગખંડ	સંરચનાવાદી વર્ગખંડ
૧	અધ્યેતા માત્ર મૂક શ્રોતા હોય છે.	અધ્યેતા વક્તા પણ છે, શ્રોતા પણ છે તે ક્રિયાભુમુખ રહે છે.
૨	અધ્યેતા મોટેભાગે એકલો-અટૂલો કાર્ય કરે છે	અધ્યેતા જૂથમાં કાર્ય કરે છે.
૩	વર્ગખંડમાં શાંતિનું વાતાવરણ હોય છે.	વર્ગખંડમાં ગણગણાટ અને ઘોંઘાટ સર્જાતો હોય છે
૪	શિક્ષક વર્ગખંડમાં કેન્દ્રસ્થાને હોય છે.	અધ્યેતા વર્ગખંડમાં કેન્દ્રસ્થાને હોય છે.
૫	અધ્યાપન વ્યવહાર એકમાર્ગી હોય છે	અધ્યયન વ્યવહાર બહુમાર્ગી હોય છે
૬	અભ્યાસક્રમ, સમયપત્રક વગેરેને ચુસ્તપણે વળગી રહેવાતું હોય છે.	અભ્યાસક્રમ કે સમયપત્રક ગૌણ ગણવામાં આવે છે. અધ્યેતાની જિજ્ઞાસાને અગ્રિમતા આપવામાં આવે છે
૭	શિક્ષકો મોટેભાગે ઉપદેશક તરીકે વર્તે છે. તેઓ અધ્યેતાઓમાં માહિતીનું વિતરણ કરે છે	શિક્ષકો સામાન્ય રીતે વિદ્યાર્થી અને પર્યાવરણ વચ્ચેના મધ્યસ્થી તરીકે આંતરક્રિયાત્મક રીતે વર્તે છે.
૮	અધ્યેતાઓનું મૂલ્યાંકન કરવા ક્યાંક પ્રશ્નો પૂછે છે.	શિક્ષકો અધ્યેતાના અધ્યયનને સમજવા તેના દૃષ્ટિબિંદુ શોધે છે.
૯	અધ્યેતાના અધ્યયનનું સત્રાંતે કે વર્ષાન્તે મૂલ્યાંકન થાય છે.	અધ્યેતાના અધ્યયનનું મૂલ્યાંકન અધ્યાપન સાથે વણાયેલું હોય છે. તે અધ્યેતાઓના કાર્ય દરમિયાન શિક્ષકોના અવલોકનથી અને અધ્યેતાના કાર્ય પ્રદર્શનથી થાય છે.

➢ સંરચનાવાદી વર્ગખંડમાં શિક્ષકની ભૂમિકા :

પરંપરાગત વર્ગખંડોથી સંરચનાવાદી વર્ગખંડ મૂળભૂત રીતે જુદો પડે છે. તેથી સ્વાભાવિક છે કે તેમાં અધ્યાપનકાર્ય કરનાર શિક્ષકોની ભૂમિકા પણ પરંપરાવાદી શિક્ષકની ભૂમિકાથી અલગ રહેવાની છે પણ સંરચનાવાદી વર્ગખંડમાં શિક્ષક પાસેથી અપેક્ષાઓ પણ વિશિષ્ટ પ્રકારની રાખવામાં આવે છે. તે અહીં ઉપદેશ નથી કે નથી નિષ્ણાત, અહીં તો તે જિજ્ઞાસુ અધ્યેતાની જિજ્ઞાસા સંતોષવા માર્ગ ચીંધનાર છે. જિજ્ઞાસાપૂર્તિ અધ્યેતાએ જાતે કરવાની,તથા અધ્યેતાએ જિજ્ઞાસા પૂર્તિનો સંતોષ જાતે મેળવવાનો છે.

➢ અધ્યયનનો પ્રોત્સાહક :

સંરચનાવાદી શિક્ષક સંરચનાવાદી વર્ગખંડમાં સૌથી જુદી જ ભૂમિકા ભજવે છે. જો અધ્યેતાને જ્ઞાનનો સાચા અર્થમાં સર્જક બનાવવો હોય તો તેને જ્ઞાન સર્જનની તકો પૂરી પાડવી પડશે, આ માટે સંરચનાવાદી શિક્ષક પૂર્વતૈયારી કરી એવાં પાઠ્યબિંદુઓ તારવશે કે જેનું અધ્યયન અધ્યેતા સ્વયં કરી શકે. પરંતુ આપણે જાણીએ છીએ કે, અધ્યયન પ્રક્રિયામાં અવરોધ ઉત્પન્ન થાય ત્યારે જ ખરું અધ્યયન થતું હોય છે. આવા અવરોધના સમયે સંરચનાવાદી શિક્ષક અવરોધ દૂર કરવાની દિશાઓ દર્શાવે. આમ અંતે ઉકેલ તો અધ્યેતાઓએ જ સ્વયં શોધવાનો છે.

- **અધ્યયન પ્રવૃત્તિઓનો વ્યવસ્થાપક :**

સંરચનાત્મક શિક્ષકની આ ભૂમિકા સૌથી વધુ મહત્વની છે કારણ કે સંરચનાવાદી મનોવિજ્ઞાનીઓ માને છે કે જ્ઞાન વ્યક્તિની અંદર છે. તેને નવા જ્ઞાન સાથે જોડવાની પ્રવૃત્તિ અધ્યેતાએ કરવાની છે. વર્ગખંડમાં અધ્યેતા માત્ર શ્રોતા નથી, પરંતુ તેમણે પ્રવૃત્તિઓ કરવાની છે ત્યારે શિક્ષકે એવી અધ્યયન પ્રવૃત્તિ સૂચવવી જોઈએ કે જેથી તે કરવાથી અધ્યેતા જ્ઞાનનું સર્જન કરી શકે. આ માટે શિક્ષક વ્યાખ્યા નહિ આપે, બલકે અધ્યયન પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરશે જેથી દરેક અધ્યેતા પ્રવૃત્ત રહે. શિક્ષકનું સર્જનાત્મક મન અધ્યયન પ્રવૃત્તિઓનું સફળ આયોજન કરશે.

- **શિક્ષક સંશોધકની ભૂમિકામાં :**

અધ્યયનને અવિરત ખોજની પ્રક્રિયા કહેવામાં આવે છે. તેથી તો શોધ અધ્યયન, અન્વેષણાત્મક અધ્યયન અભિગમ વિકસ્યો છે. આજનો સમાજ બદલાયો છે. તેને સમસ્યાનો કામચલાઉ ઉકેલ માન્ય નથી. તેમને લાંબા ગાળાનો ઉકેલ મેળવવો છે.

વિદ્યાર્થીના મનમાં ઘણી જિજ્ઞાસાઓ હોય છે તેના મનમાં ઘણા પ્રશ્નો હોય છે, જ્યારે સંરચનાવાદી શિક્ષક અધ્યેતાના પ્રશ્નનો કામચલાઉ ઉકેલ નહિ સૂચવે તે સંશોધનાત્મક અભિગમ અજમાવશે. પછી જે ઉકેલ જડશે તેને ચકાસશે. જો ઉપલબ્ધ ઉકેલ અધ્યેતાઓને અસરકારક જણાશે તો જ તેનો સ્વીકાર કરશે. સંરચનાવાદી શિક્ષકની આ ભૂમિકા એક માર્ગદર્શકની છે. એટલે જ શિક્ષકે સંશોધક બનવું પડશે.

પરંપરાગત શિક્ષક તો "સોટી વાગે ચમચમ ને વિદ્યા આવે ધમધમ" દ્વારા અધ્યાપ કરવા માગે છે પરંતુ સંરચનાવાદી શિક્ષક આ માર્ગ નહિ અજમાવે પણ પ્રશ્નના મૂળમાં ડોકિયું કરી સમસ્યાઓ તપાસે, અને પછી ઉત્કલ્પનાઓ રચશે તે ઉત્કલ્પનાની ચકાસણી કરી સાચો ઉકેલ, કાયમી ઉકેલ શોધવા વિદ્યાર્થીઓને પ્રેરશે. આ અભિગમ સંશોધનાત્મક અભિગમ કહેવાય. આમ સંરચનાવાદી શિક્ષક સંશોધકની ભૂમિકા અદા કરવાની રહેશે.

- **જ્ઞાનકાર્યકર તરીકે શિક્ષક :**

શિક્ષક જ્ઞાન કાર્યકર એ વાત નવી છે. સંરચનાવાદી શિક્ષકે વર્ગખંડમાં જ્ઞાનકાર્યકર તરીકે ફરજ બજાવવાની છે. તે માત્ર માહિતી આપનાર નહિ બને. અભ્યાસક્રમને પૂરો કરવામાં પોતાનું કર્તવ્ય પૂર્ણ થયું એવું નહિ માને, પરંતુ જ્ઞાનકાર્યકર તરીકે વર્તશે. અધ્યેતાની જ્ઞાન ખોજમાં સાથીદાર બનવાની ભૂમિકા અદા કરશે.

આજનો યુગ જ્ઞાનના વિસ્ફોટનો યુગ ગણાય છે. હવે જ્ઞાન પાંચ વર્ષમાં બમણું થાય છે. દુનિયામાં દરરોજ ૨૦૦૦ જેટલા પુસ્તકો પ્રગટ થાય છે. ત્યારે શિક્ષકે જ્ઞાન કાર્યકરની ભૂમિકા અદા કરવાની છે. અધ્યેતા પાસે જ્ઞાનપ્રાપ્તિના અનેકાનેક ઉપકરણો હાથવગાં હોય ત્યારે અધ્યેતા સ્વયં અધ્યયન કરી શકે એવી પ્રયુક્તિઓથી તેને જ્ઞાત કરવો પડશે.

આમ સંરચનાવાદી શિક્ષક ચિંતક, સંશોધક, અધ્યયન પ્રવૃત્તિનો વ્યવસ્થાપક, જ્ઞાન કાર્યકર જેવી ભૂમિકા અદા કરે છે.

- **સંરચનાવાદી વર્ગખંડમાં અધ્યેતાની ભૂમિકા :**

વર્ગખંડ એ જ સ્થળ છે કે જ્યાં અધ્યેતા શીખે છે, વિકસે છે અને ખીલે છે. વીસમી સદીના છટ્ઠા દશકા સુધી એમ મનાતું હતુ કે અધ્યેતાના શીખવા, વિકસવા અને ખીલવામાં તેનો કોઈ જ ફાળો નથી હોતો, જે કંઈ યશ શિક્ષકને મળે છે એટલે કે જેવો શિક્ષક તેવો તેનો અધ્યેતા, અધ્યેતા તો કોરી સ્લેટ જેવો છે. અધ્યાપક તેની ઉપર જેવા એકડા ઘુટે તેવો તેનો અધ્યેતા બને. એટલે સમગ્ર શિક્ષણ શિક્ષક કેન્દ્રી બની જાય છે.

એટલે કે આમ જ્ઞાન શિક્ષક આપે ને અધ્યેતા લે. આમ આપ-લેની આ પદ્ધતિ એકમાર્ગી ચાલે. અધ્યેતાની ભૂમિકા લેવાનારી, અધ્યાપકની ભૂમિકા આપનારની. બસ, આમ આપવું અને લેવું એ સિવાયની ત્રીજી કોઈ ભૂમિકા હોતી નથી.

➢ ***ઉપસંહાર :***

આમ જો શાળા અને વર્ગખંડનું વાતાવરણ યોગ્ય અને ભાષામય હોય, શાળાના દરેક સભ્ય દ્વારા ભાષા શુદ્ધતા અંગેનો ખ્યાલ રચાતો હોય. તેમજ શ્રવણ, કથન, વાંચન અને લેખન કૌશલ્ય માટે યોગ્ય તાલીમ અપાતી હોય, તો બાળકનો ભાષાકીય વિકાસ સારો થાય છે અને તેના વિધયાત્મક પરિણામ વર્ગખંડ અને શાળા માટે તેમજ શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીઓ માટે લાભકારક બની રહે છે.

આમ શિક્ષણની ગુણવત્તામાં વર્ગખંડનું શિક્ષણ જ ઉત્તમ લાભદાયી, સુંદર અને શ્રેષ્ઠ પરિણામ લાવી શકે છે જે બાબત નિર્વિવાદ છે એમ કહી શકાય તો ખોટું નથી.

સંદર્ભ

૧. ચંદ્રેશ રાઠોડ અને મહેશ ચૌધરી, (૨૦૧૫). અભ્યાસક્રમમાં ભાષા, અમોલ પ્રકાશન, અમદાવાદ, બી.એડ્. કોલેજ, મોડાસા અને બી.એડ્. કોલેજ દરામલી.

૨. રવિન્દ્ર અંધારીયા, (૨૦૧૫-૧૬). અધ્યયન અને અધ્યાપન. અમદાવાદ : નિરવ પ્રકાશન, જી.એચ. સંઘવી મહાવિદ્યાલય, ભાવનગર.

28

Social Networking Sites Can Be Beneficial In Improving Quality Education

Janki J. Acharya
Ph.D. Scholar (M.A., M.Ed., M.Phil)
Department of Education
H.N.G.University, Patan Gujarat.

Abstract
In this present time academic scenario is changed by technology. The focus of this paper is on social networking sites relevant for communication in academic efficiency of students, teachers and researcher used social networking sites to get proper qualitative knowledge. In this paper quality education, popular academic sites, Meaning of SNS, educational use of these sites for educator, students and teacher are mainly point out. social networking sites are shortly used as SNS in this paper.

Keywords
Quality Education, Meaning of SNS, popular Sites

Introduction

During the last two decades the world, in general and India, in particular has witness for remarkable changes in society and ways of communication. Social Networking Sites (SNSs) are comparatively new forms of communications in all over the world as India but emerge as a popular means of communications among all section of people. Especially young generations are more interested to communication has brought changes in the traditional communication patterns among all segments of people in the society.

The students are using latest technology systems, updating web content and also having an idea about **web design** and layout. They share their creative work like films, poetries, etc., and also carry out the responsible use of Information as well as Technology. Few among these students are also aware of professional networking opportunities that social networking websites usually provide.

Quality Education

Children have a right to an education, a quality education. Quality education includes: „ Learners who are healthy, well-nourished and ready to participate and learn, and supported in learning by their families and communities; „ Environments that are healthy, safe, protective and gender-sensitive, and provide adequate resources and facilities; „ Content that is reflected in relevant curricula and materials for the acquisition of basic skills, especially in the areas of literacy, numeracy and skills for life, and knowledge in such areas as gender, health, nutrition, HIV/AIDS prevention and peace. „ Processes through which trained teachers use child- centred teaching approaches in well-managed classrooms and schools and skilful assessment to facilitate learning and reduce disparities. „ Outcomes that encompass knowledge , skills and attitudes, and are linked to national goals for education and positive participation in society.

UNICEF (June 2000)[1]

Education is the process of facilitating learning, or the acquisition of knowledge, skill, values, benefits, and habits. Education methods include storytelling, discussion, teaching, training, and directed research. Education frequently takes place under the guidance of educator but learners may also educate themselves. Education can take place in formal or informal setting

and any experience that has a formative effect on the way one think, feels, or acts may be considered educational. Education is commonly divided formally into such stages as preschool or kindergarten, primary school, secondary school then college, university or apprenticeship[2]

Meaning of social Networking Sits (SNSs)

Social Networking Sites is the social interaction among people in which they create , Share or exchange information and ideas in virtual communities and networks. Social networking sites depend on mobile and web-based technologies to create highly interactive platforms through which individuals and communities share, discuss, comments likes and modify user – generated content.

According to Boyd and Ellison (2008)[3] "Web based services that allow individuals to construct a public or semi public profile within bounded system, articulate a list of other users with whom they share a connection, and view and traverse their list of connections and those made by other within a system."

Zuwica and Danowski, (2008, p.2)[4] Social networking Sites, allows users to create a personalised account that includes the inforamtion like; date of birth, hobbies preferences, education status, relationships

Due to the growth in social networking websites, educators are looking for their potential for use in education, having the conscious that social networking sites may have the ability to endorse both collaboration and active learning.

Thus, the affirmative effects of social networking in education are perceptive. Social networking sites not only assist students but also offer great opportunities for communication between administrators and teachers.

Using social networking sites, teachers can able to improve the involvement of their students in studies and education, improve technological ability, provide a great sense of collaboration in the classroom and make good communication skills.

The Popular Academic Social Networking Websites

EDMODO: Edmodo is the largest social networking website used mainly for education purposes. As per the survey, more than 13 million people are using this website effectively. Edmodo provides greater security for all its users. If an institution is using this website, then the institute will get a security code from this website. Hence, the institute can share the code to the people whomever it wants to access the website. This is how the website provides greater security to its users. Edmodo encourages other activities such as posting assignments, conducting surveys and sharing images and videos.

ENGLISH BABY: Teaching conversational English is the main objective of the English Baby website. The analysis showed that nearly 1.5 million people across the globe are using this website. This website is very famous among the Chinese people still the website is also used by Americans, Japanese, Indians, Egyptians, etc. However, only the premium users get right to access this website.

LIVEMOCHA: Livemocha is a social networking website used to teach various languages to the website users. As per the analysis, nearly 1.2 million people around the world are using this website. The website consists of a collection of course material available in more than 38 different languages. The users of this website can perform activities such as posting content and reviewing content.

ACADMIA.EDU: Acadmia.edu is a science-related website built especially for scientists and the respective college students. As per the study, more than 1.9 million people are using the website all over the world. It is a platform mainly for academic researchers and aficionados to

share research materials and research papers to other website users. Using this website, the users can able to share their research papers with other users in the same field, have contact with experts in the field and get their help in a research. The website also shows the number of people accessed the papers and their reviews to the users who post their research papers.

EPERNICUS: Epernicus is another social networking website, focuses on social networking aspect, built mainly for scientists and researchers. Unlike Acadmia.edu, it doesn't allow users to share their research papers and materials. It allows users to post questions and get suitable answers from recognized experts. The users of the website can participate on any topic related to science and research and hence the website is quite informative for its users.

COURSE CRACKER: Course Cracker is a network that enables students, teachers and parents to connect with each other resulting in the refinement of the learning process. The main objective of this site is to improve the educational experience of users by using latest web applications and web tools. This website allows the users to post their course material, quizzes, assignments and other sources related to education and also give them permission to access the posted content.

STUDENTS CIRCLE NETWORK: Social circle network is one among the latest editions of the club of social networking sites, consists of different course materials in the field of science, business, engineering, computing and humanities. The website consists of nearly 10,400 intellectual courses, targeting mainly students and teachers.

9TH PERIOD: The main focus of this website is on web applications and online tools. Thus, it facilitates education to its users, such as students, teachers and universities, through the Internet. This website allows users who have similar interest to interact with each other without any discrepancies.

THE SYNAPSE: This website mainly concentrates on biology students, tutors and researchers all over the globe. This website acts as a great source of the latest happenings and development in biology, generally built on the Ning platform.

THE MOLECULAR FORCES: It is another website built on the Ning platform, focuses on physics and chemistry students, teachers and researchers. Teachers can able to distribute their study materials and learning approaches in this website. The website also acts as a great platform for sharing and asking questions about new ideas.

The following are the most popular social networking websites that promote education:

WIKIPEDIA: A popular social networking website that consists of a great repository of informative articles, generally used by millions of users every one hour. When you see in the discussion board, you can find many people sharing their views and opinions in a forum based settings. Also, they ask questions, review, modify, mention references, give feedbacks and share their knowledge gained from the article.

FACEBOOK: Facebook is a famous social networking site that has nearly a billion users all over the world. This website is considered to be the best website for promoting education. In this modern generation, you can find almost every student has an account in Facebook. The Facebook groups are formed for schools and classes and thus the website allows both the teachers and students to share their information, post queries and answers, set reminders about upcoming events, etc. The eminent Facebook groups that are available are Wikieducators , E-Learning in developing and developed countries, Teaching Critical Thinking and Active Learning.

LINKEDIN: LinkedIn is one of the largest websites created mainly for business relationships and networking. This website is used by nearly a million of companies and professionals across the globe. Not only LinkedIn educates its users, but also provides advantageous benefits to

employers and job seekers. Like Facebook, LinkedIn also has so many groups for educators. These are the top 20 social networking websites that advances educations:

Twitter
Classroom 2.0
Facebook
Google Plus
Plurk
Educator's PLN
Sophia
Learn Central
ISTE Community
WhoTeachers
Edutopia
Technology Integration in Education
The 21st Century Teacher
Better Lesson
Diipo
Intel Education Teachers Engage Community
Everloop
Edudemic
K12 Advantage
Collaborative Translation

How social networking sites assist individual educators?

- Promotes creativity
- Enhances communication skills
- Develops collaboration and teamwork
- Provides access to information
- Increases awareness
- Develops social connection

By using social networking sites, students get the following benefits:

- Improvement of communication skills
- Improvement of technology skills
- Increase in the exposure of diverse views
- Develop a positive image
- Increase the engagement of learning

By using social networking sites, teachers get the following benefits:

- Increase the access to resources
- Collaborate with other staffs
- Exchange information and lesson plans
- Reach parents who are not able to come to school
- Form a partnership with schools in different states and countries
- Get feedback about school and events
- Communicate with parents effectively

As it is easy to access and use Social networking websites from anywhere in the world and at any time, they have gained more popularity among people. Moreover, social media sites provide a

vast amount of information useful for educators and thus make students learn dexterously discriminate between what information is useful for them and what is not.

Despite promoting education among students, social networking sites also help them for successful employment. Students who enter into the workforce can able to use social networking sites to network and thus find employment too.

Teachers can enhance classroom activities with social media

Teachers can use social networking to help their students connect and collaborate on a deeper level. These networks can enhance student relationships as well, giving socially anxious or introverted students a comfortable way to interact with their classmates.

Many teachers use private networks like Edmodo, where postings are not visible to the general public. Other teachers use Facebook or Twitter to connect their students to peers and experts outside the classroom. Applications like Twijector can project Twitter streams (organized by hashtag) onto classroom walls. Students can create a live, interactive stream by Tweeting questions, clarifications, or responses about a topic.

Hashtag searches on Facebook or Twitter can link classroom discussions to broader social conversations, helping students see how their learning relates to real-world applications.

Tips for educators using social media

Do's

- **Do** use separate personal and professional social media accounts. Putting a boundary between school and personal life is good for your career and less stress on you.
- **Do** make sure you have strict privacy settings and review those settings frequently. Especially if you use one social media account per site.

Don'ts

- **Don't** say anything on your social media profile that you wouldn't say in class.
- **Don't** get too chatty with students on your professional profile. This may confuse students into thinking you're available 24/7 for this, that and the other. Be available, but keep it professional.
- **Don't** share too much. Personal pictures from your weekend soiree have no business being on your professional profile.

Bibliography

1. A paper presented by UNICEF, 'Defining Quality in Education' (2000) The International Working Group on Education Florence, Italy
2. www.vvob.be/vvob/en/education/our-vision-on-quality-education
3. Boyd, Danah M.; Ellison, Nicole B., 'Social Network Sites" Definition, History, and Scholarship, Journal of Computer – Mediated Communication 13 (2008) 210-230, (2008) International Communication Association
4. Zywica, Jolele; Danowski, James. Journal of Compter – Medicated Communication, Vol 14(1), Dec 2008, 1-34
5. https://www.k2bindia.com/educational-benefits-of-social-networking-sites/
6. https://education.cu-portland.edu/blog/leaders-link/educational-social-media-use/

29

"Qualitative education"-

Pri. Chhayaben K.Damor
(M.A.,M.Ed.,Slet)
Matrushri Lalitabasoni B.Ed College, Modasa.
At.Ta.:-Modasa Dist.:-Arvalli

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ 1986 માં શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારણા પર ભારપૂર્વક ભલામણ કરવામાં આવી હતી આ ભલામણના સંદર્ભમાં દેશભરમાં શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારણા માટે સન્નિષ્ઠ પ્રયત્નો હાથ ધરવામાં આવ્યા છે. ભારતમાં સ્વાતંત્ર્યના છ દાયકામાં શિક્ષણનું વિસ્તરણ થતું રહયું છે. દેશના બધાજ વિસ્તારોમાં પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ઉચ્ચશિક્ષણ મેળવવાની તકોમાં ક્રમશઃ વધારો થાય છે. ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં પણ માધ્યમિક અને ઉચ્ચશિક્ષણની સુવિધાઓ પ્રાપ્ત થવા લાગી છે. શિક્ષણનો સંખ્યાત્મક વિકાસ ઝડપથી થઇ રહયો છે, ત્યારે જન સમાજમાં એવી છાપ ઉપસતી જાય છે કે શિક્ષણના સંખ્યાત્મક વિકાસની સામે શિક્ષણના ધોરણો કથળતા જાય છે. નવી શોધાતી ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ શિક્ષણ ક્ષેત્રે થઇ રહયો છે. શૈક્ષણિક સંસ્થાઓનું પ્રમાણ વધવા લાગ્યુ છે ત્યારે શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં શિક્ષણની ગુણવત્તા વધારવી એ અતી આવશ્યક છે અને તોજ શૈક્ષણની સુધારણા દ્વારા આપણો દેશ વિકસીત દેશોની હરોળમાં ઉભા રહેવા શક્તિમાન બની શકે છે. દરેક શાળા પોતાની પરિસ્થિતિ અનુસાર પોતાના કર્તવ્ય વિધાનો રજૂ કરીને જો તેને સાકાર કરવા પ્રયત્નો કરે તો શાળામાં ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણનું વ્યવસ્થાપન થઇ શકે.

ગુણવત્તા પ્રાપ્ત કરવા માટે જે તે સંસ્થાએ પોતાના લક્ષ્યો નક્કી કરેલા હોય છે અને તે લક્ષ્યોને પ્રાપ્ત કરવામાં આચાર્યનું ટીમવર્ક, વાલીમંડળ, શિક્ષક અને વિદ્યાર્થી એક બીજા સાથે સહકારયુક્ત વલણ દાખવે એ ખૂબજ જરૂરી છે. ગુણવત્તા પ્રાપ્ત કરવી એક વ્યક્તિનુ કામ નથી પરંતુ સહિયારો પ્રયાસ છે. આ પ્રયાસમાં મહત્વનીભૂમિકા અદા કરવાની છે તે શિક્ષકની છે એટલેજ કહેવાયુ છે કે..

"**शिक्षक कभी साधारण नहीं होता प्रलय और निर्माण उनकी गोदमें पलते है।**"

(1) ગુણાત્મક શિક્ષણઃ

ગુણવત્તાની ખોજ એ માનવસંસ્કૃતિના સંપૂર્ણ ઇતિહાસની લાક્ષણિકતા બની રહી છે. તમામ માનવ સાહસ પાછળનું એ ચાલકબળ બની રહયુ છે. શિક્ષણની પ્રક્રિયા માનવીય છે તેમજ જીવંત છે. શિક્ષણની ગુણવત્તા જીવનવિકાસની સાથે સંકળાયેલી છે. શિક્ષણ દ્વારા ઉત્તમ વિચાર શક્તિ વિકસે અને તેની અસર જીવનમાં સ્થાયી બને તેના જીવનમૂલ્યો જીવનમાં પ્રસ્થાપિત થઇ વિકસે.

આમ જોઇએ તો ગુણવત્તાની સર્વસંમત વ્યાખ્યા નથી, ગુણવત્તા એ ગતિશીલ ખ્યાલ છે તેની ચોક્કસ વ્યાખ્યાઓ સવિશેષ સહાયરૂપ બને તેમ છતાં કેટલીક વ્યાખ્યાઓ છે,

- 'Quality of education maybe defined as its effectiveness in achieving its objectives.'
- શિક્ષણની ગુણવત્તા એટલટ શિક્ષણના ધ્યેયો અસરકારકરીતે હાંસલ કરવા.
- શિક્ષણની ગુણવત્તા એટલે અસરકારક શિક્ષણ દ્વારા બાળકની કાર્યક્ષમતામાં વધારો કરવો.

- શિક્ષણની ગુણવત્તા એટલે શિક્ષકની અસરકારક અધ્યયન ક્ષમતા દ્વારા વિદ્યાર્થીઓમાં પરિણામલક્ષી કાર્યક્ષમતામાં વધારો કરવો.

ગુણવત્તા એટલે કેવળ વિષયમાં પ્રાત્પ કરેલા માત્ર ગુણ નહિ, પરંતુ વિદ્યાર્થીના વ્યક્તિત્વ અને સામાજિક ચારિત્ર્યનો ઉત્તમ વિકાસ થાય અને તેના દ્વારા માનવીય મૂલ્યોનાં દર્શન થાય.

ગુણવત્તા અંગે રવિન્દ્રભાઇ દવે કહ્યુ છે કે, ગુણવત્તાવાળું શિક્ષણ એટલેઃ

- જીવન સાથે સુસંગત હોય.
- જ્ઞાનાત્મક, ભાવાત્મક અને ક્રિયાત્મક પાસાઓનું સમતોલ વિકાસને તાકતું હોઇ.
- પારંગતતાવાળું હોય.

બાળકના સર્વાંગી વિકાસમાં શિક્ષણ મદદરૂપ બને છે. ગુણવત્તાવાળુ શિક્ષણ બાળક પ્રાપ્ત કરે જેથી સફળતા પૂર્વક બાળકનો જીવન વિકાસ આગળ વધી શકે. શિક્ષણ દ્વારા પ્રાપ્ત કરેલ વિવિધ કૌશલ્યો જીવન જીવવામાં ઉપયોગી બને બાળક જેમ જેમ શિક્ષણ મેળવતુ જાય તેમ તેમ તે નિર્ધારિત ક્ષમતાઓ ઉત્તમ રીતે હાંસલ કરી શકે. શિક્ષણ દ્વારા બાળકમાં સૂઝ અને સમજદારી કેળવાય જેના દ્વારા ઉમરના વધવા સાથે પોતાના જીવન વ્યવહારો સરળતાથી ચલાવી શકે.

ગુણવત્તા એ ગતિશીલ ખ્યાલ છે. ગુણવત્તા એ વિચાર નથી પરિણામ છે. ગુણવત્તા એ લક્ષ્ય છે અંત્યબિંદુ છે તેથી ગુણવત્તાના લક્ષ્યબિંદુ સુધી પહોંચવા માટે આપણે કમર કસવી પડશે. Education is an Industoy અર્થાત શિક્ષણ એ એક ઉદ્યોગ છે. ઓસ્ટ્રેલીયા જેવા દેશોમાં તો શિક્ષણને એક ઉદ્યોગ તરીકેજ ગણવામાં આવે છે તેથી કોઇ ઉદ્યોગ ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળો હોય તોજ બજારમાં ટકી રહે તેમ આજની તાતી જરૂરીયાત શિક્ષણની છે. શિક્ષણમાં ગુણવત્તા એટલે હેતુ અને કાર્યના ઉપયોગ માટેની યોગ્યતાની માત્રા, વ્યક્તિઓમાં રહેલી ગર્ભિત શક્તિઓનો સંપૂર્ણ વિકાસ તથા સ્ત્રી અને પુરુષમાં રહેલી શક્તિને પૂર્ણરુપે પ્રગટ કરવી એ ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણમાં અભિપ્રેત છે. ઉન્નત જીવન માટે ઊંચી કક્ષાનું એટલે ગુણવત્તાવાળુ શિક્ષણ શાળાની શૈક્ષણિક કામગીરિઓ શિક્ષણની ગુણવત્તાનું એક અતિ અગત્યનું પાસુ છે. વર્ગ શિક્ષણની ઉપરાંત અભ્યાસક પ્રવૃત્તિને લગતા કાર્યક્રમો કરવા તે પણ શિક્ષણ સુધારવાનું મહત્વનું પાસું છે. કોઇ પણ નવું દર્શન, નવો વિચાર, નવી બાબત, નવો પ્રયોગ અને નવી શોધ દ્વારા વર્ગખંડમાં અપાતુ શિક્ષણ તે ગુણાત્મક શિક્ષણ કહી શકાય. આમ 2 ૈક્ષણિક સંસ્થાઓના શિક્ષકો પાસે પણ પોતાનું કર્તવ્ય હોવું જોઇએ. જેમાં સંપૂર્ણ ગુણ.....વાળું શિક્ષણ એ મારું કર્તવ્ય છે. આમ દરેક સંસ્થા પોતાની પરિસ્થિતિ અનુસાર પતિાના કર્તવ્ય વિધાનો રજૂ કરીને જો તેને સાકાર કતરવા પ્રયતનો કરે તો શાળામાં ગુણવત્તા યુક્ત શિક્ષણનું વ્યવસ્થાપન થઇ શકે.

(2) શિક્ષણની ગુણવત્તામાં શિક્ષકનુ કાર્ય :

શિક્ષણની ગુણવત્તાનો આધાર શિક્ષકના કાર્ય પર રહેલો છે. શિક્ષણની ગુણવત્તા વધારવાના પ્રયત્ન સાથે શિક્ષકની વ્યાવસાયિક સજ્જતા વધુ સારી બનાવી શકાય છે તે માટે શિક્ષકે વર્ગ શિક્ષણને વધુ પ્રાણવાન બનાવવા તથા નૂતન પ્રવાહો અને કાયરક્રમોની અસરકારકતા વધારવામાં પાયાનું ઘટક શિક્ષક છે. શિક્ષકની કાર્ય કુશળતા જ શિક્ષણના કાર્યક્રમોને ફળદાયી બનાવી શકે. વર્ગ શિક્ષક (વિષય શિક્ષક)તરીક વર્ગના સોંપાયેલા તમામ બાળકોને ઉત્તમ શિક્ષણ આપવાનું કાર્ય પ્રથમ સ્થાને છે આ માટે શિક્ષકે,

(અ) વર્ગ શિક્ષણકાર્ય
(બ) વર્ગ વ્યવસ્થાપન કાર્ય
(ક) વર્ગ મૂલ્યાંકન કાર્યની અસરકારકતા પર નિર્ભર છે.

(અ) વર્ગ શિક્ષણકાર્ય :

શિક્ષકે વર્ગ શિક્ષણકાર્ય દરમ્યાન આ પ્રમાણેના કૌશલ્યો ધ્યાનમાં રાખવા જરૂરી છે.

- વર્ગ શિક્ષણનો વ્યવહાર પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીને સહજ બને તેવો બનાવવામાં આવે.
- ક્ષમતા કેન્દ્રી શિક્ષણએ અધ્યેતાકેન્દ્રી અભિગમ છે. આથી શિક્ષકે અધ્યેતાને સક્રિય બનાવવાનાં કૌશલ્યો કેળવવાના રહે.
- વર્ગનું વાતાવરણ ઉલ્લાસમય બને બાળક આનંદ સાથે શિક્ષણ મેળવે તે માટે અસરકારક પૂર્વ તૈયારી સાથે શિક્ષણકાર્ય કરવામાં આવે.
- શિક્ષક શૈક્ષણિક સાધનોની રજૂઆત કરવાનું કૌશલ્ય કેથવે, શિક્ષણની પધ્ધતિને અસરકારક બના [3] . વિવિધ પ્રયુક્તિઓ અપનાવે જેથી વર્ગશિક્ષણ કાર્ય સક્રિય રહે.
- શિક્ષક સ્થાનિક કક્ષાએથી પ્રાપ્ત થતી વીજ વસ્તુઓની સમજપૂર્વક ઉપયોગ કરે. પોતાની જાતે નવાં શૌક્ષણિક સાધનો તૈયાર કરે તે તેનો વર્ગખંડમાં ઉપયોગ કરે.
- અમૂર્ત ખ્યાલોની રજૂઆત માટે મૂર્ત સ્વરૂપ આપે, પોતાની સૂઝ અને સમજ પ્રમાણે વિષયવસતુની છણાવટ કરે જેથી બાળકો સક્રિય રહી શિક્ષણ મેળવે.
- શિક્ષણકાર્ય સમયે જૂદા-જૂદા વિષય માટે વિષયવસ્તુને અનુરૂપ શિક્ષણ પધ્ધતિ પસંદ કરે અને તેનો ઉપયોગ કરી શિક્ષણકાર્યમાં નવીનતા લાવે. વાંચન, લેખન અભિવ્યક્તિ, ચિત્ર,રેખાંકનો અને આકૃતિ દોરવાનું કૌશલ્ય હસતગત કરે.

(બ) વર્ગ વયવસ્થાપન કાર્ય :

અસરકારક વર્ગશિક્ષણ કાર્ય સારા વર્ગ વ્યવસ્થાપન કાર્યપર આધાર રાખે છે. એજ રીતે સારુ વર્ગ વ્યવસ્થાપન અસરકારક વર્ગ શિક્ષણ પર આધાર રાખે છે. તેનાથી શિક્ષણની ગુણવત્તામાં સુધારો શક્ય બને છે. શિક્ષક જે પરિસ્થિતિમાં હોય તેમાં વર્ગના બાળકોને ઉત્તમ શિક્ષણ આપે તેવી અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. શિક્ષકે વર્ગ વ્યવસ્થાપન કૌશલ્ય ઉત્તમ રીતે કેળવવાનું રહે છે. બધા જ બાળકોને સમાન ન્યાય મળી રહે તેવી વ્યવસ્થા વિચારવાની રહે. આ માટે શિક્ષકની પૂર્વ તૈયારી અને કાર્યપધ્ધતિ મહત્વની બની રહે તે માટે યોગ્ય વલણ કેળવી કાર્યને સરળ બનાવી શકે.

(ક) વર્ગ મૂલ્યાંકન કાર્યની અસરકારકતા :

મૂલ્યાંકન કાર્યનું ઘણું મહત્વ છે. આ કાર્ય માટે લેણિત, મૌખિક અને ક્રિયાત્મક કસોટી રચના માટે શિક્ષકની સજાગતા અને કસોટી રચનાની નિપૂણતા મૂલ્યાંકન કાર્ય ને સરળ બનાવી શકે છે.

શાળાના શિક્ષકે વર્ગખંડના શિક્ષણકાર્ય ઉપરાંત શાળા કક્ષાએ કેટલીક ફરજો અદા કરવાની રહે છે. વર્ગશિક્ષણ સાથે સંકળાયેલી વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ, સામાજિક, રાષ્ટ્રીય અને સાંસ્કૃતિક તહેવારોની ઉજવણી પ્રદર્શનો અને વિવિધ પ્રવૃત્તિઓના આયોજન માટે વિવિધ કૌશલ્યો કેળવવાના રહે છે અને વિદ્યાર્થીાોમાં રહેલી આંતરિક શક્તિઓને વિકસાવવા ક્ષમતા પ્રાપ્ત કરે તે જરૂરી છે. માત્ર શિક્ષક જ શિક્ષણને ગુણવત્તા સભર બનાવવા પ્રયત્ન કરે તે પુરતું નથી પરંતુ શિક્ષણ સાથે સંકળાયેલ તમામ વ્યક્તિઓ સહિયારો પુરુષાર્થ કરે તે શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારવા અત્યંત જરૂરી છે. [4]

3. ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણની આવશ્યકતા :

- ભારત વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના ક્ષેત્રમાં અગાઉના વર્ષો કરતાં અર્થસૂચક પ્રગતિ સાધી છે પરંતુ દેશની જરૂરીયાતોના સંદર્ભમાં તે અપૂરતી છે. વળી આપણા પરંપરાગત રૂઢિચુસ્ત સમાજને વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીના પાયા પર અધ્યતન બનાવવાનો છે. આજે આપણા શિક્ષણમાં કમ્પ્યુટર, ઇન્ટરનેટ, ઇલેક્ટ્રોનિક શૈક્ષણિક સાધનો આવી ગયાં છે તે શાળાના વર્ગખંડ સુધી પહોંચી અસરકારક ગુણવત્તા સુધારવામાં ઉપયોગી બને એ જરૂરી છે.
- શિક્ષણના વિસ્તરણ સાથે વિશાળ જન સમુદાયને પહોંચવા માટે તેમજ

દેશના વિકાસના માધ્યમ તરીકે શિક્ષણનો પ્રચાર અને પ્રસાર થતો, શિક્ષણની ભૂખ વધવામાંડી છે. શાળાઓનું પ્રમાણ વધતું જાય છે કારણકે ખૂબજ ઓછી વસ્તીવાળા વિસ્તારોમાં હવે શાળાઓની સંખ્યા વધતી જાય છે તેથી આવી શાળાઓની ગુણવત્તા સુધારવી જોઇએ. આ માટે તાલીમબધ્ધ, પ્રતિબધ્ધ અને સજ્જ શિક્ષકો હોવા જરૂરી છે.

- શાળા કક્ષાએ કામ કરતા શિક્ષકોને પ્રોત્સાહન આપવામાં આવે. શિક્ષકોને એક સરખું વેતન આપવામાં આવે. શિક્ષકોને પસંદગીના સ્થળે નોકરી કરવાની તક આપવામાં આવે, શાળા સંકુલની પ્રવૃત્તિઓ વિકસાવવામાં આવે. શાળાનું શૈક્ષણિક વાતાવરણ બાળકોમાં અભ્યાસ માટે ઉત્સાહ પૂરો પાડે જેના અંતે બાળકો સારુ શિક્ષણ મેળવી ઊંચી ગુણવત્તા પ્રાપ્ત કરી શકે તે માટે સંસ્થાઓમાં ગુણવત્તાયુક્ત શિક્ષણ અનિવાર્ય બની રહે છે.
- શિક્ષણને વધુ ને વધુ ગુણાત્મક બનાવવા વાલી સહયોગ જરૂરી છે તે પોતાના બાળકની શૈક્ષણિક પ્રગતિ માટે પૂરતી કાળજીલે અભ્યાસને અંતે જાણકારી મેળવે, શૈક્ષણિક સામગ્રી લાવી આપે,શાળાના કાર્યક્રમોમાં હાજરી આપી પોતાના બાળકના અધ્યાસની માહિતી મેળવે. બાળકની સમસ્યાઓ મૂંઝવણો દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે તો વાલીઓમાં જાગૃતિ આવશે. વાલીઓ શાળાઓ પ્રત્યે ગૌરવ અને માન ધરાવશે. વાલી સહયોગથી બાળકોને પ્રોત્સાહન મળશે જેની અસર ગુણાત્મક શિક્ષણ પર થશે.
- શિક્ષકોને શિક્ષણકાર્ય સિવાયની અન્ય કામગીરી સરકાર દ્વારા સોંપવામાં આવે છે તેને બદલે આ કામગીરી અન્ય વ્યક્તિઓને સૌંપવામાં આવે, જેથી શિક્ષકો માત્ર શિક્ષણકાર્ય કરી ઉત્તમ ગુણવત્તા પ્રાપ્ત કરવા પ્રયતનશીલ રહે તે જરૂરી છે. અધ્યયન અને ૨ 5 પન પ્રક્રિયાની તત્પરતા સતત જાળવવા માટે શિક્ષણ અનિવાર્ય છે.

આમ, એકવીસમી સદી એટલે ગુણવત્તાની સદી, સ્પર્ધાની સદી, ઉદારીકરણ, ખાનગીકરણ, વૈશ્વિકરણ, ઓદ્યોગિકરણ અને સશક્તિકરણના વિકાસની સદી. આ એકવીસમી સદી એટલે વિજ્ઞાન ટેકનોલોજીની ગતીની અને અનેક પ્રકારના પડકારોનીસદી. આ સદીનાં વિવિધ સંશોધનોએ વિશ્વને એક પરિવાર જેવું રૂપ બક્ષ્યુ છે. સર્વત્ર સ્પર્ધાઓ થઇ રહી છે ત્યારે તેમાં ટકવા દરેક ક્ષેત્રે અતિ ઉચ્ચ કક્ષાની ગુણવત્તા અનિવાર્ય બની રહે છે.

સંદર્ભસૂચિ:

- મહેતા અંજલીબેન : ***શિક્ષણની ગુણવત્તાના આધારસ્તંભો.*** પ્રકાશકઃ ગુર્જર સાહિત્ય, અમદાવાદ.
- પ્રો. મર્મર મુખોપાધ્યાય : ***શિક્ષણમાં સંપૂર્ણ ગુણવત્તા વ્યવસ્થાપન.*** પ્રકાશકઃ ગુજરાત માધ્યમિક અને ઉચ્ચત્તર માધ્યમિક શિક્ષણ બોર્ડ ગાંધીનગર.
- ***શિક્ષણના પ્રશ્નો અને પ્રવાહો*** : ગુજરાત રાજ્ય પાઠય પુસતક મંડળ ગાંધીનગર

30

ગુણાત્મક સંશોધન આધારિત વર્ગખંડ શિક્ષણ

-પ્રા.આઈ.એમ. મેમણ

શ્રી.એમ.એન.પટેલ એમ.એડ્.કોલેજ, વિજયનગર

કોઈપણ પ્રકારના શિક્ષણમાં સૌથી વધારે ઉપલબ્ધ સંસાધન માનવો છે. શૈક્ષણિક માનવસંસાધન પાછળ ૯૦ ટકા ખર્ચ થાય છે. શિક્ષણનો વિકાસ અને હ્રાસ બન્ને માનવ સંસાધન પર આધારિત છે. શિક્ષણ દ્વારા શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં કાર્યરત માનવોનો વ્યાવસાયિક વિકાસ કરવો અને તેનું ગુણાત્મક ઉત્પાદન અને વ્યવસ્થાપન કરવું એ પાયાગત મુદ્દો ગણાય છે. શિક્ષણમાં અને શૈક્ષણિક સંશોધનોમાં ગુણાત્મકતા એક ગતિશીલ બાબત ગણાય છે. એક સમયે શ્રેષ્ઠ ગણાતો વિદ્યાર્થી અને શિક્ષક પણ સ્થિર બની શકે છે. શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીને શિક્ષણમાં ગુણાત્મક વિકાસ માટે સંશોધનને આધારે વિકાસ કરી તેને ગુણલક્ષી ઉત્પાદકતા માટે કૌશલ્યપૂર્ણ અને પુનઃકૌશલ્યપૂર્ણ સંશોધન આધારિત વિકસાવવો જોઈએ. શિક્ષક વિદ્યાર્થીમાં સહભાગીતાનું તત્ત્વ જેટલું ઘટશે તેટલી શિક્ષણમાં ગુણાત્મકતા ઘટશે. શિક્ષણમાં ગુણવત્તા જાળવવા શૈક્ષણિક માનવ સંસાધન વિકાસ વિશિષ્ટ મહત્ત્વ ધરાવે છે.

ગુણાત્મકતા આધારિત વર્ગખંડ શિક્ષણમાં સંદર્ભમૂલક ક્ષમતાઓ આધારિત શિક્ષણનો વિકાસ, એકલતાલક્ષી ક્ષમતાઓ આધારિત શિક્ષણ અધ્યયનની વિભાવનાઓનો વિકાસ વર્ગવ્યવહાર, મૂલ્યાંકન વર્ગ-વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે. જેમાં વર્ગખંડ સંશોધન આધારિત અને શિક્ષક સંશોધક બને ત્યારે પરિચયાત્મક શિક્ષણ, સેવારત કાર્ય શિક્ષણ, મુક્તશિક્ષણ, વિદ્યાર્થીને વર્ગખંડમાં કાર્યક્રમોમાં સહભાગી થવાનું શિક્ષણ તે અંતર્ગત ગુણવત્તાની સભાનતા, વ્યક્તિગત ઉત્કૃષ્ટતા માટે કોશિશ કરવી અને શિક્ષક વિદ્યાર્થી જ્યારે વર્ગખંડમાં ટીમવર્કથી કાર્ય થાય તો શિક્ષકમાં સંશોધન આધારિત વર્ગખંડશિક્ષણમાં ગુણાત્મક વિકાસ થાય. ગુણલક્ષી વર્ગખંડમાં વાંચન, લેખન, ગણન, વ્યાખ્યાન, પરિષદ પ્રયોગ, તર્ક આધારિત પ્રશ્નોતરીમાં એક આદર્શ શિક્ષક વર્ગખંડની સમસ્યાઓમાંથી એક સમસ્યાક્ષેત્ર પસંદ કરી તેમાં આવતી સંભવિત મુશ્કેલીઓ વિશે વિચારતો થાય તો વર્ગખંડમાં સંશોધન યુક્ત શિક્ષણની ઉચ્ચતમ સંકલ્પનાની રચના કરી શકાય. કારણ કે રાષ્ટ્રનું ભાવિ એના વર્ગખંડમાં ઘડાય છે. કોઠારી કમિશનના આ પ્રસ્તુત વિધાનના સંદર્ભમાં રાષ્ટ્રના ભાવિનું નિર્માણ યોગ્ય રીતે વર્તમાન હરિફાઈના યુગમાં થઈ શકે. વર્ગખંડ શિક્ષણનું વ્યવસ્થાપન આજના આ ટેકૂનિલક અને ડીઝીટલ રૂપી આવૃત્ત યુગમાં ઘણું જ મહત્ત્વ ધરાવે છે. શિક્ષણ પ્રક્રિયાની જીવંતતા, સફળતા અને લક્ષ્યપ્રાપ્તિ માટે ઉચ્ચતમ વર્ગખંડની એકલતા વૈજ્ઞાનિક સ્વરૂપે સંચાલિત થઈ અને વિચારણાનો પ્રારંભ કરાવે છે. ગુણાત્મક શિક્ષણ અને વર્ગખંડ આપણી સદીની ઓળખ ગણાય. કારણ કે નીપજનો ખ્યાલ નીપજમાંથી ઉદ્ભવે તે સમયે વર્ગખંડમાં ઉચ્ચતમ પરિપાટી અનિવાર્ય છે. આજે વર્ગખંડમાં ભૌતિક સંસાધનની સાથે-સાથે અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયાનો અસરકારક વિનિયોગ, શૈક્ષણિક નેતૃત્વ, ગુણવત્તા સુધારણા જેવા શિક્ષણના સર્વેક્ષણોમાં આજે સફળતાને શિક્ષણમાં વર્ગવ્યવસ્થાનો પ્રયોગ અને વિનિયોગ વધી રહ્યો છે અને મહતાં સિદ્ધ કરે છે.

વર્ગખંડ મૂલ્યાંકન ગુણાત્મકતાથી ઉપર સંચાલનલક્ષી નિદાનની સહયોગી પ્રક્રિયા છે. વર્ગખંડમાં મૂલ્યાંકન વાસ્તવિક સ્વરૂપે થાય તેના માટે ક્રિયાત્મક સંશોધનથી શિક્ષક દ્વારા ઘણા બધા માર્ગ નિશ્ચિત કરી શકાય.

D વર્ગખંડની મૂલવણી માટે SWOT વિશ્લેષણ

S Strenghts - સામથ્યો

W Weaknesses - નબળાઈઓ

O Opportunities - તકો

T Threats - પડકારો

ગુણાત્મક સંશોધન દ્વારા શૈક્ષણિક પ્રક્રિયા સુધારા માટેની આવશ્યક જરૂરીયાત છે. એ શૈક્ષણિક વાતાવરણના સર્જન માટે વર્ગમાં અને વર્ગખંડ બહાર આપવામાં આવતા અનુભવોમાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. અનુભવ એ જ્ઞાનની જનની છે. તેના વડે મળતું જ્ઞાન ચિરસ્થાયી બને છે. તેથી જ કોઈકે કહ્યું છે કે જ્યાં ન પહોંચે રવિ ત્યાં પહોંચે કવિ અને જ્યાં ન પહોંચે કવિ ત્યાં પહોંચે અનુભવી.

શૈક્ષણિક કે વર્ગખંડનું વાતાવરણનું પ્રાણતત્ત્વ શિક્ષક છે. શિક્ષકે વર્ગખંડમાં આવેલા બાળકેન્દ્રી શિક્ષણ આપવું જોઈએ. આ દરમિયાન અધ્યેયતાને રસ પડે તેવા અનુભવો પુરા પાડવાથી અધ્યેતા શીખવા પ્રેરાય છે. આવા પ્રકારનું અધ્યયન અસરકારક ની સાથે ચિરંજીવી હોય છે. અહીં વિદ્યાર્થીને આપવામાં આવતા અનુભવ બાળકની વયકક્ષાને ધ્યાનમાં રાખી આપવા જોઈએ. શ્રાવ્ય, દશ્ય-શ્રાવ્ય સાધન દ્વારા શિક્ષણ આપવાથી બાળક વર્ગમાં જકડાઈ રહે છે. જ્યારે તરંગ ઉલ્લાસમય શિક્ષણ બાળકને વર્ગમાં નાચતું-કુદતું કરે છે અને ગુણાત્મક શિક્ષણને વેગમળે તેવો પ્રયાસ ઈચ્છનીય ગણાય.

સારાંશ

શિક્ષક અને વિદ્યાર્થીને શિક્ષણમાં ગુણાત્મક વિકાસ માટે સંશોધનને આધારે વિકાસ કરી તેને ગુણલક્ષી ઉત્પાદકતા માટે કૌશલ્યપૂર્ણ અને પુનઃકૌશલ્યપૂર્ણ સંશોધન આધારિત વિકસાવવો જોઈએ. વર્ગખંડ સંશોધન આધારિત અને શિક્ષક સંશોધક બને ત્યારે પરિચયાત્મક શિક્ષણ, સેવારત કાર્ય શિક્ષણ, મુક્તશિક્ષણ, વિદ્યાર્થીને વર્ગખંડમાં કાર્યક્રમોમાં સહભાગી થવાનું શિક્ષણ તે અંતર્ગત ગુણવત્તાની સભાનતા, વ્યક્તિગત ઉત્કૃષ્ટતા માટે કોશિશ કરવી અને શિક્ષક વિદ્યાર્થી જ્યારે વર્ગખંડમાં ટીમવર્કથી કાર્ય થાય તો શિક્ષકમાં સંશોધન આધારિત વર્ગખંડશિક્ષણમાં ગુણાત્મક વિકાસ થાય. ગુણાત્મક શિક્ષણ અને વર્ગખંડ આપણી સદીની ઓળખ ગણાય. કારણ કે નીપજનો ખ્યાલ નીપજમાંથી ઉદ્ભવે તે સમયે વર્ગખંડમાં ઉચ્ચતમ પરિપાટી અનિવાર્ય છે. આજે વર્ગખંડમાં ભૌતિક સંસાધનની સાથે-સાથે અધ્યયન-અધ્યાપન પ્રક્રિયાનો અસરકારક વિનિયોગ, શૈક્ષણિક નેતૃત્વ, ગુણવત્તા સુધારણા જેવા શિક્ષણના સર્વેક્ષણોમાં આજે સફળતાને શિક્ષણમાં વર્ગવ્યવસ્થાનો પ્રયોગ અને વિનિયોગ વધી રહ્યો છે. ગુણાત્મક સંશોધન દ્વારા શૈક્ષણિક પ્રક્રિયા સુધારા માટેની આવશ્યક જરૂરીયાત છે. એ શૈક્ષણિક વાતાવરણના સર્જન માટે વર્ગમાં અને વર્ગખંડ બહાર આપવામાં આવતા અનુભવોમાં મહત્ત્વનો ભાગ ભજવે છે. શૈક્ષણિક કે વર્ગખંડનું વાતાવરણનું પ્રાણતત્ત્વ શિક્ષક છે. શિક્ષકે વર્ગખંડમાં આવેલા બાળકેન્દ્રી શિક્ષણ આપવું જોઈએ.

31

EFFCTIVENESS OF BLOOM'S MASTERY LEARNIG MODEL ON ACHIEVEMENT IN MATHS WITH RESPECT TO ATTITUDE TOWARDS MATHS

Y.K.Barot
Reader, Amarjyot M.Ed. Collage (Radhanpur)

Abstract

The present study investigate the effectiveness of mastery learning model on achievement in maths with respect to attitude towards maths. The sample was drawn of IXth grade students from two different schools of Patan (Gujarat) affiliated to CBSE. Instructional material based on mastery learning model was prepared and implemented to the experimental group after pre-testing and gain score were computed after post-test for all the students. Attitude scale was also administered. A·2 x 2 two way analysis of variance was used to arrive at the following conclusions: (1) mastery learning model group was found to attain significantly higher achievement scores as compared to control group, (2) Performance of students with attitude towards maths through mastery learning model was found significant, (3) No significant interaction effect was founds to exist between the two variables.

INTRODUCTION

Teaching is an activity which is designed and performed for the attainment of some broad goals or a large number of specific objective in terms of change in pupils cognitive structure and behavior. Teacher in an experimental situation may use a simple model. But in actual practice no teacher sticks to one model. There are various models of teaching. Models are prescriptive teaching strategies designed to accomplish particular instructional goals (Eggen, Kauchal & Harder 1979, p. 41).

"Model of teaching" is a blue print of teaching activities which is needed to generate educative environment within the frame work of task in hand. Models of teaching try to describe teaching as it ought to be. Psychologists are of the view that the best substitute for a theory of teaching is a model of teaching which explains various teaching learning conditions and their relationship. When we teach well, we help students learn well. Powerful learners have repertories of powerful strategies for acquiring education. Models of teaching are designed to impart repertories while helping students learn information, ideas, academic skills, developing social skills, values and under-themselves and their environment (Joyce & Weil 1990, p.32). The models of teaching are grouped into four characteristics on the basis of sources of realty which the theorist has drawn as they focus on the learner and his/her environment. These four categories are social interaction sources, information processing service, personal sources and behavior modification as a sources.

Mastery learning is one of the models of teaching under the behavioural systems family of models (Joyce & Weil 1985, p.28). In mastery learning, primary emphasis on

reinforcement, stimulus control and immediate feedback (Deshpande 1966, p.50). Mastery learning is based on the belief that any teacher can virtually help all students to learn excellently, quickly and self confidently. Mastery learning believes that it can be implemented simply by modifying traditional group instructional procedures to ensure that some students have more time and they receive appropriate additional instruction according to the result of the formative evaluation (Bloom 1971, pp.37-41).

Mastery learning offers a powerful new approach to students learning which can provide almost all students with the successful and rewarding learning experiences. It purposes that almost all students can master what they are taught. Further, it suggests procedures whereby each student's instruction and learning can be managed within the context of ordinary group-based classroom instruction so as to promote his/her fullest development. Mastery learning makes students learning more efficient than conventional approaches. Mastery learning differs from traditional curricular programmes. The emphasis is on assuring that every students achieves or 'masters' the curriculum and only moves ahead once demonstrating as acceptable level of performance. Mastery learning helps in developing learners interest and attitude towards the subjects taught than usual classroom methods. Mastery learning has an impact on the affective outcomes of education like modification in self-concept and to some extent development of positive attitude towards the subject. The mastery learning approach cames into practice in the decade through the concept is an old one. Mastery learning has been defined in a variety of ways (Bloom 1968, pp.1-8).

Mastery learning has been widely applied in school and training settings and research shows that it is helpful in improving instructional effectiveness. On the other hand, there are some theoretical and practical weaknesses including the fact that people do differ in ability and tend to reach different levels of achievement. Furthermore, mastery learning programmes tend to require considerable amounts of time and effort to implement which most teacher and school are not prepared to spend. The mastery learning model is closely aligned with the use of instructional objectives and the systematic design of instructional programme. The criterion referenced instruction model of Mager is an attempt to implement the mastery-learning model. In addition, the theoretical framework of Skinner with its emphasis on individuals learning and the importance of feedback are also relevant to mastery learning.

An attitude is a hypothetical construct that represent an individual's degree of like or dislike for an item. Attitudes are generally positive or negative views of a person, place, thing or event. It is the guiding force behind all human activities. It is our perception of life. It's the way we view things around us. The term attitude is defined as a pre-disposition involving beliefs, feelings and disposition to act towards some object. An attitude is always a stand or position which an individual tasks towards a person or an issue. Cognitive, affective and behavior are three components of attitude. Cognitive component (thinking) represent the beliefs that one has about an attitude object, implying thereby how we evaluate the characteristics of a person, object or place. This evaluation can be positive or negative. Affective components (feeling) deals with the way one feels about the attitudinal objects. This concerns the emotional feeling people have towards an

issue, reflected by their favorable and unfavorable evaluation of it. Behavior component refers to the observable behavior shown by the people as a means of expressing their beliefs and feelings on an issue.

A pre-disposition is an inclination or tendency towards something. Attitudes guide behavior and thinking. They guide the way people think, feel and act. They are learned from personal experience, information provided by others and market controlled sources, in particular exposure to mass media. During the process of attitude formation and also after this process, attitudes may be changed and modified through various influence. Some attitudes are more resistant to change while other are more amenable ro change. Once developed, the attitudes that a person hold can be highly resistant to change. But, under certain conditions, attitudes may be altered. The reason for attitude change are numerous. Advertising agencies and other groups of people, such as educators and politicians work hard and try to change other peoples attitude (Allport 1935, pp.798-806).

The studies of attitudes are helpful in guiding behavior. Attitudes as tendencies to act and serve the very important function of mediating between and integrating basic psychological process such as motives, perception, feeling and so on. The attitudes surveys, rating scales, behavioral measures and unobtrusive measures are some of the techniques to measures people's attitude.

NEED AND SIGNIFICANCE OF THE STUDY

The proper teaching strategist help teachers in solving learners problems and bring remarkable improvement in their overall behavior. Review of the literature shows that use of various teaching strategies gave quite positive results in comparison to traditional teaching methodology. While teaching high school maths students, it was found that conventional method was not very effective. An attitude towards maths affects how students go about studying it. The studies of maths prepare students for various vocation like banking sector, trade, maths management, planning, agriculture or industry etc. Therefore, the investigators made an attempt to enquire into the effectiveness of Bloom's mastery learning model on achievements in maths with respect to attitude towards maths.

DELIMITATION

The study was delimitation to IXth class maths students from two government schools of Patan only.

OBJECTIVES

1. To compare the performance of groups taught through mastery learning model and conventional method of teaching.
2. To study the performance of students having different levels of attitude towards maths.
3. To examine the interaction effect between model's approach and attitude level.

HYPOTHESES

H_1O The performance on maths of mastery learning model group will be higher than conventional group.

H_2O The performance of high attitude group will be higher than the low attitude group.

H_3O The performance through mastery learning model of teaching does not interact with

attitude group.

METHODOLOGY

It is necessary to adopt a systematic procedure to collect the necessary data which helps to test hypotheses of the study under investigation. Various steps of research methodology followed in the present study are as follows.

Sample

The study was conducted on a random sample of 100 IXth class maths students – 50 students from government high school, sector 24, Patan. It wa purposive sample.

Design

For the purpose of present investigation, a pre-test and post-test factorial design was employed. In order to analyse the data a 2x2 analysis of variance was used for the two independent variables viz. instructional treatment and attitude towards maths. The impact of teaching model was examined at two levels, namely mastery learning model and conventional teaching. The variable of attitude groups. The main dependent variable was performance gain which was calculated as the difference in post-test and per-test scores for the subject.

Tools

1. Instructional material prepared in accordance with the mastery learning model and conventional teaching method on the segment of Maths.
2. Achievement test in maths prepared by the investigators.
3. Attitude scale towards maths developed by the investigators.

Procedure

After the selection of the sample and allocation of students to the two instructional strategies, the experiment was conducted in four phass i.e. Firstly, the attitude scale was administrated in each school, in order to identity for measuring the student's attitude towards maths. Secondly,a pre-test was administered to the students of both the treatment and control groups. The answer-sheets were cored to obtained information regarding the previous knowledge of students. Thirdly, one group was taught through mastery learning model and control group was taught through conventional method of teaching by the investigator. Fourthly, after the completion of the course, the answer-sheets were scored with the help of scoring key, time limit for the test was one hour.

ANALYSIS AND INTERPRETATION

The data were analysed to determine the nature of the distribution of scores by employing mean and standard deviation. The two way analysis of variance was used to test the hypotheses related to strategies of teaching and attitude level. The maen and standard deviation of different sub groups have been presented in Table 1. It was fond from this table that the mean scores of mastery learning model (M=6.98) was higher than the conventional method of teaching (M=6.98). This shows that mastery learning model was more effective than the conventional method of teaching. It was also confirmed that the high attitude group had higher mean scores as compared to the low attitude group. It was concluded that the gain mean with mastery learning model was more for high attitude group than for low attitude group. this difference was also found in respect of the two

attitude groups taught through conventional method of teaching.

Table 1
Means and SDs of achievement scores for different sub groups

Attitude groups	Teaching								
	Mastery Learning Model			Conventional method			N	Total Mean	SD
	N	Mean	SD	N	Mean	SD			
High Attitude	25	10.48	3.01	25	7.56	3.87	50	9.02	3.73
Low Attitude	25	8.88	3.70	25	6.40	2.16	50	7.64	3.24
Total	50	9.68	3.44	50	6.98	3.16	Grand Total = 100		

Table 2
Summary of Analysis of variance (2x2) factorial designs

Source of variance	Sum of squares	df	mean sum of squares	F-ratio
Treatment (A)	182.25	1	182.25	17.169**
Attitude (B)	47.61	1	47.61	4.485*
Interaction (A x B)	1.21	1	1.21	.114
Error	1019.04	96	10.615	
Total	1250.11			

* *Significant 0.05 level* ** *Significant at 0.01 level*

(Critical value 3.94 at 0.05 and 6.90 at 0.01 level, df 1/96)

Analysis of Variance of Achievement Scores

The mean of different sub-groups, sum of squares, degree of freedom, mean sum of squares and the F – ratio have been presented in Table 2.

MAIN EFFECTS

Treatment (A)

It was found from Table 2 that the F – ratio for difference in mean gain scores of mastery learning model and conventional teaching group was 17.169, which in comparison to the table value was found to be significant at the 0.01 level of the significance. The groups were different beyond the contribution of chance. Hence, the hypothesis H_1O i.e. the performance on maths of mastery learning model group will be higher than the conventional group, was accepted at the 0.01 level of significance. The result indicated that the performance of mastery learning model group was higher than that of the conventional teaching group.

Attitude group (B)

It was found form Table 2 that the F – ratio for difference of mean of the two groups on attitude level was 4.485, which in comparison to the table value was found to be significant at the 0.05 level of significance. It implied that two attitude groups were

different in respect of achievement scores. Hence, the hypothesis H_2O i.e. the performance of high attitude groups will be higher than the low attitude group., is accepted at the 0.05 level of significance. This is further confirmed as the mean of the high attitude group was higher than that of low attitude group.

Interaction effect (A x B)

It was observed from the Table 2 that the F – ratio for the interaction between treatment and attitude groups were 0.114, which in comparison to the table value was not found to be significant. It indicated that the two variables did nit interact with each other. Thus, the null hypothesis H_3O i.e. the performance through different model of teaching does not interact with attitude level is not rejected. It implies the difference in the achievement scores for high and low attitude groups of students in the yielded through mastery learning model and conventional teaching model did not differ significantly from each other.

DISCUSSION

The present study revealed that the mastery learning models of teaching were found more effective than the conventional method of teaching. The results were consistent with the findings of Kulik, Kulik & Bangert-Drowns (1990), Lazaowitz, Baird, Bowlden & Lazaowitz (1996), Laney (1999), Dutt & Kumar (2002), Dillashaw & Okey (2006), Adeyemi, Wambugu & Changeiywo (2008) and Damavandi & Kashani (2010). Mastery learning method caused to increase positive changes in attitude of the weak students to chemistry earning.

The findings fir the present study revealed that there was difference between mean gain scores of the high and low attitude groups. The evidence leads to the conclusions that high and low attitude group was found significant on maths . the results were in agreement with findings of Banu (1986), Chang & Mao (1999), Kibett & Kathuri (2005) and Adesoji (2008).

CONCLUSION

The present study reveals that achievement score in maths of students taught through mastery learning was significantly higher than those which were taught through conventional method. Further, the gain means with mastery learning model was more for high attitude group as against the low attitude group and the difference across two method of teaching was statistically significant. However, the difference in mean score for interaction across different grouping did not turn out to be significant. The study recommends the use of mastery learning model for better performance of students.

REFERENCES

Adesoji, F. A. (2008) Managing students attitude towards science through problems solving instructional strategy. Anthropologist 10 ,1, 21-24.

Adeyemi, B. A. (2007) Learning social studies through mastery learning. Educational Research and Review 2, 4, 60-63.

Allport, G. W. (1935) Attitude. In Murchison, C. M. (Ed.) Handbook of Social Psychology, 798-806. Clark university press, Worcester.

Arredondo, D. & Block, J. (1981) Recognizing the connections between thinking skills

and mastery learning. Educational leadership 47, 5, 4-10.

Banu, D. P. (1986) Secondary school students attitude towards science. Research in Science & Technological Education 4, 2, 195-202, August.

Bloom, B. S. (1968) Learning for mastery. UCLA Evaluation Comment 1, 2, 1-8.

Bloom, B. S. (1971) Mastery learning. In Block J. H. (Ed.) Mastery learning: Theory and practice, 37-41. Holt, Rinehart & Winston, New York.

Carroll, J. B. (1963) A models for school learning. Teachers Collage Record 64, 723-733.

Chang, C. Y. & Mao, S. L. (1999) Comparison of Taiwan science students outcomes with inquiry group versus traditional instruction. Journal of Education Research 92, 6, 340-346.

Damavandi, M. E. & Kashani, Z. H. (2010) Effect of mastery learning method on performance and attitude of the weak students in chemistry. Journal of Social And Behavioral Sciences 5, 1574-1579.

Deshpande, S. (1966) Mastery learning model. In Venkataiah, N. (Ed.) Educational Technology. APH Publishing Corporation, New Delhi.

Dillashaw, F. G. & Okey, J. R. (2006) Effect of modified mastery learning strategy on achievement, attitude and on-task behavior of high school chemistry students. Journal of Research in Science Teaching 20, 3, 203-211, August.

Dutt, S. & Kumar, D. (2002) Mastery learning strategies-their effectiveness on achievement in maths in relation to cognitive style. Indian Educational Review 45, 3, 49-51.

Eggen, P. D. Kauchak, D. P. & Harder, R. J. (1979) Strategies for teachers-Information Processing Model in The Classroom. Prentice-Hall, New Jersey.

Joyce, B. & Weil, M. (1985, 1990) Models of Teaching. Prentice Hall of India, New Delhi.

Kibett, J. K. & Kathuri, N. J. (2005) Effect of project based learning on students performance in secondary school agriculture. Zimbabwe Journal of Educational Research 17, 1, 30-38.

Kulik, C. Kulik, J. & Bangert-Drowns, R. L. (1990) Effectiveness of mastery learning programmes: A meta- analysis. Review of Educational Resaerch 60, 2, 265-306.

Laney, J. D. (1999) A sample lesson in maths for primary students: how cooperative and mastery learning methods can enhance social studies learning. Journal of Social Studies 90, 4, 152-158.

Lazaowitz, R. Baird, H. J. Bowlden, R. & Lzazowitz, R. H. (1996) Teaching Biology in group ,astery and effective outcomes. International Journal of Science Education 18, 4, 447-461.

Wachanga, S. W. & Gamba, P. P. (2004) Effects of mastery learning approach on secondary school students achievement in chemistry in Nakuru District Kenya. Egerton Journal of Humanities Social science and Education 5, 2, 221-235.

Wambugu, P. W. & Changeiwo, J. M. (2008) Effects of mastery learning approach on secondary school students physics achievement. Eurasia Journal of Mathematics, science & Technology Education 4, 3, 293-302 November.

32

IMPORTANCE OF COMMUNICATION IN CLASSROOM

Dr.Hardik Mehta
Principal
Nilkanth collage of education(B.ed) Visnagar

Introduction

Communication skill as the most important factor used in selecting their management staff. The study found that oral and written communication skills were important in predicting job success as was the ability to communication well with others in the workplace.

Even though communications skills are so important to success in the workplace, there are many individuals who find these skills to be a stumbling block to their progress they struggle to convey their thoughts and ideas in an accurate manner making it difficult to progress and nearly impossible to lead well.

What is communication?

When asked define communication how would you respond? Most people will relate to forms of communication - talking or listening. But communication goes beyond that communication involves getting information from one person to the other person

"Communication is the art and process of creating and sharing ideas, effective communication depends on the richness of those ideas. ''

There are many elements of communicating effectively that individuals need to consider when entering into some kind of communicative interaction. Some of these elements include. The aim of the communication, level of formality, (usually based on relationships of power and purpose for the communication). Some elements of oral, written and interpersonal communication are listed below:

Oral communication

- Empathy
- Use of visual aids in a presentation
- Amount of information/details in visual aide
- Provision of handouts
- Feedback from audience
- Voice modulation
- Tone of voice
- Eye contact

Witten communication

- Text type (ex report case study, essay annotated bibliography etc.)
- Appropriate length of document
- Appropriate level of detail within document (ex presentation of supporting evidence)
- Front style / size
- Adherence to reference conventions (Harvard APA, Vancouver etc)

Interpersonal communication

- Emotion intelligence
- Body language
- Posture

- Sensitivity to the audience demonstrated through appropriate behaviour
- Active listening

WHY IS TEACHING COMMUNICATION AS AN OUTCOME IMPORTANT FOR ACADEMICS?

The teaching of communication as an outcome, along with expert content, is important as it prepares students to batter communicate through their assessment, enter into dialogue with peers academics, formulate questions to further their learning etc. It is also integral to preparing for various professional environments and develop skills that are important as graduates, and sought after by employers.

WHY ARE COMMUNICATION SKILLS IMPORTANT FOR STUDENT?

Effective communication skills are essential for Deakin university graduate to gain entry to, and be successful in, their future professions. Learning and developing effective written, oral and interpersonal communication skills will develop students emotion intelligence and empathy through an understanding of their audience of their audience; these skills contribute significantly toward positioning graduates as global citizens

In the workplace and professions, graduates will be reguired to communicate with multiple individuals – these may include:

- Colleagues
- Employers and managers
- Clients
- The media
- The general public

This communication could take multiple forms, for example:

Written communication

- Application
- Proposals
- Application for promotion
- Letters
- Memos
- Emails
- Purchase orders
- Publications
- Report
- Media releases

Oral communication

- Oral presentation
- Meetings
- Client interviews

Effective communication skills will be needed by graduates for tasks as:

- Providing instructions
- Resolving conflicts
- Negotiating
- Sharing ideas

COMMUNICATION STYLE

Communication style refers to the choice we tend to make when communicating to others. It

involves two basic dimensions: the assertiveness level of our communication and the emotiveness level of our communication. We also use different styles depending on with whom we are communicating.

Difference in communication style can lead to barriers to communication success.

[1] Direct communication style

"People with direct communication style are the 'go-getters 'in the group they will work hard and will work hard and fast and will few guest ion or distractions.''

If you are a direct style you could probably use some practice with listening skills.

- **Tips for communicating if you have a direct communication style**
  - Allow time for 'chatting' at the beginning of a meeting.
  - Don't use email for sensitive or complicated topics
  - Allow time in your schedule for questions and feedback
- **Tips for communicating with people with a direct communication style**
  - Ask if they have time to talk before jumping in
  - Do not speak in the abstract
  - Only promise what you are certain you can deliver
  - Don t sugar coat things – speak plainly

[2] Spirited communication style

People with the spirited communication style love to flesh out ideas brainstorm and talk about the big picture as long as they get to do a of at the taking.

Spirited people can have a hard time nailing down the details in their wonderful ideas. They may also have a hard time sticking to an agenda or to one topic.

- **Tips for Communicating if You Have a Spirited Communication Style**
  - Respect agreed-upon agendas and time limits when in meetings.
  - Be certain any requests you make are clear and that you convey the reason for asking
  - Communicate your appreciation for others work and input
- **Tips for communicating with People who have a Spirited Communication Style**
  - Understand that they may exaggerate
  - Praise them in front of other people
  - Reaffirm with them what they have agreed to do

THACHING COMMUNICATION SKILLS

The substantial breadth and depth of what is meant by 'communication skills' means that teaching these skills requires various techniques, tools and resources. These in turn, need to modified depending on the experience of the student (e.g., a first year bachelor student compared to a masters level students). It is also important to remember that communication skills should be modelled and taught through different locations and mediums, for instance:

- Work integrated learning (e.g., work and /or site placements)
- Role-playing (e.g., scenarios of simulated learning)
- Watching videos
- Practising in a virtual environment

Some generals points to remember when teaching communication skills in teams:

- Teaching and assessing communication skills in teams and for individuals requires different techniques.
- The dynamics of the team also need to be considered when team communication presentations are being undertaken.

- Team communication task will enable greater utilisation of interpersonal communication as the team members will need to communicate with each other as well as the audience

CONCLUSION

Communication skills is not difficult. Using them when it really matters is the difficultpart. To help, there are several things you can keep it mind. When everyone understands all the information and when there are good enough relationships between people, resolution often emerges easily.

REFERENCES:-

GoogleJournal articles /report articles
http://www.dol.gov.com
http://www.allpdf file communication skills.com
http://www.what is communication skills.com
http://www.deakin.edu.au/health/ens/careers/Dietetics/career-development-skills.php

33

ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સમસ્યાઓનો અભ્યાસ

Akash R. Rami
Asst. Professor
Shri K.H. Patel M.Ed. Institute, Modasa

સારાંશ

સમાજ માનવશાસ્ત્રીય સાહિત્યમાં આદિવાસી સ્ત્રીઓનું વર્ણન ખૂબ જ સુંદર રીતે કરવામાં આવ્યું છે. આદિવાસી લોકોનો દરજ્જો અને ભૂમિકાની અસર પ્રત્યક્ષ જોવા મળે છે. આ વિસ્તારના લોકોની ભૂમિકા અને દરજ્જા વિશે વિગતવાર વિશ્લેષણ કરવું જરૂરી છે. આઝાદી પહેલાં અને પછી આ પ્રજા સુખી હતી. પણ જ્યારથી જંગલોનો નાશ ઔદ્યોગિકીકરણને કારણે આ પ્રજા ગરીબાઈમાં સપડાઈ. તેથી તેમાં શિક્ષણનો વ્યાપ (Knowledge Explosion) વધ્યો હોવા છતાં આદિવાસી સમાજમાં શિક્ષણ નહિવત્ જોવા મળે છે. તેમાંય ખાસ કરીને બહેનોનું શિક્ષણ ઓછા પ્રમાણમાં જોવા મળે છે. સર્વત્ર શિક્ષણની વ્યવસ્થા થઈ હોવા છતાં ભૌગોલિક રીતે શૈક્ષણિક સમસ્યાઓ શિક્ષણથી વંચિત રહેવું પડે છે. માટે જ સંશોધકે આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સમસ્યાઓનો અભ્યાસ હાથ ધરવામાં આવ્યું.

ચાવીરૂપ શબ્દો

ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળા, આદિવાસી, શૈક્ષણિક સમસ્યા.

પ્રસ્તાવના

વિશ્વના તમામ દેશોમાં ભિન્ન ભિન્ન સંસ્કૃતિ જોવા મળે છે. વિશ્વમાં ભારતની સંસ્કૃતિ સર્વ સંસ્કૃતિઓમાં વિશિષ્ટ સ્થાન ધરાવે છે. સંસ્કૃતિની લાક્ષણિકતા પ્રમાણે ભારતમાં જુદી જુદી સમાજ વ્યવસ્થા જોવા મળે છે. જેમ પ્રકૃતિ રંગબેરંગી છે તેમાં ભારતની પ્રજા પણ જુદી જુદી જોવા મળે છે. તેમાં ભારતીય સંસ્કૃતિમાં આદિમ જાતિનું સ્થાન મોખરાનું છે. જેને ભારતમાં આદિકાળથી મૂળગત માનવામાં આવે છે. પહાડી પ્રદેશમાં વસવાટ તેની મુખ્ય લાક્ષણિકતા છે. તેમને ભદ્ર સમાજે જુદા જુદા નામથી ઓળખ્યા છે. આવા આદિવાસીઓને ગિરિજન, ભૂમિજન, રાનીપરજ, કાળીપરજ, વન્યજાતિ, વનવાસી વગેરે શબ્દોથી ઓળખવામાં આવે છે. ભારતના બંધારણમાં અનુસૂચિત જનજાતિ તરીકે ઓળખાય છે. આ જાતિના કલ્યાણ માટે ભારતમાં સરકારી એજન્સીઓ દ્વારા કાયદેસર રીતે વહીવટી માળખા દ્વારા પ્રયાસો થઈ રહ્યા છે. અનુસૂચિત જનજાતિના લોકોનું જીવન અનેકવિધ સમસ્યાઓથી ભરેલું હોય છે. તેમાં તેમને આર્થિક રીતે સામાજિક રીતે અનેક સમસ્યાઓથી ઘેરાયેલા હોય છે. ભારતની તમામ આદિવાસી જાતિઓના શિક્ષણની પરિસ્થિતિ એક સમાન નથી. પૂર્વ ભારતમાં નાગાલેન્ડ જેવા રાજ્યમાં શિક્ષણનું સ્તર ઘણું ઊંચું છે.

અભ્યાસના હેતુઓ

1. મેઘરજ તાલુકાની ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાના આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સમસ્યાઓનો અભ્યાસ કરવા પ્રશ્નાવલિની સંરચના કરવી.
2. મેઘરજ તાલુકાની ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાના આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સમસ્યાઓનો અભ્યાસ કરવો.
3. મેઘરજ તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાના આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની શિક્ષણમાં અવરોધક આર્થિક સમસ્યાઓનો અભ્યાસ કરવો.

4. મેઘરજ તાલુકાની ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાના આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની અભ્યાસ અવરોધક સામાજિક બાબતોની તપાસ કરવી.

અભ્યાસના પ્રશ્નો

1. મેઘરજ તાલુકાની ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાના આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની સમસ્યાઓ કઈ-કઈ છે ?
2. મેઘરજ તાલુકાની ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાના આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની શિક્ષણમાં અવરોધ આર્થિક સમસ્યાઓ કઈ કઈ છે ?
3. મેઘરજ તાલુકાની ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાના આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની શિક્ષણ સુધારણા માટે શાળા દ્વારા કયા કયા પ્રયત્નો કરવામાં આવે છે ?
4. મેઘરજ તાલુકાની ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાના આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની અભ્યાસમાં અવરોધક સામાજિક સમસ્યાઓ કઈ કઈ છે ?

સંશોધનનું ક્ષેત્ર

પ્રસ્તુત સંશોધનનું ક્ષેત્ર અનુસૂચિત જનજાતિનું શિક્ષણ.

સંશોધન પ્રકાર અને પદ્ધતિ

પ્રસ્તુત સંશોધન સંખ્યાત્મક પ્રકારનું હતું તેમજ પ્રસ્તુત સંશોધન સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનું હતું .

અભ્યાસની મર્યાદાઓ

1. નમૂનાની ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા વર્ષ 2017-18 ના આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓને જ પસંદ કરવામાં આવ્યા.
2. અભ્યાસનું ક્ષેત્ર મેઘરજ તાલુકા પૂરતું અને માત્ર આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓ પૂરતું મર્યાદિત હતુ.
3. શિક્ષણ ક્ષેત્રે વિશાળ ફલકમાંથી સમગ્ર ક્ષેત્રનો અભ્યાસ ન કરતાં ફક્ત નમૂનારૂપ 100 વિદ્યાર્થીઓને જ સંશોધનમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો.

ઉપકરણ

પ્રસ્તુત સંશોધનો માટે જરૂરી માહિતી સ્વનિર્મિત પ્રશ્નાવલિ દ્વારા મેળવવામાં આવી.

વ્યાપવિશ્વ અને નમૂનો

પ્રસ્તુત સંશોધનનું વ્યાપવિશ્વ મેઘરજ તાલુકાની પછાત આદિવાસી વિસ્તારની ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાઓ હતી. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં મેઘરજ તાલુકાની આદિવાસી વિસ્તારની 10 ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાઓના 100 વિદ્યાર્થીઓ નમૂના માટે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

માહિતીનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં 100 વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી માહિતી મેળવવામાં આવી. પ્રશ્નાવલિમાં પૂછવામાં આવેલા પ્રશ્નોના પ્રતિચારોનું પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું તેમજ મેળવેલ માહિતીને કોઠાબંધ કરી ટકાની ગણતરી કરવામાં આવી.આ ટકાને આધારે માહિતીનું અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું .

અભ્યાસના તારણો

1. અભ્યાસમાં સમાવેલ વિદ્યાર્થીઓ પૈકી 40 ટકા ગામની શાળા અને 26 ટકા વિદ્યાર્થીઓ બહારગામની શાળામાં આવ-જાવ કરી અભ્યાસ કરે છે.
2. અભ્યાસમાં સમાવેલ વિદ્યાર્થીઓના મોટાભાગના માતા-પિતા અભણ છે.

3. અભ્યાસમાં સમાવેલ વિદ્યાર્થીઓને કેટલાંકને જાતે પુસ્તકો લાવા પડે છે તેમજ કેટલાંકને મજૂરી કરી લાવવા પડે છે.
4. અભ્યાસમાં સમાવેલ વિદ્યાર્થીઓ પાસે શૈક્ષણિક સાધનો કેટલાંક જોડે છે તેમજ કેટલાંક જોડે નથી.

ભાવિ સંશોધન અંગેની ભલામણો

1. મેઘરજ તાલુકાની ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની સિદ્ધિ પ્રેરણાનો અભ્યાસ.
2. ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓમાં અપવ્યય અને સ્થગિતતાનો અભ્યાસ.
3. મેઘરજ તાલુકાની ઉચ્ચ પ્રાથમિક શાળામાં અભ્યાસ કરતા આદિવાસી વિદ્યાર્થીઓની

સંદર્ભસૂચિ

આચાર્ય, મોહિની ડી. (2008), ***શિક્ષણમાં સંશોધનનું પદ્ધતિશાસ્ત્ર.*** અમદાવાદ : અક્ષર પબ્લિકેશન.

પટેલ, શાંતીભાઈ (1910) ***આદિવાસીઓની સમસ્યાઓ.*** રચના પ્રકાશન અમદાવાદ.

શાહ વિમલ ***આદિવાસીઓના પ્રશ્નો*** ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ, અમદાવાદ.

દવે, જે.કે. અને શાહ મે.જી. ***સંશોધનની ઉચ્ચતર પદ્ધતિઓ અને આંકડાશાસ્ત્ર.***

34

હાલોલ તાલુકાના ધોરણ-૬ના વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમની અસર

Pandav Omega M.
Ph.D. Research Scholar
Department of Education, H.N.G. University

સારસંક્ષેપ

પ્રસ્તુત સંશોધન હાલોલ તાલુકાના ધોરણ-૬ના વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમની અસરનો અભ્યાસ કરવામા આવ્યો છે, જેમા પ્રાથમિક શાળામા ધોરણ-૬મા અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ પર દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમની અસરમાં તફાવત જાણવા માટેનો પ્રયાસ કરવામા આવ્યો છે. જેમા સંશોધકે વિદ્યાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ચકાસવા માટે જીસીઇઆરટી ધ્વારા તૈયાર કરવામા આવેલી ગણિત, વિજ્ઞાન અને અંગ્રેજી વિષયની અનાત્મલક્ષી કસોટીનો ઉપકરણ તરીકે ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે. અભ્યાસક ધ્વારા ધોરણ-૬ના વિદ્યાર્થીઓ પર જીસીઇઆરટી ધ્વારા તૈયાર કરવામા આવેલ કસોટીનુ સંચાલન નમુનામા સમાવિષ્ટ શાળાના વિદ્યાર્થીઓ પર સ્વયં અભ્યાસક ધ્વારા સામાન્ય પરિસ્થિતિમા કસોટીનુ સંચાલન કરવામા આવ્યુ હતુ, તથા માહિતી એકત્ર કરવામા આવી હતી. મળેલ માહિતીને દૂરવર્તી કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી અને દૂરવર્તી કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રાપ્તાંકોનુ વિગતવાર પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન માટે T-ગુણોત્તરનો ઉપયોગ કરવામા આવ્યો હતો. વિદ્યાર્થીઓના પ્રાપ્તાંકોના આધારે મળેલ મધ્યક,મધ્યસ્થનો તફાવત અને પ્રમાણવિચલન તથા T-મુલ્યના આધારે ઉત્કલ્પનાની ચકાસણી કરવામા આવી છે. જેના આધારે દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના વિદ્યાર્થીઓના પ્રાપ્તાંકોમા તફાવત જોવા મળેલ છે.**ચાવીરૂપ શબ્દો-**

- **શૈક્ષણિક સિદ્ધિ, દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ**

૧.૧ પ્રસ્તાવના-

શાળાઓમા બાળકોના સર્વાંગીણ વિકાસ માટે વિવિધ માધ્યમો થકી પ્રયત્નો કરવામા આવે છે. બાળકોનો સર્વાંગીણ વિકાસ થાય તે માટે પ્રાથમિક શાળાઓમા ગુણોત્સવ, એડપ્ટસ, બાળમેળા, રમતોત્સવ, મીનામંચ, ગણિત- વિજ્ઞાન પ્રદર્શન ઉપરાંત દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ જેવા કાર્યક્રમો જીસીઇઆરટી તથા સર્વશિક્ષા અભિયાન ધ્વારા કરવામા આવે છે. આ તમામ પ્રકારની

શિક્ષણ યોજનાઓનો અંતિમ ધ્યેય વર્ગખંડ શિક્ષણને અસરકારક બનાવવાનો હોય છે.પ્રાથમિક શિક્ષણની ગુણવત્તા સુધારણાના ધ્યેયને સિધ્ધ કરવા જીસીઇઆરટી અને સર્વશિક્ષા અભિયાન ધ્વારા સતત પ્રયત્નો થતા રહે છે, અને આ પ્રયત્નોને સંશોધન આધારિત કર્યક્રમો થકી વેગ મળતો રહે છે. જીસીઇઆરટી ધ્વારા શિક્ષણનો આવો જ એક કાર્યક્રમ બાયસેગ સ્ટુડીયો ધ્વારા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ પ્રસારિત કરવામા આવે છે. આ કાર્યક્રમ વિધાર્થીઓ માટે ખરેખર કેટલો અસરકારક છે એ જાણવા માટે પ્રસ્તુત સંશોધન હાથ ધરવામા આવ્યુ હતુ.

૧.૨ સમસ્યા કથન:-

હાલોલ તાલુકાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ પર દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમની અસર

૧.3 સંશોધનના હેતુઓ-

(૧) હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિનો અભ્યાસ કરવો.

(૨) હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની ગણિત વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિનો અભ્યાસ કરવો.

(3) હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિનો અભ્યાસ કરવો.

(૪) હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની અંગ્રેજી વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિનો અભ્યાસ કરવો.

૧.૪ અભ્યાસની ઉત્કલ્પનાઓ :–

HO1 હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા સાર્થક તફાવત નહી હોય.

HO2 હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની ગણિત વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા સાર્થક તફાવત નહી હોય.

HO3 હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા સાર્થક તફાવત નહી હોય.

HO4 હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની અંગ્રેજી વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા સાર્થક તફાવત નહી હોય.

૧.૫ અભ્યાસ હેઠળના ચલ :-

- **પરતંત્રચલ** - ૧) દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી શાળા
  ૨) દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી શાળા
- **સ્વતંત્રચલ** -

૧) શૈક્ષણિક સિદ્ધિ

- **અંકુશિત ચલ** –

(૧) હાલોલ તાલુકો

(૨) ધોરણ-૬

૧.૬ અભ્યાસની મર્યાદાઓ –

(૧) પ્રસ્તુત અભ્યાસમા વપરાયેલી કસોટીની વિશ્વસનીયતા કે યથાર્થતા ચકાસેલ નથી.

(૨) પ્રસ્તુત અભ્યાસમા હાલોલ તાલુકાની ગુજરાતી માધ્યમની પ્રાથમિક શાળાઓનો જ સમાવેશ કરવામા આવેલ છે.

(૩) પ્રસ્તુત અભ્યાસ હાલોલ તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓ પુરતો મર્યાદિત છે.

૧.૭ સંશોધન પદ્ધતિ :-

પ્રસ્તુત સંશોધન માટે સર્વેક્ષણ પદ્ધતિ ઉપયોગ કરવામા આવ્યો છે.

૧.૮ અભ્યાસનુ મહત્વ :-

(૧) પ્રસ્તુત સંશોધનથી દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમની અસર જાણી શકાશે.

(૨) પ્રસ્તુત સંશોધનમા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી સરકારી પ્રાથમિક શાળાઓમા કાર્યક્રમની અસર વચ્ચેનો તફાવત જાણી શકાશે.

(૩) દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમની પ્રાથમિક શિક્ષણ પરની અસર જાણી શકાશે.

૧.૯ વ્યાપવિશ્વ :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમા પંચમહાલ જિલ્લાની હાલોલ તાલુકાની પ્રાથમિક શાળાના ધોરણ-૬મા અભ્યાસ કરતા વિધાર્થીઓને વ્યાપવિશ્વ તરીકે પસંદ કરવામા આવેલ છે.

૧.૧૦ નમુના પસંદગી :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં નિદર્શ તરીકે દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી ત્રણ શાળાઓ

અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી ત્રણ શાળાઓ મળી કુલ છ શાળાઓની પસંદગી કરવામા આવી હતી. દરેક શાળામાથી ધોરણ-૬મા અભ્યાસ કરતા વિધાર્થીઓમાથી દરેક શાળામાથી ૨૦ વિધાર્થીઓની યાદૃછિક પદ્ધતિથી કુલ ૧૨૦ વિધાર્થીઓની નિદર્શ તરીકે પસંદગી કરવામા આવેલ છે.

૧.૧૧ ઉપકરણ :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમા ઉપકરણ તરીકે દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાઓના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ચકાસવા માટે જીસીઇઆરટી દ્વારા તૈયાર કરવામા આવેલી ગણિત વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી અને અંગ્રેજી વિષયની અનાત્મલક્ષી કસોટીનો ઉપયોગ કરવામા આવેલ છે.

૧.૧૨ માહિતી એકત્રીકરણ-

અભ્યાસક દ્વારા ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓ પર જીસીઇઆરટી દ્વારા તૈયાર કરવામા આવેલી અનાત્મલક્ષી કસોટીનુ જાતે સંચાલન કરી જરુરી માહિતીનુ એકત્રીકરણ કરવામા આવેલ છે. નમૂનામા સમાવિષ્ટ શાળાના વિધાર્થીઓ પર સ્વયં અભ્યાસક દ્વારા સામાન્ય પરિસ્થિતિમા કસોટીનુ સંચાલન કરવામા આવ્યુ હતુ.

૧.૧૩ માહિતીનું પૃથક્કરણ :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમા પ્રાપ્ત કરવામા આવેલી માહિતીનુ પૃથક્કરણ સૌપ્રથમ અભ્યાસકે નમુનામા સમાવિષ્ટ પાત્રોના સિદ્ધિ કસોટી પરના પ્રતિચારોનુ ગુણાંકન કર્યુ હતુ. ત્યારબાદ દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાઓના વિધાર્થીઓના પ્રાપ્તાંકોનુ વિગતવાર પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન માટે T-કસોટીનો ઉપયોગ કરવામા આવેલ છે. વિધાર્થીઓના પ્રાપ્તાંકોના આધારે મળેલ મધ્યક, મધ્યસ્થનો તફાવત અને T-મુલ્ય દર્શાવવામા આવેલ છે.

ધોરણ-૬ના દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના વિધાર્થીઓના શૈક્ષણિક સિદ્ધિનો મધ્યક અની તેની સાર્થકતા.

સારણી-૧

દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ	કુલ નમુનો	મધ્યક	પ્રમાણ વિચલન	મધ્યકનો તફાવત	T-મુલ્ય
દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળા.	૬૦	૧૨.૧૩	૮.૩૨	૦.૬૫	૧.૧૧

દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળા.	૬૦	૧૧.૪૮	૧૨.૩૯		

સારણી-૧ દર્શાવે છે કે ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓના દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળાના સરાસરી પ્રાપ્તાંક અને પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૧૨.૧૩ અને ૮.૩૨ હતા. જ્યારે દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના ગણિત વિષયના સરાસરી પ્રાપ્તાંક અને પ્રમાણ વિચલન ૧૧.૪૮ અને ૧૨.૩૯ છે. આ બન્ને વચ્ચે મધ્યકનો તફાવત ૦.૬૬ છે, જ્યારે T-મુલ્ય ૧.૧૧ જોવા મળેલ છે. આથી ઉત્કલ્પના-૧ હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા સાર્થક તફાવત નહી હોયનો અસ્વીકાર કરવામા આવે છે.

આથી એમ કહી શકાય કે હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કરતા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળાના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા કોઇ તફાવત જોવા મળતો નથી.

ધોરણ-૬ના દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના વિધાર્થીઓના ગણિત વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિનો મધ્યક અની તેની સાર્થકતા.

સારણી-૨

દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ	કુલ નમુનો	મધ્યક	પ્રમાણ વિચલન	મધ્યકનો તફાવત	T-મુલ્ય
દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળા.	૬૦	૧૪.૧૦	૭.૧૧	૦.૪૫	૦.૯૪
દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ સારણ ન નિહાળતી શાળા.	૬૦	૧૪.૫૫	૬.૬૯		

સારણી-૨ દર્શાવે છે કે ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓના દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળાના સરાસરી પ્રાપ્તાંક અને પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૧૨.૧૩ અને ૧૧.૪૮ હતા. જ્યારે દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના ગણિત વિષયના સરાસરી પ્રાપ્તાંક અને પ્રમાણ વિચલન ૮.૩૨ અને ૧૨.૩૯ છે. આ બન્ને વચ્ચે મધ્યકનો તફાવત ૦.૬૫ છે, જ્યારે

T-મુલ્ય ૧.૧૧ જોવા મળેલ છે. આથી ઉત્કલ્પના-૨ હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની ગણિત વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા સાર્થક તફાવત નહી હોય નો અસ્વીકાર થતો નથી.

આથી એમ કહી શકાય કે હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કરતા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળાના વિધાર્થીઓની ગણિત વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા કોઇ તફાવત જોવા મળતો નથી.

ધોરણ-૬ના દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના વિધાર્થીઓના વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિનો મધ્યક અની તેની સાર્થકતા.

<u>સારણી-3</u>

દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ	કુલ નમુનો	મધ્યક	પ્રમાણ વિચલન	મધ્યકનો તફાવત	T-મુલ્ય
દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળા.	૬૦	૧૩.૧૭	૧૧.૪૩	૨.૮૮	૫.૬૬
દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળા.	૬૦	૧૬.૦૫	૪.૧૨		

સારણી-૨ દર્શાવે છે કે ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓના દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળાના સરાસરી પ્રાપ્તાંક અને પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૧૩.૧૭ અને ૧૧.૪૩ હતા. જ્યારે દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી વિષયના સરાસરી પ્રાપ્તાંક અને પ્રમાણ વિચલન ૧૬.૦૫ અને ૪.૧૨ છે. આ બન્ને વચ્ચે મધ્યકનો તફાવત ૨.૮૮ છે, જ્યારે T-મુલ્ય ૧.૬૬ જોવા મળેલ છે. આથી ઉત્કલ્પના-3 હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા સાર્થક તફાવત નહી હોયનો અસ્વીકાર થતો નથી.

આથી એમ કહી શકાય કે હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કરતા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ

નિહાળતી શાળાના વિધાર્થીઓની વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા કોઇ તફાવત જોવા મળતો નથી.

ધોરણ-૬ના દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના વિધાર્થીઓના અંગ્રેજી વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિનો મધ્યક અની તેની સાર્થકતા.

સારણી-૪

દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ	કુલ નમુનો	મધ્યક	પ્રમાણ વિચલન	મધ્યકનો તફાવત	T-મુલ્ય
દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળા.	૬૦	૧૩.૪૦	૧૫.૮૨	૧.૭૭	૧.૮૮
દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ ।સારણ ન નિહાળતી શાળા.	૬૦	૧૫.૧૭	૬.૦૭		

સારણી-૩ દર્શાવે છે કે ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓના દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળાના સરાસરી પ્રાપ્તાંક અને પ્રમાણ વિચલન અનુક્રમે ૧૩.૪૦ અને ૧૫.૮૨ હતા. જ્યારે દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી વિષયના સરાસરી પ્રાપ્તાંક અને પ્રમાણ વિચલન ૧૫.૧૭ અને ૬.૦૭ છે. આ બન્ને વચ્ચે મધ્યકનો તફાવત ૧.૭૭ છે, જ્યારે T-મુલ્ય ૧.૬૬ જોવા મળેલ છે. આથી ઉત્કલ્પના-૪ હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની અંગ્રેજી વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા સાર્થક તફાવત નહી હોય નો અસ્વીકાર કરવામા આવે છે.

આથી એમ કહી શકાય કે હાલોલ તાલુકામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ કરતા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળાના વિધાર્થીઓની અંગ્રેજી વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ સાર્થક રીતે વધુ છે.

૧૪.૧ અભ્યાસના તારણો :-

(૧) દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓમા તફાવત જોવા મળ્યો ન હતો.

(૨) દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની ગણિત

વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા તફાવત જોવા મળ્યો ન હતો.

(૩) દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા તફાવત જોવા મળ્યો ન હતો.

(૩) દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓની અંગ્રેજી વિષયની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના ધોરણ-૬ના વિધાર્થીઓ કરતા વધુ જોવા મળી હતી.

૧.૧૫ શૈક્ષણિક ફલિતાર્થ :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમા શૈક્ષણિક ફલિતાર્થ નીચે પ્રમાણે પ્રાપ્ત થયા હતા.

(૧) દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી શાળાના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ અંગ્રેજી વિષયમા વધુ જોવા મળી હતી.

(૨) દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ નિહાળતી અને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ પ્રસારણ ન નિહાળતી શાળાના વિધાર્થીઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિમા તફાવત બહુ ઓછો જોવા મળ્યો હતો.

(૩) જે શાળામા દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનુ મહત્વ સમજીને વિધાર્થીઓને દૂરવર્તી શિક્ષણ કાર્યક્રમનો લાભ આપવામા આવે છે તેવી શાળાઓના વિધાર્થીઓમા ગણિત, વિજ્ઞાન અને ટેક્નોલોજી તથા અંગ્રેજી વિષય માટે વિધાર્થીઓમા વધુ જાગૃતતા જોવા મળી શકે છે.

સંદર્ભ સુચિ

૧. દેસાઈ એચ.જી. અને કે.જી.દેસાઈ, (1992), સંશોધન પદ્ધતિઓ અને પ્રવિધિઓ, અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

૨. ભોયકર ડી.ટી. અને અન્ય, (1963), વ્યકિત સમાયોજન મનોવિજ્ઞાન, અમદાવાદ: અનડા પ્રકાશન.

(૩) યાજ્ઞિક એલ.આર.શાહ અરવિંદ એસ. અને ઢીલા, બી.ડી., (2005), સમાયોજન મનોવિજ્ઞાન, (પ્રથમ આવૃતિ) અમદાવાદ: પ્રાશ્વ પ્રકાશન.

(૪) શાહ દીપિકા ભદ્રેશ, (2004) શૈક્ષણિક સંશોધન, (પાંચમી આવૃતિ) અમદાવાદ: ગુજરાત વિધાપીઠ.

(૫) ઉચાટ, ડી.એ., (2005) સંશોધન દર્શન, રાજકોટ: સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી.

(૬) ત્રિવેદી.એચ.એમ. અને બી.યુ. પારેખ, (1994) શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર, અમદાવાદ: યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ .

35

EARNING OBJECTIVE ORIENTATION OF APPROACHING OF SECONDARY TEACHERS IN RELATION WITH SOME VARIABLES

KALPESHKUMAR K. PATEL

Principal

College of education: Vadnagar: Mehsana

INTRODUCTION

Objective orientation theory is based on the assumption that human behavior is purposeful and regulated by individuals' Objective. The concept of Objective-orientation provides an explanation for the approaches, responses, and reasons that individuals use to engage in achievement activities. Objective orientation refers to the psychological disposition towards achieving one's objective. In the context of learning process, Objective-orientation can be defined as a unique set of student's characteristics which describe why a learner adopts a certain Objective of a learning task and how much eager to accomplish it. Performance Objective orientation has been split into two subtypes i.e. performance approach orientation and performance avoidance orientation. In performance approach orientation, learner's main concern is how competent they look in front of others, and focus on receiving favourable judgments of ability from others. Whereas in performance avoidance Objective orientation, students attempt to avoid unfavourable judgments of capabilities and looking incompetent and may stay away from challenging tasks.

Individuals having learning Objective orientation show more persistence towards efficiently accomplishing the task, increasing their competence and mastering whatever they are dealing with at that time. Learning Objective orientation is related with students internal motivation to achieve new knowledge and skills for seif-improvement. Individuals pursue learning Objective orientation are likely to evaluate their performance relative to their own previous achievement, and measure success in item of personal progress. Individuals having learning Objective orientation tend to perceive negative feedbacks as valuable information on how to improve and they task failure as a learning experience, not as a sign of insufficient ability.

This thought pattern is likely to be associated with a greater sense of personal control over the outcomes of one's efforts; since individuals concern with only their own selves when they set the Objectives and strive for achievement. Thus, challenging learning tasks become an opportunity for learning Objective oriented learners to develop their knowledge and skills. Individuals with strong learning Objective orientation see efforts as the means to success, and are therefore likely to be persistent when facing obstacles on their way to achievement.

RATIONALE OF THE STUDY

Studies have shown that learning Objective orientation is positively associated with self-

regulation strategies, self-efficacy, adaptive learning behaviors, meta-cognition and academic achievement. Hence, it would be beneficial for a student to be learning Objective oriented rather than just learning for good grade or marks in his/her class. To orient our students towards learning Objective orientation, it is important to familiarize the teacher with learning Objective orientation first. This step should be taken from the beginning of teacher training programme. This innovative step would be fruitful in making teacher training programme more qualitative and meaningful too. Only those teacher can train, motivate and well familiarize their student towards learning themselves. To serve this purpose, awareness and training programmes are necessary. Before organizing such type of programmes, some basic questions have to be solved by research work.

There are some questions that have not been answered yet. Female student were more orientated towards learning Objectives than male student. However, it is reported that boys had high level of learning Objective orientation than girls. Thus, it could not be concluded that whether students differ in level of learning Objective orientation on the ground of their gender difference. Not a single study was found to answer the impact of habitat of residence, study experience and different academic streams on the level of learning Objective orientation. So this study was conducted to find out the real picture of our prospective secondary teacher's level of learning Objective orientation and to answer if there is any difference in the level of learning Objective orientation on the ground of their gender, habitat of residence, study experience and academic steam's differences.

OBJECTIVES OF THE STUDY

1. To describe the level of learning Objective orientation of prospective secondary teachers.
2. To find out the differences in the level of learning Objective- orientation of prospective secondary teachers in the concern of their gender, academic streams, habitat of residence and the study experience.

HYPOTHESES

1. There will be no significant difference between the male and female prospective secondary teachers' obtained average scores on learning objective orientation approaching.
2. There will be no significant difference between the urban and rural prospective secondary teachers' obtained average scores on learning objective orientation approaching.

METHOD

The present study falls in the domain of descriptive study. Survey method was used in this study.

Population and sample of the study

The students of B.Ed. collages are called as prospective secondary teachers in the study. All students of B.Ed. collages of the Mehsana district of Gujarat were the population of the present study. Cluster sampling method was used to select the sample. 282 B.Ed. students were included in the study from four randomly selected B.Ed. collages of Mehsana district of Gujarat. There were 158 female prospective secondary teachers and

124 male prospective secondary teachers in the sample. Out of 282 participants, 74 prospective secondary teachers from urban habitat and 108 from rural habitat in the sample. There were 186 from general, 43 from science and 53 commerce streams' prospective secondary teachers in the sample. There were 133 post Graduate (P.G) and 149 under Graduate (U.G) study experience holder prospective secondary teachers in the sample.

Tool

To know the prospective secondary teachers' learning objective orientation, learning objective orientation scale (learning objective orientation approaching)' constructed and validated by researcher in Gujarati language was used. There were 24 items (14 positive and 10 negative items) in the learning objective orientation approaching. The split-half reliability of the scale was 0.86 and the cronback alpha reliability value was 0.79. its content and concurrent validity were established.

COLLECTION AND ANALYSIS OF THE DATA

The researcher visited the randomly selected four B.Ed. collages to collect the data. After explaining the purpose of study, the prospective secondary teachers were requested to respond to the scale. Responded scale sheets were collected and arranged by the researcher.Descriptive and inferential statistical techniques were used to analysis the data. Range of the scores, mean, median, mode, S.D., skewness and kurtosis values were calculated in descriptive statistics. F-ratio and t-ratio were used to examine the hypotheses of the study. All calculations were done with the help of Ms-Excel and SPSS softwere programmes. There were four hypotheses tested in the study. The significance of differences was tested at 0.05 level of significance.

RESULTS

The first objective of the study was to find out the level of learning objective orientation of prospective secondary teachers. To serve this purpose the learning objective orientation approaching was administered to the sample. The responses on a four point scale, agree, partially agree, partially disagree and disagree, were scored respectively as 3, 2, 1, and 0. There are 24 items in the scale and the maximum scores for each item was three. For each prospective secondary teachers it was possible to score 0 to 72 and 36 could be the average score for each prospective secondary teachers on learning objective orientation approaching.

The analysis of the data showed that the mean and sd value of learning objective orientation scores of prospective secondary teachers were 47.37 and 7.88, respectively. The value of skewness and kurtosis were -.28 and .155 respectively. The value of skewness was showing slighty negative skewness of the data. It means the frequency of high scores achiever in respect of mean score of the data on learning objective orientation approaching. The value of kurtosis showed that the frequency of the data was leptokurtosis.

The result of the study showed that the range of achieved score on learning objective orientation approaching by prospective secondary teachers was 26 to 66. About 30% prospective secondary teachers scored above 70% on the learning objective orientation approaching. There were less than 11% prospective secondary teachers who could

achieve more than 80% score and just 101% could achieve more than 90% on learning objective orientation approaching. There was not a single prospective secondary teachers who could achieve 100% score on learning objective orientation approaching. On the basis o above result it was revealed that the level of learning objective orientation of prospective secondary teachers was moderate.

CONCLUSION

On the basis of above result it can be concluded that the level of learning Objective orientation of prospective secondary teachers was moderate. So, it is the need of time to motivate the learners and make than more inclined towards learning Objective orientation and training programmes are needed to increase the level of learning Objective orientation of prospective secondary teachers. A healthy learning environment and facilities f learning resources should be provided to prospective secondary teachers. Teachers educators are also advised to motivate and select such type of teachers strategies that prepare their students for learning to achieve the mastery on a certain topic of learning rather than just secure a good grade in examination.The result of the study shows that there were significant difference in the level of learning Objective orientation of prospective secondary teachers in relation with their gender, habitat of residence and level of study experience. Result if the study shows that male prospective secondary teachers are less orientation towards their learning Objectives than female prospective secondary teachers. So, special attention is needed for male prospective secondary teachers in training and awareness programmes to make then learning Objective oriented. In the same way, urban and just U.G. study experience holder prospective secondary teachers are also need special attention in orientation and training programmes.

REFERENCES

Ablard, K. &Lipschultz, R. E. (1998) self-regulated learning in high achieving students: relations to advanced reasoning, achievement Objectives, and gender. *Journal of Educationaal Psychology* 90, 1, 94-101.

Ahmad, M. (Ed.) (2008) *Comprehensive Dictionary of Education*. Atlantic publishers and Distributoes, New Delhi.

Ames, C. (1992) Classroom; Objectives, structures, and students motivation. *Journal of educational Psychology* 84, 261-271.

Brett, J. F. &Vandewalle, D. (1999) Objective orientation and Objective content as predictors of performance in a training program. *Journal of Applied Psychology* 84, 6, 863-873.

Elliot, A. J. &HarackiewicZ, J M. (1996) Approach and avoidance achievement Objectives intrinsic motivation: a meditational analysis. *Journal of Personality and social Psychology*70, 3, 461-475.

Middleton, M. J. &Midgley, C. (1997) Avoiding the demonstration of ability: an under explored aspect of Objective theory. *Journal of Educational Psychology* 89, 710-718.

Shelly (2009) Objective orientation and learning strategies in relation to academic achievement of elementary school students. *Journal of All India Association of Education Research* 21, 2, 70-76.

36

અસરકારક શાળાકીય શિક્ષણ માટે વ્યવસ્થાપનની જરૂરિયાત

Prof. Vasaiya Varshaben R.
Assi. Professor,
S.T.T. College, Visnagar.
E-mail : varshavasaiya12345@gmail.com

- **પ્રસ્તાવના :**

ઉદ્યોગોની જેમ શિક્ષણમાં પણ આજે વ્યવસ્થાપન અને ટેકનોલોજી જેવા શબ્દો પ્રચલિત થયા છે. પ્રારંભમાં પ્રબંધ અથવા વ્યવસ્થાપન શબ્દ ઉદ્યોગ વાણિજ્ય કે વેપારમાં પ્રચલિત હતો ત્યારબાદ પ્રબંધની વિદ્યાશાખાએ શિક્ષણના વિવિધ ક્ષેત્રોમાં મહત્ત્વનું સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું છે. પ્રવર્તમાન સમયમાં શિક્ષણ વ્યવસ્થાપનની શાખાઓનો વિકાસ થયો છે અને શૈક્ષણિક જગતમાં મહત્તમ પરિણામો હાંસલ કરવામાં સહાયભૂત બને છે. આજે મહત્ત્વની પ્રત્યેક માનવીય પ્રવૃત્તિઓ માટે વ્યવસ્થાપનની જરૂરિયાત ઉભી થ ઈ છે. ગુણવત્તા મેળવવા, સુધારવા અને સતત વૃદ્ધિ તેમજ વિકાસ સિદ્ધ કરવામાં વ્યવસ્થાપન વિના ચાલી જ ન શકે. વળી કોઠારી કમિશનના કહેવા મુજબ દેશનું ભાવિ તેના વર્ગખંડોમાં ઘડાતું હોય તો ભવિષ્યને મજબૂત બનાવવા માટે વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે.

કોઈપણ કાર્યની કે સંસ્થાની શરૂઆતથી જ વ્યવસ્થાપનનો પ્રારંભ થાય છે. દરેક સંસ્થાના પોતાના લક્ષ્યાંકો હોય છે અને તેને સિદ્ધ કરવા માટે સુચારુ વ્યવસ્થાપનની જરૂરિયાત ઉભી થાય છે.

સૌપ્રથમ વ્યવસ્થાપન શબ્દ અમેરિકામાં વીસમી સદીના પ્રારંભે પ્રચલિત થયો. આ વ્યવસ્થાપનનો ખ્યાલ સૌપ્રથમ ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે જ પ્રચલિત થયો હતો અને ત્યારબાદ અન્ય ક્ષેત્રોમાં પણ તેનો પ્રચાર અને પ્રસાર થયો હતો. વીસમી સદી દરમિયાન વૈજ્ઞાનિક વ્યવસ્થાપનની સ્પષ્ટ વિભાવના પ્રાપ્ત થાય છે. વ્યવસ્થાપનમાં આજે માનવીય અભિગમ અને વ્યવસ્થા અભિગમનો સંયુક્તપણે સ્વીકાર થાય છે. ઔદ્યોગિક ક્ષેત્રે ઉત્પાદન વધારો અને શ્રેષ્ઠ ગુણવત્તા પ્રાપ્તિ માટે વ્યવસ્થાપન ઉપયોગી સિદ્ધ થયું એટલે વ્યવસ્થાપનનો ખ્યાલ શિક્ષણક્ષેત્રે પણ પ્રવેશ્યો અને વિનિયોગ થવા લાગ્યો.

- **વ્યવસ્થાપનની સંકલ્પના :**

વ્યવસ્થાપનની એક વ્યાખ્યા નથી કારણ કે વ્યવસ્થાપન એ સંકુલ પ્રક્રિયા છે. વ્યવસ્થાપનનો શબ્દકોશ પ્રમાણે અર્થ થાય છે. 'વ્યવસ્થા કરવી', 'સંચાલન વ્યવસ્થા જાળવવી'. વ્યવસ્થાપનને સમજવા કેટલીક વ્યાખ્યાઓ જોઈએ.

- *વ્યવસ્થાપન એ અન્ય પાસે કામ કરાવવાની કળા છે.*
  - મેરી યાર્ક કેલેગેટ
- *વ્યવસ્થાપન મનુષ્યનો વિકાસ છે, વસ્તુઓનું નિદર્શન નથી.*
  - લોરેન્સ એટલ
- *વ્યવસ્થાપન એ નિર્ણય લેવાની અને નેતૃત્ત્વ પ્રદાન કરવાની કળા છે.*
  - પ્રો. કલઘ
- *વ્યવસ્થાપન એ કોઈપણ સંગઠનનાં લક્ષોના નિર્ધારણ અને તેની સિદ્ધિ માટે આયોજન, સંગઠન, અભિપ્રેરણા અને નિયંત્રણની પ્રક્રિયા છે. - મેક્સન અને એલબર્ટ*

- Management is defined as the process by which Co-operative group directs action towards Common goals."

- J.L. Massie

ટૂંકમાં, પ્રાપ્ત હોય તે ભૌતિક સાધનો માનવબળ, માનવીય કૌશલ્ય તેમજ નાણાકીય સ્રોતનો ઉપયોગ કરીને મહત્તમ લાભ કે પરિણામની નીપજ મેળવી શકાય તેવી વ્યવસ્થા ગોઠવાય તેને વ્યવસ્થાપન કહેવામાં આવે છે.

આમ, પ્રબંધ અથવા વ્યવસ્થાપન એટલે -

- *નિશ્ચિત લક્ષ્યાંકો સિદ્ધ કરવા અન્ય પાસે કામ લેવાની કળા.*
- *નિર્ણય લેવાની અને નેતૃત્ત્વ પ્રદાન કરવાની કળા.*
- *સંસ્થા, સંગઠનમાં લક્ષ્યોનું નિર્ધારણ, સિદ્ધિ માટેનું આયોજન, માર્ગદર્શન, નિદર્શન, સંકલન અને નિયંત્રણની પ્રક્રિયા.*
- *પૂર્વાનુમાન, આયોજન, માર્ગદર્શન અને નિયંત્રણ એટલે વ્યવસ્થાપન.*
- *સંસ્થાના લક્ષ્યાંકો સિદ્ધ કરવા કાર્ય નીતિનું અમલીકરણ માનવીય અને ભૌતિક સાધનોનો અસરકારક ઉપયોગ.*

● ***વ્યવસ્થાપનના સોપાનો :***

વ્યવસ્થાપન એક સંકુલ પ્રક્રિયા છે. તે અન્ય પ્રક્રિયા સાથે સંકળાયેલ છે તેથી તેનું વિશ્લેષણ કે પૃથક્કરણ કરવું જટિલ છે. હેન્રી ફેઓલે વ્યવસ્થાપનના પાંચ સોપાનો જણાવેલ છે.

(૧) આયોજન કરવું :

ભવિષ્યની પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરી તે મુજબ સંસ્થાના કાર્યોનું આયોજન કરવું.

(૨) વ્યવસ્થા કરવી :

વિવિધ વસ્તુઓ, સાધન સામગ્રી અને કાર્યકરણવાળી સંસ્થાએ સંકલન કરવાનું હોય છે.

(૩) હકૂમત કરવી :

સંસ્થા સાથે જોડાયેલ વ્યક્તિઓને સોંપાયેલું કાર્ય યોગ્ય રીતે કરવાની સત્તા ચલાવવી.

(૪) સંકલન કરવું :

સંસ્થા સાથે સંકળાયેલી બધી જ વસ્તુઓ, વ્યક્તિઓ અને પ્રવૃત્તિઓનું એકસૂત્રતાથી સંકલન કરવું.

(૫) નિયંત્રણ કરવુ :

સંસ્થાની નિર્ધારિત કરેલી નીતિ અને આયોજન અનુસાર બધી પ્રવૃત્તિઓ બરાબર નિયમિત રીતે ચાલે અને અપાયેલી સૂચનાઓ અને આદેશોનું યથાર્થ પાલન થાય તે જોવું.

● ***વ્યવસ્થાપનનાં મૂળભૂત તત્ત્વો :***

વ્યવસ્થાપનની પ્રક્રિયામાં પ્રત્યેક સોપાને ઘણા બધા મૂળતત્ત્વો કાર્ય કરે છે. તેમના કેટલાક નીચે પ્રમાણે છે.

- *નિર્ણય પ્રક્રિયા : કોઈપણ કાર્ય કરવા માટે ઘણા બધા વિકલ્પો હોય છે. તેમાંથી શ્રેષ્ઠ વિકલ્પની પસંદગી વ્યવસ્થાપકે કરવાની હોય છે.*
- *સમસ્યા ઉકેલ : કોઈ સમસ્યા ઉભી થાય ત્યારે તે સમસ્યાના ઉકેલની દિશામાં નિષ્ઠાપૂર્વક પ્રયત્ન*

કરવો પડે છે.

- *માનવીય સંબંધો : વ્યવસ્થાપક કુશળ નેતા છે. તેના નેતૃત્ત્વની સફળતાની આધારશીલા ઉષ્માપૂર્ણ માનવ સંબંધો છે. સહકાર્યકરો અને વ્યવસ્થાપક વચ્ચે સુમેળભર્યા સંબંધો જરૂરી છે.*
- *પ્રત્યાયન : સંસ્થાની ગતિશીલતા જાળવવા માટે પ્રત્યાયન જરૂરી છે. પ્રત્યાયનથી જ ઉષ્માભર્યા સંબંધો વિકસે છે.*

● ***શિક્ષણમાં વ્યવસ્થાપન :***

જુદી જુદી સંસ્થા પ્રમાણે વ્યવસ્થાપનનું સ્વરૂપ બદલાય છે અને એક નવા સ્વરૂપે વ્યવસ્થાપન થતું જોવા મળે છે. શિક્ષણ એ એક નિરાળું કાર્યક્ષેત્ર હોવાથી શિક્ષણ વ્યવસ્થાપન, ઉદ્યોગ કે વ્યાપારના વ્યવસ્થાપન કરતા હોવાનું.

શિક્ષણ વ્યવસ્થાપન એટલે

- *શિક્ષણના નિશ્ચિત ધ્યેયો પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયાસ.*
- *શિક્ષણ પ્રક્રિયામાં વિદ્યાર્થીઓ અને શિક્ષકોને પ્રયોજી શિક્ષણની અસરકારકતા ઉભી કરી શ્રેષ્ઠ પરિણામો હાંસલ કરવા.*
- *શિક્ષણ સંસ્થામાં શિક્ષકો અને કર્મચારીઓ સાથે યોગ્ય સંબંધો વિકસાવી તેમને પ્રેરણા અને માર્ગદર્શન પૂરા પાડવા.*
- *શિક્ષણ સંસ્થાના વિકાસ માટે સમુચિત માનવ સંબંધો વિકસાવી તેમનામાં યોગ્ય ઉદ્દીપન દ્વારા કાર્યક્ષમતા વિકસાવવી.*
- *સંસ્થાના વિકાસ માટે શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીઓ અને અન્ય કર્મચારીઓને નેતૃત્ત્વ પૂરું પાડવું.*
- *શૈક્ષણિક સંસ્થાના વિકાસ માટે યોગ્ય આયોજન દ્વારા વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનું સંકલન કરી, નિશ્ચિત લક્ષ્યાંકોને સિદ્ધ કરવાની પ્રક્રિયા.*

આ રીતે માનવબળનું વ્યવસ્થાપન વિદ્યાર્થીઓના પ્રબંધ અધ્યયન - અધ્યાપન પ્રક્રિયાનો અસરકારક વિનિયોગ કરવા શૈક્ષણિક નેતૃત્ત્વ પૂરું પાડીને લક્ષ્યાંકો સિદ્ધ કરવા તરફ ગતિ કરવાની સમગ્ર પ્રક્રિયા એ શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપન છે એમ કહી શકાય.

● ***શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપનના સિદ્ધાંતો :***

હેન્રી ફેઓલના મંતવ્ય પ્રમાણે કેટલાક સિદ્ધાંતો શિક્ષણ વ્યવસ્થાપમાં અવશ્ય ઉપકારક નીવડે છે.

- *કાર્ય વિભાજન : શિક્ષણની સંસ્થામાં કાર્યનું યોગ્ય રીતે વિભાજન થવું જોઈએ. યોગ્ય શ્રમવિભાજન ન થવાથી કર્મચારીઓમાં અસંતોષ વધે છે. યોગ્ય શ્રમવિભાજનથી સંસ્થા ઉન્નતિના શિખરો સર કરે છે.*
- *અધિકાર અને ઉત્તરદાયિત્વ : સંસ્થામાં લોકશાહી ઢબે દરેક કર્મચારીને અમુક અધિકારો આપવા જોઈએ તેમજ જવાબદારી પણ આપવી જોઈએ.*
- *વ્યવસાયી શિસ્ત : શિક્ષણમાં યોગ્ય અને ગુણવત્તાયુક્ત વ્યવસ્થાપન માટે વ્યવસાયી શિસ્તનાં કેટલાક ધોરણો નિશ્ચિત કરવા અને તેનું પાલન કરાવવાનું અનિવાર્ય બને છે.*
- *લક્ષ્યમાં એકવાક્યતા : શાળાના દરેક કર્મચારીઓના મનમાં શિક્ષણના લક્ષ્યાંકો અંગે પૂર્ણ સ્પષ્ટતા હોય તે જરૂરી છે.*

- *આદેશોમાં એકસૂત્રતા : યોગ્ય વ્યવસ્થાપન ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે સત્તાની ખેંચતાણ ન હોય અને આદેશોમાં એકવાક્યતા છતી થતી હોય. જુદાં -જુદાં આદેશો કાર્યમાં ગૂંચવાડા ઉભા કરે છે.*
- *વિકેન્દ્રિકરણ :વ્યવસ્થાપન યોગ્ય રીતે કરવા માટે સત્તાનું વિભાજન જરૂરી છે. અતિ મહત્ત્વની સત્તા સિવાયની સત્તાઓ વિકેન્દ્રિત થયેલી જરૂરી છે.*
- *વ્યક્તિ કરતા સંસ્થાનું મહત્ત્વ : સંસ્થામાં કાર્ય કરતી વ્યક્તિના મહત્ત્વ કરતા સંસ્થાનું મહત્ત્વ દરેક કર્મચારી માટે વધારે હોવું જોઈએ.*
- *બળતર : કોઈપણ સંસ્થામાં વ્યવસ્થાપકોએ પોતાની સંસ્થામાં કાર્ય કરતા કર્મચારીઓને યોગ્ય વળતર આપવું જોઈએ જેથી કર્મચારીઓનો કાર્ય કરવાનો ઉત્સાહ જળવાઈ રહે.*
- *પ્રત્યાયન : શૈક્ષણિક સંસ્થામાં પ્રત્યાયન એ મહત્ત્વનું પરિબળ છે. સંચાલકોથી માંડીને આચાર્ય, શિક્ષકો, બિનશૈક્ષણિક સ્ટાફ, વિદ્યાર્થીઓ, વાલીઓ, સભ્યો સાથે પ્રત્યાનની શૃંખલા જરૂરી છે.*
- *ક્રમિકતા : વ્યવસ્થાપનમાં કાર્યના મહત્ત્વ પ્રમાણે કાર્યની ક્રમિકતા જાળવવી જરૂરી છે.*
- *સમાન વર્તાવ : શિક્ષણ સંસ્થામાં તંદુરસ્ત અને પ્રસન્ન વાતાવરણ જાળવવા માટે કર્મચારી સાથે સમાન વર્તાવ કરવો જરૂરી છે. ભેદભાવથી દૂર રહેવું.*

● ***શાળાકીય શિક્ષણમાં વ્યવસ્થાપનની જરૂરિયાત :***

શાળાકીય શિક્ષણમાં વ્યવસ્થાપન ખૂબ જ આવશ્યક છે. વિવિધક્ષેત્રોમાં વ્યવસ્થાપનથી ઉત્તમ નીપજ મેળવવાની હોય છે. માટે શિક્ષણ એ ઉત્તમ નીપજ મેળવનારાઓનું ભવિષ્ય ઘડતું ક્ષેત્ર છે. માટે શાળાકીય શિક્ષણમાં વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે. શાળાકીય શિક્ષણમાં માનવીય અને ભૌતિક પરિબળોનો સમાવેશ થાય છે. આ બંનેનો સમુચિત સંયોગ સંધાય તેજ કાર્યસિદ્ધ થઈ શકે. વ્યવસ્થાપનથી શિક્ષણક્ષેત્રે આમૂલ પરિવર્તન લાવી શકાય અને ભવિષ્યની ઈમારતના ખડતલ પાયા બનાવી શકાય તેમ વ્યવસ્થાપન વિના શિક્ષણક્ષેત્રમાં ધારી સફળતા પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ નથી. ઉદ્યોગ કે વેપાર વાણિજ્ય ક્ષેત્રે વ્યવસ્થાપન નબળું હોય તો પણ ચાલી શકે પરંતુ શિક્ષણ સંસ્થાઓ એ ભવિષ્યના નાગરિકોનું ઉપાર્જન કરે છે અને જો તેમાં જ યોગ્ય વ્યવસ્થાપનનો અભાવ રહેશે તો નાણાં કે સમયનો બગાડ થશે તેવું નથી પરંતુ કેટલીક કળીઓ ખીલ્યા વિના જ મૂરઝાઈ જશે. બાળકોમાં રહેલી શક્તિઓ એમનામાં રહેલા કૌશલ્યો, જ્ઞાન, આવડત વગેરેનો હ્રાસ થશે અને જેની અસર જે-તે સમયના સમાજ પર પડશે માટે શાળાકીય શિક્ષણમાં સબળ વ્યવસ્થાપનની જરૂર છે. વળી વ્યવસ્થાપન વગર શિક્ષણ કાર્યમાં ઉણપ રહી જવાની દહેશત રહે છે. શાળા કક્ષાએ અનેક પ્રકારના કાર્યો થતા હોય છે. આ કાર્યો સમયસર પૂરા થાય તે માટે પણ વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે. શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપન એ સંસ્થાકીય પ્રક્રિયાનું હાર્દ છે. (વળી વિવિધ પ્રક્રિયા માટે વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે.) શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપનનું ક્ષેત્ર ઘણું વ્યાપક અને વિસ્તૃત છે. તેમાંના કેટલાક પાસાને જોઈએ.

- *શૈક્ષણિક વ્યવસ્થાપનમાં શાળા પ્રવેશથી માંડીને, સમયપત્રક, તાસ ફાળવણી, વિષયોની પસંદગી, શિક્ષકોની પસંદગી, દૈનિક હાજરી, પ્રાર્થના સભા આયોજન, વર્ગખંડમાં ગુણવત્તા, પરીક્ષાઓનું આયોજન, સંચાલન, પરિણામ વિશ્લેષણ, રમત-ગમત, શિસ્ત, પાઠ્યક્રમ વગેરે જેવી શૈક્ષણિક પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય તે માટે વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે.*
- *કાર્યકરોની પસંદગી, પૂર્વતાલીમ, સ્ટાફ વિકાસ, કર્મચારીઓનો રેકોર્ડસની સાચવણી, ગુણવત્તા-*

સુધારણા, કર્મચારી સંઘ વ્યવસ્થા, સ્ટાફ મિટીંગનું સંચાલન, કર્મચારી કલ્યાણ તેમજ કાર્ય વહેંચણી અને કાર્ય મૂલ્યાંકન માટે વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે.

- નાણાકીય બાબતો માટે વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે.
- મકાન નિર્માણ જાળવણી, ઉપયોજન પુસ્તકાલય, પ્રયોગશાળા, દશ્ય-શ્રાવ્ય સાધનો, હોસ્ટેલ સ્વચ્છતા, આરોગ્ય સુવિધાઓ, ખેલકૂદની સવલતો માટે વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે.
- શૈક્ષણિક સંસ્થાનું અસ્તિત્ત્વ પરસ્પર સંપર્ક અને સંવાદથી ટકે છે. માટે વિદ્યાર્થીઓ, વાલીઓ, સમાજ, શિક્ષકો, આચાર્ય, સંચાલકો વચ્ચે સંપર્ક અને સંવાદ માટે વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે.
- વિદ્યાર્થીઓના જીવનની ગુણવત્તા વધારવા માટે વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે.
- શૈક્ષણિક સંસ્થા ચોક્કસ નિયમો અને પ્રણાલિકા અનુસાર કાર્ય કરે તે માટે વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે.
- સંસ્થાના યોગ્ય વિકાસ માટે તેમજ વિકાસને ટકાવી રાખવા માટે વ્યવસ્થાપન જરૂરી છે.

આમ, વ્યવસ્થાપનનો ખ્યાલ ખૂબ જ સિમિત હતો પરંતુ ધીમે ધીમે વ્યવસ્થાપન ક્ષેત્ર વિસ્તૃત બન્યુ આજે દરેક ક્ષેત્રમાં વ્યવસ્થાપન ખૂબ જ આવશ્યક પરિબળ બની રહ્યું છે. વ્યવસ્થાપન વિના ધારેલા પરિણામો મેળવી શકાતા નથી અને કોઈપણ સંસ્થા ઊંચાઈઓને આંબવામાં નિષ્ફળ નીવડે છે. તેથી દરેક કાર્ય કે સંસ્થા માટે વ્યવસ્થાપન જરૂરી બન્યું છે.

● **સંદર્ભસૂચિ :**

(૧) શ્રી નટુભાઈ વી. રાવલ અને અન્ય, ''શિક્ષણ અને વ્યવસ્થાપનમાં પ્રૌદ્યોગિકી'' નીરવ પ્રકાશન, અમદાવાદ, ૨૦૦૬.

(૨) શ્રી નટુભાઈ વી. રાવલ અને અન્ય, ''માધ્યમિક શિક્ષણમાં કેળવણી અને વ્યવસ્થાપનનો વિકાસ'' પ્રથમ આવૃત્તિ, નીરવ પ્રકાશન, અમદાવાદ, ૨૦૦૯-૧૦.

37

QUALITY BASED EDUCATION IN PRI SCHOOL AND UPPER PRI SCHOOL

- DR DARSHANKUMAR MANILAL PATEL
TEACHER
TRAINER, MODASA, DIST: ARAVALLI

Pre-primary education which is being considered as a stepping stone to the world of education has a significant impact on a child's lifelong learning. Pre and primary education is being constantly given a strong boost all over the world as early childhood learning plays an important role in the overall development of the child. But preschool education will not be beneficial if the children do not get the guidance of adequately trained teachers. Constant emphasis given on early childhood learning has led to the growth of new age preschools everywhere which in turn has upped the demand for certified pre primary teachers. Nursery, kindergarten and schools are constantly on the lookout for appropriately trained teachers when the recruitment takes place. Even the existing teaching staffs are expected to be equipped with the latest techniques and approaches to make a difference in the lives of the little ones because a child's preschool experience is his or her experience into the world of schooling. 21st century preschool learning is constantly evolving and the new age pre and primary schools have become aware of the continuous changes and have felt the need to upgrade their teachers by encouraging them to join teaching courses or be part of bachelor of education(intersheep period in B.Ed) to update their teaching methods and enrich their educational experience.

Indian school of Teachers, a globally reputed international teacher training organization offers International Teaching Diploma with Specialization in Pre and Primary, Montessori and Nursery Teachers Training (ITD) course to meet the individual needs of aspiring as well as experienced pre-primary teachers. The courses have been designed taking into consideration the role of pre primary teachers undergoing considerable change. A successful preschool teacher should have the commitment to care and nurture sensitive souls and identify the potential in them and to do so the preschool teacher needs to be creative and be passionate about the job. In order to foster proper learning and all round development the preschool teacher needs to be engaged in an appropriate course which will help them learn the skills and focus on the exact requirement.

Pre & Primary Teachers Training with Early Childhood care & Education

The role of a primary/elementary teacher is to lay the foundation for the maximum development of children and provide them with a secure and positive learning environment. An elementary teacher makes a lot of difference in the lives of the young learners because a child's preschool experience is his or her experience into the world of education. Primary/Elementary teachers should inspire young learners to develop an interest in learning and to do so they need to be thoroughly trained in the teaching methods. Pre primary teachers training programs focus on lesson planning and timetabling skills, preparing delightful materials for the children who could be engaged in playful activities like craft and drawing. Therefore, it is essential that the teachers get properly trained before they start working as a primary/elementary teacher and provide sufficient learning opportunities that facilitate maximum growth and development.

A child experiences remarkable growth before the age of five and early childhood nutrition has a great impact on a child's physical and emotional development. An early

childhood educator also called a pre-school teacher plays a significant role in helping children aged below five years by making them aware of good nutrition and develop healthy eating habits for a lifetime. This shows that an early childhood educator should have a fair idea of a child's needs and should help in the smooth transition between home and school by providing love and care and at the same time maintaining the natural rhythm of the growth of young children. Knowledge about food, health and nutritional needs has become a prerequisite to becoming an accomplished early childhood educator. Nutrition education in early childhood plays a key role in establishing healthy attitudes and therefore, it should be age appropriate, interactive and interesting.

- Learners who are healthy, well-nourished and ready to participate and learn, and supported in learning by their families and communities.

Teachers' behaviours that affect safety.

- Relative to both girls and boys, parents, educators and researchers express important concerns about teachers who create an unsafe environment for students.

Effective school discipline policies.

Well-managed schools and classrooms contribute to educational quality. Students, teachers and administrators should agree upon school and classroom rules and policies, and these should be clear and understandable. Order, constructive discipline and reinforcement of positive behaviour communicate a seriousness of purpose to students.

Inclusive environments.

Reducing other forms of discrimination is also critical to quality improvement in learning environments. Most countries, in all parts of the world, struggle with effective inclusion of students with special needs and disabilities.

Non-violence.

War and other forms of interpersonal and group conflict clearly have an impact on children's mental health and their ability to learn.

For school importants.

- Student-centred, non-discriminatory, standards-based curriculum structures.
- Uniqueness of local and national content.
- Literacy.
- Numeracy.
- Life skills.
- Peace education.
- Challenges in reaching large numbers of children with quality content.

Quality prosesses for Teachers

- Professional learning for teachers.
- Teacher competence and school efficiency.
- Ongoing professional development.
- Continuing support for student-centred learning.
- Active, standards-based participation methods.
- Teacher feedback mechanisms.
- Teacher beliefs that all students can learn.
- Teachers' working conditions.
- Student access to languages used at school.
- Diversity of processes and facilities.

Quality Outcomes

The environment, content and processes that learners encounter in school lead to diverse results, some intended and others unintended. Quality learner outcomes are intentional, expected effects of the educational system. They include what children know and can do, as well as the attitudes and expectations they have for themselves and their societies.

Achievement in literacy and numeracy.

Academic achievement in general and achievement in literacy and numeracy in particular represent key educational outcomes. Teaching students to read, write and calculate is often considered the primary purpose of formal education.

Using formative assessment to improve achievement outcomes.

Assessment of academic achievement outcomes has most often been used in a summative rather than formative way.

Outcomes sought by parents.

- Outcomes related to community participation, learner confidence and life-long learning.
- Experiential approaches to achieving desired outcomes.
- Lifeskills and outcomes.

Supervision and support Administrative support and leadership. The quality of administrative support and leadership is another critical element in school processes, both for students and for teachers.

38

ખેડા જિલ્લાની નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓનો અભ્યાસ

Tushar V. Patel
Assi. Professor
Shri K. H. Patel M.Ed. Institute, Modasa.

સારાંશ :-

આપણા ગુજરાત રાજ્યમાં એસ.એસ.સી. બોર્ડની પરીક્ષાનું પરિણામ કેટલાય વર્ષોથી ઓછું આવે છે અને તેમાંય રાજ્યની કેટલીક શાળાઓ એવી છે કે જેનું પરિણામ ૩૦ ટકા કરતાં ઓછું કેટલાંય વર્ષોથી આવે છે. આવી શાળાઓની નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિનું કારણ શું છે ? તે જાણવા મળે તો અત્યારે શિક્ષણ લઈ રહેલા એસ.એસ.સી. ના વિદ્યાર્થીઓ કે જે ભાવિ વિદ્યાર્થીઓને એવું સૂચન કરી શકાય કે શિક્ષણ જીવનના વિકાસ માટે એક નિર્ણાયક પરિબળ છે. આ રીતે શિક્ષણ પ્રત્યે વિદ્યાર્થીઓના વલણને હકારાત્મક પ્રોત્સાહન મળ્યું હતું. આ દૃષ્ટિએ જોતાં ખેડા જિલ્લાના અમુક વિસ્તારો પછાત છે આવા વિસ્તારમાં સાધન સંપન્ન શાળાઓ ખુબ જ ઓછી છે પરિણામે આ વિસ્તારમાં શિક્ષણકાર્ય કરતાં આચાર્યો અને શિક્ષકોને મુશ્કેલીઓ વેઠવી પડે છે.

ચાવીરૂપ શબ્દો :-

ખેડા જિલ્લો, નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ, માધ્યમિક શાળા.

પ્રસ્તાવના :-

આજનો યુગ જ્ઞાન વિજ્ઞાનના વિસ્ફોટનો યુગ છે. જ્ઞાનની દિશાઓ દિવસે-દિવસે વધતી જાય છે. ભારતના અધિકતમ રાજ્યો શિક્ષણના ક્ષેત્રમાં મુળથી પરિવર્તન કરવા માટે કટિબદ્ધ થયા છે. કોઈપણ રાષ્ટ્ર, સમાજ અથવા વ્યક્તિના વિકાસમાં શિક્ષણ સૌથી અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. વિશ્વના જે જે દેશો શૈક્ષણિક રીતે સદ્ધર છે ત્યાં આર્થિક વિકાસ પણ સારા એવા પ્રમાણમાં થયો છે. આવા બદલાતા પ્રવાહોની વિદ્યાર્થીઓ ઉપર થતી અસર અને તેમના પ્રત્યાઘાતો જાણવા માટે કોઈ અસરકારક માર્ગ હોય તો તે પરીક્ષાઓના પરિણામો છે. આજે આપણે જોઈએ છીએ કે, ઘણી બધી શાળાઓના પરિણામો અતિ નબળાં આવે છે. માત્ર ઘણી ગાંઠી શાળાઓ જ પરિણામો સારા લાવે છે. તો આના માટે જવાબદાર કયા પરિબળો ? શાળાઓની પરીક્ષાને બોર્ડની પરીક્ષાઓનું સ્વરૂપ આપી દેવાના કારણે તેમજ આ પરિણામ પર ભાવિ અભ્યાસ અને ભાવિ કારકિર્દીનો આધાર હોવાના કારણે પરિણામોએ વિદ્યાર્થીઓના અને શાળા બંનેના માટે મોભાનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે. પરિણામે એક શૈક્ષણિક પ્રક્રિયાને બદલે પ્રસાશનિક પ્રક્રિયા બની ગઈ છે.

અભ્યાસના હેતુઓ :-

૧. નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓનો અભ્યાસ કરવા સ્વનિર્મિત પ્રશ્નાવલિની રચના કરવી.
૨. નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓની ભૌતિક અને શૈક્ષણિક સુવિધાઓનો અભ્યાસ કરવો.
૩. નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓની નિમ્ન સિદ્ધિ અંગે આચાર્યના વિચારો જાણવા.
૪. નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓની નિમ્ન સિદ્ધિ અંગે શિક્ષકોના વિચારો જાણવા.

અભ્યાસના પ્રશ્નો :-

૧. નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓની ભૌતિક સુવિધાઓ કેવી હશે ?

૨. નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓની શૈક્ષણિક સુવિધાઓ કેવી હશે ?

૩. નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓ અંગે આચાર્યના વિચારો કેવા હશે ?

૪. નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓ અંગે શિક્ષકોના વિચારો કેવા હશે ?

સંશોધનનું ક્ષેત્ર :-

પ્રસ્તુત સંશોધન ક્ષેત્ર શિક્ષણનું મનોવિજ્ઞાન અને નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓ.

સંશોધન પ્રકાર અને પધ્ધતિ :-

પ્રસ્તુત સંશોધન વ્યાવહારિક અને સંખ્યાત્મક પ્રકારનું હતું તેમજ પ્રસ્તુત સંશોધન સર્વેક્ષણ પદ્ધતિનું હતું.

અભ્યાસની મર્યાદાઓ :-

૧. પ્રસ્તુત અભ્યાસ માત્ર ખેડા જિલ્લાની નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓ પુરતો જ મર્યાદિત હતું.

૨. પ્રસ્તુત અભ્યાસમાં શૈક્ષણિક વર્ષ ૨૦૧૭-૧૮માં સેવા બજાવતા શાળાના આચાર્યો અને શિક્ષકોના વિચારો પર આધારિત હતું.

૩. પ્રસ્તુત અભ્યાસ માટેની વિગતો પ્રશ્નાવલિ દ્વારા મેળવવામાં આવી. તેના દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલી માહિતીને જ અભ્યાસનો આધાર ગણવામાં આવ્યો હતો.

સંશોધનના ઉપકરણો :-

પ્રસ્તુત સંશોધનો માટે જરૂરી માહિતી સ્વનિર્મિત પ્રશ્નાવલી દ્વારા મેળવવામાં આવી.

વ્યાપ વિશ્વ અને નમૂનો :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં વ્યાપવિશ્વ તરીકે ખેડા જિલ્લાની નિમ્ન શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓના આચાર્યો અને શિક્ષકોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો હતો. પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ખેડા જિલ્લાની નિમ્ન શૈક્ષણિક સિધ્ધિ ધરાવતી ૧૦ માધ્યમિક શાળાઓના ૧૦ આચાર્યો અને ૩૦ શિક્ષકોની યાદચ્છિક નમૂના માટે પસંદ કરવામાં આવ્યા હતા.

માહિતીનું પૃથક્કરણ અને અર્થઘટન :-

પ્રસ્તુત સંશોધનમાં ૧૦ આચાર્યો અને ૩૦ શિક્ષકો પાસેથી માહિતી મેળવવામાં આવી. સંશોધકે પ્રાપ્ત માહિતીનું યોગ્ય આંકડાશાસ્ત્રીય પદ્ધતિ દ્વારા પૃથક્કરણ કરવામાં આવ્યું તેમજ મેળવેલ માહિતીનું સારણી દ્વારા વિશ્લેષણ કરીને અર્થઘટન કરવામાં આવ્યું.

અભ્યાસનાં તારણો :-

૧. નિમ્ન સિદ્ધિ ધરાવતી નમૂનાની શાળાઓમાં વહીવટ સાથે સંકળાયેલ ભૌતિક સુવિધાઓનું પ્રમાણ વિશેષ જ્યારે શૈક્ષણિક કાર્ય સાથે સંકળાયેલ સુવિધાઓનું પ્રમાણ ઓછું હતું.

૨. વિદ્યાર્થીઓને ગૃહકાર્ય અપાય છે. પરંતુ વિદ્યાર્થીઓ ગૃહકાર્ય કરી લાવતા હોય એવું ઓછું જણાયું હતું.

૩. આચાર્યોના મત અનુસાર નિમ્ન સિદ્ધિનાં કારણો

- વિદ્યાર્થીઓ ખુબ જ નીચી કક્ષાનાં આવે છે.
- વિદ્યાર્થીઓ અભ્યાસ માટે મહેનત કરતાં નથી.

૪. શિક્ષકોના મત અનુસાર નિમ્ન સિદ્ધિનાં કારણો

- વિદ્યાર્થીઓ શાળામાં સવાર-સાંજ અલગ-અલગ પ્રવૃત્તિઓ કરે છે.
- વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓ તેમના અભ્યાસ પ્રત્યે સભાન નથી.

સૂચનો :-

પ્રસ્તુત અભ્યાસનાં તારણોના આધારે સંશોધકે માધ્યમિક શાળાઓની શૈક્ષણિક સિદ્ધિ ઉંચી લાવવા નીચે પ્રમાણે સુચનો કરવા પ્રેરાય છે.

૧. શાળાઓમાં શૈક્ષણિક સુવિધાઓ વધારવી.

૨. વિદ્યાર્થીઓની હાજરીમાં નિયમિતતા લાવવી.

૩. શાળામાં એકમ કસોટીઓનું આયોજન કરવું.

ભાવિ સંશોધન અંગેની ભલામણો :-

૧. એસ.એસ.સીના પરિણામના સંદર્ભમાં ઉચ્ચ સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક શાળાઓનો અભ્યાસ.

૨. જાહેર પરિણામના સંદર્ભમાં ઉચ્ચ સિદ્ધિ ધરાવતી તેમજ નિમ્ન સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક તેમજ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓનો તુલનાત્મક અભ્યાસ હાથ ધરી શકાય.

૩. જાહેર પરિણામના સંદર્ભમાં ઉચ્ચ સિદ્ધિ ધરાવતી તેમજ નિમ્ન સિદ્ધિ ધરાવતી માધ્યમિક તેમજ ઉચ્ચતર માધ્યમિક શાળાઓ વિશે વાલીઓ અને વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિભાવો જાણવા.

૪. માધ્યમિક શાળાઓમાં અભ્યાસ કરતા પછાત વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને અભ્યાસમાં પડતી મુશ્કેલીઓનો અને તેની સિદ્ધિ પર પડતી અસરનો અભ્યાસ.

-: સંદર્ભ સૂચિ :-

૧. ઉચાટ, ડી.એ તથા અન્ય (1998), ***સંશોધનનું સંદોહન*** પ્રથમ આવૃતિ, રાજકોટ : સૌરાષ્ટ્ર યુનિવર્સિટી.

૨. ચંદ્રકાન્ત ભોગાયતા (1991), ***સંકલ્પનાઓનું શિક્ષણ અને પરીક્ષાની ટેક્નોલોજી.***

૩. ત્રિવેદી મનુભાઈ દ. (1981), ***શિક્ષણમાં આંકડાશાસ્ત્ર*** - અમદાવાદ યુનિવર્સિટી ગ્રંથ નિર્માણ બોર્ડ.

39

A STUDY OF PROFESSIONAL WORK COMMITMENT OF TEACHER TRAINEE OF B.ED. COLLEGE

Dr. Mahesh A. Vaghela
Assistanat Professor
SVSB Education College Mehsana

Introduction:

The teachers in India constitute one of the third largest service sector. Teacher education is no longer a training progression but an education line of attack for enabling teachers to teach and apprehension for their welfare. NCTE(1988) has pointed out that teacher education programme shall focal point on competencies and commitment in much greater importance. It calls for bringing out a revolution in teacher preparation strategies. This large work force needs to appropriate training and orientation.Presently, India is having a large number of institutions for teacher education. More than 2,500 elementary teacher education institutions, colleges of teacher education and departments of education are engaged with number of students in teacher training. According to NCERT and university course there are varieties types of learning experience give to the teacher trainee at college level in peer group by teacher educator during the teacher education preparation.

Review of related literature:

Reviews of the present research are given as under.

Goyal (1980) indicated that a large majority of teacher educators were favorably, inclined towards their profession, satisfied in their job but not well adjusted as well as low professional interest.

Hung and Liu (1999) indicated that stay-back is the factor which is most highly and significantly related to commitment, and it was also noted in the study that other factors like marital status and age found to be significantly related to commitment.

Choudhary (2007) indicated that no significant difference exists between job satisfaction and professional awareness. High educational qualification has not found any significant difference between job satisfaction and professional awareness.

Usha and Sashikumar(2007) indicated that teacher commitment is the best predictor of job satisfaction among school teachers.

From the above research it is conclude and noted that the teacher commitment is the best predictor of job satisfaction among school teachers and stay-back is the factor which is most highly and significantly related to commitment. In the field of the education Professional Work Commitment should be the key point

Rational of the study

Teacher education programme is the most effective and verities of experiences where, teacher education provide them continuous feedback to make their professional growth as well as teacher trainees are also notes their lessons and give them necessary practical continues changes for the best kind of teacher hood. The role of the teacher trines are most crucial because at this stage they have to learn and to follows to practice of the professional matter of commitment, directly or indirectly among the teacher trainee. From the above related literature it is also noted that the teacher commitment is the best predictor of job satisfaction among school teachers and stay-back is the factor which is most highly and significantly related to commitment. In the field of the education Professional Work Commitment should be the key point, which will be useful to

predict about the feature performance of the teacher trainee with reference to teacher education. Hence the present study was under taken to identify the responsible variables and factors regarding the Professional Work Commitment of teacher trainees.

Statement of the research:

A study of Professional Work Commitmentof teacher trainee of B.Ed. College

Objectives of the study:

The objectives of the present research were:

1) To study the level of Professional Work Commitment of Teacher Trainee ofof trainee of B.Ed. college.
2) To study the Professional Work Commitment of Teacher Trainee in relation to following background variables:
   (i) Gender
   (ii) Academic Qualifications
   (iii) Habitat
   (iv) Educational Background

Hypotheses of the Study:

Hypotheses of the present investigation were:

Ho.1: There will be no significant difference between mean score of Male Teacher Trainees and Female Teacher Trainees on the Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale.

Ho.2: There will be no significant difference between mean score of Graduate Teacher Trainees and Post Graduate Teacher Trainees on the Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale.

Ho.3: There will be no significant difference between mean score of Urban-Area habitat Teacher Trainees and Rural-Area habitat Teacher Trainees on the Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale.

Ho.4: There will be no significant difference between mean score of Science Teacher Trainees and Non Science education Background Teacher Trainees on the Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale.

Delimitations of the Study:

The study has been delimited to the Teacher Trainees of Teacher Education, Institutions of from the Hemchandracharya North Gujarat University, during the year of 2016-2017. The study has been delimited to following dimensions of Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale: (a) Gender (b) Academic Qualifications (c) Habitat (d) Education background.

Population and Sample of the Study:

The population of the study was the Teacher Trainees of five colleges of Hemchandracharya North Gujarat University. The sample of 50male teacher trainee and 50 female teacher trainee, for the study was selected by using random sampling method of 10 male and 10 female teacher trainee were selected randomly.

Tools of the Study:

To collect the data for the present investigation the investigator had constructed named as '*Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale*' using five point scale measurements with twenty six items related to commitment of the student towards the teaching profession.Professional Work Commitment of Teacher Trainee was circulated to the eight teacher educator for the validity of the tool. The split-half reliability calculated which was found 0.712.

Data Analysis:

The tabulation and statistical calculations were made for analysis and interpretations of data. The t-test was employed for the comparison of two groups. The analysis and interpretation of the data have been presented as under.

(A.) Effect of Gender on Teacher Trainees' Perceptions:

It is evident that the obtained t-value 1.65 had not reached the 0.01/ 0.05 level of significance. Hence, this has accepted the Ho.1, which was stated as **"*There will be no significant difference between mean score of Male Teacher Trainees and Female Teacher Trainees on the Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale.*"**

(B.) Effect of Educational Achievement on Teacher Trainees' Perceptions:

It is evident that the obtained t-value 3.78. Thus, mean score Post Graduate Teacher Trainees on Professional Work Commitment of Teacher Trainee was found to be significantly higher since the obtained t-value had reached the 0.01 level of significance. Hence, this has rejected the Ho.2, which states as **"*There will be no significant difference between mean score of Graduate Teacher Trainees and Post Graduate Teacher Trainees on the Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale.*"**

(C.) Effect of Habitat of trainee on Teacher Trainees' Perceptions:

It is evident that the obtained t-value 0.08 had not reached the 0.01/0.05 level of significance. Hence, this has accepted the Ho.3, which states as **"*There will be no significant difference between mean score of Urban-Area habitat Teacher Trainees and Rural-Area habitat Teacher Trainees on the Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale.*"**

(D) Effect of Educational Background on Teacher Trainees' Perceptions of Professional Work Commitment of Teacher Trainee .

It is evident that the obtained t-value 1.02 had not reached the 0.01/0.05 level of significance. Hence, this has accepted the Ho.4, which states as **"*There will be no significant difference between mean score of Science Teacher Trainees and Non Science education Background Teacher Trainees on the Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale.*"**

Findings:

From the above research findings of the study are given as under.

(1) No significant difference was found between the mean scores of Male Teacher Trainees and Female Teacher Trainees on Total Scores of the Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale. (2) The mean scores of Post Graduate Teacher Trainees were found to be significantly higher than the Graduate Teacher Trainees on Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale. (3) No significant difference was found between the mean scores of Rural Teacher Trainees and Urban Teacher Trainees on Total Scores of the Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale. (4) No significant difference was found between the mean scores of Science Educational Background Teacher Trainees and Non Science Educational Background Teacher Trainees on Total Scores of the Professional Work Commitment of Teacher Trainee Scale.

Conclusion:

From the above findings it can be concluded that the Post Graduate Teacher Trainees differed in their perceptions regarding Professional Work Commitment than the Graduate Teacher Trainees. They were found to have higher motivation for achievement. No significant difference was found between the male and female teacher trainees and teacher trainees of Rural Area and teacher trainees of Urban Area as well as educational background of science and non science.

Hence it is necessary to provide necessary healthy academic feedback to graduate teacher trainee and reinforce and promote to them for the feature required profession needs and prepare them for the feature professional competencies.

Bibliography:

Best, John W. and Khan, James V.,(1989). **Research in Education**. (Sixth Edition). New Delhi: Prentice Hall of India private Limited.

CHEPS (2000). **Higher Education and the Stakeholder Society**. Research Miyairi

N (2006) World class research from India: Thomson scientific citation analysis, Essential Science Indicators.

Hange A. And Liu, J.(1999) **Effect of Stay-Back on teacher's Professional Commitment. International** Journal of Educational Management. 13,5,226-241

Parekh, B.U. and Trivedi, M.D., (1994). **Statistics in Education, Fourth Edition.** : University GranthNirman Board, Ahemdabad, Gujarat State.

Uchat ,D.A. (1997). **SamajikShastromaShanshodhanSamasiya pasandginaSaindhantikaneVyvahruAadharo**, Rajkot : Paras Prakashan**.**.

40

"SOCIAL MEDIA : A USEFUL TOOL IN EDUCATION"

Dr. Atul M. Patel
Assi. Professor
Grow more College, Himmatnagar, Dist. Sabarkantha

- **ABSTRACT :**

Use of social media is being swiftly increasing during last few years. It is not only be used by the working people but also there is heavy rise in the use of social media by the students or we can say in education society. In this Present time academic scenario is changed by technology.

Social media can be an effective tool for engaging with students and communicating with parents. It is a good tool for teacher for their personal and professional development. Students are connect with world thorugh social media. It assist teachers to increase communication with their students. They can effectively communicate and encourage even shy students to participate activity.

Many parents are worried that their college students are spending too much time to whatsapp facebook and other social media sites and not enough time studying. At present, whether social media is favourable or unfavorable, many students and teachers utilize these sites on a daily basis.

How social media is useful in education, is described in this paper

KEY WORDS : Social media – whatsapp, facebook , twitter and Technology.

- **INTRODUCTION :**

Social media is often seen merely as a way to pass the time or stay connected to friends and family. However, its use in rapidly expanding into educational sector. Using online platform, students can easily collaborate with each other, even shy students can participate more actively. Social media has the potential to change the scenario of traditional teaching-learning methods in a far better and interesting way. Students, teachers and researchers use social networking sites to get proper information knowledge.

- **WHAT IS SOCIAL MEDIA? :**

The term 'Social media' refers to the wide range of internet based and mobile services. the allow users to participate in online exchanges, contribute user created or join online communities. The kinds of internet services commonly associated with social media.

The definition of social media is "The relationship that exist between network of people" (walter & Riviera, 2004) Nowaday, young men and women exchange ideas, feelings, personal information, pictures and videos through social media. It always web 2.0 technology internet based application.

- **SITES OF SOCIAL MEDIA :**

The Popular Socials media sites of this era are

1. Face book
2. Whatsapp
3. Tumblur
4. Instagram
5. Twitter
6. Baidyt tiebu
7. Pinterest
8. linkdin
9. Gab
10. Google
11. Googlet
12. Toutube
13. Viber
14. Snapshot
15. Weibs
16. line
17. Blogs

- **USE OF SOCIAL MEDIA IN EDUCATION :**

1. FACE BOOK (2004) :

- Facebook is a social utility that connects people with friends and others who work, study and live around them.
- Facebook is the biggest social networkis current line. its very easy to use and also very cheap in Price. We can use facebook in computer, smartphones, tablets.
- Its very important in teacher education to get knowledge from all the sides and facebook help him. The trainee solve their problems, to get new knowledge, to get the information about real classroom and also the problems occurred in real classroom with connect to teachers, professors and experts of their fields.

Ref. www.facebook.com.

2. TWITTER (2006) :

- Its an internet service that allows users to post "tweets" for their followers to see upadates in real time.
- Twitter is more specially define as a micro blogging tool.
- Tweeter has great potential to extend teaching and learning beyond formal lesson (Ebher Licenhardt, rohs & meyer, 2011)
- Tweeter hastly are normally used in classroom settings.
- After facebook, twitter is most usable social media. So it is important to use twitter for teacher education.

Ref. www.twitter.com.

3. WHATS APP :

- Its very easy to communicate with friends, teachers, professors, experts etc.
- Whatsapp gives so many facilities like to create groups, send messages, send audio messages, share and send photos and videos, send documents and also we do online call as well.
- We can create educational groups.
- We can create educational organizational groups.

Ref. www.whatsappk.com.

4. **BLOG :**

- Blog is providing a virtual wall for write our ideas, opinions, feelings, information etc.
- There is too many educational blogs are available on the net. Who gives very interesting and important news and new information and knowledge.
- For develop good teacher we can made educational blogs who gives.
- The information about the subjects who has to learn in B.Ed. or any other training course.

5. **YOUTUBE (2005)**

- We can also use the videos of youtube in the classroom for clear the concept of their subject.
- Teacher also watch the videos and get deep knowledge of their respect subject
- The Professor, experts record their videos and upload on their channel so all the world can see their videos and get knowledge from it.

Ref. www.youtoube.com.

Inshort, Social media helps

1. To improve ability to analyse, share international of the users.
2. To provides a platform for conversations, discussions and heated debates.
3. To finding the creative solution.
4. To improve the inter personal skill.
5. To improve over chat with others.
6. To connect the other people who engaged in same activity

- **CONCLUSION :**

Today maximum number of the human society is attached with one or more than one social networking sites. 21, Century is the century of information. In the current time we have to develop our technology and also use it in the positive way. Education is the first priority of india and to give quality education. We have to made good and smart teachers. to develop good teacher. We can use social media as weapon to enhance their professional capacity. With the use of social media we can give the teacher with the new information and knowledge.

- **REFERENCES :**

1. Bosch : T.E. (2009) Using online social Networking For Teaching and learning.
2. https://makeawebsitehub.com/social-media-sites/
3. https://www.blogger.com
4. https://www.skillsyouneed.com/general/soft:skils:html

41

Quality based research in classroom teaching

Dr.Vinodkumar K. Satyapal [M.A.M.Ed., Ph.D.]
Assist.Professor
Smt.J.D.Thakkar (Pumpwala) B.Ed.College, Radhanpur
vksatyapal@gmail.com

:: Abstract ::

Quality based action research in classroom is sometimes misunderstood by those who undertake it and support it. The current study explores the link between classroom practices and students academic performance by applying educational progress. The study finds that the effects of class room practices and also problems. In this study the teacher finds some problems from the students and tries to solve the problems of the students. In this study the researcher also tries to define some action research steps and also action research planning.

Key words: Action Research, Quality, Classroom, Classroom Practices.

Classroom action research begins with a question or questions about class room experience, issues or challenges. It is reflective process which helps teachers to explore and examine aspects of teaching and learning and to take action to change and improve.

According to J.W.Best : Action Research is focused on the immediate application, not on the development of theory. It is placed its emphasis on real problem here and now in a local setting.

Class room Action Research is method of finding out what works best in your own classroom so that you can improve students learning.

First of all the teacher has planning for the action research in the classroom which are following here.

- Write on area of focus statement.
- Define the variables.
- Develop research questions.
- Describe the intervention or innovations.
- Describe the membership of the action research group.
- Describe negotiations that need to be under takes.
- Develop a timeline.
- Develop a statement of resources.
- Develop data collection ideas.

Some steps to conduct action research by the teacher which are followings here.

- Identification of the problem.
- Defining the problem.
- Listing of probable causes of problem.
- Analysis of probable causes and formulation of Action hypotheses.
- Action programme.
- Follow-up and communicating the findings to others.

In the first step: Identification of the problem: A mathematical teacher at the time of practice and drill work finds that some of the students are not able to solve the problem inspite of the fact. The topic has been taught to the students in the class. The problems have already been assigned to them in the form of homework for practice, while checking the home assignment, the teacher has found that they have correctly solved the problems.

In the second step: Defining the problem : Improving students' interpersonal relationship in class-rooms through regularly scheduled small-group meetings. Enhancing student understanding by giving different type of assignment.

In the third step: Some problems arise in the classroom which create some disturbance in the teaching learning process. So teacher has to handle the class room interaction by his best experiences.

In the Fourth Step the teacher has to find out some hypotheses of the problems in the class room.

In the Fifth Step use your finding to make decisions about your teaching strategies. Some time you will find that one strategy is clearly more effective, leading to an obvious choice. Other times may prove to be equally effective. In that situation you may choose the strategy that you prefer or the one that your students prefer.

In the Sixth Step you can share your findings with peers in many ways. You may submit your report which has a special section for class room action research.

Here some common problems are in the class room.

- Chronic illness.
- Intellectual or cognitive disability.
- Behavioral or developmental difficulties or disorders.
- Mental health issues such as depression or anxiety.
- Experience of trauma.
- Difficulties with self-esteem, communication skills or social skills.
- Difficulties with listening, concentrating or sitting still.
- Having trouble with managing time for things like extracurricular activities.
- Not getting along with teachers or other students at school.
- Disliking or not feeling connected to the school culture or environment
- Students unclear what to do or do the wrong thing.
- Students are board, inattentive or unmotivated.
- Students are unprepared.
- Tardiness.

Conclusion:

Classroom Action Research fits comfortably under the umbrella of scholarship of Teaching and Learning. Classroom Action Research is a way of systematically examining teaching to gain new insights. One can certainly be an excellent teacher without engaging in classroom action research. Action research is research used by teachers, supervisors to improve the quality of their decisions and actions.

Action Research is systematic inquiry done by teachers to gather information about, and subsequently improve, the ways their particular educational setting operates, how they teach and how well their students learn.

References:

- Chicking A.W. and Gamson, Z.F. (1987) "Seven Principles for good practice in undergraduate education" . AAHE Bulletin 39 (7).
- Cross, K.P. and Steadman M.H. (1996) Classroom Research : Implementing the Scholarship of teaching.
- Hubbard, R.S. and Power, B.M. (1993) The art of Classroom Inquiry. Ports mouth.
- Manmohan Joshi "Perspective in Education"
- Louis Cohen, Lawrence Manion, Keith Morison. "Research Method in Education." 'Google' 'Youtube'

42

राष्ट्रभाषा हिन्दी

महेशभाई ए. पंडया

जिस प्रकार माला बनाने के लिए धागे की आवश्यकता है । उसी प्रकार विविध प्रान्तो को जोडने के लिए साहित्य की आवश्यकता है ।

"जब पढ़ना है साहित्य तब पहले पढ़ो
ग्रंथ प्राचीन पढना है विज्ञान पहले
पोथी पढ़ो नवीन"

बिना राष्ट्रभाषा के भारत की स्वतंत्रता किसी काम की नहीं है। मेरा मत है कि जब तक भारत गुलाम है। स्वाधीनता मिलने के पूर्व ही मेरी कल्पना थी कि राष्ट्भाषा –राष्ट्र की संपति होगी और उसी में राष्ट्र का कार्य होगा ।

भारत एक विशाल सार्वभौम राष्ट्र है । विश्व के प्रत्येक सार्वभौम राष्ट्र में अपनी अपनी एक राष्ट्रभाषा होती है । कोई भी राष्ट्र अपनी राष्ट्रभाषा के बिना अपनी संस्कृति की सृष्टि की रचना नहीं कर सकता । राष्ट्रभाषा तो राष्ट्र की रीढ की हड्डी है । राष्ट्रीय एक्य एवं राष्ट्र की भावनात्मक एकता राष्ट्रभाषा से ही बनती है । भारत मॆं हिन्दी भाषा सदियों से विशाल जन समुदाय को हृदय पर अपना शासन जमायें रही है । भाषा शास्त्री के द्दष्टि से हिन्दी में राष्ट्रभाषा के गुण अन्तनिहित है । डॉ. अम्वाशंकर नागर ने राष्ट्रभाषा हिन्दी के बारे में ठीक कहा है कि

"यह जन से जन को जोड़ेगी,
यह अवरोधों को तोडेगी,
संस्कृति संगम की प्रतीक,
गीर्वान सुता यह गंगा है,
हिन्दी भारत की गंगा है. "

राष्ट्रभाषा हिन्दी का महत्व हिन्दी की देवनागरी लिपि सर्वथा वैज्ञानिक सरल है। बहुत-सी प्रांतीय भाषाओं की लिपियों से मिलती जुलती भी है । हमारी सांस्कृतिक गतिविधियों का प्रतिबिंब भी उसके साहित्य में द्दष्टिगोचर होता है । कई राज्यों मे तो शासन का व्यवहार भी हिन्दी में होता है । उदा. राजस्थान, हरियाणा, बिहार, उत्तरप्रदेश, मध्यप्रदेश आदि हिन्दी के सबसे बडी विशेषता सरलता और व्यंजकता है । इसके पास सर्जनात्मक शकित भी पर्याप्त है । नये नये शब्दों की रचना में हिन्दी विश्व की किसी भी भाषा से पीछे नहीं है । भारत में हिन्दी-भाषियों की संख्या सर्वाधिक है । ३०प्रतिशद लोग तो हिन्दी भाषी है । हिन्दी समजने वालों की संख्या तो आज ७० प्रतिशत से भी विशेष है । महात्मा गांधी, जवाहरलाल नहेरु, सरदार पटेल, जमनालाल, बजाज टंडनजी, आचार्य, कृपलानी, रानाजी, कालेलकर आदि कई महान नेताओं ने हिन्दी प्रचार का कार्य किया है । इन्होंने हिन्दी को राष्ट्रभाषा के पद पर आसीन कराने के लिए प्रयत्न किये थे । हिन्दी बहुजन प्रिय है । इसे बहुजन प्रिय बनाने का श्रेय हमारे साधु संतो को है ।

उनके प्रयत्नों से ही हिन्दी आम जन समुदाय की सर्वमान्य सर्वाधिक सुलभ भाषा हो गई है । आंतरप्रांतीय व्यवहार और राष्ट्रीय एकता का कार्य हिन्दी द्वारा ही हो पाता है । राष्ट्रभाषा हिन्दी ही मानक भाषा है । अहिन्दी भाषी लोग भी इसको ही पढ़ते है । हिन्दीने क्षेत्रिय भाषाओं से यथेष्ट शब्दों को ग्रहण कर अपना गौरव और भी बढा लिया है । श्री अटलबिहारी बाजपेयी ने संयुकत राष्ट्रसंघ में हिन्दी में भाषण करके हिन्दी को राष्ट्र स्तर से उठाकर विश्व रंगमंच एक सो विश्वविद्यालयों में पढाई जा रही है । नागरी प्रचार की सभाने "हिन्दी विश्व कोष" (दस हजार शब्द) और हिन्दी साहित्य का बृहद इतिहास" (दस हजार पृष्ठ) प्रकाशित कर हिन्दी की प्रकृति भाषा और ज्ञान पर अपूर्णता का झूठा आरोप लगानेवालों की बोलती बंद कर दी है ।

हिन्दी हमारी संस्कृति एवं सभ्यता की रक्षक है । और उसका साहित्य अत्यंत प्राचीन एवं उच्च कोटी का है । साहित्य की उत्कृष्टता तो बात से ही सिद्ध हो जाती है कि इसके बहुत से ग्रंथो का अनेक विदेशी भाषाओं में अनुवाद हो चुका है । हिन्दी तोडने नही जोडनेवाली भाषा है । हिन्दी ने सभी हिन्दी भाषा-प्रांतो को एक सूत्र में बाँध रखा है । यही नही, हिन्दी का एक अदृश्य तार गुजरात से लेकर असम तक सारे उत्तर भारत को एक धागे में बाँधे हुए है- राष्ट्र कविश्री रामधारी दिनकर।

हिन्दी भारतीय जीनव का एक सच्चा प्रतिबिंब एवं विरोधी तत्वो से युकत भारत को एक सूत्र में बाँधने का सबसे अच्छा साधन है ।

हिन्दी का साहित्य केवल हिन्दुओ का लिखा हुआ नहीं है । कबीर, जायसी, रहीम, रसखान, आलम शेख, मुबारक और रसलीन ये सारे कवि मुसलमान थे । उसकी रचनाएँ हिन्दी की अनमोल निधियाँ समझी जाती है । हिन्दी के विकास, प्रचार और प्रसार में सीख गुरूओं की वाणी ईसाई मिशनरियों और दक्षिण भारत के संत महात्माओं का महत्वपूर्ण प्रदान रहा है । राष्ट्रभाषा द्वारा देश का हर नागरिक अपने विचारों का आदान प्रदान कर सकता है । भारत को एकता के तार में पिरोये रखने के लिए "राष्ट्रभाषा , हिन्दी समस्त भारत में फैली हुई एक ऐसी भाषा है जिसे सामान्य जन समुदाय समझ लेता है और बोल सकता है ।

महात्मा गांधी- "मैं सोच समझकर इस नतीजे पर पहुँचा हुँ कि राष्ट्र का कारोबार चलाने के लिए या विचार-विनियम के लिए हिन्दुस्तानों को छोडकर इस पर कोई शायद ही राष्ट्रीय माध्यम बन सके ।"

डॉ. रघुवीर, डॉ. ग्रियर्सन, डॉ. सुनीतिकुमार चेटरजी इत्यादि विद्वानों ने इस बात का समर्थन किया है कि हिन्दी ही भारत वर्ष की केन्द्रीय राष्ट्रीय भाषा हो सकती है ।

राष्ट्रभाषा के नाते उसकी महता बहुमुखी है।

(1) राजकीय महताः

भारत संघ के सभी राज्यों में एकता प्रस्थापित करने के लिए राष्ट्रभाषा हिन्दी का महत्व विशेष है । भावनात्मक ऐक्य को एक इसारे के साथ मिलाने का कार्य करती है ।

(2) प्रशासकीय महताः

संविधान के निर्देशानुसार कई राज्यों में कोर्ट कचरियों का कामकाज हिन्दी में शुरू हो गया है सरकारी कर्मचारियों के लिए हिन्दी में टिप्पण आलेखन लिखने के आदेश भी जारी किये जा रहे है ।

(3) व्यावसायिक महताः

शिक्षण, संशोधन, अनुवाद, पत्रकारिता, आकाशवाणी विभाग में टाईपिस्ट का कार्य शीध्रलिपि का कला, बाल-साहित्य सर्जन, प्रवास साहित्य सर्जन आदि कितने ही नये नये व्यवसायिक क्षेत्रों में हिन्दी का उपयोग हो रहा है ।

(4) साहित्यिक महताः

भारत के प्रत्येक विश्व विद्यालय में हिन्दी विभाग खोले गये है । एम.ए, पीएच.डी तथा डी.लिट् तक की उपाधि परीक्षाओ के लिए हिन्दी शिक्षण सुविधाये प्रदान की जा रही है । कई विदेशी विश्व विद्यालयों ने भी हिन्दी विभाग खोले है । विदेशी भाषाओं में भी हिन्दी के उत्कृष्ट ग्रंथ का अनुवाद हो रहा है । हिन्दी का साहित्य उत्कृष्ट है । प्रसाद, प्रेमचंद, मीरां महादेवी, निराला, मैथिलीशरण गुप्त, सूर, तुलसी, कबीर आदि साहित्यकारो नें उत्तम साहित्य देकर हिन्दी को उत्तम बनाया है ।

(5) सांस्कृतिक महताः-

राष्ट्र की संस्कृति का प्रतिबिंब हिन्दी साहित्य में अवश्य ही द्दष्टिगोचर होता है । रामचरित मानस, साकेत, यशोधर, कुरूक्षेत्र, कामायानी सूरसागर, गोदान आदि साहित्यिक कृतियों में हमारी संस्कृति के दर्शन होते है । हमारी कला, स्थापत्य शिक्षा, दीक्षा धर्म रीतिरिवाज भावनाएँ, मान्यताएँ, आदर्श एवं दर्शन सब कुछ हिन्दी साहित्य में बहुत अच्छी तरह से अभिव्यकत होता है ।

(6) भाषाकीय महताः

हिन्दी भाषा के ज्ञान से अपनी मातृभाषा के ज्ञान में समृद्दि होती है । क्योंकी हिन्दी के वाक्य विन्यास, व्याकरण, मुहावरे शब्दभंडार विशिष्ट भाषा प्रयोग, प्रत्यय, उपसर्ग, मातृभाषा में अभिव्यकित का अर्थग्रहण कौशल बढानें में अवश्य उपयोगी सिद्ध होता है ।

इस प्रकार हिन्दी राष्ट्रभाषा का विभिन्न द्दष्टिकोणों से विशेष महत्वपूर्ण स्थान है।

43

सँस्कृतमहाकाव्यपरंपरा

डो मितेश शर्मा ,
प्राथमिक शिक्षकः कर्णावती

सर्वेषां मतानुसारेण वयं पश्यामः चेत् सर्वप्राचीनं साहित्यं वैदिकसाहित्यमस्ति । कारणमस्ति वैदिकसाहित्ये एव साम्प्रतसाहित्यस्य मूलं स्थितमस्ति । वस्तुतः अस्माकं गौरवपूर्णा इयं वार्त्ता अस्ति । यत् वैदिकसाहित्यमेव आधुनिकसाहित्यस्य जनकः अस्ति । वाल्मीकिना व्यासेन रामायणस्य महाभारतस्य पुराणां च रचना निहिता अस्ति । अनेन माध्यमेन ज्ञानं स्यात् इयं संस्कृतसाहित्यस्य गंगायाः अवतरणं एतस्मात् वैदिकसाहित्यात् एव अभवत् । तस्य आदिदेवः वाल्मीकिः एव अस्ति । अनन्तरं शनैः शनैः संस्कृतसाहित्यमिदं निम्नप्रकारेण विस्तृतम् ।

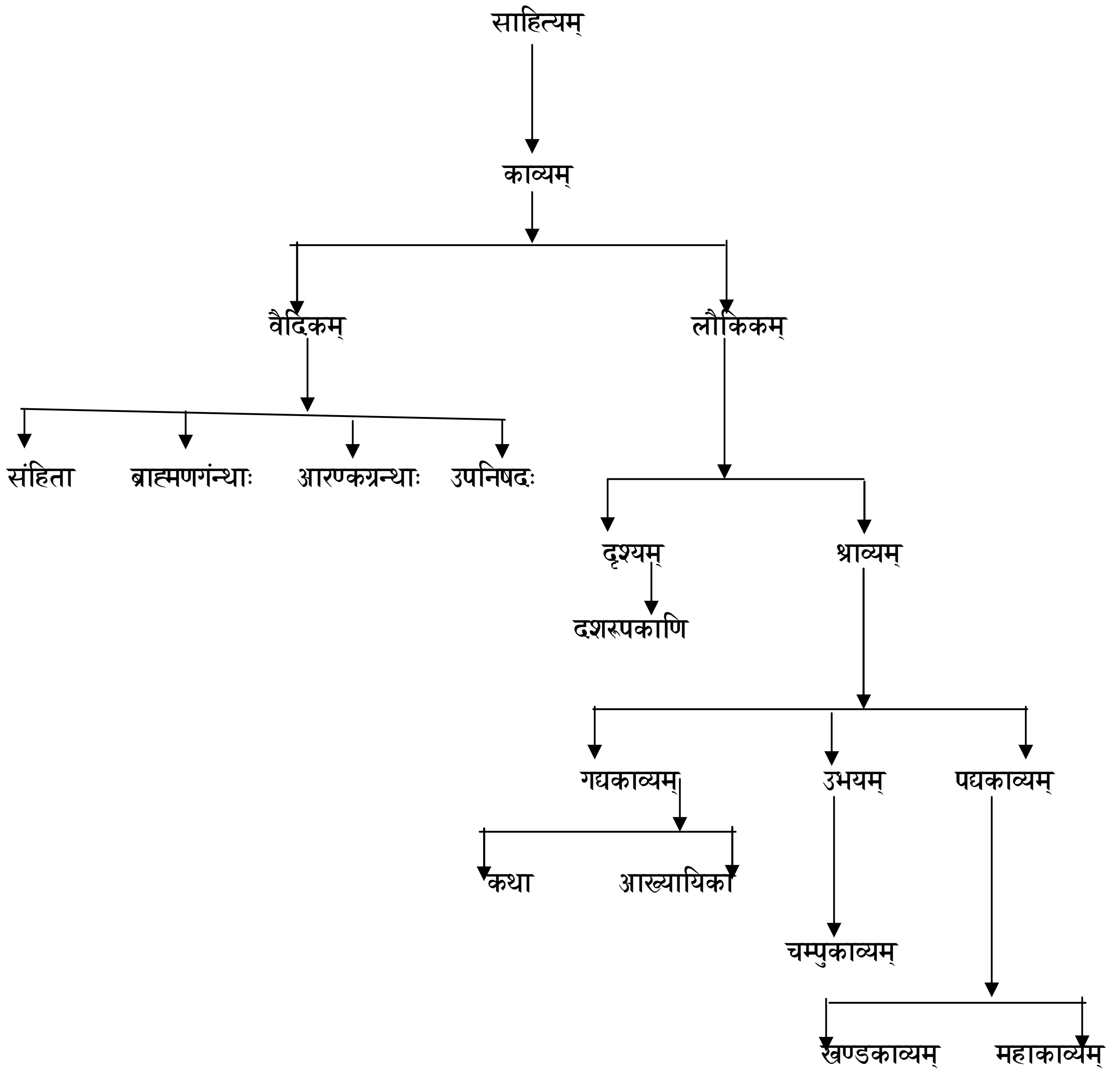

अनेन क्रमानुसारेण संस्कृतसाहित्यस्य परंपरा नित्यरूपेण विकसिता विलसिता च । अनन्तरं केचन महाकवयः महाकाव्यलक्षणानि निश्चितानि लिखितानि अनन्तरं तदनुसारं संस्कृतज्ञैः कविभिः महाकाव्यानि लिखितानि अनेन ज्ञानं भवति यत् महाकाव्यनिर्मणिं कया रित्या अभवत् । साहित्याचार्याः रुद्रभामहदण्डीत्यादिभिः महाकाव्यस्य लक्षणानां विषये चर्चा कृता अस्ति तथैव विविध लक्षणानि आविर्भूतानि सन्ति । तानि लक्षणानि विषये वयं पश्यामः ।

काव्यालंकारग्रंथे कविभामहेन लक्षणानि प्रतिपादितानि सन्ति यत्र सारं वयं विचारयामः चेत् तदा एव महाकव्यं सर्गबिद्धं भवति । महाकाव्ये प्रतिपादितविषयाणां चर्चा गुरुता तत्र आवश्यकरूपेण अनिवार्या । अनन्तरं नायकस्य ओदार्यम् आवश्यकम् । नायकस्य उत्कर्षः अपि आवश्यकः । चतुवर्गफलप्राप्तिः आवश्यकी अस्ति । समाजस्य दर्शनं भवति । रसवैविध्यं भवति । तथा प्रकृतिवर्णनं भवति । भामहेन तथा अन्यैः महाकविभिः कथितानि लक्षणानि वयं क्रमानुसारेण पश्यामः तानि लक्षणानि महत्फलदायकानि सन्ति ।

संस्कृतकाव्यसाहित्यस्य विशेषता लक्षणम् –

वैदिकसाहित्यात् काव्यस्योत्तपत्तितः विषये विकासात् संस्कृतकाव्यस्य लाक्षणिक्ताः सूचिता भवन्ति । डॉ कीथ विन्टरनीट्ज डे तथा दासगुप्तादयो विद्वांसः संस्कृतकाव्यस्य विशेषतायाः लक्षणानि पृथक्क्कृत्य प्रदर्शयिन्ति ।

देवभाषाकाव्यस्य सर्जने तथा निर्माणे विकासे च राज्याश्रयस्य विशेष अधिकारः आसीत् । सुदीर्घकालं यावत् काव्यादिनां प्रसारः समाजस्य उच्चवर्गे एव आसीत् । तस्य मनोरञ्जनमेव हृदि निधाय अग्रिमे समये कविता धनिकगृहे भवति धनिकानां विलासिता प्रतिदिनम् एधते । राज्याश्रयप्राप्तुं कवयः कवितां कुर्वन्ति स्म । एतस्मात् कारणात् एव कवितायां सहजतां शैलीं विस्मृत्य विलासकुत्रिमता अलंकाराणां प्रचूरता , कुत्रिमता पाण्डितयप्रदशनार्थम् एते दोषाः कालिदासानन्तरमेव दृश्यन्ते ।

काव्यस्य स्थाने नाटकं श्रेष्ठमस्ति अनेनैवकारणेन परम्पराम् अन्धानुकरणेन नाट्यरचना वर्धिता । महाकाव्यानां कुत्रिमतायाः स्थाने लघुकाव्यानां मुक्तकानां रचना सुन्दरया परंपरया प्रारभत । माघभारवीश्रीहर्षादियः महाकवयः विद्वत्या सह व्याकरणगतस्य विशेषतां स्थापयितुं न विस्मृतवन्तः । इयं परम्परा महाकाव्यानां पराकाष्ठा अस्ति । तस्य प्रदर्शनं रावणवधे काव्ये दृष्टिभूता भवति । हेमचन्द्राचार्येण कृतं द्विसन्धानमहाकाव्यम् अस्याः परम्परायाः दृष्टान्तरूपेण वर्तते ।

संस्कृतसाहित्ये प्रकृतिः इति शब्दः विस्तृतः कारणमस्ति यत् संस्कृतकाव्ये प्रकृतिः सजीवा वर्तते मानवजीवनेन सह संवादिता सहानुभूतिपूर्णा वर्तते । एतादृशं लेखनं स्स्कृतसाहित्यस्य विशेषतां दर्शयति । आदिकाव्यं रामायणात् प्रभूति रचनात्मकयुगस्य अश्वघोषकालिदासपर्यन्तेषु रचनाकारेषु अकुत्रिमतायाः सजीवतायाः प्रसन्नतायाः अनुभवः भवति । अनन्तरं माघेन भारविना पूवोक्त अलंकारकृतयुगस्य प्रदानेन मरणासन्नानि संस्कृतसाहित्यं महाकाव्यानि श्वासं गृह्णन्ति स्म ।

महाकाव्यस्य लक्षणानि – संस्कृतसाहित्यस्य इतिहासः अतीव प्राचीनः अस्ति । तस्य विषये संयुक्तिकां व्यख्यां विद्वत्सु कुर्वत्सु सर्वप्रथमः आचार्यः पञ्चम्यां शताब्यां भामहः अस्ति । भामहेन अतीव सरलतया

प्रमुखलक्षणानि प्रतिपादितानि । तदनन्तरं काव्यादर्शकारः श्रीदण्डी षष्ठयां शताब्धां महाकाव्यस्य संपूर्णां व्याख्यां प्रदत्तवान् दण्डिना प्रदत्तव्याख्यया तथा लक्षणैः स्पष्टं प्रतिभाति यत् सः महाकविः दण्डी वर्तमान अशवघोषस्य तथा कालिदासस्य महाकाव्यानि आदर्शभूतानि मत्वा महाकाव्यस्य लक्षणानि अनेन प्रकारेण प्रदत्तानि सन्ति । तस्य विषये अनन्तरं पश्यामः ।

किं नाम महाकाव्यम् ? महाकाव्यस्य व्याख्या का ? इति विषये महाकाव्यस्य व्याख्या भरतविष्णुधर्मोत्तरपुराणभामहरुद्रटभोजाग्निपुराणेशानसंहिताकाव्यानुशासनसाहित्यदर्पणादिषु ग्रन्थेषु उपलब्धा वर्तते । परंतु एतासु रचनासु तथा महाकाव्यलक्षणेषु दण्डिविश्वनाथाभ्यां प्रदत्ताव्याख्या महाकाव्यस्य विषये अतीव प्रचलिता अस्ति । अनेकैः आचार्यैः महाकाव्यानं व्याख्यां स्वीकृत्य सवेषां लक्षणानां चर्चा निम्नानुसारं वर्तते ।

क्रमः	कविः	ग्रन्थः	श्लोकाः
१	भामहः	काव्यालंकारः	१.१९ त:२३
२	दण्डी	काव्यादर्शः	१ . १४ त: १९
३	भोजः	सरस्वतीकण्ठाभरणम्	५.१२६ त: १३७
४	रुद्रटः	काव्यालंकारः	१६.२ त: १९
५	हेमचन्द्रः	काव्यानुशासनम्	८.५
६	विश्वनाथः	साहित्यदर्पणः	६.३१३ त: ३२८
७	वाग्भट्टः	काव्यानुशासनम्	-------
८	अग्निपुराणम्	अध्यायः	३३७ .२४ त: ३२

1. दण्डिना काव्यादर्शे प्रदत्तानि महाकाव्यस्य लक्षणानि निम्नलिखितानि सन्ति ।

सर्गबन्धो महाकाव्यमुच्यते तस्य लक्षणम् ।
आशीर्नमस्क्रियावस्तुनिर्देशो वाऽपि तन्मुखम् ।।
इतिहासकथोद्भूतमन्यद् वाऽपि सदाश्रयम् ।
चतुर्वर्गफलोपेतं चतुरोदात्तनायकम् ।

नगरार्णवशैलर्तुचन्द्रार्कोदयवर्णनम् ।।

उद्यानसलिलक्रीदामधुपानरतोत्सवैः ।

विप्रलंभैर्विवाहैश्च कुमारोदयवर्णनैः ।।

अलंकृतमसंक्षिप्तं रसभावनिरन्तरम् ।

सर्गैरनतिविस्तीर्णैः श्रव्यवृत्तैः सुसन्धिभिः ।।

सर्वत्र भिन्नवृत्तान्तैरुपेतं लोकरञ्जकम् ।

काव्यं कल्पानतरस्थायि जायेत सदलंकृतिः ।।काव्यादर्शः।।

1- विश्वनाथेन साहित्यदर्पणे प्रदत्तानि महाकाव्यस्य लक्षणानि निम्नलिखितानि सन्ति ।

सर्गबन्धो महाकाव्यं तत्रैको नायाकः सुरः ।

सद्वंशः क्षत्रियो वाऽपि धीरोदात्तगुणान्वितः ।।

एकवंशभवा भूपाः कुलजा बहवोऽपि वा ।

शृंगारवीरशान्तानामेकाऽंगी रस उच्यते ।।

अंगानि सर्वेऽपि रसाः सर्वे नाटकसनधयः ।

इतिहासोद्भवं वृत्तमन्यद् वा सज्जनाश्रयम् ।।

चत्वारस्तस्य वर्गाः स्युः तेष्वेकं च फलं भवेत् ।

आदौ नमस्क्रियाशीर्वा वस्तुनिर्देशः एव वा ।।

क्वचिन्नन्दा खलादीनां स्तां च गुणकीर्तनम् ।

एकवृत्तमयैः पद्यैरवसानेऽन्यवृत्तकैः ।।

नाऽतिस्वल्पा नाऽतिदीर्घाः सर्गा अष्टाधिका इह ।

नानावृत्तमयः क्वाऽपि सर्गः कश्चन दृश्यते ।।

सर्गान्ते भाविसर्गस्य कथायाः सूचनं भवेत् ।

सन्ध्यासूर्येन्दुरजनीप्रदोषध्वान्तवासराः ।।

प्रातर्मध्याह्नमृगयाशैलर्तुवनसागराः ।

रणप्रयाणोपपगममन्त्रपुत्रोदयोदयः ।।

वर्णनीया यथायोगं संगोपांगा अमी इह ।

कवेर्वृत्तस्य वा नाम्ना नायकस्येतरस्य वा ।

नामास्य सर्गोपादेयकथया सर्गनाम तु ।।

दण्डिविश्वनाथाभ्यां संगृहितानि महाकाव्यस्य लक्षणान्यनेन प्रकारेण सन्ति । तद्यथा-

1 सर्गसंख्या ।

महाचार्यः दण्डिना तथा विश्वनाथेन च तेषां मतानुसारेण महाकाव्ये अनेके सर्गाः भवेयुः इति आवश्यकः एव अस्ति । अपरे ईशानसंहिता अनुसारेण महासगरै अष्टसर्गतः न्यूनाः सर्गाः न योग्याः अतः अष्टसर्गात् अधिकाः सर्गाः

आवश्यकाः एव सन्ति । अपरं त्रिंशत् सर्गेभ्यः अधिकाः सर्गाः अपि न आवश्यकाः सन्ति । अष्टसर्गतः त्रिशंत्सर्गेषु निर्मितं महाकाव्यमेव आवश्यकमेवास्ति । द्वितीयं महाकाव्यस्य प्रत्येके सर्गे द्विशतश्लोकेभ्यः अधिकाः श्लोकाः न आवश्यकाः सन्ति । कारणमस्ति यत् महाकाव्यस्य सः सर्गः अधिकः दीर्घ भवति । अतः दण्डिविश्वनाथयोः मतानि एतादृशानि सन्ति ।

2 आरंभः ।

संस्कृतभाषायां महाकाव्ये वा ग्रन्थनिर्माणे मंगलाचरणंम् आवश्यकमेव भवति । तेनैव महाकाव्यस्य लेखकस्य , पाठकानां , शिक्षकाणां च मंगलं भवेत् । महाकाव्ये प्रारंभे आशीर्वादेन , नमनस्कारेण , अथवा वस्तुनिर्देशेन च कर्तव्यः ।

3 कथावस्तु ।

महाकावयस्य जीवः कथा वस्तु अस्ति । तेनैव कारणेन अपरजनाः काव्यरसिकाः काव्यस्य रसपानं कुर्वन्ति । अन्यथा महाकाव्यं निरसं भवति । निरसाय रसविहिनाय महाकाव्याय जगति प्रतिष्ठा न प्राप्ता भवति । जगति तस्य महाकाव्यस्य महत्वं न्यूनं भवति । कथा वस्तु स्थापनिया परंतु किदृशं कथावस्तु तत्र कविः कथयति यत् - कथावस्तु निश्चप्रचं ऐतिहासिकः भवेत् । अपरं सज्जनानां चरित्रसंबधितः भवेत् । तेनैव सर्वे जनाः अस्य महाकाव्यस्य रसास्वादनं कुर्वन्ति ।

4 पुरुषार्थः ।

महाकाव्यपठनेन कः लाभः ? इत्यस्मिन् विषये प्रश्नोपस्थिते सति सरलः उपायः विद्यते यत् । एतादृशानां प्रश्नानां समाधानमेव अनेन एव भवति कारणमस्ति महाकाव्यपठने पुरुषार्थचतुष्टयस्य समाधानं भवति । महाकाव्यपठनस्य उद्देश्ये चतुर्वर्गप्राप्तिः अस्ति । धमर्थिकाममोक्षः पुरुषार्थमिदं प्रत्येक भारतीयानां लक्ष्यमेव अस्ति । अतः महाकविना महाकाव्येन पुरुषार्थचतुष्टयस्य प्राप्तिः विषये पर्याप्तं प्रतिपादनीयमस्ति ।

5 वर्णनानि ।

आचार्यदण्डिविश्वनाथाभ्यां महाकाव्यलक्षणे अंगीभूतरसः विषये वर्णनानां चर्चा कृतास्ति । अतः तस्य विषये अवश्यरूपेण प्रतिपादनीयमस्ति । महाकाव्ये नगरस्य वर्णनम् आवश्यकरूपेण कर्तव्यमेवास्ति । कारणमस्ति महाकाव्ये अस्य वर्णनेन एव प्रारंभो भवितुं शक्यते । समुद्रस्य वर्णनं , सर्वेषामृतूनां , चन्द्रोदयस्य ,सूर्योदयस्य , उद्यानक्रीडायाः , सलिलक्रीडायाः , मदिरापानस्य ,रतिक्रीडायाः ,विरहस्य , विवाहस्य , पुत्रजन्मनः , मन्त्रणायाः , दूतप्रेषणस्य , युद्धस्य , नायकस्य , अभ्युदयस्य इत्यादीनां वर्णनानि भवेयुः । विश्वनाथस्य मतमस्ति यत् विषयमिममधिकृत्य कथयति यत् विप्रलंभस्य , सम्भोगस्य , मृगयायाः ,स्वर्गस्य , यज्ञस्य च वर्णनं सत्तन्महाकाव्यं साहित्यिकाः विद्वांसः कथयन्ति ।

6 नायकः ।

पूर्वोक्त प्रदत्तेषु श्लोकेषु अपि नायकस्य लक्षणानि विषये कविना सुचारुतया प्रतिपादितमस्ति । कथनीयमस्ति यत् विषये महाकाव्यस्य नायकेन चतुरेण , उदात्तेन च भवितव्यं साहित्यदपरणानुसारेण । काव्यस्य नायकः

धीरोदात्तदेव वा धीरोदात्तः क्षत्रियो भवेत् । महाकाव्ये अनेके नायकाः भवेयुः चेत् तथा एकस्य एव उत्तमकुलस्य ते सर्वे नायकाः भवेयुः इति आवश्यकमेव ।

7 महाकाव्यमलंकारैः अलंकृतं भवेत् ।

यथा नारी अलंकारैः विहिना न शोभते । तथैव महाकाव्यमपि अलंकारैः विहिनं न शोभते एव । कारणमस्ति एतै अकारैः एव महाकाव्यस्य शोभा एधते । तथा महाकावयस्य विकासः अपि अनेन एव भवितुं शक्यते । तत्र महाकाव्ये अलंकाराः आवश्यकाः एव सन्ति । अतः तनैव कारणेन विविध सम्मतासम्मतानां म्तानां अपि गणना कृता अस्ति ।

8 महाकाव्यं संक्षिप्तमपि न भवेत् ।

महाकाव्यं संक्षिप्तं न आवश्यकमस्ति । कारणमस्ति यत् अस्य विषये विविधानि मतमतानि प्रचलितानि सन्ति । महाकाव्यस्य संक्षेप करणेन तस्य कथा वस्तु सम्यक्तया प्रकटनं न भवति । तथा कथायाः उद्देश्यानि संक्षेपकरणे सिद्धानि न भवन्ति । अनेन कारणेन महाकाव्यं विविधदोषापन्नं भवति । अतः एव महाकाव्यं संक्षिपता नावश्यकी महाकाव्यस्य विस्तारपूर्वक वर्णनम् आवश्यकमेव ।

9 रसाः ।

आचार्यानां मतानुसारेण महाकाव्यं रसपूर्णम् आवश्यकः एव अस्ति । तन्महाकाव्यं सर्वैः रसैः परिपूर्णः भवेत् इति आवश्यकमेवास्ति । विश्वनाथस्य मतानुसारेण महाकाव्ये मुख्यत्वेन रसेषु शृंगारवीरशान्तकरुणादिषु रसेषु एकस्यैव रसस्य प्राधान्यं भवेत् । तथा महाकाव्ये हास्यभयानकरौद्रबीभत्सादयो गौणाः विषयाः रसाः भवेयुः । कारणमस्ति यत् यथा रसविहिनं भोजनं मानवेषु अप्रियः भवति । तथैव रसविहिनं महाकाव्यं लोकोपभोग्यं न भवति । अतः काव्ये रसाणां महत्वम् अधिकाधिकमस्ति । तेनैव काव्यं रसपूर्णं भवति तथा रसाविष्टकाव्यस्य महत्वं अधिकमस्ति । तन्महाकाव्यं सर्वे स्वीकुर्वन्ति । अनेन प्रकारेण गौणरसाणां महत्वम् अस्ति ।

10 वृत्तम् ।

महाकाव्यस्य लक्षणानि विविधरूपाणि सन्ति महाकाव्ये छन्दानां वृत्तानां महत्वमधिकमस्ति । तत्र महाकाव्ये मधुराणि वृत्तानि आवश्यकानि सन्ति । परंतु सर्गान्ते पृथक्छन्दः आवश्यकः । तेनैव महाकाव्यस्य छन्दविषयक ज्ञानं सिद्धं भवति । तेनैव महाकाव्यगाने पठने च नाविन्यं प्रकटनं भवति । सन्धिभिः तस्य योजनमपि आवश्यकरूपेण कर्तव्यमेव भवति । शोभापन्नं शोभास्पदमेव महाकाव्यं सर्वत्र शोभते ।

दण्डिविश्वनाथाभ्याम् अन्ये विषयाः सुंदरकाव्यमेव शोभते तथा शीर्षकस्य नामकरणमपि कृत्वा प्रत्येकस्य सर्गस्य नाम विषयवस्तु अनुसारं महाकाव्यं भवति तेनैव प्रत्येकस्य महाकाव्यस्य सर्गानुसारं नाम करणमपि भवेत् ।

सँदर्भग्रन्थाः

क्रमः	ग्रन्थः	लेखकः	प्रकाशकः
1	संस्कृतवा मयस्य बृहद् इतिहासः	बलदेव आचार्य	उत्तरप्रदेश संस्कृत

	चतुर्थखण्डकाव्यम्	उपाध्याय	सँस्थान लखनऊ, 1997
2	संस्कृत-हिन्दी-कोशः	वामन शिवराम आप्टे	मोतीलाल बनारसी दास दिल्ली 1969
3	संस्कृततसाहित्येतिहासः	आचार्य रामचन्द्रमिश्रः	चौखम्बाविद्याभवन वाराणसी
4	સંસ્કૃત સાહિત્યનો ઈતિહાસ	સુરેશચંદ્ર જ દવે	સરસ્વતી પુસ્તક ભંડાર
5	दशरुपकम्	उपाध्याय रामजी	भारतीय-संस्कृत-संस्थान, नारीबारी इलाहाबाद
6	ध्वन्यालोकः	शर्मा, पँ, बदरीनाथ	चौखम्बा संस्कृत सीरीज, वाराणसी
7	काव्यालंकारः	रमण कुमार	विद्याभवन वाराणसी

44

A STUDY OF AWARENESS OF PRIMARY TEACHERS ABOUT RIGHT TO EDUCATION (RTE) ACT

Gautam Solanki
Research Scholar
HNGU Patan

1 Introduction:

The Constitution (Eighty-Sixth Amendment) Act, 2002 inserted Article 21-A in the Constitution of India to provide free and compulsory education of all children in the age group of six to fourteen years as a Fundamental Right in such manner as the State may, by law, determine. The Right of Children to Free and Compulsory Education (RTE) Act, 2009, which represents the consequential legislation envisaged under Article 21-A, means that every child has a right to full time elementary education of satisfactory and equitable quality in a formal school which satisfies certain essential norms and standards. 'Compulsory education' casts an obligation on the appropriate Government to provide and ensure admission, attendance and completion of elementary education. 'Free education' means that no child, other than a child who has been admitted by his or her parents to a school which is not supported by the appropriate Government, shall be liable to pay any kind of fee or charges or expenses which may prevent him or her from pursuing and completing elementary education. The RTE Act, 2009 has become a reality, and guarantees every child the most basic fundamental right. .. the right to education. The RTE Act, along with Article 21-A inserted in the Fundamental Rights of the Constitution of India became operational on 1st April 2010. The right of children to free and compulsory education provides for compulsory elementary education in a neighbourhood school. The 'compulsory education' means obligation of the appropriate government to provide free elementary education and ensure compulsory admission, attendance and completion from pursuing and completing elementary education. It makes provisions for a non-admitted child to be admitted to an age appropriate class. It specifies the duties and responsibilities of appropriate Governments, local authority and parents and other responsibilities between the Central and State Governments. It provides for rational deployment of teachers by ensuring that the specified pupil teacher ratio is maintained for each school and for prohibition of deployment of teachers for non-educational work, other than decennial census, elections to local authority, state legislatures and parliament, and disaster relief. The Act prohibits (i) physical punishment and mental harassment, (ii) screening procedures for admission of children, (iii) capitation fees, (iv) private tuition by teachers, (v) running of schools without recognition. It provides for development of curriculum in consonance with the values enshrined in the Constitution, and which would ensure the all-round development of the child, building on the child's knowledge, potentiality and talent and making the child free of fear, trauma and anxiety through a system of child friendly and child centered learning. It provides for protection and monitoring of the child's right to fee and compulsory education andredressal of grievances by the National and State Commissions for Protection of Child Rights, which shall have the powers of a civil court.For the first time in the history of India, we not only have a fundamental right to education, but also a Central Legislation for school education. The 'RTE Act 2009' bring with it the promise of a paradigm shift in the manner in which education is perceived and delivered especially with great awareness of the right of children to and in schools.In order for the right to education to be implemented, and for persons at all levels in the system to play the new roles demanded of them, there is firstly a need for all to

become aware of their new obligations in relation to this Act and its expectations in relation to the rights of children to and in education.

Right to Education for children between 6-14 years is guaranteed by law. But today in India officially 13 states and according to NGOs 22 states did not initiate process of implementation. By April 1, 2011 only six states and seven Union Territories notified the Act and made rules that too in the last quarter of the year. The law designated National Commission for Protection of Child Rights as monitoring agency, but it lacks any power to do justice. There is a shortage of teachers in our country and which has not been looked upon yet. Provision of free and compulsory education to all children until they complete the age of 14 years is a Directive Principle of State policy of the Constitution. Right to education is not stated expressly as a fundamental right in Part III. Thus Court has, however, not followed the rule that unless a right is expressly stated as a fundamental right, it cannot be treated as one. Freedom of press is not expressly mentioned in part III, yet it has been read into and inferred from the freedom of speech and expression and from Article 21 more particularly.

Imparting primary education was left to the parents till 2002, though it was part of directive principle of state policy. The children were given a right to get educated. The law envisaged by the state should not convert such a right into a duty. The compulsion to educate children is on the state and not on the children or their parents. It may be a moral duty on their part, but legally speaking, it is the duty of the state. It is well indicated by 86th Amendment to the Constitution by which Article 51A (k) has been incorporated where another fundamental duty is added stating ‘a parent or guardian to provide opportunities for education to his child or, as the case may be, ward between the age of six and fourteen years’. After much delay and several deliberations the bill is passed and notified. Though the Education is in concurrent list of the Constitution giving states an equal role, the real power is concentrated more in Center. While the government schools are day by day starved by lack of financial support, the private schools have expanded their existence even in rural areas. The financial capacity alone would decide the quality of education of the child, practically leaving no choice for them. The dream of equitable and equal education under Common School System may remain a dream within the present scenario.

Rights to Education enable the individual to put his potentials to optimal use. Education makes man a right thinker and a correct decision-maker. It achieves this by bringing him knowledge from the external world, teaching him to reason and acquainting him with past history, so that he can be a better judge of the present. With education, he finds himself in a room with all its windows open to the outside world. A well educated man is a more dependable worker, a better citizen, a centre of wholesome influence, pride to his community and honour to his country. A nation is great only in proportion of its advancement in education.

The passing of the Right of Children to Free and Compulsory Education (RTE) Act 2009 marks a historic moment for the children of India. This Act serves as a building block to ensure that every child has his or her right (as an entitlement) to get a quality elementary education, and that the State, with the help of families and communities, fulfils this obligation. Few countries in the world have such a national provision to ensure both free and child-centered, child-friendly education.

As we have seen the importance of RTE Act- 2009, so this study is a humble try to find the awareness of RTE Act- 2009 among the teachers working at primary schools.

2 Statement of the Problem: A STUDY OF AWARENESS OF PRIMARY TEACHERS ABOUT RIGHT TO EDUCATION (RTE) ACT

3 Objectives of the study

1. To study the status of implementation of RTE Act.
2. To study the awareness of primary teachers about RTE Act with reference to gender.
3. To study the awareness of primary teachers about RTE Act with reference to habitat.
4. To study the awareness of primary teachers about RTE Act with reference to educational qualification.
5. To study the awareness of primary teachers about RTE Act with reference to experience.

4 Delimitation of the study:

The present study is delimited for the primary schools of Petlad Block managed by JillaPanchayat of Anand district only.

5 Variables:

Independent Variable	Gender, Habitat, Educational Qualification, Experience,
Dependent Variable	Mean Score obtained on Awareness Scale of RTE Act

6 Methodology of Research

Looking in to the nature of the present study, investigator were used survey method for carried out the procedure.

7 Population and sample of the study

The primary purpose of the research is to discover principles that have universal application, but to study a whole population to arrive at generalization would be impracticable if not impossible. The process of sampling makes it possible to draw valid inferences or generalization on the basis of careful observation of variables within a small proportion of the population. Therefore, a sample is a small proportion of population selected for observation and analysis. Samples are not selected haphazardly but they are chosen in a systematically random way, so that chance or operation of the probability can be utilized. In this present research primary teachers of the Petlad Block managed by JillaPanchayat of Anand were considered as the population of the study. Since the primary teachers of the Petlad Block managed by JillaPanchayat of AnandGujarat State were considered as the sample of the study. Formed one part of the population of the present research study, a list of schools of Petlad Block managed by JillaPanchayat of Anand of the Gujarat state was prepared first, and finally schools were selected randomly for the present study and from each districts list of the primary schools were listed. From the each selected school total 225 primary teachers were selected randomly from the list by using lottery system of sampling method, finally 200 primary teachers were selected as the sample of the study In this present research old primary schools from the block of Petlad were selected from the Gujarat state were listed out with reference to area/habitat of school urban as well as rural. From the list one rural and one urban school selected randomly, so total schools from urban area school and total schools from rural area and overall primary school selected randomly by using lottery system.

8 Tool Used For the Study

Right to awareness Scale for Primary Teachers

9 Data Collection and data analysis

Data were collected personally by approaching school teachers by visiting schools. Different tools were applied for the collection of the data. Data collected with help of the different tools wereanalysed by the content analysis, frequency distribution, standard deviation, mean and t-test.

5.10 Major Findings of the study

major Findings of the Study:

10.1 Effectiveness of Gender of primary teachers on RTE Awareness Scale

- Gender wise mean score of male primary teachers of total sample was found significantly higher than the mean score of female primary teachers of total sample on the Right to Education Awareness Scale.

10.2 Effectiveness of Habitat of primary teachers on RTE Awareness Scale

- Habitat wise mean score of urban habitat primary teachers of total sample was found significantly higher than the mean score of rural habitat primary teachers of total sample on the Right to Education Awareness Scale.

10.3 Effectiveness of Qualification of primary teachers on RTE Awareness Scale

- Qualification wise mean score of primary teachers having B.Ed. degree qualification of total sample was found significantly higher than the mean score of primary teachers having P.T.C. certificate qualification of total sample on the Right to Education Awareness Scale.

10.4 Effectiveness of Experience of primary teachers on RTE Awareness Scale

- Experience wise mean score of primary teachers having high experience of total sample was not found significantly higher than the mean score of primary teachers having low experience of total sample on the Right to Education Awareness Scale.

12 Conclusion

From the present research of comparisons of RTE awareness male, urban habitat, teachers having higher degree and teachers with having high experience and teachers with having science stream as the background qualification was found significantly higher than the on primary teachers with related variables on the Right to Education Awareness.

References

(૧) F.L. Whitney, "The Elements of Education Research," 3rd Education, new york, Prentice Hall. Inc. 1958, P.80.

(૨) John W. Best, Research in Education, (New Delhi : Prentice Hall of India, Pvt. Ltd. 1963) P.24.

(૩) R.M. Albaught, "Thesis Writing," New Jersey Little friend Adms& co., Edition – 1962. P.4.

45

"ANALYSIS OF KEY FINANCIAL PARAMETERS IN RESPECT OF CO-OPERATIVE BANKS OF GUJARAT"

- **Prof. Kamlesh M. Goswami**
Assistant Professor

H.S.Shah College of Commerce, Modasa

Concept of Efficiency and Performance

The word efficiency as defined by the Oxford dictionary states that: "Efficiencyis the accomplishment of or the ability toaccomplish a job with minimum expenditure of time and effort".[1]

It refers to the inner method that leads to output. It focuses on the means to achieve the desired end. As expressed by Peter Drucker "Doing the things the right way is Efficiency." This denotes the fulfillment of the objective with minimum sacrifice of the available scarce resource.

Fatless and speedy compliance to the method or scheme procedure is a measure of efficiency. Providing a specified volume and quality of service with the lowest level of resources capable of meeting that specification, performance measures and or indicators are required. These include measures of productivity, unit o volume of service etc. These measures help in minimizing of the resources in achieving the organizational objectives i.e., things rightly.

Performance is the implementation or accomplishment of work feats etc. or a particular, action, deed or proceeding is refers as performance.[2]

1 Interest Earned to Total Fund Ratio:

Interest earned to total fund is a significant ratio of measuring the efficiency of organization regarding employing its funds in an optimum manner. This ratio indicates the interest earned on each rupee of total funds employed. As interest earned is a major source of income in the UCBs[8]. They should try to earn utmost returns on employed funds. But at the same time, they should make safer advances and try to reduce the proportion of NPA. They should also invest their funds in Government securities. As interest earned has direct effect on profitability of the UCBs, the management should be efficient in taking verdict about how much funds should be advanced, how much should be invested and how much should be remain as liquid assets so that optimum level of liquidity can be maintained. The ratio is planned by using following equation.

Interest Earned to Total Funds Ratio=Interest Earned/total funds*100

Interest Earned= Interest on loans and advances, plus interest on Govt. securities plus interest on other securities and income from bills discounted.

Total Funds= share capital plus reserve and surplus long term and short term deposits plus Borrowings and current liabilities.

This ratio measures the profitability of investments which reflects managerial efficiency. The higher the ratio indicates efficient utilization of funds while decreasing trend of this ratio marks the failure of UCBs in optimum utilization of funds. The basic objective of this ratio is to measure the effectiveness of the use of these funds A

decreasing trend, indicates poor policy of advancing loans in the UCBs.

Table: 1

Interest Earned To Total Funds Ratio of the Banks under Study Period 2008-09 TO 2012-13

SOURCE: *Computed from the Published Annual Reports of the selected Banks*

Banks	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013
RNSB	7.77	7.71	5.75	6.41	6.77
CBR	8.30	8.02	7.95	8.57	9.74
RPCB	8.24	6.08	7.66	7.32	8.01
JCCB	12.31	11.12	10.90	8.81	8.97
CCB	8.55	8.29	8.03	8.42	8.98
RCCB	7.59	7.29	7.59	8.02	8.17
SPCB	9.02	8.42	9.18	8.99	9.80

Chart: 1

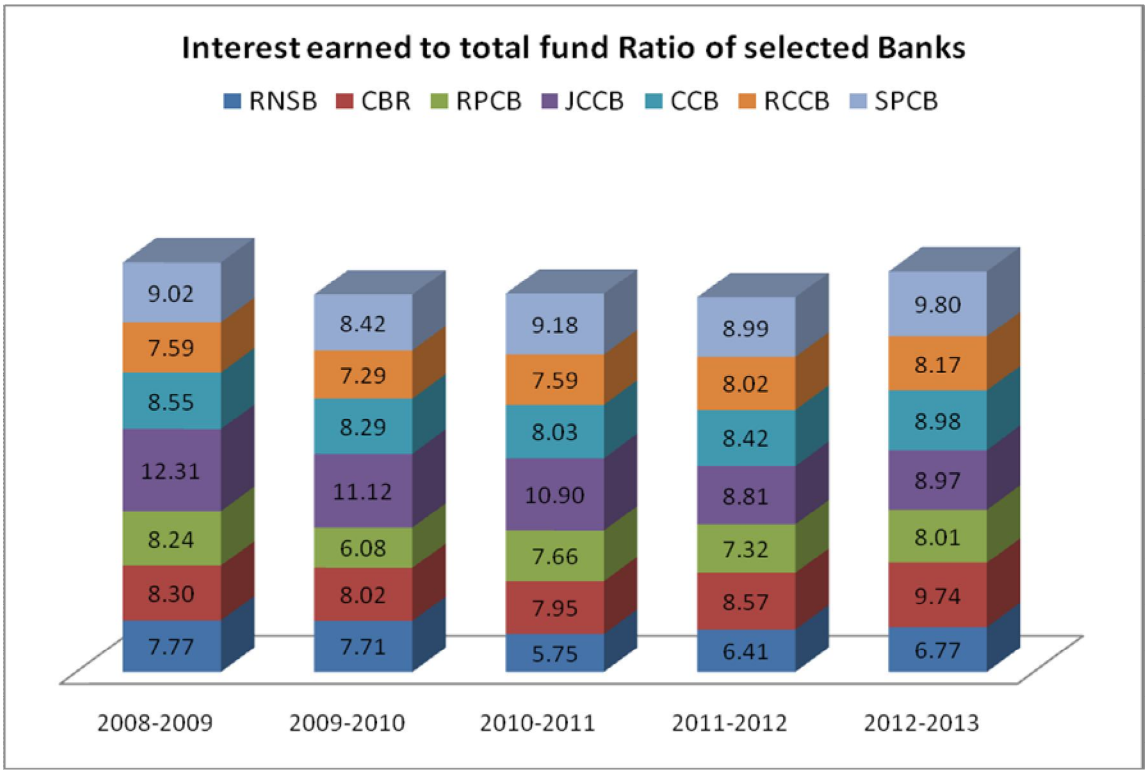

Interest Earned To Total Funds Ratio of the Banks Under Study Period.

2008-09 to 2012-13

The table 1 shows the interest earned to total funds ratio. In RNSB, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first two years and increasing trend during the next two years. It was the highest level of 7.77 percent in 2008-2009 and the lowest level of 5.75 percent in 2010-2011. But thereafter, it was increased in 20011-2012 and in 2012-20013. It can
be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between 5.75 percent in 2010-2011 to 7.77 percent in 2008-2009. Finally it was 6.77 percent in 2012-
2013.

The table 4.1 shows the interest earned to total funds ratio. In CBR, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first Two years and increasing trend during the next two years. It was the highest level of 9.74 percent in 2012-2013 and the lowest level of 7.95 percent in 2010-2011. But thereafter, it was increased in 20011-2012 and in 2012-20013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between 7.75 percent in 2010-2011 to 9.74 percent in 2012-2013. Finally it was 9.74 percent in 2012-2013.

In RPCB, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first one year and increasing trend during the next one year. It was the highest level of 8.24 percent in 2008-2009 and the lowest level of 6.08 percent in 2009-2010. But thereafter, it was increased in 20011-2012 and in 2012-20013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between 6.08 percent in 2009-2010 to 8.24 percent in 2008-2009. Finally it was 8.01 percent in 2012-2013.

In JCCB, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first three years and increasing trend during the next one year. It was the highest level of 12.31 percent in 2008-2009 and the lowest level of 8.81 percent in 2011-2012. But thereafter, it was increased in 20012-2013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between 8.81 percent in
2011-2012 to 12.31 percent in 2008-2009. Finally it was 8.97 percent in 2012-
2013.

In CCB, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first two years and increasing trend during the next two years. It was the highest level of 8.89 percent in 2012-2013 and the lowest level of 8.03 percent in 2010-2011. But thereafter, it was increased in 20011-2012 and 2012-2013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between 8.03 percent in 2010-2011to 8.89 percent in 2012-2013. Finally it was 8.98 percent in 2012-2013.

In RCCB, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first one year and increasing trend during the next three years. It was the highest level of 8.17 percent in 2012-2013 and the lowest level of 7.29 percent in 2009-2010. But thereafter, it was increased in 20011-2012 and 2012-2013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between 7.29 percent in 2009-2010. 8.17 percent in 2012-2013. Finally it was 8.17 percent in 2012-2013.

In SPCB, the interest earned to total funds ratio indicated a decreasing trends during the first one year and increasing trend during the next one year. It was the highest level of 9.80 percent in 2012-2013 and the lowest level of 8.42 percent in 2009-2010. But

thereafter, it was increased in 2011-2012 and 2012-2013. It can be observed from the table 4.1; the IETFR fluctuated between of 8.42 percent in 2009-2010.to 9.80 percent in 2012-2013. Finally it was 9.80 percent in 2012-2013.

F'(ANOVA) -TEST OF INTEREST EARNED TO TOTAL FUND

Null Hypothesis: - There is no significant difference in interest earned to total funds ratio of selected urban co operative banks during the study period.

Alternative hypothesis: - there is significant interest earned to total funds ratio of selected urban co operative banks during the study period.

Level of significance: - 5 % level.

Table 4.1A

F'(ANOVA) -TEST OF INTEREST EARNED TO TOTAL FUND

Anova: Single Factor
SUMMARY

Groups	*Count*	*Sum*	*Average*	*Variance*
2008-2009	7	61.78	8.825714	2.585829
2009-2010	7	56.93	8.132857	2.357724
2010-2011	7	57.06	8.151429	2.498581
2011-2012	7	56.54	8.077143	0.84779
2012-2013	7	60.44	8.634286	1.149095

ANOVA

Source of Variation	*SS*	*Df*	*MS*	*F*	*P-value*	*F crit*
Between Groups	3.269943	4	0.817486	0.433035	0.783632	2.689628
Within Groups	56.63411	30	1.887804			
Total	59.90406	34				

(Calculated through MS EXCEL)

Calculated F value: - 0.4326

Critical(Table Value): - 2.6896

FC(0.4326) < FT(2.6896)

F Calculated value =0.4326,
F Table value (5% level and d.f. V1= 4 and V2 = 34 =2.6896= 2.6896**)**

H_0 is accepted.
Result : - Insignificant

The analysis showed the insignificant result. It can be seen from the table,4.1A that the calculated value of F was 0.4326 while the table value of F- Critical was 2.6896, at 5% level of significance. The calculated value of F, being less than the table value of F- Critical the null Hypothesis stood accepted and the alternative Hypothesis got rejected at 5% level of significance. So it proves that the differences among the average of this group were not much significant

Reference

1. Author's Article, "Financial Appraisal of State ware housing corporation : A case study of Rajstahn state ware housing corporation, "Lok Udyog", XVI SEP-1982 P-5-6
2. R.D. Kennedy and S.Y. Mc. Muller, Financial Statements Illinois 1952, p-17

For the purpose of the study the following seven urban co operative banks has been selected.

1. Rajkot Nagrik Sahakari Bank Ltd. (RNSB)
2. The co-operative Bank of Rajkot ltd. (CBR)
3. Rajkot People's co-operative bank ltd. (RPCB)

4. Jivan commercial co-operative bank Ltd. (JCCB)

5. Citizens co-operative Bank Ltd. (CCB)

6. The Rajkot commercial co-operative Bank Ltd. (RCCB)

7. The Surat People’s co operative banks. (SPCB)

46

नवधाभक्ति – भक्तियोग की सीढ़ी

- लेखक - नयना अेम. व्यास
पी.एच.डी. संशोधक
बडौदा

सार

जब संसार को ठीक से समझा जाता है, तो उससे विरक्ति निश्चित है और जब परमात्मा को ठीक से समझा जाता है तो यह प्रत्यक्ष दर्शन होता है कि मात्र परमात्मा ही सत्य है और उनमे प्रबल अनुरक्ति हो जाती है। इस अनुरक्ति को ही "भक्ति" कहते है। जब मनुष्य के मन मे मुक्ति को छोड़कर अन्य कोई अभिलाषा नही रहती, तब वो भक्तियोग के मार्ग पर अग्रसर होता है। भागवत् महापुराण में भक्ति के नौ प्रकार बताए गए है जिंन्हे "नवधाभक्ति" कहते है। यह भक्ति करनेवाला व्यक्ति "भक्त" होता है और परमात्मा की कृपा का पात्र होता है एवं वह अंत में परमात्मा में एकाकार होके "भक्ति से मुक्ति" को प्राप्त कर सकता है।

परिचय

मनुष्य जीवन की सार्थकता अपने जीवन के ध्येय को पाना है। मनुष्य जन्म मिला है तो सांसारिक कामनाओ से विरक्त होकर परमात्मा की ओर बढने से भक्ति से वह प्राप्त किया जा सकता हैं। भगवान श्री कृष्णने कहा है कि, "मैने तीन प्रकार के योग बतलाये है: कर्मयोग, ज्ञानयोग और भक्तियोग। यह तीन के सिवा मुझे प्राप्त करने का या पाने का और कोई मार्ग नहीं है।" कर्म, ज्ञान और भक्ति, तीनों एक दूसरे के पूरक है। किसी भी एक योग की साधना व्यक्ति की अपनी प्रकृति की विशिष्टता पर आधारित है। भावुक प्रकृतिवाली व्यक्ति के लिए भक्तियोग एक उत्तम साधना है। शास्त्रकारों ने भक्ति के अलग अलग साधन अपने द्रष्टिकोण से बताए है लेकिन सामान्यतः नवधाभक्ति को प्रमुख स्थान दिया गया है। साधना में सबसे सरल जो कोई मार्ग है तो वो भक्तिमार्ग है । भक्ति कलयुग में आत्मसाक्षात्कार करने के लिए अमोध साधन है । भक्ति में जो सरलता, माधुर्य और साहजिकता है वो दिल को छू लेनेवाली है। भक्ति में प्रेम अनिवार्य है। भक्ति मलतब प्रेम और प्रेम ही परमात्मा है। आत्मा और परमात्मा का शाश्वत संबंध जोड़नेवाला एक प्रेम

ही तो है। भक्ति नाजूक प्रेम की दोर है जो भक्त के ह्दय को परमात्मा के चरण कमल में बांध के रखती है। परमात्मा से आसक्ति होना भक्ति है।

साहित्य समीक्षा

"भक्ति" शब्द का उद्‌भव संस्कृत भाषा की "भज्" धातु से हुआ है। "भज्" का अर्थ होता है भजना एवं पूजा आराधना करना । "भज्" धातु के पीछे "किर्तन" प्रत्यय लगाने से "भक्ति" शब्द बनता है। परमात्मा से जुड़ा हुआ व्यक्ति भक्त एवं सेवक या साधक कहलाता है।

नारदभक्तिसूत्र में नारदजी कहते है:

सा त्वस्मिन् परमप्रेमरुपा । ।। सूत्र २ ।।

अमृतस्वरुपा च । ।। सूत्र ३ ।।

यल्लब्धवा पुमान् सिद्धो भवति, अमृतो भवति, तृप्तो भवति । ।। सूत्र ४ ।।

अर्थात् :

परमात्मा पर सचमूच में परम प्रेम, वो भक्ति का स्वरुप हैं। भक्ति अमृत स्वरुप है।

भक्ति प्राप्त करके मनुष्य सिध्ध बनता है, अमर बनता है, तृप्त बनता है।

शांडिल्यभक्तिसूत्र मे कहा गया है :

सा पराऽनुरक्तिरीश्वरे ।। सूत्र २ ।।

अर्थात् :

परम भक्ति यानि कि इश्वर में अनुराग - परमप्रेम। नारद पंचरात्र में भी कहा है कि भक्ति की परिभाषा के अनुसार प्रभु में अनंत प्रेम होना, जिससे वो भगवान कि अनुभूति – साक्षात्कार करता है वह भक्ति है।

भक्ति के लिए दो चीजे अनिवार्य है:

(१) सद्‌गुरु की प्राप्ति (२) श्रध्धा

गुरु के वचनों में द्रढ श्रध्धा होनी चाहिए। उदाहरण- शबरी । भक्ति के लिए मनुष्यत्व (मानव अवतार और विवेक बुध्धि), मुमुक्षत्व (मोक्ष पाने की तीव्र इच्छा), महापुरुषो का संग (सदगुरु की प्राप्ति) और शास्त्रो में श्रध्धा होना जरुरी है।

कर्ममार्ग में शरीर से (परमात्मा प्राप्ति की प्रक्रिया)

ज्ञानमार्ग में बुद्धि से (परमात्मा प्राप्ति का ज्ञान)

भक्तिमार्ग में ह्दय से (मन से परमात्मा प्राप्ति की अनंत इच्छा) भगवान की

भक्ति होती है।

भक्ति भाव ह्दय और मन में बढ़ाने के लिए जरुरी है सत्संग, प्रभुसेवा, शास्त्राभ्यास, नामस्मरण एवं तीर्थवास। इसके अलावा शुद्ध ह्दय, क्षमा, संतोष, पवित्रता जैसे गुण होने चाहिए। भक्ति में परमात्मा का नाम लेने में अड़चने भी आती है जैसे कि संसार की माया, कुसंग, दुराचरण इत्यादि पर वह श्रध्धा, संयम, सदाचार, सेवा और साधना-ये साधनपंचक से आत्मकल्याण की ओर बढ़ते है।

अनुसंधान क्रियाविधि

जैसे योग को पतंजलि ऋषिने अष्टाँग योग कहा है वैसे भागवत् में भक्ति को नवधाभक्ति कहा है। गीता में भगवान श्रीकृष्ण ने भक्ति को भक्तियोग कहा है। भागवत महापुराण स्कंध-७ में अध्याय-५ में प्रहलादजी ने भगवान विष्णु की भक्ति के नैव प्रकार बतलाये है।

श्रवणं कीर्तनं विष्णो स्मरणं पाद्सेवनम् ।
अर्चनं वन्दनं दास्य सख्य आत्मनिवेद्नम् ।।२३।।

यह नव प्रकार से रुचि, प्रकृति अनुसार भक्ति योग की साधना की जाती है।।

नवधाभक्ति-भक्तियोग की सीढ़ी

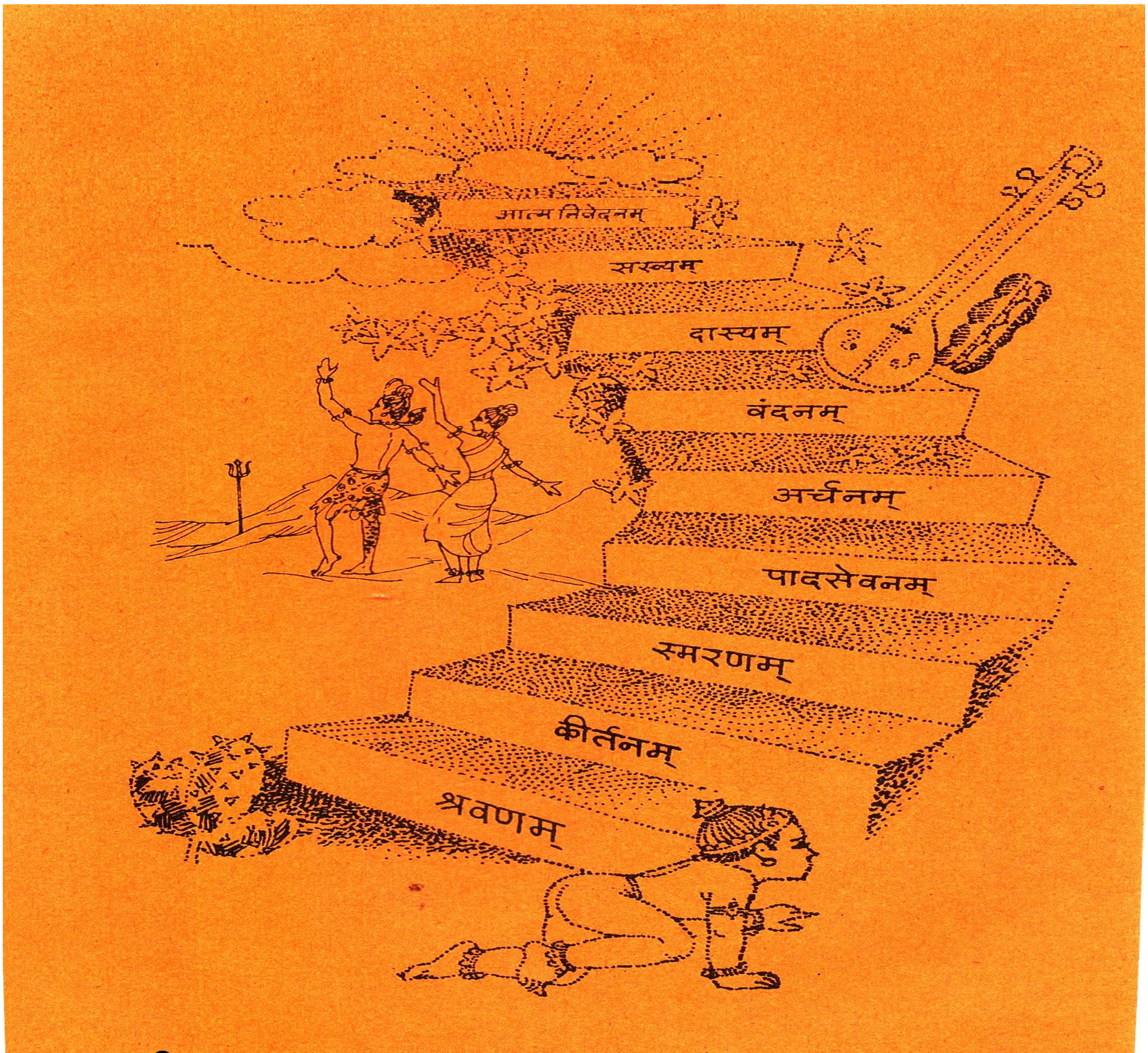

१. श्रवणभक्ति :

भक्तियोग की शुरुआत श्रवणभक्ति से होती है। परमात्मा के गुण, लीला, नाम आदि का श्रवण करना एवं परमात्मा की कथा, आदेश आदि सुनना। श्रवणभक्ति में वक्ता और श्रोता, दोनों का अधिकार होना चाहिए। इसका उदाहरण राजा परीक्षित है। उन्होने भागवत की कथा, शुक्रदेवजी महाराज से सुनके मोक्ष प्राप्त किया। श्रवणभक्ति कलियुग में ज्यादा महत्वपूर्ण है। सद्गुरु के वचनो पर श्रध्धा रखके सुनना, समजना और आचरण में लाकर, पापो से बचा जा सकता है। इससे अपनी भक्ति दृढ़ होती है। वेदांत के अनुसार श्रवण, मनन और चिंतन मोक्ष प्राप्ति के साधन है। महापुरुषों से सत्संग करके एकाग्र होकर

उपदेश का सुनना और मनन चिंतन करना चाहिए।

२. कीर्तनभक्ति :

भाव, प्रेम और श्रध्धा से परमात्मा के दिव्य नाम, दिव्य गुण और दिव्य लीलाओं का गान करना कीर्तनभक्ति है। बहुत लोग एक साथ, एक स्थल पर बैठके कीर्तन करते है उसे संकीर्तन कहते है। भजन और धून कीर्तन के साधन है। भजन – धून करना कीर्तन भक्ति है। शुकदेवजी महाराज, चैतन्य महाप्रभुजी, मीराबाई, नरसिंह महेता, तुकाराम श्रेष्ठ उदाहरण है। बंगाल के महाप्रभुजी जगन्नाथपुरी मंदिर मे भगवान विष्णु में (मूर्ति मे) सदेह समाये थे। मीराबाई द्वारकाधीश मे समाएथे है। संत तुकाराम प्रकाशित देह से विमान मे बैठकर सदेह पधारे थे।

कीर्तनभक्ति से मन की अशुध्धि दूर होती है। भगवान मे श्रध्धा और प्रीति बढ़ती है। हमारा रजोगुण-तमोगुण कम होता है, सात्विकगुण बढ़ते है। अंतः करण निर्मल होता है और निष्काम भक्ति प्राप्त होती है। ऐसी कीर्तनभक्ति करनेवाला भक्त संसार के त्रिविध तापका निवारण करके संसार सागर पार कर लेता है।

३. स्मरणभक्ति :

नवधाभक्ति मे यह तीसरा प्रकार है। स्मरण का मतलब है परमात्मा के नाम, स्वरुप और लीलाओं को लगातार याद करना, स्मरण करना। प्रेम से स्मरण-मनन करते करते परमात्मा के स्वरुप में तल्लीन होना, यह स्मरणभक्ति का स्वरुप है। स्मरण भक्ति कोई भी व्यक्ति, कही भी, किसी समय पर, किसी भी स्थिति में कर सकता है। यह सर्व सुलभ है। किसी भी प्रकार का नामस्मरण श्रेयकर है। नामस्मरण साधन है और महत्व का है। ध्रुव, प्रहलाद, महाराष्ट्र के जनाबाई, शिशुपाल, गजेन्द्र आदि यह भक्ति के उदाहरण है। ध्रुव ने यह भक्ति से अविचल स्थान प्राप्त किया है। प्रहलाद् राक्षस कुल से होने के बावजूद श्रेष्ठ विष्णु भक्त बने। जनाबाई काम करते करते स्मरण किया करती थी। गजेन्द्र और शिशुपाल, दोनो का वध परमात्मा ने अपने हाथो से करके **उनको वैकुंठ मे स्थान दिया है।**

४. पादसेवनभक्ति :

परमात्मा के श्री चरणों की सेवा करना पादसेवनभक्ति है। परमात्मा की चरणरज से जीवन में भोग और मृत्यु के बाद मोक्ष मिलता है। श्री रामकृष्ण परमहंसजी ने अपने उपदेश में लिखा है। "जिसे परमात्मा के चरण में भक्ति हो गई उसकी विषयवासना

अपने आप छूट जाती है।" पादसेवनभक्ति के तीन परिमाण है : सेवा, पूजा और ध्यानचिंतन। यह करते करते प्रभु प्रेम मे मग्न होना पादसेवनभक्ति है। यह भक्ति दो तरीके से की जा सकती है: प्रत्यक्ष पादसेवन और परोक्ष पादसेवन। गणेशपुरी के बाबा मुक्तानंदजी कहते है कि पादुका भवपार उतारनेवाली नौका है। पादसेवनभक्ति दर्शन, स्पर्श, प्रक्षालन, पूजन, चिंतन द्वारा कि जाती है। माँ लक्ष्मीजी पादसेवनभक्ति की श्रेष्ठ उदाहरण है क्योंकि वे हर धड़ी भगवान के चरण सेवा में है। भगवान के श्री चरणों में २२ दिव्य चिन्ह है, वो हर एक मुक्ति देने मे सक्षम है।

५. अर्चनभक्ति:

अर्चन शब्द का अर्थ है पूजा, पूजन । विधिपूर्वक देवपूजा (इष्टदेव का) करना अर्चा भक्ति है। डोंगरेजी महाराज कहते है कि सेवा-पूजा मे फर्क है। सेवा में प्रेम प्रधान होता है, जब कि जहा वेद मंत्र, विधि वगेरे प्रधान है वह पूजा है। अर्चनभक्ति कि खासियत यह है कि द्रव्यो और समय की अनुकुलता के अनुसार ज्यादा और कम उपचार के द्वारा कर सकते है। पंचोपचार, षोऽशोपचार, बतीस उपचारो से अर्चन होता है। षोऽशोपचार पूजन करना शास्त्र में लिखा है । यह एक विहित कर्म है। हमारा कल्याण होता है। पृथुराजा की अर्चनभक्ति श्रेष्ठ मानी जाती है। हम हररोज़ पूजा – अर्चना करते है वो शास्त्रोक्त विधि विधान से करने से शुभ फल मिलता है। गुरुदेव स्वामी राजर्षि मुनिजी त्रिकाल संध्या, देवपूजन (षोऽशोपचार) पूजन समजाते है और कहते है कि, "विहित कर्म करो और धर्म कमाओ"।

६. वंदनभक्ति :

संस्कृत "वन्द" धातु पर से "वंदन" शब्द बना है। शब्द कोष के अनुसार वंदन अर्थात् नम्रता – विनय से प्रभु समक्ष सिर जुकाना वंदनभक्ति है। यह सर्वसुलभ और सुगम है । सभी शंका -कुशंका, तर्क-वितर्क या वाद-विवाद त्यागके परमात्मा की श्रद्धापूर्वक शरणागति स्वीकार करके, मन वचन और पूज्यभाव से परमात्मा का स्तवन – प्रार्थना करना और गर्वरहित होकर साष्टांग प्रणाम, नमन करना वंदनभक्ति है। श्रेष्ठ उदाहरण है दक्षिण भारत के भक्त जोग परमानंदजी, विभीषणजी प्राचीन काल का श्रेष्ठ उदाहरण है। वंदनभक्ति से जिवात्मा यह संसार के बंधन से मुक्त हो जाता हे, अभिमान दूर होता है, नम्रता आती है। यह सब से सरल सामान्य लग रही भक्ति व्यक्ति को मोक्ष दिलवा सकती है। भागवत मे

कहा है कि, "वासुदेव को प्रणाम करनेवाला कभी व्याकुल नही होता, सरलता से उसका उध्धार हो जाता है"।

७. दास्यभक्ति :

परमात्मा को अपना स्वामी और अपने आप को दास मानकर, परमात्मा की सर्व प्रकार से सेवा करना दास्यभक्ति है। यह भक्ति करनेवाला परमात्मा से कोई अपेक्षा नही रखता वह हंमेशा सेवा में तत्पर रहता है। दास्यभक्ति के चार लक्षण है शरणागति, अपेक्षारहित भगवत्सेवा, दीनता और प्रशंसाका अस्वीकार। श्रेष्ठ उदाहरण हनुमानजी है। इनके अलावा लक्ष्मण एवं भरतजी भी दास्यभक्ति के उदाहरण है। दासभक्त अपने आप को अबुध, निर्बल और कम योग्यतावाला समजकर निखालस भाव से परमात्मा की चरण में सेवारत रहता है। गुरुदेव राजर्षि मुनि ने अपने एक पुस्तक में लिखा है कि भगवान सरलता से किसीको अपना दासभक्त नही बनाते क्योकि हकीकत मे भगवान को भक्त का दास बनना पड़ता है।

८.सख्यभक्ति :

भक्ति मे भक्त भगवान से प्रेम चार प्रकार से अभिव्यक्त कर सकता है। दास्य, सख्य, वात्सल्य और माधुर्य । यह चार रस श्रेष्ठ माने गए है क्योंकि क्रमशः भगवान की और अधिपत्य बढता जाता है। परिणाम स्वरुप भगवान का जो ऐश्वर्य है उसकी विस्मृति हो जाती है। इसका उदाहरण है अर्जुन । जब स्वभाव, उमर, पसंदगी, विचार, ध्येय सब एक दूसरे से मिलते हो तब परस्पर मित्रता बढती है और वह सखा बन जाता है। इसमे एक दूसरे को मिलने की इच्छा, बात करने की इच्छा, आत्मीयता, एक दूसरे से कुछ न छुपाना, अधिकार जमाना, मदद करना होता है। यह सब सख्यभाव है। ब्रजसखा श्रीदामा, श्रेष्ठ सखाभक्त अर्जुन उत्तम उदाहरण है।

९. आत्मनिवेदनभक्ति :

नवधाभक्ति मे यह आत्मनिवेदन भक्ति नवमी प्रकार की भक्ति है। जो भक्त अपनी आत्मा परमात्मा को समर्पित करता है उसे आत्मनिवेदन भक्ति कहते है।

स्वामी राजर्षि मुनिजी कहते है "जप-तप तीरथ दान-कितना, करे राजर्षि कोई नवधा भक्ति बिन किसीकी मुक्ति कबहु न होई।" प्रेम स्वरुप भक्ति का स्वरुप ही आत्मनिवेदन भक्ति है। ब्रिज मंडल की गोपियाँ यह भक्ति का श्रेष्ठ दृष्टांत है । नारद भक्तिसूत्रमें देवर्षि नारदजी कहते है कि "सा त्वस्मिन् परम प्रेमरुपा।" अर्थात परमात्मा से

अनन्य प्रेम ही भक्ति है। ऐसा प्रेम जिस भक्त को हो जाता है वह सिद्ध, अमर और तृप्त हो जाता है। इसके बाद वो स्वयं परमात्मा के दिव्य स्वरुप में एकरुप (एकाकार) होता है । यह आसक्ति रहित, निष्काम भाव से करनेवाली परा भक्ति है।

निष्कर्ष :

देवर्षि नारद भक्तिसूत्रो में बताते है कि,
"त्रिसत्यस्य भक्तिरेवगरीयसी भक्तिरेवगरीयसी।"

अर्थात् :

तीनो काल में सत्य है ऐसे भगवान की भक्ति ही श्रेष्ठ है, भक्ति ही श्रेष्ठ है ।
नरसिंह महेता ने कहा है:
"भूतल भक्ति पदारथ मोटुं, ब्रह्मलोक में नाही रे।"

अर्थात् :

समग्र ब्रह्मांड मे सिर्फ पृथ्वीलोक के मनुष्य को ही भक्ति करने की अमूल्य तक प्राप्त होती है। इसीलिए मानव जन्म को बरबाद नही करना चाहिए।

भगवान श्रीकृष्ण स्वयं अर्जुन को उपदेश (गीता ९, ३३) देते हुए कहते है कि, "हे अर्जुन, भाग्यवश तुने यह अनित्य और दु:खदायक है वैसे मृत्युलोक में जन्म लिया है तो मेरी भक्ति कर, इससे ही मेरा आश्रय करके तुम उत्तम गति पाओगे"।

इस तरह तुच्छ सांसारिक कामनाओ से विरक्त होकर मनुष्य को भक्ति करनी चाहिए उसमें ही मानवजीवन की सार्थकता है। उपरोक्त नौ प्रकार की भक्ति करनेवाला व्यक्ति "भक्त" होता है और परमात्मा की कृपा का पात्र होता है। भक्ति ही एक ऐसा साधन है जिसके द्वारा हम निष्काम कर्म करते हुए ज्ञान के प्रकाश में अपना आत्म दर्शन कर पाते है और अंत में परमात्मा में एकाकार होकर "भक्ति से मुक्ति" को प्राप्त कर सकते है।

संदर्भ

१. भक्ति साधना, स्वामी शिवानंदजी, अखिल भारत शिवानंद साहित्य प्रसार समिति ऋषिकेश।
२. नवधा भक्ति, स्वामी राजर्षि मुनिजी, लाइक मिशन, बडौदा ।
३. भक्तिप्रभा, स्वामी श्री माधवतीर्थ, श्री भक्तिमार्ग कार्यालय, अहमदाबाद।
४. श्रीमद् भागवतीय तत्वज्ञान, गीता महेता, नवभारत साहित्य मंदिर अहमदाबाद।
५. भक्ति योग, स्वामी राजर्षि मुनिजी, लाइफ मिशन, बडौदा।

- व्यास विचार, पांडुरंग शास्त्री, मुंबई ।

- जय भगवान -

...Published by...

Http://www.hemchandracharyaejournal.com/

INTERNATIONAL PUBLISHING HOUSE

H Q .

AT & POST-CHAVELI, TA-CHANSMA, DIST-PATAN
NORTH GUJARAT, INDIA, ASIA